ZENONAS IVINSKIS

LIETUVOS PREKYBA SU PRŪSAIS

PIRMA DALIS

IKI XVI AMŽIAUS PRADŽIOS

SU DVIEM ŽEMĖLAPIAIS

KAUNAS 1934 METAI

V. D. UNIVERSITETO TEOL. - FILOSOFIJOS FAKULTETO LEIDINYS

Teol.-Filosofijos Fakulteto leidiniai

I. Knygos

1. P. Malakauskis, Moterystės teisės, Kaunas 1923, I 1, 114; Kaunas ²1932, I-XII-511 in 8°, 15 lt.
2. Pr. Būčys, Teologijos enciklopedijos kursas, Marijampolė 1925, 246 in 8° (nebėra).
3. Al. Grigaitis, Senojo įstatymo problemos, Marijampolė 1925, I dal. 174 in 8°, 5 lt.; Kaunas 1925, II dal. 108 in 8°, 3 lit.
4. J. Eretas, Henrich Seuse, Kaunas 1929, 64 in 8°, 3 lit.
5. J. Eretas, Meister Eckehart, Kaunas 1930, I-VII+146 in 8°, 4 lit.
6. J. Eretas, Jonas Tauleris, Kaunas 1930, 128 in 8², 5 lt.
7. J. Grinius, O. V. Milašius — poetas, Kaunas, 1930, I-IV+196 in 8°, 7 lit.
8. Pr. Kuraitis, Pagrindiniai gnoseologijos klausimai, Kaunas 1930, 104 in 8°, 3,50 lit.
9. P. Malakauskis, Viešosios bažnytinės teisės (Bažnyčia, valstybė, jųdviejų santykiai etc.), Kaunas 1931, I-X+268 in 8°, 7 lit.
10. Ant. Maliauskis, Teodiceja, Kaunas 1931, 180 in 8°, 5 lit.
11. J. Eretas, Vokiečių literatūros istorija, Kaunas 1931, I tom., I-XII+250 in 8°, 10 lit.
12. Pr. Venckus, Fundamentalinės teologijos paskaitos (įvadas), Kaunas 1932, 40 in 8°, 1 lit.; Kaunas 1931, I dal. I-VII+192 in 8°, 6 lit.
13. Pr. Kuraitis, Ontologija, Kaunas 1931, I 207, in 8°, 6,50 lit.; Kaunas 1933, II 168 in 8°, 6 lit.
14. P. Malakauskis, Bažnytinių teisių šaltiniai, Kaunas 1931, I-X+117 in 8°, 4 lit.
15. J. Grinius, Putino lirika, Kaunas 1932, 168 in 8°, 3 lt.

DER HANDEL LITAUENS MIT PREUSSEN. ERSTER TEIL: BIS ZUM ANFANG DES 16. JAHRHUNDERTS

LE COMMERCE LITHUANIEN AVEC LA PRUSSE ORIENTALE

PREMIÈRE PARTIE

JUSQU'AU DÈBUT DU XVI-E SIÈCLE

AVEC DEUX CARTES

PUBLICATION DE LA FACULTÉ DE THÉOLOGIE ET DE PHILOSOPHIE A L'UNIVERSITÉ VYTAUTAS - LE - GRAND

ZENONAS IVINSKIS

K. Šapalas

LIETUVOS PREKYBA SU PRŪSAIS

PIRMA DALIS

IKI XVI AMŽIAUS PRADŽIOS

SU DVIEM ŽEMĖLAPIAIS

KAUNAS . . . . 1934 METAI

V. D. UNIVERSITETO TEOL. - FILOSOFIJOS FAKULTETO LEIDINYS

Išspausdinta 500 egz.

Spaudė „Šviesos“ spaustuvė, Kaunas, Jakšto g. 2

MANO MOKYTOJUI
A. A.
PROF. A. ALEKNAI

Įžangos vietoje

Įtraukiant į Lietuvos praeities sritį ir ekonominius klausimus, žinoma, peržengiama siaurai suprastos istorijos ribos. Šitie klausimai, kad ir būdami praeityje, yra paprastai istorikui svetimesnė sritis, negu politinės istorijos faktai. Jiems tyrinėti reikalinga turėti atitinkamo teoretinio nusimanymo ekonominiuose dalykuose. Iš kitos pusės, ir ekonomistas, kad ir koks patyręs jis bebūtų, be bendro visiems istorikams privalomo išlavinimo negalės dar sėkmingai tirti, ir net gerai orientuotis, jau praeity esančiuose ekonominiuose klausimuose. Juk norint tyrinėti pav. 15—16 amžių Lietuvos prekybinius santykius, reikia mokėti paskaityti sunkiai suprantamus senuosius žemutinės vokiečių (mittelniederdeutsch) tarmės tekstus (Kauno susirašinėjimą su Dancigu), mokėti naudotis kitomis toje korespondencijoje vartotomis kalbomis (lotynų ir to laiko lenkų bei rusų), sugebėti iššifruoti neįskaitoma rašysena rašytus tekstus (paleografija) ir iš viso orientuotis to laiko politiniuose santykiuose. Žodžiu, ekonomistas, jei jis nori nagrinėti ekonominius praeities santykius, privalo turėti tam tikrą minimumą istoriškos nuovokos; jis turi ir orientuotis duotojo periodo politiniuose faktuose ir pažinti, kad ir šiek tiek, istorinio tyrinėjimo metodus.

Prof. W. Sombart'o žodžiais, pasakytais 1931 m. žiemos semestre Berlyne per bendrosios ūkio istorijos paskaitas, ūkio istorijos negalės tinkamai tyrinėti nei vieni ekonomistai, nei vieni istorikai. Pirmiesiems stigs istorinių davinių, perspektyvos, o antriesiems — deramo stažo ekonominiuose dalykuose. Autorius save norėtų priskirti prie antrųjų. Ekonomistas specijalistas tuos pačius dalykus bandytų, be abejo, kitaip atvaizduoti negu autorius.

Duodami šį darbą iš Lietuvos ūkio bei prekybos istorijos, stengsimės patiekti kuo daugiau medžiagos, nepagailėdami nei citatų, nei biblijografinių nurodymų, kad paskum tyrinėtojas eko=nomistas, arba ir kitas istorikas, priėjęs prie to dalyko iš kitos pusės, turėtų čia jau tinkamą atramą, iš kurios galėtų susivokti išblaškytose versmėse. Tam reikalui referavome plačiau apie ar=chyvuose esamą medžiagą, sustatėme biblijografiją ir davėme platokų ištraukų iš šaltinių. Gal visa tai palengvins tolimesnes šito klausimo studijas.

Šitas autoriaus darbas yra atsiradęs savotišku būdu. 1933 m. pavasarį teko rinkti medžiagą, kuria remiantis paskui tą pačią vasarą buvo parašytas vokiečių kalba habilitacijos darbas: „Die litauisch=preussischen Handelsbeziehungen in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. Beiträge zu den litauischen Han=delsverhältnissen im 16. Jahrhundert“ (mašinraščio 126 psl. fo=lio). Tas darbas buvo įteiktas Vytauto Didžiojo Universiteto Teologijos=Filosofijos fakultetui. Habilitacijos santrauka buvo skaityta viešame fakulteto posėdyje 1933 m. birželio mėn. 12 d. (ji buvo ištisai atspausdinta „Židinio“ 1933 m. Nr. 8—9), kur pati habilitacija buvo apginta. Habilitacija buvo tik atskiras sky=rius (antrasis) iš numatytos studijos apie Lietuvos prekybą 16=tame amžiuje. Visa studija turi apimti tarpą nuo Kazimiero laikų (1492 m.) iki Livonijos netekimo (1629 m.) Žygimanto Va=zos laikais. Į numatytą darbą (9 skyriai) turėtų įeiti v i s i Lie=tuvos prekybiniai santykiai su užsieniu, t. y., be prekybos Ne=munu, turėtų būti taip pat apimta prekyba Dauguva (Ryga) ir pietinių Lietuvos Kunigaikštystės sričių prekyba. 1933 m. ru=denį, pasikeitus autoriaus gyvenimo sąlygoms, darbas teko lai=kinai nutraukti, bet 1934 m. vasarą vėl pasitaikė laiminga proga išvažiuoti dviem mėnesiams į Karaliaučiaus ir Berlyno archyvus. Reikėjo, mat, kalbamoji habilitacija išversti lietuvių kalbon, pa=pildant ją naujomis versmėmis. Todėl teko Karaliaučiaus ar=chyve ieškoti daugiau medžiagos 16=tojo amžiaus pirmajai pusei. Jos aptikta beveik ne mažiau kaip Dancige. Todėl, habilitaciją lietuvinant, atsirado reikalas ją visai kitaip pertvarkyti ir papil=dyti. Pasirodė pravartu įdėti ir atskiras platesnis skyrius apie lietuvių=vokiečių prekybinius santykius 15=tajame amžiuje.

Grįžęs iš archyvo ir verčiamas susidėjusių sąlygų autorius turėjo labai trumpu laiku rašyti užsimotąjį darbą. Tik norėta atsiskaityti su tuo klausimų nuo pat ankstyviausių Kunigaikš=

tystės laikų. Žinoma, toji medžiaga 14=jam, ir iš dalies 15=jam, amžiui yra mozaika, sulipdyta iš atskirų šaltinių, išmėtytų po įvairius versmių leidinius. Tai yra dažnai bendros, nedaug sa=kančios, o kartais ir viena kitai prieštaraujančios žinios. Bet vis dėlto ir iš jų galima susidaryti šioks toks, kad ir miglotas, vaiz=das apie Didžiosios Lietuvos Kunigaikštystės laikų prekybą. Tiesa, apie Lietuvos prekybą 15=jame amžiuje yra rašyta, bet antroji šimtmečio pusė nėra dar pakankamai ištirta. Jau dvide=šimt su viršum metų kaip guli W. Stein'o išleisti keturi storuliai tomai rinkinio HUB visai antrajai 15=tojo amžiaus pusei (1451—1500), tačiau, išskyrus paties leidėjo vieną straipsnį, jie tebėra dar jokiu atžvilgiu nepanaudoti. Rašydami stengėmės, panaudodami jau paskelbtą ir tyrinėtą medžiagą ir žinomus da=lykus, patiekti ir naujų davinių ar bent nurodyti naujų versmių. Kadangi autorius dabar tegali išleisti tik apribotą spaudos lankų kiekį, tai šioje, pirmojoje, dalyje gali pasirodyti tik Lietuvos pre=kybos santykiai su prūsais iki 16=tojo amžiaus pradžios (Alek=sandro mirties), iš viso du pirmieji viso darbo skyriai. Antroji dalis (habilitacija) apims paskutiniųjų Jogailaičių (Žygimantų) laikų prekybą su Prūsais.

Nustebintas tos daugybės medžiagos, kuri guli Lietuvos prekybos istorijai Dancigo ir Karaliaučiaus archyvuose, čia pa=ėmiau tik prekybą su Prūsais. Tai temai daugiau yra prieinama ir pačios versmės ir archyvai. Prūsai čia reiškia Rytprūsius, ne tik su Karaliaučiumi, bet ir su Dancigu, Elbingu, nors po 1466 m. jie ir atiteko lenkams. Rašant apie prekybą su vokiečiais iš viso, reikėtų liesti ir prekybą su Rygos vokiečiais.

Dabartinėmis aplinkybėmis negalėjome sunaudoti visos su=rinktos medžiagos. Autorius gerai žino, kad šitas darbas pasirodo dar truputį per anksti. Būtų reikėję panaudoti dar Rygos ir Len=kijos archyvų medžiagą. Tačiau pats prekybos santykių charak=teris ir iš turimų versmių gali būti pakankamai apčiuopiamas, anųjų archyvų medžiaga beduotų tik naujų faktų.

Baigdamas autorius reiškia padėką savo mokytojui prof. Dr. A. Brackmann'ui, generaldirektoriui visų prūsų archyvų ir direktoriui slaptojo Berlyno=Dahlem'o archyvo, Dancigo archyvo direktoriui prof. Dr. Walteriui Recke ir Karaliaučiaus archyvo direktoriui Dr. Max'ui Hein'ui. Visuose archyvuose, ypač Ka=raliaučiaus ir Dancigo, autoriui buvo parodyta pakankamo pa=lankumo ir suteikta galimumo naudotis visa reikiama archyvų

medžiaga. Dėkingas yra autorius taip pat ir tų archyvų perso⸗ nalui, ypač Karaliaučiaus Staatsarchivrat'ui Dr. K. Forstreuteriui ir Dancigo archyvarei p. Kloss. Atskirai autorius dar taria ačiū p. Pr. Mantvydui už knygos kalbos peržiūrėjimą, p. K. Paunks⸗ niui už žemėlapių nubraižymą, p. prof. A. Tumėnui ir p. Jab⸗ lonskiui už leidimą naudotis savo bibliotekų knygomis.

Kaunas, A. Freda, Šarvuočių Rinktinė,

1934 m. lapkričio mėn. 25 d.

Šaltiniai ir literatūra

A. Šaltiniai

I. Nespausdinti šaltiniai

1) Dancigo valstybinis archyvas (Staatsarchiv zu Danzig)

a) Stadt Danzig — 300.

Abt. 9, Acta internuntiorum, Legationes, Epistolae cit. 300, 9 act. intern. Peržiūrėta tom. 1—10, 1515—1553 (plačiau žiūr. psl. 141 pst. 15).
„ 10, Ordnungsprozesse (plačiau žiūr. psl. 142 pst. 17).
„ 12, Kämmerei
„ 19, Pfahlkammer. Peržiūrėta tom. 1, 1a, 2b, 8, 8a, 9, 9a. Plačiau žiūr. psl. 142 pst. 18.
„ 19A, Pfundkammer.
„ 23, Ratsprozesse (Peržiūrėta Register-Auszug).
„ 24A, Handel (plačiau nurodyta psl. 143 pst. 19).
„ 24B, žiūr. Abt. 54.
„ 27, Missive (plačiau nurodyta psl. 143 pst. 20—22).
„ 28, Hanseatica (plačiau nurodyta psl. 144 pst. 23).
„ 29, Ständische Rezesse (žiūr. psl. 145 pst. 24).
„ 31A, Politische Rezesse.
„ 33, Appellationsprozesse (žiūr. psl. 145 pst. 25).
„ 34, Bittschriften (žiūr. psl. 145 pst. 26).
„ 40, Prozesse und Inquisitionen.
„ 43, Schöffengericht, Stiftungen, Testamente (žiūr. psl. 145 pst. 27).
„ 44, Rat, Schöffe und 3. Ordnung.
„ 53, Auswärtige Beziehungen (žiūr. plačiau psl. 145 pst. 28).
„ 54, (früher Abt. 24B) Zollsachen (žiūr. psl. 150 pst. 32).
„ 55, Waagen.
„ 58, Wette.

b) Stadt Danzig 300 U (Urkunden).

U 8 Litauen, Nr. 1—206 (1415—1526). Plačiau žiūr. psl. 150 pst. 33.

c) Stadt Danzig — 300. Kaufmannsbücher. (Plačiau žiūr. psl. 151 pst. 35).

2) Karaliaučiaus valstybinis archyvas (Preussisches Staatsarchiv zu Königsberg i/Pr.)

OrdFol = Ordensfolianten (plačiau žiūr. psl. 152 pst. 39).
OrdBr = Ordensbriefarchiv (žiūr. psl. 152 pst. 39).
HerzBr = Herzogliches Briefarchiv Abt. B 1 (Königliche Familie), B 2 (Magnaten).
OstFol = Ostpreussische Folianten, tom. 43, 44, 45 (plačiau žiūr. psl. 152 sqq. pst. 42—44).

II. Spausdinti šaltiniai

Acta Tomiciana, tom. III (1514—1515) Posnaniae 1853, t. IV (1516—18), t. IX (1527) Posnaniae 1876.

Akta Alexandra 1501—1506, Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, Bd. XIX (1927), išl. Fryderyk Papée.

ALRG = Akty Litovsko-Russkago gosudarstva, išl. M. Dovnar-Zapolskij, ČIObč, tom. 191, Vypusk 1, 1390—1529. Maskva 1899. Atsp. 258 psl.

Akta Metryki Koronnej co ważniejsze z czasu Stefana Batorego 1576—86, išl. A. Pawiński, Zródła Dziejowe, tom. XI, 1882.

Akta odnoszące się do stosunków handlowych Polski z Węgrami z lat 1354 do 1504, išl. St. Kutrzeba, Collectanea ex archivo collegii historici, tom. IX, Cracoviae 1902.

AStPr = Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens, hgg. von Dr. M. Toeppen, tom. V (1458—1525). Lpzg. 1886.

Acten der Ständetage Preussens, Königlichen Antheils (Westpreussen), hgg. v. Dr. Franz Thunert, Bd. I (1466—1479). Danzig 1896.

Akta norymberskie do dziejów handlu z Polską w wieku XV, išl. J. Ptaśnik, Collectanea ex archivo collegii historici, tom. XI, Cracoviae 1909—13, psl. 294—360.

ARStL = Akten und Rezesse der Livländischen Ständetage, hgg. v. Leonid Arbusow, Bd. III (1494—1535). Riga 1910.

AZR = Akty otnosiaščyjesia k istoryj Zapadnoj Rossiji, išl. J. G. Grigorovič, tom. I (nuo 1340), tom. II, Wilna 1846 sqq.

ArSb = Archeografičeskij Sbornik dokumentov otnosiaščichsia k istorii Severo-Zapadnoj Rusi, tom. III (1867) psl. 289—322, tom IV (1867) psl. 252—289.

AVK = Akty izdavajemyje Vilenskoju archeografičeskoju komisijeju dlia razbora drevnich aktov: tom. X (Akta Vilenskago magistrata i magdeburgiji), Vilna 1879 m.; tom. XIV (Inventari iměnij 16-go stolětija, Vilnius 1887 S. XIV ff. ir psl. 645—655; tom. XX (Akty kasajuščichsia goroda Vilny), Vilna 1893.

Balzer, Oswald, Dr.: Rachunki domowe Zygmunta Augusta z roku 1549. Przewodnik naukowy i literacki, p. 892—910.

Baltische Archivalia, ed. v. *Kernkamp*, žiūr. literatūra.

BAr = Belaruski Archiv (Archivum Alborutenum), tom. I. (16—17 amž.). Minsk 1927, tom. II (15—16 amž.). Minsk 1928. Instytut Belaruskae Kul'tura. Archeografična Komissia.

Beršadskij S. A.: Dokumenty i rejestry k istoriji litovskich jevrejev, 1388—1550, t. I—II (Russko-jevreijskij archiv, dokumenty i materialy dlia istoriji jevrejev). St. Petersbg. 1882.

Chmiel, Adam: Zródła do historyj sztuki i cywilizaciji w Polsce. Tom. I: Rachunki dworu królewskiego 1544—1567. (Wydawnictwo komisiji do badania historyi sztuki w Polsce akademii Umiejętnosci). Kraków 1911.

CeV = Codex Epistolaris Vitoldi (1376—1430), išl. A. Prochaska, Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia, VI, Kraków 1882.

CDPr = Codex Diplomaticus Prussicus ed. v. J. Voigt, Bd. I (1836), III (1848), IV (1853), V (1857), VI (1861), 1299—1404. Königsberg i. Pr.

Czacki, Tadeusz: O litewskich i polskich prawach. T. II („Tablice wyszłego zboża z Gdanska od 1649 do 1799 r."), 1800.

Danziger Inventar 1531—1591, bearbeitet von P. Simson, mit einem Akten-Anhang. (Inventare Hansischer Archive des 16. Jhs. hgg. vom Verein für Hansische Geschichte, Bd. 3). München u. Lpzg. 1913.

Dogiel, Codex Diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, t. IV. Wilna 1764.

Expens dworu królowej polskiej Katarzyny żony Zygmunta Augusta, išl. Edward Kuntze. Collectanea ex archivo collegii historici, t. XI. Cracoviae, 1909—13, psl. 116—132.

Greiffenhagen, O.: Die ältesten Kämmereibücher der Stadt Reval 1363—1374. (Publikationen aus dem Revaler Stadtarchiv, 3). Reval 1927. 116 psl.

HUB = Hansisches Urkundenbuch, Lübeck 1879 ff.

I	(— —1300)	ed. v. Höhlbaum	VI	(1415—1433)	ed. v. Kunze
II	(1300— 42)	„ „	VII	(trūksta)	
III	(1343—1360)	„ „	VIII	(1451—1463)	ed. v. W. Stein
IV	(1361—1392)	„ Kunze	IX	(1463—1470)	„ „
V	(1392—1414)	„ „	X	(1471—1485)	„ „
			XI	(1486—1500)	„ „

HR = Die Rezesse und andere Akten der Hansetage von 1256—1530, hgg. v. d. Histor. Kommission bei der Bayer. Akademie d. Wiss.

1. *Reihe:* 1256—1430, ed. v. K. Koppmann, 8 Bde., 1890—97. Lpzg.
2. *Reihe:* 1431—1476, „ „ G. v. d. Ropp, 7 Bde. 1876—92.
3. *Reihe:* 1477—1530, „ „ Dietriech Schäfer, 8 Bde.

Bd. 9 bearb. v. Schäfer und Techner, 1881—1913. (Iš viso 24 Bde.).

JablA = Istorijos Archyvas. I tomas XVI-tojo amžiaus inventoriai. Surinko K. Jablonskis, Vytauto Didžiojo Universiteto bibliotekos leidinys, Nr. 2, Kaunas, 1934.

Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek, verfertigt und herausgegebenen im Auftrage der städtischen Behörden. Königsberg i. Pr. 1892—1912. Bd. 1—4 (Katalog der Handschriften).

Kniga byvšago pinskago starostva 1561—1566. Wilno 1874.

Księgi podskarbińskie z czasów Stefana Batorego 1576—1586. Zródła Dziejowe, IX, išl. A. Pawiński. Warszawa 1882.

Kutrzeba, St. i *Duda, Fr.;* Regestra Thelonei aquatici Wladislaviensis saeculi XVI. Kraków 1915.

Liber quitantiarum regis Casimiri ab a. 1484 ad 1488. Teki Pawinskiego II. Warszawa 1897.

Liber quitantiarum Alexandri regis a. 1502 ad 1506. Teki Pawinskiego I. Warszawa 1897.

LM = Russkaja istoričeskaja biblioteka. Litovskaja Metrika. Tom XXVII (1910), Knigi zapisěj, išl. I. I. Lappo. („Knigi danin velikago kniazia Kazimira"). Tom XXX (1914), Knigi publičnych děl, išl. I. I. Lappo.

LUB = Liv.—, Esth und Curländisches Urkundenbuch, ed. v. Bunge, Hildebrand u. a. Riga-Moskau 1857 ff.

I (1093—1300) 1853	VIII (1429—1435) 1884
II (1301—1367) 1855	IX (1436—1443) 1889
III (1368—1393) 1857	X (1436—1450) 1896 hgg. v. Phil.
IV (1394—1413) 1859	XI (1450—1459) 1905 Schwartz
V (1414—1423) 1867	XII (1460—1472) 1910 und Aug. v.
VI (Ergänzungen) 1873	Bulmerincq
VII (1423—1429) 1881	

2. Abt. I. (1494—1501) 1900 hgg. v. Leon.
2. „ II. (1501—1505) 1905 Arbusow
2. „ III. (1506—1510) 1914.

MT = Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399—1409, ed. v. Erich *Joachim*, Könbg. 1896.

Opisanije dokumentov i bumag chraniaščichsia v Moskovskom archive Ministerstva Justiciji. Kniga XXI (Knigi Litovskoi metriki). Moskva 1915.

Pamiętnik warszawski: Drobniejsze urywki rachunków dworu z różnych lat XVI w.: tom. II (1815) 140—157; XII (1821) 256—273; XIV (1819) 448—459.

Przegląd bibliogr. archeol. Drobne urywki rachunków dworu z rożnych lat XVI w., t. II (1881) 284—287.

Polska wieku XVI pod względem geograficzno—statystycznyn. Zródła Dziejowe, t. XII—XXIV. Warszawa 1883—1915.

Rationes (Rachunki) curiae Vladislai Jagelonis et Hedwigae Regum Poloniae, 1388—1920. Mon. med. aev. XV, ed. F. Piekosiński, Cracoviae 1896.

Das *Rigische* Schuldbuch, 1286—1352, hgg. v. H. Hildebrand, Petersburg 1872.

Sattler, Karl: Handelsrechungen des Deutschen Ordens. Im Auftrage des Vereins für die Geschichte von Ost=u. Westpreussen. Leipzig 1887.

Seraphim, August, v.: Handschriften—Katalog der Stadtbibliothek zu Königsberg i Pr. 1909.

SrGr = Sobranije drevnich gramot i aktov gorodov Vil'ny, Kovna, Trok, pravoslavnych monastyrej, cerkvej, i po raznym predmetam. T. I—II, Vil'no 1843.

SrPr = Scriptores rerum Prussicarum (Annales Ronneburgenses, Nicolaus Jeroschin, Peter Suchenwirt, Aeneas Sylvio Piccolomini, Gilbert de Lannoy etc.) ed. v. Hirsch, Toeppen und Strehlke, Bd. II, III, IV. Lpzg. 1863 sqq.

Scriptores rerum Polonicarum, tom. XV (1894) (Analecta Romana, quae historiam Poloniae saec. XVI illustrant ex archivis et bibliothecis ex= cerpta), išl. v. Dr. J. Korzeniowski.

Stieda, Wilhelm; Revaler Zollbücher und Quittungen.

Tomkowicz, Stanislaw: Materyały do historyi stosunków kulturalnych w. XVI w. Na dworze krolewskim polskim. (Wydawnictwo komisyi do ba= dania historyi sztuki w Polsce akademii umiejętności, t. III). Kraków 1915.

VolLeg = Volumina Legum, Nauj. leid. Ohryzki, tom. I sqq. Pe= tersbg. 1859 sq.

ZbPr = Zbiór praw litewskich, išl. v. Dzialyński, Poznań 1849.

ZrDz = Zródła dziejowe, išl. v. Alexander Jablonowski, tom. VI (Rewizya zamków ziemi Wołyńskiej w połwie 16, w.), Warszawa 1877.

B. Literatūra

Abramowicz. J.: Zdanie Litwina o kupczy taniej zboża, a drogiej sprzedaży, b. m. 1525. Plg. Finkel, Bibl. hist. polsk. 2 leid. Nr. 820.

AM = Altpreussische Monatsschrift, Königsberg. 1864 ff.

Armstedt; Geschichte der Haupt — und Residenzstadt Königsberg i/Pr. Stuttgart 1899.

Babendererde P.: Nachrichtendienst und Reiseverkehr des Deutschen Ordens um 1400. Diss. Königsberg 1913. (Apie Lietuvos kelius atskiras sky= rius). Atsp. iš Altpr. Monatschr. Bd. 50 (1913) psl. 189—246.

BM = Baltische Monatsschrift, Riga 1859.

Baliński: Historja miasta Wilna I—II (1836).

Bär, Max, Dr. Geh. Archivrat, Archivdirektor in Danzig: Das k. Staatsarchiv zu Danzig. Seine Begründung, seine Einrichtung und seine Bestände. Mitteilungen der k. Preussischen Archivverwaltung. Heft 21. 1912.

Bauer, H. und *Millak,* W.: Danzigs Handel in Vergangenheit und Gegenwart. Danzig 1925.

Bechtel, Heinrich: Der ökonomische Raum für den Handel im Spätmittelalter. (Schmollers) Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich, Jahrg. 53 (1929).

Bens Güther: Der deutsche Warenfernhandel im Mittelalter. Diss. Breslau 1926.

Berežkov, M.: O torgovle Rusi s' Ganzoj do konca 15. v. St. Petersbg. 1878.

Berežkov, M.: O torgovle russkich s Rygoju v 13=om i 14=om vekach. ŽMNPr. (Fevral') 1877, psl. 330—357.

Beršadskij S. A.: Litovskije jevrei. Istorija ich juridičeskago i obščes= tvennago položenija v Litve. 1388—1569. St. Petersbg. 1883.

Bibljoteka Warszawska, 1846 sqq.

Breger Marcus: Zur Handelsgeschichte der Juden in Polen während des 17. Jhs. (Mit besonderer Berücksichtigung der Judenschaft Posens). Bres= lau 1932.

Brensztein, M.: Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. w. ks. li= tewskiego. Wilno 1924.

Buck, W.: Der deutsche Kaufmann in Nowgorod bis zur Mitte des 14. Jhs. Berlin 1891.

Buck, W.: Der deutsche Handel in Nowgorod bis zur Mitte des 14. Jhs. (Separatabdruck aus d. Jahresbericht der St. Annen-Schule 1894—95). St. Petersbg. 1895 (Berlyno disert. 1891).

Caro, J.: Geschichte Polens III—V Gotha 1863—1888.

Charewiczowa, Lucja: Handel średniowieczny Lwowa. Lwów 1926 (1 žemėl.).

Cosack, Harald: Livland und Russland zur Zeit des Ordensmeisters Johann Freitag. HGbll. 1923 (1—60), 1926 (72—116), 1927 (81—122).

Čaumikow: O torgovlě ganziejskich gorodov s Novgorodom i Moskvoju i Šveciji s Rossijei ČIObč 1898, I.

ČIObč = Čtenija v imperatorskom obščestve istoriji i drevnostej Rossijskich pri Moskowskom Universitete, 1859 sqq.

Daenell, E., R.: Geschichte der deutschen Hanse in der 2. Hälfte des 14. Jhs. Lpzg. 1897 (Habilitationsschrift).

Daenell, E.: Die Blütezeit der deutschen Hanse. Hansische Geschichte von der 2. Hälfte des 14. bis zum letzten Viertel des 15. Jhs. 2 Bde. Berlin 1905—06.

Daenell, E.: Polen und die Hanse um die Wende des 14. Jh. Deutsche Zeitschrift f. d. Geschichtswissenschaft, II t., Freibg. 1897—98.

Damus, R.: Danzigs Beziehungen mit Frankreich. ZWG 1881.

Darstellung des Niederlagsrechts der Stadt Königsberg. Königsberg 1792. (Anonymiškas darbas).

DozGos = Dovnar-Zapolskij M. V. Gosudarstvennoje choziajstvo vel. kniaž. Litovskago pri Jagellonach. KUIz 1900 sq. ir atskirai Kiev 1901.

Dovnar-Zapolskij: Torgovlia i promyšlennost' Moskvy v XVI i XVII st. 1910.

Dounar-Zapol'ski, Mitrofan: Socyajal'na-ekonomičnaja struktura Litouska-Belaruskae dziaržavy u XVI—XVIII stalec'ciach. Gistoryčna-archeoliogičny zbornik. Nr. 1 (Pracy i matar'jaly da gistoryi i archeoliogii Belarusi). Institut belaruskae kul'tury. Menesk. 1927, psl. 3—66. (§ 6: Gandal' i gandliovaja politika psl. 31—42. § 7: Struktura gandliu, psl. 42—66).

Eisenstein: Die Stellung der Juden in Polen im 13. u. 14. Jahrhundert. Cieszyn, 165 psl.

Foltz, M.: Geschichte des Danziger Stadthaushaltes. Quellen zur westpr. Geschichte. Bd. VIII (1912) Danzig.

Franz, W.: Königsberger Willküren. Kgb. 1928.

Frischbier: Preussisches Wörterbuch. Berlin 1882.

Fritzsche, Kurt: Die kommerziellen u. politischen Beziehungen der niederdeutschen Städte u. des deutschen Ordens zu Nordfrankreich. Diss. Leipzig 1923 (106, 4°). Masch.-Schrift.

Forsten, G. V. Bor'ba iz-za gospodstva na baltiskom more v. 15. u. 16. stoletjach. St. Petersburg. 1884. 8°. (Atsp. iš ŽMNPr).

Forstreuter = Forstreuter, Kurt: Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten. Königsberg. 1931.

Gahlnbäck Johannes: Zinn und Zinngiesser in Liv, — Est — und Kurland. (Tätigkeit deutscher Zinngiesser im Baltenland). Lübeck 1929 (Quellen u. Darstellungen zur Hans. Geschichte, N. F. Bd. 7).

Gdańsk, Przeszłość i terazniejszość. Praca zbiorowa pod redakcją Stanisł. *Kutrzeby*. Warszawa 1928. *Kutrzeba*. St.: Handel i przemysl do roku 1793, psl. 129—172.

Goetz, Karl, Leopold: Deutsch-russische Handelsverträge des Mittelalters. Abhandlung des Hamburgischen Kolonialinstituts, Bd. XXXVII. Hamburg 1916.

Goetz, K. L.: Deutsch-russische Handelsgeschichte des Mittelalters. (Hansische Geschichtsquellen, hgg. vom Verein für Hansische Geschichte, N. F. Bd. 5). 1921.

Gralath, Daniel, Dr.: Versuch einer Geschichte Danzigs aus zuverlässigen Quellen und Handschriften. 3 Bde. Königsberg 1789—1791.

Grisebach: Danzig. 1908.

GrušUkr = M. Gruševskij, Istorija Ukrainy-Russi. Lvov, tom I—IV (1906 sq.). Tom. V (1905) Suspil'no-politišnij i cerkovnoj usstrij i vidnosini v Ukrains'ko-rus'kich zemliach 14—18 v. Tom. VI (1907) Žite ekonomične Kul'turne, nacional'ne 14—17 vikiv.

Günther, Ott, Dr.: Der Syndicus der Stadt Danzig Gottfried Lengnich, ius publicum civitatis Gedanensis oder der Stadt Danzig. Verfassung und Rechte. (Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreussens, hgg. vom Westpr. Geschichtsverein, Bd. I). Danzig 1900.

Gurland, M.: St. Petershof in Nowgorod. 1913.

Gvildys J.: Lietuvos Didž. Kun-jos ūkio bruožai nuo XII amž. ligi Vytauto laikų. „Lietuvos Ūkis" 1923 m. Nr. 9, psl. 19—22.

Gvildys J.: D. L. Kunigaikštijos ūkio bruožai nuo Vytauto laikų ligi XVIII amž. „Lietuvos Ūkis", 1923 m. V—VI, 28 psl.

HGbll = Hansische Geschichtsblätter, 1872 ff.

Handrack Udo: Der Handel der Stadt Riga im 18. Jahrhundert. Diss. Jena 1932.

Hansische Volkshefte (ursprüngliche Volksbücher), Bremen, 1923 sqq.

Häpke, Rudolf: Die Regierung Karls V. und der europäische Norden. (Veröffentlichungen zur Geschichte der Freien und Hansestadt Lübeck, hgg. vom Staatsarchiv zu Lübeck). Bd. 3. Lübeck 1914.

Häpke, R.: Der Untergang der Hanse. Hansische Volkshefte, V.

Häpke, R.: Die geschichtliche und landeskundliche Erforschung in Litauen und Baltenland 1915—1918, HGbll. 1919, psl. 17—33.

Heberle Rudolf Dr.: Die Deutschen in Litauen. Schriften des Deutschen Ausland—Instituts. Stuttgart 1927.

Hildebrand, Hermann: Das deutsche Kontor zu Polozk, Balt. Monatsschrift, Bd. 22. N. F. Bd. 4 (1873), psl. 342—381).

Hipler, F.: Geschichte des Weinhandels im Ermland. Zeitschr. f. gesch. Ermlands, 1895, XI.

Hippel: Das Königsbergsche Stapelrecht. Eine Geschichts- und Rechtserzählung mit Urkunden. Berlin 1791.

Hirsch = Hirsch, Theodor: Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens. Preisschriften gekrönt und hgg. v. d. Fürstlich Jablonowskischen Gesellschaft zu Leipzig, Bd. VI 1858 (Elfter Abschnitt, Litthauen. Das Kontor in Kauen, psl. 160—172, Beilage VIII: Spätere Schicksale des Preus. Kontors in Kauen, psl. 282—287).

Hirsch, Th.: Über den Handelsverkehr Danzigs mit italienischen Staaten zu Ende des 16. Jhs. Neue preuss. Provinzialblätter, IV, (1847).

Hitzigrath, Otto: Zustände an der preussisch-litauischen Grenze im 16. und 17. Jahrhundert. „Illustriertes Heimat-Jahrbuch" für Stadt und Umgegend Eydtkuhnen. 1933, psl. 68—73.

HZ = *Historische* Zeitschrift, Berlin, 1859 ff.

Hoetzsch, O.: Der Stand der polnischen Verfassungs-Geschichte. Zeitsch. f. ost. Gesch. I (1914) psl. 67—82.

Horn A.: Die Verwaltung Ostpreussens seit der Säcularisation 1525 —1875. Königsberg 1890.

Jabłonowski Al.: Handel Ukrainy w XVI w., Ateneum 1895, II.

Jablonskis K.: Dėl 1408 metų Vytauto privilegijos Kauno miestui tikrumo. „Praeitis" I tom. (1930), psl. 329—339.

Jacob, G.: Der nordisch-baltische Handel der Araber im Mittelalter. Leipzig 1887.

Jacob G.: Die Waaren beim arabisch — nordischen Verkehr im Mittelalter. Berlin 1891.

Jagow Kurt: Die Heringsfischerei an den deutschen Osteseeküsten im Mittelalter. Diss. Erlangen 1915. (Archiv f. Fischereigesch. 5).

Jakštas, Juozas: Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu. (Mašinėle rašytas darbas, 99 psl. in 4⁰). 1934.

Janowski, Benon: Polska a Hansa do r. 1411. Przegląd Polski, tom 43, psl. 397—420, tom. 144, psl. 46—65, Kraków 1902.

Janulaitis, Augustinas: Žydai Lietuvoje. Bruožai iš Lietuvos visuomenės istorijos XIV—XIX amž. Kaunas 1923.

Jarochowski, K.: O handlu gdańskim z czasów Zakonu. Opow. i studya hist. Poznań 1863.

Jaroszewicz, J.: Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji. Wilno, tom II (1845) psl. 90—122 ir t. III (1845) psl. 122 sqq. Plg. „Pamiatnaja knižka Grodnenskoj guberniji", 1866 m.: „Očerk torgovli drevnej Litvy".

Jekel, Fr., J.: Polens Handelsgeschichte. Wien und Triest 1809, t. 2.

Jensch, Georg. Dr.: Der Handel Rigas im 17. Jh. Ein Beitrag zur livländischen Wirtschaftsgeschichte in schwedischer Zeit. Mitt. aus d. livl. Gesch. Bd. 24 (1928—30) psl. 49—146.

Jnglot S.: Sprawy gospodarcze Lwa Sapieha 1588—1607. Str. iš Studja z historiji spolecznej i gospodarczej poświęcone prof. Dr. Franc Bujakowi. Lwów 1931.

Joachim, E.: Die Politik des letzten Hochmeisters in Preussen Albrecht von Brandenburg, Bd. I (1510—17), Bd. II (1518—21) u. Bd. III (1521—25). Prie kiekvieno tomo yra daug aktų. Publicationen aus der Kgl. Preussischen Staatsarchives, Bd. 50, 58, 61.

Jürgensen: Die freie Stadt Danzig. 1925.

Ivinskis, Z.: Geschichte des Bauernstandes in Litauen. Von den ältesten Zeiten bis zum Anfang des 16. Jhs. Historische Studien, Heft 236. Berlin 1933 (Verlag Dr. E. Ebering).

Ivinskis, Z.: Lietuvių ir prūsų prekybiniai santykiai pirmoje 16⸗tojo amžiaus pusėje. (Iš Lietuvos prekybos istorijos 16⸗tame šimtmetyje). Atsp. iš „Židinio" Nr. 8—9, 1933 m. 16 psl.

Ivinskis Z.: Senosios Lietuvos ūkis. „Vairas", 1934 m. Nr. 7, psl. 287—301.

Karge, Paul: Zur Geschichte des Deutschtums in Wilna und Kauen (Kowno). Alt. Monatsschr. Bd. 54 (1917) psl. 34—94.

Kazimierza Jagiell. dekret o drogach handlowych na Rusi. (Žiūr. Finkel, Bibl. t. III, Nr. 29326). Plg. Nr. Nr. 29336, 29384.

Kegler Franz: Untersuchungen über den ostpreussischen Handel aus der Zeit polnischen Teilungen. Diss. Königsberg 1922 (125 psl., 4°, Masch.⸗Schr.).

Keller, H.: Memel⸗, Pregel⸗ und Weichselstrom, ihre Stromgebiete und ihre wichtigsten Nebenflüsse (4 Bde.) 1899.

Kernkamp, G. W. Dr.: Baltische Archivalia, Onderzoek naar archi⸗valia belangrijk voor de geschiedenis van Nederland, in Stockholm, Ko⸗penhagen en de Duitsche Oostzeesteden. (Rijks Geschiedkundige Publi⸗catiën. Kleine Serie 4). Haag 1909. Dancigo archyvas, psl. 173—284; Kara⸗liaučiaus arch. psl. 285—305.

Kestner, E.: Die Handelsverbindungen der Hansa, speziell Danzigs mit Spanien und Portugal, seit 1583. ZWG V (1881) psl. 1—22.

Kestner, E.: Danzigs Handel mit Portugal im 16. Jh. ZWG I (1880) psl. 97—106.

Keyser, Erich: Die Anfänge des deutschen Handels im Preussen⸗lande. HGbll. Bd. 32 1927, psl. 65 sqq.

Keyser, E.: Danzigs Geschichte 1928².

Keutgen: Hansische Handelsgesellschaften, vornehmlich des 14. Jhs. VSozWG IV (1906) psl. 278 sqq, 461 sqq., 567 sqq.

KUIz = Kievskija Universitetskija Izvěstija, Kiev.

Kirmis Max: Handbuch der polnischen Münzkunde. Posen 1892.

Kirmis, M.: Einleitung in die polnische Münzkunde. Zeitschrift d. Historischen Gesellschaft für die Provinz Posen. Jahrg. IV, Bd. 4, 5, 6.

Klymenko, J. W.: Zapadno⸗ russkija cechi v XVI⸗XVIII w. Kiev 1914.

Koczy, Leon: Handel Poznania do połowy wieku XVI. Odb. z. VI. tomu prac Komisji Historycznej Poznańskiego Towarz. Przyjaciół Nauk. Poznań 1930 (384).

Konopczyński, Wład.: Polska polityka bałtycka. Roczniki historyczne III (1927) psl. 142—173.

Kościałkowski St.: Ze studjów nad dziejami ekonomiji królewskich na Litwie. Rocznik Tow. Przyjaciół Nauk w Wilnie, t. V (1911—1914).

Kostomarov: Očerki istoriji torgovli Moskovskago gosudarstva XVI i XVII st. 1889.

Kötzschke, Rudolph: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelal⸗ters (Brodnitz's Handbuch f. Wirtschaftsgeschichte). Jena 1924.

Krasnoperov I. M.: Očerk promyšlennosti i torgovli Smolenskago kniažestva z drěvnějšich vremen do 15 v. Ist. obozr. 1894 VII.

Kroehnert, Ernst: Die deutsch= russische Grenze von Eydtkuhnen bis Soldau. Mit Benutzung von Archivalien des Königsberger Staatsarchivs. Mitteilungen der literarischen Gesellschaft Masovia, 1913 (18. Heft), psl. 80—133 (Diss.).

Kulischer, Joseph: Russische Wirtschaftsgeschichte (Bronidtz's Hand= buch der Wirtschaftsgeschichte) Bd. I. Jena 1925.

Kulischer J.: Istorija russkago narodnago choziajstva. Moskva 1925, II.

Kulischer J. M.: Očerk istoriji russkoj torgovli. St. Petersbg. 1923.

Kulischer: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit. (Handbuch der Mittelalterlichen und neueren Geschichte, hgg. v. G. V. Below, Fr. Meinecke und Alb. Brackmann). Bd. I (das Mittel= alter) 1928, Bd. II (die Neuzeit) 1929, München und Berlin.

Kutrzeba, Stan.: Handel i przemysł do roku 1793. *Gdańsk.* Prze= szłość i terazniejszość. Warszawa 1928. S. 129—172.

Kutrzeba, S.: Handel polski ze Wschodem w wiekach średnich. Przegl. Polski, tom 148, 149, 150. Kraków 1903.

Kutrzeba, S.: Handel Krakowa w wiekach średnich. RAU hist.=fil. t. 44, Kraków 1903.

Kutrzeba, S.: Historja ustroju Polski. Bd. I. Polska. Bd. II^2 Litwa. Kraków 1921.

KH = Kwartalnik historyczny, Lemberg 1887 ff.

Łabęcki, Hieronym: Dawne żupy i żupnicy w Polsce. Bibl. War= szawska I (1846).

Laguna, Stosław: Hansa nad Dzwiną w XIII wieku. Pisma, War= szawa, 1915.

Lappenberg, hgg: Urkundliche Geschichte des Ursprungs der Hanse. Hamburg 1830, t. 2.

Lauffer, Victor: Danzigs Schiffs= und Warenverkehr am Ende des 15. Jhs. ZWG XXXIII (1894) Danzig, psl. 1—44.

Lauffer V.: Danzigs Seehandel zu Ende des 15. Jhs. ZWG, 1894.

Leitgeber, Jarosław: Z dziejów handlu i kupiectwa poznańskiego za dawnej Rzeczypospolitej Polskiej, Poznań 1929 (320).

Lengnich, G.: Geschichte der Preussischen Lande Königlich Polnischen Anteils. Bd. 1—9 (1526—1733). Danzig 1722—55.

Lengnich, G.: Jus publicum civitatis Gedanensis oder der Stadt Danzig Verfassung und Rechte, hgg. v. Dr. Otto *Günther*. Danzig 1900.

Leontovič, T. I.: Sel'skije promyšlenniki v Litovsko=russkom gosudarstvě. VUIz 1897 Nr. 5 (psl. 25—56), Nr. 7 (psl. 53—130); 1898 Nr. 2 (psl. 1—40), Nr. 3 (psl. 61—64).

Leontovič T. I.: Litovsko=russkije druskeniki=soliarni i solianiki, VUIz, 1896, V, VI.

Leontovič, T. I.: Sel'skije remeslenniki v litovsko=russkom gosudarstvě. VUIz, 1898, II, III.

Lewicki, Stanisław: Drogi handlowe w Polsce w wiekach średnich. SAU, Kraków 1906.

Lewicki, St.: Targi lwowskie od XIV do XIX w. Lwów 1923.

Lindner, Th.: Die deutsche Hanse, Leipzig. 1899.

Lipiński, Tymot.: Niektóre szczegóły dotyczące się Zygmunta Augusta, Bibl. Warszawska, t. IV (1846) psl. 80—89; ibd., Wiadomości o dworze Bony i Król. w r. 1518, psl. 639—649.

LOd = Ljubavskij, M. K.; Oblastnoje dělěnije i mestnoje upravlenije litovsko-russkago gosudarstva ko vrěmeni izdanija pervago litovskago Statuta, ČIObč, tom. 162—165 (1892) ir atskirai Maskva, 1892 sq.

LOč = M. K. Ljubavskij, Očerk istorii lit.-russk. gosudarstva do Ljublinskoj uniji vkliučitelno, Maskva[2] 1915.

Ljubavski: Litovsko-russkij Sejm, Maskva 1901.

Ljubimenko, Les marchands anglais en Russie au XVI-e siècle. Revue historique, t. 109 (1912), t. 121 (1916).

Ljubimenko: Torgovija snošenija Rossiji s' Anglijej pri pervych Romanowych. ŽMNPr. XI, XII (1915).

Lohmeyer Karl: Geschichte von Ost- u. Westpreussen. Bd. I. Gotha 1908.

Lohmeyer, K. hgg.: Kaspars von Nostiz Haushaltungsbuch des Fürstentums Preussen 1578. Lpzg. 1893.

Löffler: Gross-Nowgorod und sein Peterhof. Deutsche Gesch. Bl. Bd. 19.

LowStud = H. Lowmiański, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa Litewskiego, Rozprawy Wydziału III Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Wilnie, V (tom.I), VI (tom. II), Wilna 1931—32.

Luschin v. Ebengreuth: Allg. Münzkunde und Geldgeschichte des Mittelalters und der neueren Zeit. (Below-Meinecke-Brackmann, Hdb. 1904).

Mantels: Beiträge zur Lübeck-Hansischen Geschichte. Jena 1881.

Mathies, Otto: Die Hansastädte Hamburg, Bremen, Lübeck, Von O. Mathies, Hermann Entholt und L. Leichtweiss. Gotha 1923 (264).

Meier, H.: Beiträge zur Handels- u. politischen Geschichte Königsberg. Neue Preussische Provinzialblätter, III. Folge, Band IX, Königsberg 1864.

Meinardus, O.: Beiträge zur Geschichte der Handelspolitik des grossen Kurfürsten. Historische Zeitschrift (v. H. Sybel), 1891, Heft 3 (Nemuno prekyba).

Meuvret, J.: Histoire des Pays Baltique. Paris 1934.

Mettig, K.: Exportwaren d. russ.-hanseat. Handels, Sitzungsb. der Gesell. für Geschichte d. Ostseeprovinzen Russlands. 1903.

Mitteilungen des Westpreussischen Geschichtsvereins. Danzig, 1902 ff.

MLG = Mitteilungen aus der Liv-, Esth- und Kurländischen Geschichte, Riga.

Müller, Joh.: Handel und Verkehr Bremens im Mittelalter. Brem. Jahrb. XXX (1928).

Müller: Die Hanse. Progr. 1889.

Müller, Ernst, Ferdinand, Zur Wirtschaftsgeschichte des Preussenlandes von der Errichtung des Herzogtums Preussen (1525) bis zum Ausbruch des Weltkrieges. Deutsche Staatenbildung u. deutsche Kultur im Preussenlande. 1931 S. 471—535.

Münsterberg, Der Handel Danzigs. 1906.

Napiersky C. E.: Über die ältesten Handelsbeziehung Livlands mit England. Mitth. Liv.-Est-Kurl. VIII t. (1858).

Naudé, W.: Die Getreidehandelspolitik der europäischen Staaten vom 13. bis zum 18. Jh. (als Einleitung in die preussische Getreidehandelspolitik). Berlin 1896 (Acta Borussica I).

Naudé, W.: Deutsche städtische Getreide-Handelspolitik vom 15.—17. Jh. 1889.

Nekkenbrecher: Taschenbuch der Münz-, Mass- und Gewichtskunde. Berlin 1803.

Netta, Cheron: Die Handelbeziehungen zwischen Leipzig und Ost- und Südosteuropa bis zum Verfall der Warenmessen. Zürich 1920.

Nikitskij: O torgovlě Russi z Hanzoi do konca 15-go věka. Petersb. 1879.

Nikitskij: Istorija ekonomičeskago byta velikago Novgoroda, ČIObč, tom. 164 ir 165. Moskva 1893 (I, II).

Nirrnheim, Hans. Dr., hgg.: Das hamburgische Pfundzollbuch von 1369. Mit 2 Taf. (Veröffentlichungen aus d. Staatsarchiv d. Freien und Hansestadt Hamburg, Bd. 1). Hamburg 1910 (LXVII+197).

Nirrnheim, H., hgg.: Das hamburgische Pfund- und Werkzollbuch von 1399 und 1400. (Veröffentlichungen am Staatsarchiv der Freien und Hansestadt Hamburg). 1930.

Nostiz v. Kaspar: Haushaltungsbuch des Fürstentums Preussen 1578. Ein Quellenbeitrag zur politischen und Wirtschaftsgeschichte Altpreussens, hgg. v. K. Lohmeyer. Leipzig 1893.

Nowak, Hugo: Die preussisch-litauischen Handelsbeziehungen zur Zeit Herzog Albrechts (1525—1568). Diss. Königsberg 1922 (Masch.-Schrift, 121, 4°).

Oesterreich, H. Dr.: Die Handelsbeziehungen der Stadt Thorn zu Polen. Von der Gründung der Stadt bis zum Ende des 16. Jhs. 1232—1577. 8. Die litauischen Strassen psl. 79—83. ZWG XXVIII (1890) psl. 1—92.

Olanczyn Domet: Do istorii torhowli Russy-Ukrajiny z Baltykoju, zokremaž *Staroduba* z Kenigsbergom, na prykinci XVII i poč. XVIII st. Vidbytka z Zapiski čynu svetoho Vasilja Velikoho, VI, Žowkwa 1932, str. 27 (16—40).

Ortmann, Heinr. Alb.: Geschichte der Stadt Memel. Memel 1848.

Osten-Sacken, P. v. d.: Der Hansehandel mit Pleskau bis zur Mitte des 15. Jhs. Beiträge zur russ. Geschichte, Theodor Schiemann zum 60. Geburstage von Freuden und Schülern dargebracht und hgg. von O. Hoetzsch. Berlin 1907, psl. 27—83.

Papritz, Joh.: Die Beziehungen des Bank- und Handelshauses der Loitz zum brandenburgischen Kurhause. Ein Beitrag zur Geschichte des Frühkapitalismus. Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts- und Altertumsvereine, 79. Jg. (1931) Nr. 2, psl. 84—124; Nr. 3, psl. 158—217.

Papritz, Johannes, Dr.: Die Bedeutung des Danziger Staatsarchivs für die Handelsgeschichte. Festschrift zur Feier des 25-jährigen Bestehens des Staatsarchivs. Danzig 1928. Psl. 82—116.

Pawlik, Stefan, Dr.: Polskie instruktarze ekonomiczne z końca XVII i z XVIII wieku. W Krakowie 1915. (Wydawn. Kom. Prawniczej Akademii Umiejętności w Krakowie).

Pawlowski, J. M.: Populäre Geschichte Danzigs. Dritter Teil: die hervorragendsten Danziger Personen u. Familien. Danzig 1888.

Penndorf, B.: Geschichte der Buchhaltung in Deutschland. 1913.

Pfingstblätter des hansischen Geschichtsvereins.

PičAR = V. Pičeta: Agrarnaja Reforma Sigismunda Augusta v vel. Kniaž. Litovskom, 2 tomai, Petersbg. 1916 sq.

Potkański, Karol: Studja nad osadnictwem Polski w wiekach średnich. II. Bartnictwo i organizacija bartnicza, SAU, Kraków 1895.

Preuss Theodor: Geschichte der Wasserstrassen in der Memelniederung. Mitt. d. litauischen literarischen Gesellschaft, III (1892) psl. 425—445.

Prochaska A.: Protest kupców Wileńskich z r. 1621. KH VII (1893) psl. 436—446.

PH = Przegląd historyczny Warszawa 1905 sqq.

Rachel, Hugo, Dr.: Polnische Handels- und Zollverhältnisse im 16. bis 18. Jh. (Schmollers) Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich, 1909, N. F. Bd. 33, Heft 2, psl. 469—490.

Rachel, H.: Handel und Handelsrecht von Königsberg i/Pr. im 16. bis 18. Jh. Forschungen zur Brandenburg. — Preussischen Geschichte. XX (1909) psl. 95—134.

Rakowski, Kasimir, v.: Entstehung des Grossgrundbesitzes im 15. und 16. Jh. in Polen. Diss. Berlin 1899.

Rauers, Friedrich: Zur Geschichte der alten Handelsstrassen in Deutschland. Versuch einer quellenmässigen Übersichtskarte. Sonderabdr. aus Petersmann Mitteilungen. Heft 3 (1906).

Raths, Ernst, Robert: Der Weichselhandel im 16. Jhh. Diss. Marburg 1927. Poznań 1927.

Raths, E. R.: Entwicklung des Weichselhandels von der Mitte des 13. bis zum 15. Jh. Deutsche Blätter in Polen, Jg. IV (1927) Heft 6—9, psl. 269, 350, 391, 448.

Recke, Walter: Danzig und der Deutsche Ritterorden. 1925.

Recke, W.: Der Danziger Handel im Osten. In: *Bauer-Millack*, Danzigs Handel in der Vergangenheit und Gegenwart. 1925.

Remeika = Remeika Johannes: Der Handel auf der Memel von Anfang des 14. Jhs. bis 1430. Diss. Kiel 1927. Atspaudas iš „Tauta ir Žodis" tom. III, 1927.

Reusch: Geschichte der Kanalverbindung der Memel mit dem Pregel. Beiträge zur Kunde Preussens, Bd. IV, 265 sqq.

Riesenkampf: Der deutsche Hof in Nowgorod.

Roerdansz, Heinrich: Sammlung einiger Denkwürdigkeiten von der Königl. Preussischen Immediat-Stadt Memel. (Urkunden). Königsberg. 1792.

Rimka Albinas: Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais. Kaunas 1925.

Rimka, A.: Lietuvos visuomenės ūkio bruožai ligi Liublino unijos metų, Kaunas 1925.

Rörig, Fritz (Kiel): Das älteste erhaltene Kaufmannsbüchlein. HGbll. XXX (1925) 12—66. Bendrai įvadui psl. 12—48.

Rörig, Fr.: Hansische Beiträge zur deutschen Wirtschaftsgeschichte (Veröffentlich. d. Schleswig-Holsteinichen Universitätsgesellschaft, Nr. 12. Schriften der baltischen Kommission zu Kiel, Bd. IX). Breslau 1928.

Rörig, Fr.: Geschichte von Lübeck im Mittelalter. (Geschichte der Freien und Hansestadt Lübeck, ed. v. Endres). Lübeck 1926.

RAU = *SAU* = Rozprawy (i sprawozdania) Akademji Umiejętności w Krakowie (rozdz. hist. fil.), Kraków 1874 sqq.

Rulikowski, E.: Dawne drogi i szlaki na prawym brzegu Dniepru. Ateneum III i IV (1878).

Rutkowski, Jan: Histoire économique de la Pologne avant les Partages. Paris 1927 (vertimas iš lenkų k.).

Rutkowski, J.: Skarbowość polska za Alexandra Jagiellończyka, KH 23 (1909).

Rutkowski, J.: Z dziejów żup ruskich Zygmunda Augusta. Lwów 1925.

Rutkowski, J.: Podział dochodów w żupach ruskich za Zygmunta Augusta. 1927.

Rybarski, Roman: Handel i polityka handlowa Polski w XVI stuleciu. t. I. (1928), II (1929) Poznań.

Rybarski, Roman: Wielickie żupy salne w latach 1497—1594. Skład główny w Domu Książki Polskiej. Warszawa 1932.

Sadowski, J. N.: Drogi handlowe grzeko-rzymskie przez porzecza Odry, Wisły, Dniepru i Niemna do wybrzeża morza Baltyckiego. Pamiętnik wydz.-fil. i hist.-filozof. A. K. Um. 3. Kraków 1876. (Yra vertimas vokiečių k.).

Sahm, Arthur: Genealogische Beziehungen Rigaer und Lübecker führender Geschlechter. Diss. Kiel 1926 (Masch.-Schr.).

Sahm, Wilhelm: Geschichte der Pest in Ostpreussen. Lpzg. 1905.

Sartorius, — (Lappenberg). Urkundliche Geschichte des Ursprungs der Hanse, Hamburg 1830.

Sartorius: Gesch. d. Hanseatischen Bundes. I. Gött. 1802.

Sattler, Carl, Dr.: Handelsrechnungen des Deutschen Ordens. Lpzg. 1887.

Sattler, C.: Der Handel des Deutschen Ordens in Preussen zur Zeit seiner Blüte, HGbll., Bd. 3 (1877) psl. 59—85 ir AM. Bd. 16 (1879) psl. 242—269.

Sattler, C.: Das Ordensland Preussen und die Hanse bis zum Jahre 1370, Preuss. Jahrb. t. 41 (1878) psl. 327—349.

Sattler, C.: Die Hanse und der Deutsche Orden in Preussen bis zu dessen Verfall. HGbll, 1. IV (1882), psl. 67—84.

Schäfer, Dietrich, Dr.: Die Hanse und ihre Handelspolitik. Vortrag. Jena 1885 (32).

Schäfer, D.: Die Hanse. Bielefeld 1903.

Schickert: Wasserwege und Deichwesen in der Memelniederung. Eine geschichtliche Darstellung. Königsberg i/Pr. 1901.

Schlözer, Kurt, v.: Die Hansa und der deutsche Ritterorden in den Ostseeländern. Berlin 1851.

Schlözer, K.: Verfall und Untergang der Hansa und des deutschen Ritterordens in den Osteeländern. Berlin 1853.

Schlüter, W.: Die Nowgoroder Schra in ihrer geschichtlichen Ent⸗wicklung vom 13. bis zum 17. Jh. Sitzungsberichte der Gelehrten estnischen Gesellschaft zu Dorpat f. d. Jahre 1910—11. Dorpat 1911.

Schlüter, W.: Die Nowgoroder Schra in sieben Fassungen vom 13. bis 17. Jh. Dorpat 1914.

Schmalz: Darstellung des Niederlagerechts der Stadt Königsberg (Urkunden). Königsberg 1792.

Schmidt⸗Rimpler: Walter, Dr.: Geschichte des Kommissionsgeschäfts in Deutschland. 1. Bd.: Die Zeit bis zum Ende des 15. Jhs. Halle a. d. S. 1915. (Danzig. Kaufmann Pijr psl. 73, 77, 79, 88, 106; Beilage aus seinem Handlungsbuch psl. 311—318).

Schmidt, Rob.: Handel und Handwerk in Neuostpreussen. Diss. Göttingen 1910.

Schmoller, Gustav: Die Handelsperre zwischen Brandenburg und Pommern i. J. 1562. Zeitschr. f. preuss. Geschichts⸗ und Landeskunde 1882 (vgl. bei Schmoller: „Umrisse und Untersuchungen zur Verfassungs⸗, Verwaltungs⸗ und Wirtschaftsgeschichte, besonders des preuss. Staates im 18. und 19. Jh." 1898).

Schroeder, Hans, Georg, v.: Der Handel auf der Düna im Mittel⸗alter. HGbll. Bd. 23 (1917) psl. 23—156.

Schroeder, Herbert: Russland und die Ostsee. 1927.

Schulte, Al.: Geschichte des mittelalterlichen Handels und Verkehrs. Leipzig 1900.

Schwarz, P. G.: Die Haltung Dancigs im nordischen Kriege 1563—70. ZWG XLIX (1907).

Schwarz, F.: Direktor der Stadtbibl. v. Danzig, Zeitschr. d. Westpr. Gesch. Gesamtregister (Personen⸗, Orts⸗ und Sachindex). Danzig 1932.

Schwinkowsky, Walter: Das Geldwesen in Preussen unter Herzog Albrecht (1525—1569). Diss. Königsberg 1909. Berlin 1909.

Schwiderski, Paul: Preis⸗ und Lohnverhältnisse im Deutsch⸗Ordens⸗land vor und nach der Schlacht von Tannenberg (ca. 1390—1420). Diss. Königsberg 1921 (132 psl., 4°, Masch⸗Schr.).

Sembritzki, Joh.: Geschichte der Königl. Preuss. See⸗ und Handels⸗stadt Memel. Memel 1900.

Sembritzki, Geschichte der Stadt Memel. 2. Aufl. 1926.

Sembritzki⸗Bittens. Geschichte des Kreises Memel. Memel 1918.

Semrau, Franz: Der Getreidehandel der Deutschen Hanse bis zum Ausgang des Mittelalters. Diss. München 1911.

Siewert, Franz: Geschichte und Urkunden der Rigafahrer in Lübeck im 16. und 17. Jh.

Simson, Paul: Danziger Inventar, siehe Quellen.

Simson = Simson, P.: Geschichte der Stadt Danzig, Bd. 1, 2, 4, Danzig 1913—18.

Simson, P.: Ein Vermächtnis des hansischen Syndikus Dr. Heinrich Sudermann für Danzig. HGbll. 1906. 341 sqq.

Simson, P.: Die Organisation der Hanse während ihres letzten Jahrhunderts. HGbll. 1907, 207 ff., 381 sqq.

Simson, P.: Die hansische Gesandtschaft an Herzog Albrecht von Preussen und König Sigismund August von Polen i. J. 1558. HGbll. 1912.

Simson, P.: Lisemann (ausführliche Darlegungen auf Grund der Akten des Danz. Inventars). HGbll. 1910, 441 sqq.

Simson, P.: Die Danziger Vögte auf Schonen im 16. und 17. Jh. HGbll. 1911, 365 sqq.

Slaski, W., v.: Die Danziger Handel im 15. Jh. auf Grund eines im Danziger Stadtarchiv befindlichen Handlungsbuches. Diss. Heidelberg 1905.

Slavianskij, M.: Istoričeskoje obozrenije torgovych snošenij Novgoroda. Petersbg. 1847.

Spicyn, A.: Torgovyje puti Kievskoj Rusi. Sbornik statej posviaščennych *S. F. Platonovu.* St. Petersburg 1911, psl. 235—253.

Sreznevskij, J.: Svěděnija i zamětki o maloizvěstnych i neizvěstnych pamiatnikach. I—XV. S. Petersbg. 1867. (X. Gramota korolia Kazimira gorodu Kovnu na pol'zovanije Magdeburskogom pravom 1463 goda).

Sužiedėlis, Simas: Vytauto ekonominė politika. Vytautas Didysis, 1350—1430. Red. P. Šležas. Kaunas 1930 m., psl. 235—252.

Stavenhagen, O.: Die Anfänge des livländischen Städtebundes innerhalb der deutschen Hanse und seine Teilnahme an der Kölner Konföderation. BM, 52 (1901) psl. 43—70.

Stawicki, Edmund: Handel w Polsce (dla epoki XVI w. dla kwestyi eksportu zboża 1537, 1555 ff.). Encyklopedja rolnictwa, III, psl. 198—200.

Stein, Walter: Vom deutschen Kontor in Kowno, HGbll. XXII (1916) H. 1 u. 2, psl. 225—266.

Stein, W.: Das deutsche Kontor zu Kowno Įžanga HUB, tom. X, psl. XII—XIII ir HUB tom. XI, psl. XXV—XXX.

Stein, W.: Beiträge zur Geschichte der deutschen Hanse bis um die Mitte des 15. Jh. Giessen 1900 (152).

Stein, W.: Handelsbriefe aus Riga und Königsberg von 1458 bis 1461. HGbll. 1898, psl. 59 sqq.

Stein, W.: Handels- und Verkehrsgeschichte der deutschen Kaiserzeit. Berlin 1922.

Stein, W.: Sommerfahrt und Winterfahrt nach Nowgorod. HGbll. 1918.

Stieda, Wilhelm: Über die Quellen der Handelsstatistik im Mittelalter (Abhandl. d. Kgl. Preuss. Akad. d. Wiss. z. Berlin) 1903.

Stieda, W.: Hildebrand Veckinchusen, Briefwechsel eines deutschen Kaufmanns im 15. Jh. Leipzig 1921.

Szelągowski, Adam: Walka o Bałtyk. Kraków 1904. Vok. vert. Der Kampf um die Ostsee (1544—1621) übertr. von I. V. Powa. München 1916.

Szelągowski, A.: Z dziejów współzawodnictwa Anglii i Niemiec, Rosyi i Polski. Lwów 1910.

Thiel, A., Dr.: Der Flachsbau und Flachshandel in Ermland. Z. f. d. Gesch. u. Alt. Ermlands. Bd. V (1870—1874).

Tichomirov, Iv.: Torgovyja snošenija Polocka s Livonijej v 14=tom věkě. ŽMNPr. 1877 (XII) psl. 232—239.

Tichomirov, Iv.: Torgovyja i mirnyja snošenija ruskich kniažestv s Livonijei v 13=om věkě. ŽMNPr. 1876 (maj), psl. 162—174.

Thomsen: Danzig als Handelshafen. 1918.

Toeppen, M.: Elbinger Antiquitäten. (Elbinger Kämmereiverwaltung S. 49—73). Marienwerder 1870.

Tschakert, Paul: Urkundenbuch zur Reformationsgeschichte des Her=zogtums Preussen. Bd. 2 (1523—1541), Bd. 3 (1542—1549). Leipzig 1890.

Tyszczenko, Mykoła: Forposty, mytnyci ta karantyny na zachidnio=mu pohranyczczju w zw'jazsu z zownisznoioju torhowleju Ukraijiny w XVIII w. Istoriczno=Heograficznyj Zbirnyk, Wseukrajinska Akademija Nauk, Kyjiv 1931, psl. 37—107. (Žiūr. rec. KH 1933, t. 47, 2, p. 185).

Tyszczenko, Mykoła: Narysy istorii zownisznoji torhowli *Starodub=szczyny* w XVIII w. Wseukrajinska Akademija Nauk. Zapysky istoryczno=filolohicznoho Widdilu. Kn. XXVI. Kyjv 1931 (psl. 315—367). (Žiūr. KH 1933, t. 47, 2, p. 186).

VUIz = Varšavskija Universitetskija Izvěstija. Varšava.

Vogel, Walter: Kurze Geschichte der deutschen Hanse. Pfingstbl. d. Hans. Gesch. V. Nr. 11 (1915).

Vogel, W.: Zur nord=westeuropäischen Seeschiffahrt im frühen Mittelalter. HGbll. 1907, psl. 153—205.

Vogel, W.: Geschichte der deutschen Seeschiffahrt. Bd. I, Berlin 1915.

Voigt, Johannes: Geschichte Preussens, von der ältesten Zeiten bis zum Untergange der Herrschaft des Deutschen Ordens. Bd. VIII (1441—1467), IX (1467—1525). Königsberg i. Pr. 1838—39.

Voigt, J.: Namenkodex der deutschen Ordensbeamten. Königsberg i. Pr. 1843.

VSozWG = Vierteljahresschrift f. Sozial= und Wirtschaftsgeschichte.

Vossberg: Geschichte d. preuss. Münzen und Siegel bis zum Ende der Herrschaft des Deutschen Ordens. Berlin 1843. (Tabell. Übersicht psl. 208 sqq.

Waitz: Lübeck unter Jürgen Wullenwever und die europ. Politik. 3 Bde. 1855—56.

Warszawski, M. J., Dr.: Die Entwicklung der gutsherrlich bäuerli=chen Verhältnisse in Polen und die Bauernfrage im 18. Jh. (Züricher Volks=wirtschaftliche Studien, hsg. von Prof. Dr. Sieveking in Zürich N. F. 8. Heft). 1914.

Vasilevskij: Gdansk. „Niva" 1876, II, psl. 492 sqq. (Ausfuhr des Dan=ziger Getreides 1608, 1618, 1619).

Vasilevskij, V. G.: Drevniaja torgovlia Kijeva s Regensburgom, ŽMNPr. 1888.

Weinryb, S.: Studien z. Wirtschaftsgeschichte der Juden in Russ=land und Polen im 18./19. Jahrhundert. (Teildruck). Diss. Berlin 1933 (64 p.).

Weise, Julius, Dr. Prof.: Herzog Erich von Braunschweig, der letzte Komtur des Deutschordens zu Memel. (Beilage zum Program d. Vorstädt. Realschule zu Königsberg i. Pr. Ostern, 1908. Königsberg 1908.

Velyčko, H.: Polityczny i torhovelni vzajemyny Rusi i Vysantyji v X i XI stolitju. Zapiski tow. Ševčenko, VI (1895).

Wendt, Lübecks Schiffs= und Warenverkehr in den Jahren 1638—1639. 1902.

Werminghoff, Albert: Der Deutsche Orden und die Stände in Preussen bis zum 2. Thorner Frieden i. J. 1466. Pfingstblätter des Hansi=schen Geschichtsvereins, Bd. VIII (1912). München=Lpzg. 1912.

Werner, Paul: Stellung und Politik der preussischen Hansestädte unter der Herrschaft des Ordens bis zu ihrem Übertritt zur Krone Polen. Diss. Königsbg. 1915.

Wichert: Bewegung des altpreussischen Handels. Altpr. Mon. I (1864) psl. 426—445; 513—531; 601—617; III (1866) p. 49—55.

Viežilov: Očerk torgovli južnoj Rusi 1480—1569. Žiūr. J. Šrag, Zap. tow. Ševčenko, 1899, XXX.

Willibald, Leo: Frhr. v. Lütgendorff, Register zu Jahrgang 1871—1925. HGbll. 30 (1925) 349 sqq.

Wilke, Elisabeth: Die Ursachen der preussischen Bauern= und Bür=gerunruhen 1525, mit Studien zur Ostpreussischen Agrargeschichte der Ordenszeit. Altpr. Forschungen, Jg. VIII (1930). Heft 1, psl. 33—82.

Winckler, Arthur: Die deutsche Hansa in Russland, hgg. mit Unter=stützung des Vereins f. Hansische Geschichte. Berlin 1886.

Wischnitzer, Mark: Die jüdische Zunftverfassung in Polen und Li=tauen im 17. und 18. Jahrhundert. Vierteljahreschrift f. Sozial= und Wirt=schaftsgeschichte, 1928, Bd. 20 (psl. 433—451).

Wutke, K.: Die Versorgung Schlesiens mit Salz wärend des Mittel=alters. Zeitschr. f. Gesch. Schlesiens 1893 XXVII.

Wutzke: Erster Beitrag zur Kenntnis des Memelstromes, Beiträge zur Kunde Preussens. III 89 sqq.

Wutzke, J. L.: Bemerkungen über die Entstehung und gegenwär=tige Beschaffenheit des grossen und kleinen Friedrichsgrabens und der Schiffbarkeit des Deimeflusses als Teile der grossen Handelsstrasse von Königsberg nach Polen und Russland. Preuss. Provinz. Blätter VII (1832) psl. 24, 236.

Vvedenskij: Torgovyj dom XVI—XVII st. Pamiatniki socijal'no=ekonomičeskoj istoriji Rossiji. 1924.

Żabko=Protopowicz, A.: Praca najemna i najemnik w rolnictwie w w. ks. litewskiem w wieku XVII. Warszawa 1929.

Zagoskin: Russkija vodny puti v do=petrovskoj Rossiji. 1909.

Zeitschrift des Vereins f. hamburgische Geschichte, 1896 ff.

Zeitschrift des Vereins f. Lüb. Geschichte und Altertumskunde, 1860 sqq.

ŽMNP = Žurnal Ministerstva Narodnago Prosveščenija, Petersbg., 1868 sqq.

ZoG = Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte, Berlin 1910—1914, 1931 sqq.

ZTS = Zapiski naukogo Tovaristva imeni Ševčenka, Lemberg.

ZWG = Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins. Danzig.

Zivier, E.: Neuere Geschichte Polens (1506—1572), Gotha 1915.

Zródła do historyi sztuki i cywilizacyi w Polsce. tom. I. Kraków 1911.

Żurkalowski: Studien zur Geschichte Stadt Memel und der Politik des deutschehn Ordens. Diss. Königsberg 1906. Altpr. Monat. Bd. 43 (1906). psl. 145—191.

Żurkalowski, E.: Neue Beiträge zur Geschichte d. Stadt Memel. AM Bd. 46 (1909) psl. 83—115. Atsp.

Zweig: Die Entstehung und Organisation der englisch-russischen Handelsbeziehungen in der 2. Hälfte des 16. Jhs. Beiträge zur russ. Geschichte, *Th. Schiemann* dargebracht, 1907.

Tolimesnių bibliografinių nurodymų apie Ordino ir prūsų prekybą reikia ieškoti: *E. Wermke:* Bibliographie der Geschichte von Ost- und Westpreussen, Königsberg 1933, psl. 276 sqq. *S. Baltramaitis:* Sbornik bibliografičeskich materijalov dlia geografiji, istoriji, istoriji prava, statistiki. St. Petersbg. 1904², psl. 259 sqq. *Finkel*, Ludwik: Bibliografia historyi polskiej, Kraków 1906—1913, d. 1—3; d. II psl. 883 sq., 885 sqq; t. III psl. 1627 sq. 1932 m. pradėta leisti antras Finkelio bibl. leidimas. *Dahlmann-Waitz:* Quellenkunde der deutschen Geschichte, 9. Aufl. von H. Haering. 1932.

Šaltinių ir literatūros daugumas yra cituoti pagal puslapius arba skiltis. Rusų kalba rašytiems tekstams ir knygoms patogumo dėliai vartota lotyniškos raidės. Čia prisilaikyta tos transkripcijos, kuri yra vartojama Vak. Europos mokslo leidiniuose bei bibliotekose.

Dalis nurodytų šaltinių ir literatūros šitame darbe necituota ir nesunaudota. Kad antroje darbo dalyje nebereikėtų vėl visos literatūros nurodinėti, sustatėme čia beveik visą bibliografiją, kuri antroje dalyje bus atitinkamoje vietoje sunaudota. Iš vardų rodyklės bus matyti, kad šitas literatūros sąrašas nėra pilnas. Tekste ir pastabose yra dar cituojami ir minimi autoriai, kurie čia nėra sužymėti.

PIRMAS SKYRIUS

VEIKALAI IS LIETUVOS PREKYBOS ISTORIJOS. JOS ŠALTINIAI. ŽVILGSNIS Į LIETUVOS PREKYBOS SANTYKIUS IKI PUSĖS 15-TOJO AMŽIAUS

A. Lietuvos prekybinių santykių tyrinėjimo padėtis 14-tojo—17-tojo amžių laikotarpy. Dalyko literatūra ir esamoji archyvų medžiaga

I. Studijos apie Lietuvos prekybinius santykius Didžiųjų Kunigaikščių gadynėje

Tur būt nereikia atsidėjus įrodinėti, kad ilgą laiką, šalia politinės istorijos, daug mažiau domėtasi visuomenės ūkio ir prekybos istorija. Net tokiuose kraštuose kaip Anglijoje ir Prancūzijoje ūkio istorijos tyrinėjimų esama daug mažiau, palyginus su didele daugybe karų ir politinės istorijos veikalų. Tiesa, Vokietija šiuo atžvilgiu sudaro mažą išimtį. Jos Hanzos istorija, kuriai specijaliai tirti 1870 m. buvo įsteigta atskira draugija, germanų kraštuose yra, galima sakyti, gerokai ištyrinėta. Daug mažiau tyrinėjimų rasime Rytų Europos ekonominiams santykiams praeityje nušviesti. Specijalių veikalų rusų ir lenkų kalbomis nedaug tebūtų galima priskaityti. Rusai tyrinėjo daugiau politinę senosios Kijevo ir Maskvos valstybės istoriją. Šis tas rašyta iš Rusijos santykių su Hanza (14-me ir 16-me amž.). Bet tie darbai, palyginus su didele daugybe politinės istorijos tyrinėjimų, buvo tik nedideli bandymai. Panašus santykis pastebimas ir Lenkijos istorijos srityje. Tyrinėtojo akį traukė labiau politiniai faktai. Tuo tarpu ūkio gyvenimas daug mažiau jį domino. Taip pat ir Lietuvos krašto istorijoje ūkio istorija, šalia politinės lietuvių tautos istorijos, buvo apleista. Liečiant praeities ekonominius santykius, dažnai pasitenkinta bendrais, iš tikrųjų, nieko daug nesakančiais posakiais, formulavimais bei teigimais, kuriuos galima būtų pritaikyti bet kuriam laikotarpiui, bet kuriam amžiui.

Lietuvių tautos istorijos tyrinėjimų svarbiausias perijodas yra iki šiol vis dar tas herojiškasis, senosios Kunigaikštystės garbingas laikotarpis, apimąs trijų šimtų metų tarpą. Gausingų

tyrinėjimų rėmuose iš 13=jo, 14=jo ir 15=jo amžių, kartas nuo karto praeinant, atskirai buvo pajudinami ir ekonominiai, o kartu ir prekybos klausimai[1]). Reikia pažymėti, kad 14=tojo ir 15=tojo amžiaus laikų tyrinėtojui žinoma ir prieinama medžiaga buvo pu= sėtinai išstudijuota. Todėl šia proga mums reikėtų pasakyti porą žodžių apie tyrinėjimų būklę.

Apžvelgiant Lietuvos senojo perijodo prekybinius santy= kius reikia paliesti keturias prekybos arterijas, ištekančias į vi= sus keturius Lietuvos valstybės šonus. Tai bus *Vakaruose* N e m u n o baseinas, pirmoje eilėje su savo Hanzos prekyba, iš= siplėtusia tarp svarbiausiųjų Lietuvos prekybos punktų, Kauno ir Vilniaus, iš vienos pusės, ir Dancigo bei prūsų miestų, Kara= liaučiaus ir iš dalies Elbingo — iš kitos pusės; *Šiaurėje* — D a u= g u v o s upės prekybinė sritis su Vitebsko, ypač Polocko ir Ry= gos miestų prekyba, turinčia šiek tiek ryšių su Dorpato ir Reva= lio miestais. *Pietuose* gi, kadangi didžiųjų Lietuvos kunigaikščių valdomos žemės buvo nusikišusios toli į pietus, Kunigaikštystės prekybai nušviesti reikia apimti Lietuvos prekybos plotą N a= r ė v o ir B ū g o upėmis su svarbiu prekybos punktu Brestu (Lie= tuvos Brasta). Tomis upėmis Lietuvos prekės pasiekdavo Vislą su žinomais ten prekių perkrovimo bei muitinių punktais Plocku (lenk. Włocławek) ir Tornu. Seniausia prekyba į *Rytus* ar piet= ryčius bus ėjusi D n i e p r o upe; bet įvairioms puslaukinėms tau= toms, 13=me amžiuje mongolams, užgulus Dniepro žiotis, senas ir turtingas Kijevo miestas netenka ir savo prekybinės reikšmės. Daug vėliau, 16=tojo amžiaus pusėje, išauga svarbus prekybinis centras — Starodubas, tarpininkas tarp Ukrainos ir Vak. Euro= pos. Ties visais šitais prekybiniais plotais dabar trumpai reikia stabtelti ir pažiūrėti, kas jau parašyta jų prekybai nušviesti.

1. 1858 m. vienos Dancigo gimnazijos direktorius, The= odoras Hirsch'as, išleido savo puikų ir premijuotą veikalą apie Dancigo prekybą ir verslą *(Gewerbe)* Vokiečių Ordino laikais. Darbas buvo parašytas remiantis tada visai mažai žinoma ir nety= rinėta Hanzos istorijos medžiaga iš Dancigo miesto archyvo, kurį Hirsch'as atsidėjęs tvarkė. Vienuoliktajame knygos skyriuje, pa= vadintame „*Litthauen. Das Kontor in Kauen*", autorius atvaizdavo ir Dancigo pirklių santykius su Lietuva ir davė jų prekybos kon= toros (Kaune) vaizdą 1400—1460 metų laikotarpy[2]). Viename iš gausingų knygos priedų, gyvai domėdamasis tolimesniu vokiečių kontoros likimu svetimame krašte, Hirsch'as davė visą jam tada

žinomą medžiagą iki 1532 metų, iki kontoros likvidavimo[3]). Tik praėjus šešiasdešimčiai metų žinomasis Hanzos istorikas ir lei≠dėjas pačių svarbiausių keturių paskutinių tomų šaltinių rinkinio „*Hansisches Urkundenbuch*“, ne menkesnis tyrinėtojas kaip Dr. Walter'is Stein'as, parašė vieną ilgoką straipsnį apie vokiečių kontorą Kaune[4]). Vertingų pastabų apie Kauno santykius su Dan≠cigu Stein'as yra davęs taip pat paskutiniųjų dviejų tomų „*Hans. Urkundenbuch*“ įžangose[5]). Jo darbas apima tik 1445—1500 metų tarpą. Į 16≠tąjį amžių Stein'as nebeišėjo, nes pati medžiaga, kurios dar daug liko 16≠tojo amžiaus pradžiai nesunaudota, jam bebuvo daug menkiau pažįstama. Ir pagaliau 11≠tasis tomas „*Hans. Urkundebuch*“ jo surinktos medžiagos baigiasi 1500 me≠tais. Be to, Stein'o straipsnis neišeina iš Kauno kontoros isto≠rijos rėmų. Jam daugiau rūpėjo v i d i n i s v o k i e č i ų kontoros sutvarkymas svetimame krašte. Iš tikrųjų, vokiečių tyrinėtojui Nemuno prekyba buvo daugiau svarbi kaipo rami, tyki pene≠tracija Rytuosna, pati gi Hanzos kontora Kaune — kaipo ma≠ža germanizmo salelė už Vokietijos sienų. Pats stambiausias pavyzdys šiuo atžvilgiu yra, be abejo, buvęs Karaliaučiaus vals≠tybinio archyvo direktoriaus P. Kargės darbas apie Kauno ir Vilniaus vokiečius[6]). Bet nuo šitokių ressentimentų dabar nėra laisvi nė kiti vokiečių tyrinėtojai. Pati lietuvių prekyba su vo≠kiečiais ir Stein'ui nebuvo toks jau svarbus dalykas. Rašytas yra tas straipsnis 1916 metais, kai stipri Kauno tvirtovė buvo jau vokiečių valdžioje. Autorius ir norėjo gyvenamąjį momentą sujungti su praeitimi, pačioje straipsnio pradžioje tai pats paste≠bėdamas (psl. 225). W. Stein'as sunaudojo savo paties publi≠kuotą medžiagą rinkinyje „*Hans. Urkundenbuch*“.

Gana svarbių papildymų Dancigo pirklių kontoros istori≠jai Kaune davė Dancigo miesto istorikas Paulius Simson'as sa≠vo stambiame trijų tomų veikale[7]). Simson'as sunaudojo Dan≠cigo archyvą ir tolimesniam laikotarpiui po 1500 metų. Gerai pažino jis visas archyvo dalis. Jo ilgų metų darbo vaisius buvo 1913 m. išleistas vadinamasis „*Danziger Inventar*“, rejestrai su trumpa turinio santrauka dokumentų, liečiančių Dancigo pre≠kybą nuo 1531 iki 1591 metų[8]). Savo monografijose apie Dan≠cigo miestą Simson'as tad sugebėjo koncentruotai nedideliame puslapių skaičiuje duoti gana daug nauja apie lietuvių ir danci≠giškių pirklių santykius. Ir čia iki pat 17≠tojo amžiaus pirmojo ketvirčio turime ne maža žinių, paremtų vien archivalijomis. Tie≠

sa, Simson'as buvo įkūnytas Dancigo miesto istorikas. Jis tu- rėjo parašyti tik Dancigo miesto istoriją. Bet 16-me amžiuje Dancigo miesto istorija yra beveik tik jo prekybos istorija.

Pačiai senajai Lietuvos prekybai ir susisiekimui Nemuno upe pažinti negalima čia nepaminėti Jono Remeikos disertaci- jos[9]). Tiesa, apie 14-jį amžių, net iki Vytauto mirties, iš esamų šaltinių negalima kaž ką ypatingą pasakyti, ir apie tikrąją pre- kybą, turint tik kelius šaltinių fragmentus, be jokių statistikų, nedaug tegali būti kalbos. Kai kurie dalykai ir anksčiau jau bu- vo prie progos minimi. Bet Dr. Remeika yra atidžiai sutraukęs krūvon faktus iš spausdintų versmių ir juos vykusiai iškomen- tavęs.

Labai instruktyvus ir vertingas įnašas yra Karaliaučiaus valstybinio archyvo patarėjo (Staatsarchivrat'o) Dr. Kurt'o Fors- treuter'io 108 puslapių knygutė apie Nemuną kaipo prekybos kelią į Rytus[10]). Forstreuter'io studijos bazė yra Karaliaučiaus, Dancigo ir Berlyno — Dahlem'o (slaptojo) archyvo medžiaga, pirmiausia, žinoma, Karaliaučiaus folijantai. Autorius duoda daug atskirų faktų iš 17-jo ir iš 18-jo amžių. Tai nėra sistemingas dar- bas, turįs atvaizduoti pilnai kokių nors prekybinių santykių rai- dą istorijos bėgyje. Laukdamas kitų, platesnių, tyrinėjimų, Fors- treuter'is, kaip geras tos nespausdintos medžiagos žinovas, da- vė daug nurodymų. Apie Lietuvos prekybinius santykius su prūsais 16-me amžiuje hercogo Albrechto laikais (1525—1568) yra tuoj po D. karo rašyta specijali Hugo Nowak'o disertacija Karaliaučiaus universitete („Die preussisch-litauischen Handels- beziehungen zur Zeit Herzog Albrechts, 1525—1568"). Tai yra, matyti, paskubomis rašytas darbas. Tiesa, H. Nowak'as nau- dojosi Karaliaučiaus archyvu, bet jis darbe, matyti, yra palikęs žymių spragų. Jam yra nežinoma visa literatūra nei lenkų nei rusų kalbomis. Šitoji disertacija iki šiol tebeguli neišleista maši- nėle rašytame tekste, kuris užima 121 psl. in 4° (Königsberg 1922). Beveik tęsinys H. Nowak'o disertacijos yra kita mašin- raštyje palikusi disertacija: *Kegler* Franz: Untersuchungen über den ostpreussischen Handel aus der Zeit der polnischen Teilun- gen. Diss. Königsberg 1922, 124 psl. 4°.

2. Daug mažiau tėra ištyrinėta D a u g u v o s prekyba. Hermann'o Hildebrand'o straipsnis apie vokiečių kontorą Po- locke, kuris 1873 m. pasirodė žurnale „*Baltische Monatsschrift*", būtų beveik vienintelė mums naudingesnė studija[11]). Reikėtų

dar paminėti J. Schröder'io darbas „*Der Handel auf der Düna im Mittelalter*"[12]), kuriame, tiesa, daugiau nagrinėjama Rygos prekybos santykiai, ir du K. L. Goetz'o veikalu apie rusų ir vokiečių prekybines sutartis bei jų prekybos ryšius viduramžiais[13]). Šitie du veikalai šiek tiek daugiau liečia tik Vytauto laikų Lietuvos prekybą. Nedaug mus tenudžiugina ir G. Jensch'o darbas iš vėlesnių laikų apie Rygos prekybą 17-jame amžiuje[14]). Berods, ne vieno manoma, kad Rygos prekybiniai ryšiai su Didžiąja Kunigaikštyste, pradėjus kilti Hanzos prekybai, įsigalėjus čia Dancigui, bus gana atsipalaidavę. Bet Ryga ir 15-me amžiuje savo patogios geografinės padėties dėka vis dar traukė į save Dauguvos krašto ir Rusijos plotų prekybą. Sakysime, 1478 m. Ryga dar galėjo pareikšti niederlandų miestui Deventeriui ir kitiems pajūrio miestams, kad niekas kitas Polocke negalįs su rusais prekiauti, išskyrus tik patį Rygos miestą (I. M. Kulischer: Očerk russkoj torgovli, St. Petersbg. 1923, psl. 98). Galima sakyti, kad į Lietuvos prekybą su Ryga 15-jame ir ypač 16-17-jame amžiuose iki šiol nebuvo atkreipta reikiamo dėmesio. Ji dar reikalinga tyrinėjimų.

3. Ir Lietuvos prekybiniai santykiai Pietuose per Lenkiją, Būgo, Narevo ir Vislos baseine nėra pakankamai nušviesti. Kaip Dauguvos baseine, taip ir Lietuvos prekybai Pietuose specijalių studijų dar nėra. Užkliudę yra šį klausimą didesniuose darbuose E. R. Raths savo disertacijoje (Marburge)[15]) ir žinomas dabartinis lenkų ūkio istorikas prof. Romanas Rybarski's dviejų tomų veikale apie lenkų prekybą ir prekybinę politiką 16-jame amžiuje[16]).

4. Apie Lietuvos Rytų prekybą 15—17 amžiuose, rodosi, mažiausiai būtų galima pasakyti. Šitas klausimas iki šiol mažiausiai judintas. Lietuvos Metrika, kaip iš Dovnaro-Zapolskio veikalo „*Gosudarstvennoje choziajstvo Litovskoj Rusi pri Jagiellonach*" matyti, duotų čia labai daug naujos, nežinomos medžiagos. Bet ji dabar tyrinėjimui neprieinama. Neseniai yra pasirodę trys straipsniai apie Starodubo prekybą. Šis buvo vienas svarbiausių prekybinių mazgų Ukrainos sritimis 17-jame — 18-jame amžiuose. Du autoriai, Olanczyno[17]) ir Tyszczenko[18]), davė po straipsnį. Tyszczenko yra sunaudojęs Kijevo archyvų medžiagą. Matyti, kad beveik visa prekyba sukasi apie Starodubą. Tiesa, apie jo — visos Ukrainos prekybos centralinio punkto — prekybą per Lietuvą, apie santykius su Rygos ir Ka-

raliaučiaus uostais 18-me amžiuje, vis mažiau ir mažiau tada begirdėti. Petras Didysis, norėdamas Ukrainos prekybą nukreipti į Azovą, Archangelską, paskui — į Petrapilį, išleidžia visą eilę „ukazų", varžančių prekybą su Lietuva (1714, 1717, 1718, 1721; po jo 1746 ir 1755 m.). Bet vis dėlto, matyti, ne maži transportai eina per Lietuvos kraštus iš Dancigo, Breslavo ir Leipcigo į Ukrainos žemes. Olanczyn'as savo darbe tarp kitko yra panaudojęs Berlyno — Dahlem'o slaptojo archyvo medžiagą.

Tai būtų visi specijalesni darbai iš Lietuvos 15 ir 17 amžių istorijos kitomis kalbomis. Tiesa, knygų šitam dalykui, kaip matyti iš sustatyto bibliografijos sąrašo, būtų galima ne maža pririnkti, bet daugumas jų Lietuvos kunigaikštystės ploto prekybinius santykius labai mažai traktuoja. Gal dar vertėtų suminėti atitinkamus skyrius kelių bendresnių veikalų. Iš senesnių autorių savo vertės dar nėra visiškai pametęs J. Jaroševičius[19]). Ne maža davė savo Lietuvos Metrika paremtomis studijomis apie Jogailaičių laikų valstybės ūkį Dovnoras-Zapolskis[20]). Šį klausimą taip pat palietė V. Pičeta savo plačiame darbe apie Žygimanto Augusto valakų reformą[21]). Lietuvos Kunigaikštijos pietinėms sritims ypač naudingų žinių suteikė M. Gruševskis[22]). Taip pat vieną kitą žinutę rasime pas Vilniaus miesto istoriką Balinskį[23]). Negalima nepaminėti lietuvių kalba rašyto darbo — Albino Rimkos studijos apie ankstyviausius Lietuvos prekybinius santykius ligi unijos su lenkais[24]). Kalbėdamas apie Lietuvos prekybą ligi unijos, prof. Rimka pereina ir į daug vėlesnius laikus už 15-tojo amžiaus pusę, kuriuos tyrinėjo T. Hirsch'as. Autorius patiekė beveik tik Hirsch'o sunaudotą medžiagą. Daugiau nieko lietuvių kalba rašyta neturime, jei neminėsime S. Sužiedėlio straipsnio apie Vytauto ekonominę politiką P. Šležo redaguotoje Vytauto Didžiojo monografijoje (1930, psl. 235—252).

Iš tos trumpos apžvalgos matyti, kad Lietuvos prekybos santykiai 14 ir 15-me amžiais yra jau keliais atvejais tyrinėti. Gana apleistas gi yra 16-tasis amžius, laikotarpis intensyvių lietuvių santykių su kaimyniniais pirklių miestais. Tam perijodui nuo Kazimiero laikų iki Švedų karo (1626—1629), atnešusio Lietuvai teritorijalinių pasikeitimų (1629 m. Rygos ir Livonijos netekimas), o Livonijos kraštui — naujų prekybinių licencijų, Karaliaučiaus ir Dancigo archyvuose turima ne maža medžiagos. Apie tai čia reikalinga trumpai referuoti.

II. Trumpas žvilgsnis į nespausdintąją archyvų medžiagą iš Lietuvos prekybos istorijos

Lietuvos prekybinių santykių, kaip ir apskritai Lietuvos istorijos, tyrinėjimai, be abejo, visada parėjo nuo atitinkamų šaltinių publikacijos būklės ir nuo archyvinės medžiagos prieinamumo. Iš to aišku, kodėl iki šiol vis pirmoje linijoje buvo tyrinėjama prekyba Nemunu ir santykiai su vokiečiais. Taip, palyginti, pilnumoje išsilaikiusi Karaliaučiaus ir Dancigo archyvų medžiaga Hanzos istorijai vis viliojo tyrinėtojus.

Iš spausdintų šaltinių reikėtų paminėti iš Lietuvos Metrikos knygų surinktus Lietuvos Kunigaikštystės ekonominiams santykiams pavaizduoti Dovnaro-Zapolskio išleistus aktus ir jo paties priedus prie studijos apie valstybės ūkį Jogailaičių laikais (psl. I—CXII)[1]. Atskirų leidinių Lietuvos prekybos istorijai nėra. Hanzos istorijai — Kauno prekybos kontorai — reikia ypatingai pažymėti „*Hans. Urkundenbuch*"[2], žydų prekybai Lietuvoje ne maža duoda Beršadskio išleisti aktai apie Lietuvos žydus[3]. Atskiros nuotrupos (Lietuvos Bresto muitų knyga iš 1583 m.) buvo paskelbtos Vilniaus archeografijos rinkinyje[4] ir Vilniaus archeografinės komisijos aktuose[5] (Kauno muitinės knygos). Šiaip įvairiuose leidiniuose daug kas išmėtyta[6], nes paprastai šaltinių rinkiniai sudaryti kitiems reikalams ir kitiems tikslams. 16-tojo amžaus antrajai pusei spausdintos medžiagos beveik visai nėra.

1. Nepalyginti daugiau versmių Lietuvos prekybai nušviesti yra archyvuose. Pirmoje vietoje čia reikia suminėti *Dancigo* archyvą (Staatsarchiv Danzig). Nuostabiai gerai ir, palyginti, pilnai yra išsilaikiusi Dancigo archyvo medžiaga. Toji aplinkybė visados bus akstinas naujiems tyrinėjimams to archyvo medžiagos, norint pažinti ekonominius praeities santykius. Apie Dancigo archyvą nėra jokios didesnės spausdintos knygos, spausdinto katalogo taip pat nėra[7]. Visa kuo, kas yra sutvarkyta, suregistruota, visais sąrašais, repertorium'ais ir registeriais galima naudotis tik vietoje. Todėl yra reikalo čia kuo trumpiausiai referuoti, kuo Dancigo archyvas yra naudingas Lietuvos, ypač jos prekybos, istorijai ir kas jame galima aptikti.

Dar toliau mums paaiškės, kokios didžiulės reikšmės Dancigo miestas, jo uostas, turėjo Europos Rytų bei Pabaltijo prekybai gale 15-tojo ir 16-jame amžiuje. Dancigas buvo labai svar-

bus prekybos punktas[8]). Jis buvo tada didžiausioji oazė, tarpi⸗
ninkas tarp Europos Rytų ir Vakarų, jis valdė didelę dalį Eu⸗
ropos Rytų prekybos.

Dancigo archyvo medžiagos labai nedaug tepaskelbta. Tie⸗
sa, jau mokytas miesto syndicus G. Lengnichas savo istorijos
(tomų) gale davė tarp kitko priedų iš Dancigo archyvo[9]). Iki
1500 metų Dancigo pirklių santykiams su jų kontora Kaune, jų
susirašinėjimui nušviesti yra išspausdintos medžiagos rinkinyje
HUB VI—XI t. Trūksta tik VII⸗tojo tomo, kuris turėtų apimti
Kazimiero valdymo pradžią (1434—1450). Bet ir iki 1500 metų
paskelbti tik grynai Hanzą, Dancigo ir Kauno kontorą liečią
dalykai. Toliau nuo 16⸗tojo amžiaus pradžios toji medžiaga, be
paties archyvo, niekur kitur nebeprieinama. Dalelę tos medžia⸗
gos yra sunaudojęs Th. Hirsch'as[10]) savo knygoje, W. Stein'as,
vaizduodamas Kauno kontoros santykius iki jos likvidacijos[11])
ir P. Kargė viename savo straipsnyje[12]). Tą spragą mums iš
dalies gali užkišti P. Simson'o 16⸗jam amžiui (1531—1591) su⸗
statyti Dancigo inventoriai. Iš 10.429 inventoriaus numerių tik
357 yra ne iš Dancigo archyvo (Karaliaučiaus, Torno, Elbingo).
Lietuvai ten yra pora šimtų inventoriaus numerių[13]). Bet Sim⸗
son'as daug dalykų yra visai neįtraukęs. Apie 1500—1531 metų
tarpą galima orientuotis tik vietoje iš seno, dar Th. Hirsch'o ran⸗
ka surašyto, repertorium'o. Be to, Simson'as savo registeriuose
duoda tik trumpiausias techniškas žinias: kas, kam ir kada[14]).

Iki 1430—40 metų apie Lietuvą Dancigo archyve, yra, pa⸗
lyginti, labai nedaug medžiagos, nes beveik visi Ordiną, o taip
pat ir jo santykius su Lietuva, liečiantieji aktai yra sukoncen⸗
truoti Karaliaučiaus archyve. Svarbiausioji ir didžiausioji Dan⸗
cigo archyvo dalis yra ta, kuri liečia patį miestą — „Stadt Dan⸗
zig"; jos signatūra 300. Ji yra dar išskirstyta į visą eilę skyrių
bei poskyrių. Čia suminėsime tik tas dalis, kurios turi svarbos
Lietuvos prekybos istorijai.

Dancigo miestas bei jo pirkliai, santykiaudamas su visa
Rytų Europa, siuntinėdavo į įvairius miestus, pas kunigaikš⸗
čius, karalius ir kt. savo pasiuntinius, kurie turėdavo duoti pra⸗
nešimus apie savo misijų sėkmingumą. Tokių reliacijų yra susi⸗
darę labai daug, ištisi tomai[15]). Tarp tų „nuncijų" reliacijų apie
grynai komerciškus reikalus, pasitaiko dažnai žinučių ir gana
svarbaus politinio turinio. Mat, tokie pranešimai tada atstodavo
laikraščių naujienas. Rašyti jie yra kartais sunkiai įskaitoma rašy⸗

sena, bet jų atidus studijavimas yra atlyginamas didoku žinių lo-biu. Visas tas skyrius vadinasi: „300, Abteilung 9: *Acta inter-nuntiorum, Legationes, Epistolae*"[16]). Daug mažiau reikalingi yra sekantys dalies 300 — skyriai: Abt. 10 — *Ordnungsprozes-se*[17]), Abt. 12— *Kämmerei* yra naujai pertvarkyta (žiūr. archy-vo repertorium'o Nr. 12). (Abt. 12—18 nereikalinga — lokali-niai dalykai), Abt. 19 — *Pfahlkammer*[18]), Abt. 19 A — *Pfund-kammer*, Abt. 23 — *Ratsprozesse*, Abt. 24 A — *Handel*[19]), Abt. 24 B *Zollsachen* (dabar perkelta į Abt. 54).

Pati didžioji ir ypačiai imponuojanti Dancigo (patį miestą liečianti archyvo dalis pavadinta skaičium — 300) archyvo vers-mė tai *Missive*, Abt. 27 — svetur siunčiamųjų laiškų nuorašai. Jų iš viso yra pora šimtų tomų. Be abejo, Missivuose randame tik Dancigo laiškų nuorašus į tuos kraštus, į kuriuos buvo ra-šoma[20]). Atsakymų į juos reikia ieškoti jau kitose 300 — sky-riaus dalyse. Šitie Missivai yra labai gerai išsilaikę; be poros metų, 16-tajam amžiui turime beveik kiekvieniems metams po Missivą. Tiesa, ne visi išsiunčiamieji laiškai buvo į tas nuorašų knygas įtraukiami; dalis ekspedijuojamų laiškų nebuvo nura-šyti į Missivus. Bet Dancigo archyvas turi daugelio tų laiškų taip pat ir juodraščius — Konzepte. Ne visiems 15-jo ir 18-jo am-žių metams turime juodraščius, bet kada ko nors trūksta Missi-vų baltraščiuose, tada reikia ieškoti atitinkamuose tomuose Mis-sive-Konzepte. Be to, tie juodraščiai kartais daugiau pasako, nes ten aiškiai matyti korektūros, perbraukimai, pirmykščiai for-mulavimai ir t. t., tuo tarpu kai Missivuose tekstas dažnai rašo-mas trumpiau. Bet užtad tie juodraščiai kartais yra labai ne leng-vai paskaitomi. Atskiri lapai nevienodo formato, yra susiūti į didžiules knygas[21]). Iš svarbesnių Missive tomų reikia pažy-mėti 7, 8, 9, 10, 11[22]).

Toliau seka Abt. 28 — *Hanseatica*[23]), Abt. 29 — *Ständi-sche Rezesse*[24]), Abt. 31 A — *Politische Rezesse*, Abt. 33 — *Appellationsprozesse*[25]), Abt. 34 — *Bittschriften*[26]), Abt. 40 — *Prozosse und Inquisitionen*, Abt. 43 — *Schöffengericht, freiwil-lige Gerichtsbarkeit, Stifungen, Testamente)*[27]*)*, Abt. 44 — *Rat, Schöffe und 3. Ordnung*. Daug svarbesnė, nei aukščiau mi-nėtos, ir Lietuvos prekybos santykiams pažinti daugiausia duo-danti Dancigo archyvo dalis yra 300, Abt. 53 — *Auswärtige Be-ziehungen*[28]). Kaip kad Missive yra Dancigo laiškų nuorašai įvairiems adresatams, taip Abt. 53 yra iš visur gauti įvairiausi

laiškai, raštai, visokie skundai, memorijalai ir t. t. ir t. t. Dancigo miestui. Skyriuje 53 medžiagos Lietuvos prekybos istorijai yra daugiau negu visose dalyse. Pažymėtini 16-jam amžiui atskiri pakietų numeriai, su kuriais autoriui teko susipažinti Nr. Nr. 30, 156, 447, 448, 449, 493, 494, 496, 572, 755, 756, 757, 760, 769. Bet peržiūrėta ne viskas, susidaro įspūdis, kad beveik kiekvienaame pakiete galima aptikti vis kas nors nauja. Šalia kitų pakietų, atskirai reikia pažymėti Nr. Nr. 1036, 1071 ir 1072. Jie duoda mums ypačiai daug medžiagos. Pakieto Nr. 1036 yra pavadintas „*Lithauen, Städte*". Čia randame ypač daug laiškų iš susirašinėjimo su Kaunu ir Vilnium. Vilniaus ir Kauno miestų pirkliai turi labai daug skundų, bylų; pasitaiko stambių neteisybių, vagysčių, neteisėtų areštavimų, įvairiausių nelaimių prekes transportuojant ir t. t. Toji korespondencija gyvai atvaizduoja šituos santykius[29]). Ne tiek turiningas yra Abt. 53 pakietas Nr. 1071 „*Litauen. Würdenträger und Magnaten. 17.—18. Jahrhundert*". Čia Lietuvos magnatai susirašinėja su Dancigu privačiais reikalais[30]). Tarp kitų, čia yra visa eilė laiškų Lietuvos didikų Radvilų. Pakiete Nr. 1072 (*Litthauen. 16. Jahrhundert*) yra Didž. Kunigaikščio korespondencijos, ne maža mums svarbių laiškų Trakų kašteliono Eustachijaus Valavičiaus, maršalkos Nikalojaus Radvilos (prekybos dalykuose jiedu abu rodo palankumą žydams)[31]). Rašinėja taip pat Dancigan ir Žemaičių seniūnas Jonas Chodkevičius. Iš tų laiškų matyti ar tai pačių Lietuvos didikų santykiai su Dancigu eksportuojant savo prekes, ką nors perkant, arba jie yra parašyti kokio nors pirklio nelaimės ar bėdos proga.

Lietuvos prekybos santykiuose muitų klausimas turi užimti žymią vietą. Skyriaus 300 Abt. 54 yra skirta muitams (*Zollsachen*)[32]); Abt. 55 — *Wagen* ir Abt. 58 — *Wette*. Mums nereikšmingus skyrius čia praleidau ir nesuminėjau.

Apie tų dabar nebevartojamų terminų bei pavadinimų reikšmę, apskritai apie visą Dancigo miesto santvarką, jo teisę, galima pasiinformuoti: Lengnich G.: Jus publicum civitatis Gedaneusis oder der Stadt Danzig Verfassung und Rechte, išl. Dr. O. Günther. Danzig 1900.

Trečia didžiulė ir labai turtinga archyvo dalis yra „300 U" (*Urkunden*). Ištisoje eilėje U skyrelių, skirtų Lenkijai, Prūsams, etc. aptikome ir Lietuvą liečiančių dokumentų[33]). Svarbiausias gi dokumentų skyrius yra 300 U 8. Jame sužymėti 206 dokumentai, liečią tik santykius su Lietuva nuo 1415 iki 1526 metų.

Tai yra beveik išimtinai Kauno kontoros susirašinėjimas su Dancigo miestu[34]). Iki 1500 metų (U 8 Nr. 1—132) daugumas dokumentų yra išspausdinti rinkinyje HUB (VI—XI). Užtad nuo 1500 metų nė vieno jų in extenso nebeturime, o jų reikalingumas labai aiškus. Archyvo dalies 300 U visų skyrių yra labai pavyzdingai sustatyti repertorijumai — registeriai, kurie apima ištisą eilę storų folio tomų.

Paskutinėje vietoje iš 300 skyriaus reikėtų dar paminėti pirklių knygas — sąskaitas *(Kaufmannsbücher)*. Tiesa, Lietuvoje prekiaujančių vokiečių pirklių tokių knygų neturime. Išlikę yra gana pavyzdingai vedamos knygos turtuolio-kapitalisto Simono Loitz'o[35]), kuris tarp kitko varė stambią prekybą su Lenkija ir atskirus Europos Rytų kraštus (tarp kitko ir Lietuvą) aprūpindavo druska[36]).

Tai bus, berods, patys svarbieji Dancigo archyvo skyriai liečią 15 ir 17 amžių laikotarpį. Prie šios progos reikia paminėti, kad ir Dancigo miesto bibliotekoje (Danziger Stadtbibliothek) yra Lietuvą liečiančios medžiagos. Dalis jos duoda tiesioginių žinių apie Lietuvos prekybą. Biblioteka yra išleidusi platų, kelių tomų, savo rankraščių skyriaus katalogą[37]), iš kurio jau galima pusėtinai orientuotis. Daugiausia toji medžiaga liečia Lietuvos magnatų (ypač Radvilų) reikalus: jų susirašinėjimas su miestu, svarstomi protestantų reikalai Lietuvoje. Bet yra ir grynai prekybinius santykius liečiančių dalykų. Įdomus yra Karaliaučiaus pirklių raštas iš 18-tojo amžiaus pradžios apie importą Lietuvon; iš to rašto matyti, kiek daug dar pavydo ir konkurencijos būta tarp Dancigo ir Karaliaučiaus pirklių dėl prekybos su Lietuva (Ms. 686, psl. 467 sq.). Nuoraše manuskriptų tarpe aptikome ir 1561 metų naujai įvestųjų muitų tarifus.

2. Kitas, Lietuvos istorijos ir prekybos medžiagos atžvilgiu beveik lygios vertės su Dancigo archyvu, yra, be abejo, *Karaliaučiaus* valstybinis archyvas (Preussisches Staatsarchiv zu Königsberg). Karaliaučiaus archyvas paprastai mums yra daugiau pažįstamas iš politinių faktų pusės. Ordino ir hercogystės laikams jis yra toji didžiulė versmė, iš kurios visada bus semiama medžiaga naujiems tyrinėjimams, Bet ir kurfiurstų laikams (nuo 1618 m.), kai Rytprūsiai atiteko Brandenburgo kurfiurstams, ir pagaliau karalių laikams (nuo 1701 m.) Karaliaučiaus archyvas turi vis dar daug medžiagos. Spausdintų katalogų bei repertorijų archyvas taip pat neturi. 1933 m. archyvo direkto-

rius Dr. Max'as Hein'as išleido, ne be politinių aliuzijų, apie archyvą mažutę knygutę[38]).

Mums yra svarbios tik dvi pirmosios Karaliaučiaus archy= vo dalys: Ordino ir hercogų laikai[39]). Iš Ordino laikų pažymė= tinas yra Ordino laiškų archyvas — *Ordensbriefarchiv*. Ener= gingas ir darbštus archyvo direktorius Dr. E. Joachim'as nuo 1887 metų ėmė tai archyvo daliai sustatinėti registerius — „re= pertorium'us", kaip jie archyvo kalba vadinami. Į tuos reperto= rijus, kurių Ordino laikams yra iš viso 16 didžiulių ranka rašy= tų tomų in folio, yra sutraukti visi Ordino gaunamieji laiškai su data, vieta ir trumpa turinio santrauka. Daugelis dalykų iš 14= tojo ir 15=tojo amž. yra jau seniai atspausdinti tokiuose leidiniuo= se kaip LUB, CeV etc., tačiau Kazimiero, Aleksandro ir Žygiman= to Senojo laikams (iki sekuliarizacijos), įvairiems smulkiems pre= kybiniams lietuvių ir prūsų pirklių santykiams čia galima rasti dar daug niekur nespausdintos medžiagos. Yra čia ne maža susiraši= nėjimo dėl pabėgėlių lietuvių, nekalbant jau apie 15=tojo am= žiaus pabaigą ir 16=tojo pradžią; yra įvairių skundų dėl areštų Lietuvos pirklių prekių, skolų neužmokėjimų. Yra raštų ir muitų klausimu. „Ordensbriefarchiv'e" yra tik laiškai rašyti magistrui, jo valdininkams, komtūrams.

Vokiečių Ordinas gana pavyzdingai vedė savo kanceliari= ją. Beveik visi iš jos išeinantieji raštai buvo registruojami ir nu= rašomi į atskiras knygas[40]). Iš čia atsirado Ordino magistro laiš= kų nuorašai — tie „*Ordensfolianten*" (plg. „Dancigo Missiva"). Turint kieno nors laišką magistrui iš Ord. Fol. galima susirasti paskutiniojo atsakymą rašytojui. Čia nekalbėsime plačiau apie atskirus katalogus, repertorijus ir sąrašus, kurie žymiai paleng= vina patį storų folijantų skaitymo darbą.[41]).

Iš hercogų laikų (1525—1618) tos medžiagos prekybos istorijai yra dar daugiau. Labai turtingas yra „*Herzogliches Briefarchiv*". Pažymėtinos jo atskiros dalys B 1, B 2, Konzepte B 1, Konzepte B 2, B 3, H 1, J 1, J3. Signatūromis B 1 ir B 2 pa= vadinti skyriai „Polen" — Lenkija (atskiro skyriaus Lietuvai nėra). Juose yra prekybos santykiams daugiausia medžiagos. B 1 yra karaliaus (Königliche Familie) raštai ir laiškai, B 2 — įvairių ponų, valdininkų (Magnaten und Würdenträger) kores= pondencija su hercogu Albrechtu. B 1 ir B 2 yra labai gerai išsi= laikę skyriai. Čia yra dešimtimis, šimtais laiškų ar tai paties karaliaus resp. didž. kunigaikščio ar jo aukštųjų valdininkų įvai=

riais Lietuvos prekybos reikalais. Karalius, pagal ano laiko teisi⸗nius santykius, turi rašyti daug užtariamųjų laiškų, kad nuskriaus⸗tajam būtų atlyginta, turi duoti daug rekomendacijų, lydimųjų raštų. Kiek daug tada būta trukdymų, kiek sauvaliavimų ir ne⸗teisybės! Kiek daug kentėjo tas vargšas pirklys! Bet dabar mes galime džiaugtis, kad tokio trynimosi ir tokių bėdų būta. Juk iš ten, kur prekės be nieko, visai sklandžiai, buvo parduotos, neišliko jokių rašto pėdsakų. Ir daugybė Kauno, Vilniaus, Gar⸗dino, L. Brastos etc. pirklių pavardžių būtų mums likę nežino⸗mos, jei, sakysim, kurio nors jų Karaliaučiaus pirkliai nebūtų nuskriaudę. Susirašinėjimo objektu eina įvairiausi dalykai. La⸗bai daug kalbama, rašoma apie neteisingus, perdidelius muitus, apie naujus kelius. Daugiausia laiškų čia yra tačiau pačių pre⸗kių reikalu: arešto uždėjimai, skolų nesumokėjimai... Tiesa, dažnai konkrečiau mes nepatiriame nei apie prekių rūšį, nei apie jų kiekį. Bet kiekvienas laiškas mums pasako vis ką nors nauja; mažiausia, mes sužinome to pirklio pavardę ir dažnai jo kilmę; be to, jis yra naujas faktas, kad jau ir pažįstamiems santykiams daugiau nušviesti.

Kaip „Ordensfolianten" yra magistro laiškų nuorašai įvai⸗riems adresatams, taip iš hercogystės ir vėlesnių laikų (iki pat 18⸗jo amžiaus pab.) turime vad. „*Ospreussische Folianten*". Tai yra ne mažiau svarbus Karaliaučiaus archyvo skyrius. Tarp keliolikos tūkstančių tomų esama ir Lietuvai labai reikalingų to⸗mų[42]). Iš jų reikia atskirai pažymėti OstprFol 43⸗čią tomą. Visą eilę folijantų sudaro Karaliaučiaus⸗Piliavos muitų sąra⸗šai[43]). Iš 17⸗tojo amžiaus turime panašius Klaipėdos muitų są⸗rašus[44]). Lietuvos prekybiniams santykiams pažinti ypačiai *di⸗delės prekybinės reikšmės* turės *Labguvos muitų sąrašai*[45]). Pir⸗mą kartą plačiau, kad ir nepilnai, 1551—52 m. sąrašus panau⸗dojo savo disertacijoje Hugo Novak[46]). Daug pilniau ir su daug didesniu moksliniu pasiruošimu juos vartė ir išstudijavo Kara⸗liaučiaus archyvo patarėjas Dr. K. Forstreuter'is[47]).

Atskirą, labai turtingą skyrių prekybiniams santykiams pa⸗žinti sudaro „Akten aus dem Etatsministerium" (E. M.), su ku⸗riuo autorius dar nėra pakankamai susipažinęs. Ten tarp kitko yra daug medžiagos iš bandymų sureguliuoti[48]) Lietuvos⸗Prūsų sieną.

Karaliaučiaus miesto bibliotekos archyve, kurio katalogą yra išleidęs[49]) A. Seraphim'as, taip pat galima šį tą aptikti Lie⸗

tuvos prekybiniams santykiams su Prūsais; tai matyti iš pirmo pažvelgimo į registerį.

3. Su Karaliaučiaus ir Dancigo archyvais medžiaga prekybos klausimu, be abejo, neišsibaigia. *Kauno* miesto muziejus turi 16-jo amžiaus kelerių metų laikotarpio magistrato įrašų knygas (1564—1565), kur buvo sužymimi įvairūs kauniškių reikalai (iš viso 1064 atskiri dalykai resp. sutartys), ėję per miesto valdybą. Be abejo, Kauno archyvuose būtų galima ir daugiau medžiagos surasti. Mums teko kreiptis į Valst. *Rygos* archyvą[50]), į Valst. archyvą *Vilniuje* (Archiwum Państwowe)[51]) ir į *Varšuvos* vyr. archyvą (Archiwum Głównie Akt Dawnych w Warszawie)[52]), tačiau, iš trumpo susirašinėjimo neteko daug ko konkretaus sužinoti[53]).

Iš vokiečių archyvų reikėtų dar paminėti Geheimes Staatsarchiv Berlyne-Dalehm'e, kur yra medžiagos 17 ir 18 amžiams. Atskiras archyvo aktų dalis yra jau spėjęs panaudoti savo studijose K. Forstreuteris (Repertorium 7; Rep. 9; R. XI Russland 10-a; Hofk. Preussen, Tit. 22). Dahlem'o archyvo medžiagą savo dviejuose straipsniuose yra taip pat naudojęs Hugo Rachel („Handel u. Handelsrecht von Königsberg i. Pr. im 16. bis 18. Jahrh.", Forsch. z. Brand-Preuss. Geschichte, XX, 1909, 95 sqq. „Polnische Handels- und Zollverhältnisse im 16. bis 18. Jh." — Jahrb. f. Gesetzgebung, Verw. u. Volksw. im D. Reiche, 1909, Bd. 33, 469 sqq.) ir Olanczyn'as savo darbe apie Ukrainos (Starodubo) prekybą su Pabaltiju (Karaliaučiumi) (žiūr. psl. 22). Kadangi daugumas tos archyvo medžiagos liečia tik daug vėlesnius 18-jo amžiaus laikus, tai mums atsidėjus jos skaityti neteko. Pasitenkinome vienu kitu žvilgterėjimu į atskirus gausios medžiagos folijantus. Vėlesniems laikams turėtų duoti medžiagos ir Saksų *Drezdeno* archyvas: juk dalis Lietuvos prekybos 18-me šimtmetyje ėjo iš Vilniaus per *Leipcigą*. Reikia manyti, kad ten dar būtų galima surasti ne maža ko naujo.

Daugiausia medžiagos bus, be abejo, Maskvoje laikomoje Lietuvos Metrikoje[54]). Bet nei Krokuvoje, nei Varšuvoje, nei Vilniuje Lietuvos prekybiniams santykiams 16-me amž. pažinti nėra tiek daug medžiagos, kiek Dancige ir Karaliaučiuje. Dabar eisime prie pačių santykių atvaizdavimo.

B. Žvilgsnis į Lietuvos prekybą iki pusės 15-tojo amžiaus

I. Lietuvos prekyba su užsieniu iki Vytauto laikų. Santykiai su Ryga

Lietuvių gyvenamasis kraštas, įsiterpęs gerokai į rytus, be abejo, turėjo santykių su rytiniais kaimynais. Be abejo, mums nėra išlikę rašytų žinių apie to ploto gyventojus beveik per tūkstantį metų. Reikėtų turėti vilties, kad čia mums galėtų daug ko atskleisti archeologija. Juk žemė yra geriausias žilosios senovės konservatorius, kastuvas gi svarbiausias įrankis tiems laikams tyrinėti[1]). Tačiau, jei *kelių šimtų metų* laikotarpiui kurioje nors srityje randama pora svetimos kilmės kirvukų, keletas svetimų pinigų, vienas kitas vietos kultūrai nežinomas papuošalas, tai kalbėti apie labai gyvą, išsiplėtojusią ir didelę prekybą dar nėra pagrindo. Vis dėlto tokie radiniai rodo, kad šiokio tokio apsimainymo būta[2]), nors detaliau jie mums nieko nepasako.

Plačiau apie *seniausius lietuvių* prekybos santykius ir susisiekimą su kitais kraštais yra jau rašęs prof. Rimka[3]). Yra jau susidariusi tradicija nuolat kalbėti apie didelę ir nepaprastą Lietuvos gintaro prekybą[4]) toje žilojoje senovėje. Tarp kitų dalykų yra minima garsioji marsiliečio Pytheo kelionė iki Baltijos krantų, iš kur jis parvežęs labai daug gintaro. Bet gintaras buvo gaunamas ne viename tik Pabaltijy. Jis gerai žinomas ir Jutlandijos pakraščiuose ir Fryzų salose, o Pytheas, kaip Lohmeyer'is įrodė, nebus toliau nukeliavęs kaip iki Kasiteridų salų (*Ilae Cassiterides*, ties Armorikos pusiasaliu Prancūzijos pakraštyje)[5]).

Kalbama taip pat ir apie Lietuvos prekybą su arabais viduramžiais[6]). Bet patikrintų davinių tam yra labai maža. Pirmoje eilėje galima kalbėti tik apie lietuvių prekybą su savo *kaimynais*, o apie tolimesnę prekybą, didelius sausumos bei vandens kelius Lietuvos ūkio plotui maža tegalima užsiminti. Lietuvos kunigaikštijos, o ypač etnografinis lietuvių plotas, pačių didžiųjų Europos prekybos kelių buvo aplenkiamas. Pav. brangios Oriento prekės, jei joms tekdavo eiti iš Konstantinopolio Europon, tai jos buvo transportuojamos į vakarus — Anglijon per Ispaniją ir Italiją; į šiaurę, tiesa, jos keliaudavo Rusijos upėmis, tuo *didžiuoju vandens keliu* — Dniepru, iki pat Baltijos jūros pakraščių, bet tikrosios Lietuvos ribas vargu paliesdavo. Rytų Europos plote

niekur negalėjo atsirasti pav. tokių garsių jomarkų-mugių kaip Šampanijoje *(Champagne)*. Šampanijos jomarkai, kurių būdavo kasmet po šešis (po du atskirose trijose vietose)[7]), nuo 12-tojo amžiaus pusės buvo centras tarptautinės prekių rinkos, buvo svarbiausias tarptautinis pinigų keitimo ir mokėjimo punktas iki pat 14-tojo amžiaus pradžios[8]). Šampanijos mugės sutraukdavo lankytojų net iš aukštutinės Vokietijos. Bet tam reikėjo gerų są-lygų. Reikėjo, kad Šampanija būtų *nepriklausoma*, neutrali gra-fystė, kuri nebuvo įtraukta į Prancūzijos kovas. Bet šimtmetinio karo pradžioje ji virto prancūzų *pasienio* provincija... Tuo ir baigėsi garsieji Šampanijos jomarkai.

Nė su Italija rytų Europa neturėjo tiesioginių santykių[9]). Italijos miestai Venecija ir Genua buvo tikrieji prekybos tarpi-ninkai tarp Europos ir Levanto kraštų; nuo 15-tojo amžiaus prisi-dėjo Florencija.

Rytų Europa tokių gyvų santykių su tolimais kraštai, be abejo, negalėjo turėti. Čia galėjo eiti tik paprasta prekyba su kai-mynais. Druska ir kiti reikalingi dalykai, kurių Lietuvoje nebuvo, papuošalai, metalai galėjo Lietuvon į tą kraštą patekti, jei ne ka-ro grobio, tai tik prekybinių santykių dėka. Reikia pastebėti, kad Lietuva tada buvo labiau orientuota į Rytus bei Pietryčius. Pats geografinis to ploto padėjimas nustatė jo prekybinius san-tykius. Jie buvo nukrypę Padnieprio, Juodosios jūros krypti-mi, tolyn į Viduržemio pakraščius. Tiesa, toji prekyba lietė dau-giau Ukrainą, Baltgudiją. Tada buvo prekiaujama vergais, ka-ro belaisviais, gyvuliais. 11-me ir 12-me amžiuose Gudijoje bus ėjusi didoka vergų prekyba[10]). Dar daugiau vergais buvo pre-kiaujama iki 15—16 amžiaus Pietų Ukrainoje (GrušUkr I 250, 256 sqq.). Paprastai jie buvo susodinami po 30—60 žmonių į laivus ir gabenami Pietuosna į žinomas vergų rinkas[11]).

Puslaukiniams polovcams, vėliau totoriams, užgulus Dniep-ro žiotis ir turkams slenkant vis priekyn, pagaliau paėmus Kons-tantinopolį, Europos, žinoma, ir Rytų Europos, prekyba iš Juo-dosios ir Viduržemio jūros sferos turėjo pasislinkti labiau į Šiaurę — Vokiečių jūros, Baltijos, Vislos, Dauguvos ir Naugar-do kraštuosna. Toks naujas prekybos persiorientavimas Lietuvos pašonėje išugdė ganą svarbų prekybos punktą — Ry-gą. Reikia apskritai pasakyti, kad Pabaltijo pakraštyje, savo pa-togios geografinės padėties dėka, 13-me ir 14-me amžiuje Ryga tampa svarbus centras[12]). Lietuvos prekybai Rygos miestas yra

pats svarbiausias punktas. Ir iki Lietuvos krikšto (1386), iki Vytauto laikų, Dauguvos baseinas su Ryga pirmavo. Kol lietuviai dar buvo pagonys, Nemunas buvo užgultas kryžiuočių. Patvaresni prekybiniai ryšiai su vis tada kylančia Ordino galybe buvo neįmanomi. Tiesa, ir Nemunu patekdavo Lietuvon kai kurios prekės. Pav., didžiojo prūsų sukilimo metu (1253), sambių tarpininkaujami, Žemaičiai Prūsuose pirkosi ginklus, drabužius *(vestes), druską* ir kitus dalykus[13]). Bet Šiaurėje kelias buvo daug atviresnis. Tolimųjų Vokietijos miestų vokiečiai turėjo santykių ne tik su Naugardu ir Pskovu, bet ir su Smolensku, Polocku ir Vitebsku[14]). Prie Dauguvos Polocke paskui mes matome klestint Hanzos kontorą[15]). Tad, kalbant apie Lietuvos kunigaikštystės prekybą, pirmiausia reikia paminėti prekybą su Ryga Dauguvos upe (cf. Remeika 13 p.).

Pradėjus kilti Vokietijos pajūrio miestams, Liubeko ir Bremeno pirkliai ėmė brautis į Padauguvį. Ryga nuo pat savo įsikūrimo pradžios buvo geras tarpininkas tarp Vakarų Europos miestų ir Rytų kraštų. Ryga, taip sakant, prižiūrėjo, tvarkė visą Padauguvio prekybą. Tai rodo mums to miesto sutartys su Smolensku (prie Dniepro) ir Padauguvio punktais — Vitebsku, Polocku. Tiesa, betarpiškų šaltinių apie lietuvių prekybą su Ryga iš 13-jo amžiaus neturime. Aiškiai minimi yra vokiečių ir rusų pirkliai[15a]); lietuvių, tiesa, neaptinkame. Be abejo, su šitokiu svarbiu Pabaltijo centru bus prekiavę ir lietuviai[16]). Apie tai liudija mums Rygos miesto skolų knygos, vadinamosios „*Das Rigische Schuldbuch*"[17]). Šiton skolų knygon buvo įtraukiami pirkliai, kurie skolindavo vienas kitam prekes arba už jas tuoj nesumokėdavo pinigų. Daugiausia čia minimi, žinoma, vokiečiai. Bet tarp jų randame keletą ir lietuvių. Tarp išvežamųjų prekių šitame šaltinyje jau figuruoja Lietuvos *vaškas (cera litovica)*[18]). Kaip žinome, Lietuvos karalius Mindaugas buvo leidęs Rygos vokiečiams pirkliauti visoje karalystėje[19]). Toliau, Eiliuotoji Livonijos kronika kalba apie Žemaičių taiką su Ordinu dvejiem metam (1257). Žemaičiai prekybos reikalais galėjo keliauti į Livoniją, taigi ir į Rygą[20]). Iš tikrųjų žinome, kad ir vėliau lietuviai prekybos reikalais atvykdavo į Rygą[21]). Bet jei lietuviai keliaudavo Rygon ir ten prekiaudavo, tai rygiečiai savo ruožtu atvykdavo Lietuvon. Minėtąja 1257 m. sutartimi Livonijos gyventojai gauna teisę prekiauti Žemaičiuose dvejus metus (LUB I Nr. 243). Vadinasi, nors kalavijuočiai ir karia-

vo su lietuviais, tačiau Rygos miesto pirkliai palaikė prekybi-nius santykius su Lietuva. Nuo pat 13-tojo amžiaus pabaigos aiškiai apčiuopiama Rygos miesto konkurencija su Livonijos Ordinu. Nepasitenkinimas išaugo į permanentišką karo stovį. Iš tų santykių situacijos ir buvo iškilusi Vytenio ir paskui Ge-dimino karinė sąjunga su rygiečiais.

Nesant kitų patogių punktų, Ryga, kaip svarbus Pabaltijo prekybos židinys, teikdavo lietuviams Vakarų Europos prekių, lietuviai gi parduodavo ten savo žaliavą ir gaminius. 1338 me-tų Gedimino ir Livonijos Ordino prekybos sutartis (LUB VI Nr. 3084) rodo[21a]), kad Dauguvos upė buvo iš tiesų svarbus prekybos kelias. Žinoma, tie lietuvių ir rygiečių palaikomi pre-kybiniai santykiai negalėjo būti intensyvūs. Negalėjo būti toji prekyba ir labai didelė. 1330 m. Ordinas nugalėjo rygiečius ir užėmė patį miestą. Rygiečių sąjunga su lietuviais žlugo. Beau-ganti prekyba turėjo, be abejo, dėl to daug nukęsti. Bet Ryga ir toliau, jau kaip Ordino miestas, varė Lietuvoje prekybą. Bu-vo leidžiama lietuviams į Livonijos kraštą laisvai įkeliauti[22]). 1385 m. Vilniaus pirkliams duodama laisvė eiti iki Mintaujos, garantuojamas jiems nuostolių atlyginimas. Toliau buvo paža-dėta prekybinė laisvė pačioje Rygoje ir paliaubų metu (1387 m.) visai nepavojingas susisiekimas su miestu.[23]).

Lietuvos-Lenkijos unijos metu Jogailos diplomatų tarpe fi-guruoja kilęs iš Rygos vokietis Hanulo. Matyti, p r e k y b i n i ų r e i k a l ų atblokštas į Vilnių, jis čia įgijo daug įtakos, organi-zavo 1381 m. Jogailos naudai perversmą, ėjo miesto komendan-to pareigas[24]).

Rygos prekyba nei su Lietuva nei su kitais kraštais 14-ju amžiumi visai nepasibaigia. 15-me amž. Ryga aktyviai prekiauja su Rusijos kraštais[24a]). 1478 m. jos pirkliai pareiškia pav., Hanzos Pajūrio miestams, kad tik Ryga galinti prekyba verstis Poloc-ke[25]). Rygos prekyba, žinoma, dar ir 16-me amžiuje. 17 ir 18-me amžiuose Lietuvos valstietis-baudžiauninkas, ypač nuo Šiau-rės ir Rytų Lietuvos, turėjo taip pat pareigą metuose 1—2 kartu nuvežti savo pono prekes į Rygą (AVK t. XXV, p. 104 sq., 107, 540; t. XXXV 31, 35, 77, 151—164, 333, 425; t. XXXIX p. 268)[26]).

Vadinasi, su Ryga Didž. Lietuvos kunigaikštystės buvo prekiaujama nuo seniausių laikų. Į 14-tojo amžiaus pabaigą Lie-tuvos prekyba ėmė vis daugiau reikštis panemune į Prūsus. Kaip Dr. Remeika savo disertacijoje parodo, prekyba Nemunu Vytauto

laikais buvo, palyginti, gana išaugusi. Vėliau Hanza įsisteigia Kaune kontorą. Jos laikytojai yra Dancigo pirkliai. Taip Lie⸗tuva buvo įtraukta į 14⸗me amžiuje iškilusios ir žydinčios Han⸗zos prekybos orbitą. Aplinkiniai Hanzos miestai ir Ordinas 15⸗tojo amž. pradžioje Lietuvos prekybai ėmė turėti vis daugiau įtakos[26a]).

II. Lietuvos prekyba su Ordinu ir Prūsais iki Kazimiero laikų

Kryžiuočių prekybos pradžia įdomi. Prasideda ji falsifika⸗tu, kurių Ordino istorijoje labai daug. 1263 m. iš Romos kūri⸗jos (Urbono IV⸗jo) magistras buvo gavęs leidimą parduoti sa⸗vo naturalijų perteklių. Bet popiežius buvo pridėjęs pastabą, kad tai negali būti daroma prekybos arba pelno sumetimais. Ši⸗toji nemaloni klauzulė turėjo būti pašalinta, ir Ordinas pasiga⸗mino popiežiaus Aleksandro IV⸗jo vardu „privilegiją" iš 1257 metų, kur tos pastabos jau nebebuvo[1]). Ordinas labai greitai su⸗gebėjo išplėsti savo prekybą. Jai vadovavo abu „*Grossschäffer*", vienas — Marienburge, kitas — Dancige. Pažymėtinas, be to, Magistro Winrich'o von Kniprodės sugebėjimas savo Ordi⸗no vidaus prekybą gana glaudžiai p r i š l i e t i prie Hanzos. Taip ilgainiui Ordino prekyba ėmė nusmelkti vietinių prūsų miestų prekybą[2]). Ordinas išplėtė savo prekybą į Skandinavi⸗jos kraštus, Angliją, Prancūziją, Niederlandus, žodžiu, visur ten, kur Hanza turėjo savo faktorijų. Net Italijoje⸗Piacencoje (1339 m.) sutinkami prūsų Ordino pirkliai[3]).

Visa tai įvyko Lietuvos pašonėje. Išaugo labai didelis pre⸗kybininkas, sumanus finansistas, vienu žodžiu, pavyzdingas ūki⸗ninkas. Tai negalėjo neturėti įtakos Lietuvai, kada pasibaigė pats intensyvusis kovų karštis, kada pamažu ėmė nutilti gink⸗lai, nusistatė pastovesni santykiai.

Lietuva, be to, galėjo palaikyti dar tiesioginių santykių ir su kitais Hanzos miestais. Mums čia nėra reikalo plačiau gilintis į Hanzos atsiradimo istoriją. Dažnai yra nurodomi vieni kurie metai, bet Hanzos pradžia yra gana miglota ir viena kuri data čia mums nieko tikslaus nepasako. Pats junginys yra vėlyvas, daug vėlesnis negu paprastai manoma. 1344 m. Liubekas ir kiti Baltijos pajūrio miestai sudarė sutartį su Švedijos karaliumi Magnusu dėl taikos jūroje. Tada tik *dokumentuose* pirmą kartą

randame vardą: „*Deutsche Hansa*“[4]). Treji metai vėliau jau buvo organizuota Briugėje garsioji kontora „*des gemeinen deutschen Kaufmanns*“, 1363 m. susirinko pirmasis „*Hansetag*“. Iki 15-tojo amžiaus pabaigos tokių „*Tagungen*“ buvo 50 (paskutinis jų įvyko 1669 m.).

Hanza savo prekybą išplėtė į visas puses. Vienu sparnu ji rėmėsi į Stahlhofą Londone, kuris tik karalienės Elžbietos laikais (1598 m.) buvo uždarytas. Kitu savo šonu Hanzos plotas siekė D. Naugardą su savo Petershofu. Vakaruose jos veikimo riba siekė Norvegijos fijordus. Ten pačiame pakraštyje buvo Hanzos prekybinė kontora Bergene vadinama „*Deutsche Brükke*“. Rytuose gi Hanzos įtaka siekė tiek toli, kiek čia vokietis pirklys sugebėjo prasiskverbti — į neišmatuojamus plotus. Administratyviniu atžvilgiu visas Hanzos apimamas plotas, pagal prekybinius interesus, buvo pasidalijęs į 7-ias sritis. Rytuose į Livonijos grupę įėjo Rygos, Dorpato ir Revalio miestai, į Prūsų sritį — Tornas, Elbingas ir Dancigas. Su visais tais punktais, reikia manyti, turėjo santykių ir lietuviai. Tačiau iš Gedimino, Algirdo ir Kęstučio laikų iki Lietuvos krikšto, jei neskaitysime sudaromų sutarčių, kur minimas pirklių įkeliavimas[4a]), konkretesnių faktų neturime. Prekyba Nemunu, matyti, negalėjo tarpti. Juk Ordinas 14-me amž. beveik kasmet atlikdavo Lietuvon po kelis plėšimo žygius. Bet vos tik truputį nustojo žvangėję ginklai, kai tik Vytautas, pabėgęs antrukart pas Ordiną, su kryžuočiais rado bendrą kalbą ir savo pusėn patraukė Žemaičius — tuoj figuruoja Lietuvos prekybos interesai. 30 Žemaičių bajorų iš pačios Žemaičių krašto gilumos (Medininkai — Vidduklė — Raseiniai — Kražiai etc.) 1390 m. daro su Ordinu taiką (CeV psl. 23 sq.), kuria tarp kitko Žemaičiams garantuojama prekyba Jurbarke, Ragainėje ir Klaipėdoje[5]). Jurbarkas, Ragainė ir Klaipėda buvo, matyti, Žemaičių pasienio patys mėgstamieji prekybos punktai. Be abejo, toji prekyba nebuvo didelio mašstabo[6]). Ten, ant pat sienos, žemaitis galėjo pirktis to, ką jis anksčiau karo metu iš Ordino žemių negalėjo sau gauti. O Ordinas gi turėjo ryšių jau su Vakarais. Pastovesnius ir patvaresnius Ordino santykius su Lietuva turėjo nustatyti Vytauto Salyno sutartis (1398.X.12). Šitoji sutartis turi daug didesnės reikšmės ir prekybiniu atžvilgiu (CeV psl. 53)[7]), ir Salyno taikoje sužymėtieji punktai apie abiejų kraštų prekybą viena ar kita forma randami ir paskesnėse taikos sutartyse. Jie buvo pav., be-

veik stereotipiškai pakartoti Racionžo taikoje (1404 m.), prie Melno ežero (1422 m.), nustatant Lietuvos sieną su Prūsais, 1466 m. antroje Torno taikoje, 1525 m. vasaliteto sutartyje. Pa= galiau .plačiausiai jie buvo iškomentuoti pirmoje prekybi= nėje Žygimanto Senojo sutartyje su Ordinu, sudarytoje 1529 m.[8]).

Salyno sutartyje nebefiguruoja Žemaičių pasienio punktai. Juk visas Žemaičių kraštas turėjo būti atiduotas Ordinui ir to= dėl Žemaičių gyventojai atskirų interesų nebegalėjo turėti. Abie= jų kraštų pirkliams (Prūsų=Livonijos ir Lietuvos) buvo laiduo= ta prekybinė laisvė. Išskyrus senus muitus ir mokesčius, kurie galiojo anksčiau, pirkliaujantieji buvo laisvi nuo bet kokių nau= jų rinkliavų. Salyno sutartis neilgai galiojo. 1404 m. Racionžo sutartis atstatė visai pašlijusius Vytauto santykius su Ordinu dėl Žemaičių. Įdomu pažymėti, kad, Ordino prašomas, Vytau= tas, dėdamasis geru jo prieteliu, uždraudė savo pavaldiniams Lietuvoje prekiauti su Žemaičiais ir pardavinėti jiems *grūdus, druską ir geležį*[9]). Tai buvo, matyti, reikalingiausieji kasdieni= nio gyvenimo dalykai, ypačiai, žinoma, druska. Visišku Žemai= čių izoliavimu Ordinas, matyti, norėjo sutramdyti jų užsispyri= mą. 1409 metų pradžioje kryžuočių Žemaičiams pastatytas virši= ninkas *(„Vogt")* rašo Kauno seniūnui Sungailai, kad jis uždrau= dęs iš Žemaičių Aukštaičiuosna parduoti arklius, galvijus, ožkas *(cygen ar eygen?* — vergus, CeV psl. 165)[10]) ir medų.

Toliau, jau pats magistras, nujausdamas besiartinantį ka= rą, uždraudė įvežti Lietuvon javus, ginklus ir arklius (CeV psl. 192—Nr. 425). Vytautas ne be pagrindo skundėsi, kad tranzi= tas ir vandens kelionė į Prūsus esanti nebeįmanoma, nes esanti trukdoma (CeV psl. 200 — Nr. 427; plg. Remeika p. 32)[10a]). Santykiams dar labiau paaštrėjus, prūsų miestai nusprendė su= stabdyti Lietuvon savo prekybines keliones[11]).

Visi tie uždraudimai mums šį tą pasako. Neleidimas Že= maičių prekiauti su Aukštaičiais rodo, kad tarpusavio prekybos tarp tų dviejų kraštų būta; prūsų pirklių nutarimas nebekeliauti Lietuvon liudija, kad anksčiau jų ten keliauta.

Lietuvos ir Ordino santykiai po karo vis dar buvo įtempti. Pirklių areštavimai, jų prekių atėmimai buvo ne retas daiktas[12]). Vytautas, be abejo, vartojo tokias pat priemones. Pav., kaipo re= presaliją už Lietuvos pirklių prekių atėmimą prie Ragainės dar karo metu jis sukonfiskavo Rygos pirklių prekes Polocke (Nap.

p. 183). Ginčas dėl to ilgai truko (plg. HUB VI p. 225, 273) ir turėjo didelių pasėkų. Apie šitą prekių areštą yra plačiau rašę Goetz'as ir Schroederis[13]).

Bet tarp dažnų karų buvo ir pauzų[14]). Vytauto laikais Lietuvos užsienio prekyba ima vis labiau plėstis. Ji išauga iki nežinomo iki tol laipsnio. Be pačių Kunigaištystės gyventojų, tos prekybos palaikytojai buvo, be abejo, Lietuvon, daugiausia Kaunan, atvykstą vokiečiai ir iš dalies — Vytauto privilegijuotieji žydai.

Dr. Remeika savo disertacijoje yra paskelbęs nuorašą privilegijos, kuria Vytautas 1408 metais Kauno gyventojams — vokiečiams suteikia Magdeburgo teisę. Autorius neabejoja jos tikrumu ir, pasiremdamas ta kopija, padaro apie lietuvių ir prūsų prekybinius santykius atitinkamų išvadų[15]). Iš tos privilegijos Kauno vokiečių teisės išeina gana didelės. Vokiečiai gauna visą eilę laisvių. Jiems pavedamos miesto svarstyklės, vilnonių medžiagų fabrikas, vaško perdirbimo įmonė su visomis pajamomis etc., tuo tarpu kai tikrieji Kauno gyventojai visai neminimi (Remeika, p. 28, 54 sqq.). Dabar nebėra abejojimo, kad toji privilegija bus falsifkatas. Specijalių, rašytų privilegijų Kaunui ir jo gyventojams vokiečiams Vytautas nebus davęs. K. Jablonskis yra įrodęs, kad Dr. Remeikos paskelbtas privilegijos nuorašas yra netikras[16]). Jau Hirsch'as (p. 163, psl. 465) suabejojo, ar Kauno vokiečiai iš Vytauto bus gavę privilegijų. Jam atrodo, kad, be 1441 metų Kazimiero rašto vokiečiams pirkliams Kaune, kito rašyto dokumento to miesto vokiečiai nebus gavę. Tiesa, iš vokiečių pirklių galvos Kazimiero gadynėje ilgai dar neišdilo garbingų Vytauto laikų geros prekybinės konjunktūros prisiminimas (HUB IX p. 633)[16a]). Apie Vytauto raštą (*„Witolds brieff"*) Kauno pirkliams vokiečiams ir apie garbingus jo laikus labai daug kartų kalbama vokiečių pirklių korespondencijoje Kazimiero viešpatavimo metu[17]). Ir 1435 metų Bresto taikos sutartyje su Lietuva vokiečiai savo prekybai Kunigaikštystėje nieko daugiau neprašo, kaip tik grąžinti Vytauto laikus, kai tais laimingais metais — *„tempore bone Vitoudi Magni Ducis Lituaniae"* — jie galėjo laisvai prekiauti[17a]).

Vokiečių pirklių įtakai Kaune vis kylant, jų kontorai augant bei stiprėjant ir suimant į savo rankas vis daugiau prekybos, kauniškiai pirkliai ėmė reikšti aiškų nepasitenkinimą ir su kontoros

ateiviais kovoti. Naujai atvažiavęs jaunutis Kazimieras 1441 m. prūsų pirkliams vokiečiams davė privilegiją[18]). Tas raštas, kuris buvęs neva patvirtinimas tų teisių, kuriomis tie pirkliai Vytauto laikais naudojęsi, vokiečių kontorai tapo svarbiausias ramstis tolimesnėje kovoje su kauniečiais. Tiesa, Kazimieras ir vėliau (1468 m.) kilus ginčams reikalavo iš tų pirklių parodyti jam Vytauto privilegiją (HUB IX p. 286; plg. Hirsch 163), bet jie jos, matyti, neturėjo, nes, piaudamiesi su vietiniais pirkliais ir pačiam Kauno miestui nesistengiant aprėžti jų laisvę, jie būtų tikriausia tos privilegijos šaukęsi ir ją parodę. Tačiau kontoros vokiečių rankose tebuvo tik Kazimiero laisvių raštas. Grįžtant gi prie 1408 metų Vytauto privilegijos Kaunui, t. y. miesto vokiečiams, reikia dar kartą pažymėti, kad ji yra netikra. K. Jablonskis mano, kad tariamoji Vytauto privilegija miestui yra atsiradusi vietinių vokiečių rankose tik apie 1655 m. Ar nereikėtų ją nukelti į ankstyvesnius laikus, į 15-tojo amžiaus pabaigą, kada Kauno vokiečiai su Kontoros pirkliais vedė konkurencijos kovą? Juk 1481 m. iš vieno jos „*Olderlude*“ laiško Dancigo miestui tikrai žinome, kad per vienas derybas Kauno miesto su Kontora Kazimiero akivaizdoje, kauniečiai karaliui tikrai patiekė Vytauto privilegijos falsifikatą (300 U 8,$_{46}$; HUB X p. 557 — Nr. 896), kurią jie turėjo tik kopijoje (žiūr. psl. 92, plg. 87).

Kitas svarbus ir naujas veiksnys Lietuvos prekyboje Vytauto laikais buvo žydai. Pirmosios privilegijos buvo duotos Bresto ir Trakų žydams (1388 m.), toliau — Gardino žydams (1399 m.). Jos paskui buvo, rodosi, praplėstos ant visos Lietuvos teritorijos[19]). 15-tojo amžiaus pradžioje matyti, kad žydų jau gyvenama didesniuose Lietuvos miestuose: Kaune, Vilniuje ir Trakuose. 1414 m. Gilbert de Lannoy, keliaudamas per Lietuvą, Trakuose randa jau „*grant quantité de juif*“ (SrPr III p. 448)[20]). Į krašto gilumą, į mažesnius miestelius, žydai, matyti, dar nebuvo spėję įsiskverbti. Pav., miestelių inventorių sąrašai rodo, kad Žemaičiuose Kretingoje 1566 m., o Plateliuose net 1585 m. nebuvo dar nė vieno žydelio[21]).

Tikrasis žydų ekonominio įsigalėjimo ir jų prekybos amžius Lietuvoje yra 16-tasis amžius. Bet žydų prekybos pradžią Lietuvoje tektų nukelti jau į Vytauto laikus. Gavę iš Vytauto privilegiją, jie vertėsi pinigų skolinimu. Šitas žydų verslas savo tradicijas turėjo jau Vokietijoje. Čia 12—14 amžiuose žydai buvo patys didieji kreditoriai, pinigų skolintojai[22]). Lietuvos kuni-

gaikštystėje žydai pradeda imtis ir prekybos. Jau 1417 m. matome Vytautą rūpinantis, kad Lucko žydui Šolomič *(Jacob Scholomicz)* D a n c i g e būtų sumokėta skola 450 markių (CeV p. 380 — Nr. 718). Vėliau žydai vis daugiau ir daugiau figuruoja jau kaipo prekybininkai. Prekiaudami su Dancigu, iš pradžių, matyti, žydai turėjo trukdymų. Did. Magistro laiškas Dancigo miesto tarybai (1423-VII-23) rodo, kad vienam Lietuvos žydeliui *(Abraham Bossermeyn)* Vytautas turėjo prašyti leisti laisvai verstis prekyba. Tačiau 1436 m. Dancige jau nevaržomai prekiauja Trakų žydas *Samule Lawewitze* (Hirsch 165, pst. 483; plg. Rimka p. 54).

Kalbant apie Lietuvos ir Prūsų prekybą, reikia pažymėti, kad tai prekybai tarpti ir plėtotis gerų sąlygų nebuvo. Apskritai reikia pasakyti, kad to laiko pirklys turėjo nugalėti visą eilę kliūčių. Kelių pavojingumas, susisiekimo blogumas ir ypačiai įvairiausi sauvaliavimai, tebėsant dar silpnai teisėtumo sąmonei ir įstatymams dar menkai tesaugojant svetimojo teises, buvo patys didieji vidurinių amžių pirklio priešai. Lietuvių ir prūsų santykiuose tada būta ne maža ekscesų. Pav., vienas derybų fragmentas iš 1414 metų (CeV psl. 284 — Nr. 582) rodo, kad D a n c i g e buvo užmušti Lietuvos pirkliai ir atimtos jų prekės. Bet ir patys politiniai santykiai tada buvo prekybai nepalankūs. Politinis horizontas dar nebuvo išsiblaivęs, ir didysis Lietuvos kunigaikštis vis dar nebuvo galutinai su Ordinu atsiskaitęs Žemaičių sienų klausimu. Prūsuose Lietuvos pirkliams, skundžiasi Vytautas, neleidžiama keliauti nustatytais keliais (CeV p. 293 — Nr. 591; p. 307 — 618); pakeliui iš D a n c i g o vėl nugalabyti trys Lietuvos pirkliai iš Liet. Brastos ir Drogičino (CeV p. 329 — Nr. 649).

1415 m. abi pusės pasižada netrukdyti prekiauti kol pasibaigs karo paliaubų laikas (300 U $8,_1$; CeV p. 312—Nr. 624, 625)[22a]. Tokį pat susitarimą dėl laisvos prekybos Vytautas buvo padaręs ir su Livonijos magistru (Nap. Nr. 189, 190). Tokiu būdu prekybai buvo laikinai sudarytos šiokios tokios sąlygos. 1417 m. Magistras rašo iš Dancigo Vytautui, prašydamas, kad kažkokiam vokiečiui Arnoldui Dolle būtų sumokėta skola (OrdFol 10, Nr. 68; plg. 300 U 39, 26 — Arnold Dotte). Toliau buvo bandyta vesti derybos (1418 m.) — manyta pritraukti Štralzundo ir Liubeko atstovus[23]) — tačiau visai normalių santykių nustatyti nepavyko. 1419 m. kovo pusėje Dinaburgo kom-

tūras jau rašo, kad visiems vokiečių pirkliams Vytautas įsakysiąs iki Sekminių išsikraustyti iš Lietuvos (CeV p. 443 — Nr. 828). Tai buvo, rodosi, nauja Vytauto represalija (cf. Remeika 37), nes 1419 m. pradžioje Magistras buvo uždraudęs Vilniaus ir Kauno pirkliams iš Prūsų įvežti Lietuvon patį reikalingiausią ir svarbiausią Lietuvos importo dalyką — d r u s k ą (CeV psl. 438 — Nr. 820)[24]). Iš Vytauto pusės pastangų sutvarkyti prekybą su prūsais, matyti, būta ir vėliau (OrdBr LVIII a 26, 1920-IV-5), bet be prekių konfiskavimų neapsieita. Sakysime, 1421 ar 1422 metais Vytautas liepė atimti Kunigaikštystėje visų dancigiškių prekes (HUB VI p. 273). Tai buvo didž. kunigaikščio bausmė už tai, kad, vienam jo patarnautojų nuvežus medžio transportą *(Wagenschoss)* į Dancigą, šis transportas Kulmo miesto teisėjų *(Schöffengericht)* buvo teismo keliu atimtas (plg. Hirsch 162, pst. 464). Panašiai buvo didž. kunigaikščio pasielgta ir su vokiečių pirkliais Polocke (HUB VI p. 225).

Tik Melno taika (1422-IX-27) tegalėjo sureguliuoti vėl pairusius prekybinius santykius. Tarp Lietuvos ir Prūsų nustatyta laisva prekyba, neuždėta jokių naujų mokesčių — muitų (LUB Nr. 2637). Pakartotos maž daug visos Salyno taikos sąlygos. Po dviejų metų jos buvo aiškiau nusakytos prekybinėje Nieševos (Nessau) sutartyje (HUB VI psl. 309 sqq. — Nr. 553, 1424-VI-7). Šituo susitarimu, iš abiejų pusių (Lietuvos-Lenkijos ir Ordino) buvo pažadėtas „*liber transitus*"[25]); be muitų ir sustojimo mokesčių nieko daugiau neturėjo būti mokama. Pirkliams garantuota prekybinė laisvė. Jie galėjo bet kur sustoti ir bet kam savo prekes parduoti (cf. Remeika 38). Pažymėtina, kad Lietuvos ir Lenkijos pirkliai nebuvo įpareigoti mokėti atskirų mokesčių „*Pfundzoll*" ir „*Lobegeld*"[25a]).

Kalbant c h r o n o l o g i š k a i apie pačią prekybinę santykių plėtojimosi eigą Vytauto laikais, reikia čia nustatyti, kokios prekės eidavo iš Lietuvos į užsienį, ir atvirkščiai, pirmoje 15-tojo amžiaus pusėje. Lietuvos kraštas buvo įtrauktas į prekybinį Hanzos plotą ir jos prekyba priklausė Hanzos prekybinės politikos. Todėl reikia keliais žodžiais pasakyti apie tos prekybos charakterį.

Senojo Hanzos istorijos tyrinėtojo Dietrich'o Schäfer'io mokinys Daenell'is yra mums davęs pakankamą Hanzos vaizdą 15-me amžiuje[26]). Jos prekyba žymiai skyrėsi nuo iki tol žinomos Pietų Europos prekybos. Italijos bei Viduržemio pajūrio

miestų pirkliai, prekiaudami su Azija (vad. Levanto prekyba), Europon veždavo beveik vien tik brangias Oriento prekes[27]). Galima sakyti, kad Viduržemio prekyba buvo prieskonių prekyba. Įvairios pagardinamosios šaknelės, kiti prieskoniai, pipirai (jie net ėjo mokėjimo priemone) etc. buvo svarbiausias Levanto prekybos objektas. Buvo tai lengvų ir brangių daiktų prekyba[28]). Hanza, priešingai, varė prekybą sunkiomis, stambiomis ir masinėmis prekėmis: vilnos, oda, javai, miško produktai (statybos medžiaga, medžio anglys, pelenai, smala, derva, degutas, medus ir vaškas)[29]). Toliau, Hanzos pirkliai eksportuodavo medžioklės (įvairūs kailiai) ir žuvininkystės produktus. Daugiausia buvo eksportuojama menkės, silkės, erškėtrai. Ypačiai išsiplėtusi buvo 14-me amžiuje silkių prekyba. Baltijos jūra buvo jų vienintelė gaudymo vieta[30]). Kas metą Hanzos miestų pirkliai didelėm ekskursijom susirinkdavo į Wittenlager ir iš čia virtinėm plaukdavo prie salos Schonen'o krantų silkių gaudyti. Medžiai, kailiai, vaškas ir javai buvo pačios dažnosios Hanzos prekės. Jos, ypač javai, eidavo Holandijon, Flandrijon, Šotlandijon, Anglijon, Prancūzijon. Grūdais buvo aprūpinama iš dalies Skandinavija ir D. Naugardas[31]). Importuodavo Hanza javus ir į kitas Rusijos sritis[31a]).

Rusija, Lenkija, Lietuvos Kunigaikštystė Hanzos miestams buvo kraštai, kurie juos aprūpindavo žaliava, pirmoje eilėje gausingų čia miškų produktais. Todėl Lietuvos 15-tojo amžiaus pirmosios pusės prekybą reikia įsprausti į bendrus to laiko Hanzos prekybos rėmus[31b]).

Tarp Lietuvos eksporto prekių pirmoje vietoje reikia minėti vašką. Rusijos prekyboje su Hanza vaškas buvo viena iš svarbiausių prekių[31c]). Livonijos santykiuose su artimiausiais Dauguvos ir rusų miestais vaškas yra nuolatinis eksporto objektas[31d]). Vokiečių kontora Polocke 15-me amžiuje taip pat dideliais kiekiais prekiauja vašku[31e]). Patys didieji konsumentai buvo vienuolynai ir bažnyčios bei dvasiškija. Remeika (o. c. p. 48) pastebi, kad iki 1430 metų vaškas tik vieną vienintelį kartą teužtinkamas kaip eksporto prekė iš Lietuvos[31f]). Tačiau vargu galima abejoti, kad jis buvo seniausias Lietuvos eksporto objektas[31g]). Jau „*Rigisches Schuldbuch*" ca. 1308 m. mini *cera letovica* (Nr. 287). Lietuvos 14-tojo, 15-tojo ir 16-tojo amžių šaltiniuose minima daugybė valstiečių *(censuales mellis, bortniky, beutner)*, užsiimančių Lietuvos miškuose bitininkyste ir mokan-

čių savo duokles to darbo produktais[32]). Apskritai, prie to laiko natūralinio ūkio charakterio, jei spręsime iš šaltinių gausumo, mokesčiai miško produktais bus užėmę bene pirmąją vietą, o tarp jų daugiausia yra minimos medaus rinkliavos *„presnym medom"* (LM XXVII pass.). Todėl Enėjus Sylvius Piccolomini, šiaip apie Lietuvą nebūtų dalykų prišnekėjęs, tiesą pasakė, sakydamas, kad: *„Multum his cerae ac mellis est, quod sylvestres in sylvis apes conficiunt..."* (ScPr IV p. 238)[32a]). Panašiai kalba ir Erasmus Ciołek'as savo audiencijoje pas popiežių Aleksandrą VI (1501 m.), pridėdamas, kad lietuviai, eksportuodami vašką į tolimus kraštus, paima iš jo daug pinigų[32b]).

Kita labai svarbi ir savo mase pati didžioji Lietuvos prekė buvo miškas — rąstų ir apdirbto medžio pavidalu (CeV p. 109 sq. — Nr. 307 (1405); p. 203 — Nr. 433 (1409)). Vytauto laikais eksportuojama atskira apdirbto medžio rūšis *„Wagenschoss"* (Hirsch 162, psl. 464; plg. HUB VI p. 273). Tarp kitų medžio dirbinių ji vėliau užima pačią pirmąją vietą. Iš 1413 m. Ordino ir Lietuvos-Lenkijos ginčų dėl sienų (jų išsprendimas buvo pavestas imperatoriaus arbitrui Benediktui Makrai), matyti, kad nuo Kauno Nemunu žemyn į Ragainę ėjo nuolatiniai medžių transportai *(Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum*, t. II[2], psl. 170). Metais vėliau kažkoks dancigietis Arnoldas Dotte pirko Lietuvoje dvi kapas (120) medžių *(„Holtz")*, kuriuos prie Nemuno buvo sulaikęs Ragainės komtūras, manydamas, kad jie priklauso kam nors iš lietuvių (300 U 39,$_{26}$; plg. OrdFol 10, Nr. 68). Šitas faktas priklausys berods prie seniausių turimų žinių apie Dancigo pirklių santykius su Lietuva, jei neskaityti iš 1405 m. turimos žinios, kuri rodo, kad Lietuvos miškas buvo labai svarbus Dancigo uosto importo dalykas[32c]). Matyti, Lietuvos miškas buvo Prūsuose labai mėgiamas prekybos objektas[32d]). Šalia Nemuno, Šešupė taip pat naudojama sieliams (CeV p. 203). Išvežami Vytauto laikais iš Lietuvos ir pelenai. 1415 m. Ordino magistras pasižada be jokių kliūčių įsileisti iš Lenkijos ir Lietuvos medžius, sielius, rąstus *(struges, plaustra, ligna)* ir pelenus *(cineres)*[33]).

Trečia visais laikais iš Lietuvos labai eksportuojama prekė buvo kailiai ir odos. Daug kailių į Hanzos miestų rinkas suplaukdavo iš žvėrimis labai turtingų Lietuvos ir Rusijos sričių[33a]). Daugiausia kailių išveždavo rusiškosios Lietuvos dalys. Iš Ordino prekybinių sąskaitų matyti, kokie dideli kailių

kiekiai jau tada buvo eksportuojami ir iš Lietuvos[33b]). Juk medžioklė, esant neaukštam Lietuvos žemdirbystės laipsniui[34]), buvo visų žinomas ir mėgstamas užsiėmimas. Didiesiems Lietuvos kunigaikščiams magistras išduoda specialius *„iagetbrieffe"* — leidimus medžioti tame Tyre, *„Wildnis"*[35]), kuris buvo žinomas savo miškais. D. Kunigaikštystėje yra visa eilė valstiečių duoklininkų, *„danniki"*, kurie moka mokesčius tik tam tikrų žvėriukų kailiukais *(kuničniki, bobrovniki)*[36]). Kontribucijos ir įvairios duoklės D. Kunigaikščiui buvo taip pat dažnai kailiais mokamos (CeV p. 757, 779, 798)[36a]). Ir Piccolomini vėl teisingai pastebi, kad kailių Lietuvoje yra labai daug (SrPr IV psl. 237), o Erasmus Ciołek irgi rašo, kad lietuviai įvairius retų rūšių kailius tiekia beveik visam kontinentui[36b]).

Bet neturint tikslių skaičių bei statistikų ir tekalbant apie Lietuvos eksportą 15-tojo amžiaus pirmoje pusėje tik bendrais pasakymais, gali susidaryti įspūdis, kad susisiekimo su prūsais būta labai didelio, kad Vytauto laikų prekyba buvusi nuolatinis, intensyvus apsimainymas prekėmis su užsieniu. Tačiau tokie žodžiai, kaip „išplėtoti prekybiniai santykiai", „daug eksportuota" etc. dar nieko aiškaus negali pasakyti. Šioje vietoje norime aplamai pastebėti — tai tiks ir 15-tojo amžiaus pabaigai ir 16-jam šimtmečiui, — kad vidurinių amžių prekyboje nereikia įsivaizduoti kaž ko nepaprasta. Jau dėl Vakarų Europos kraštų yra pastebėta, kad jų prekybos apyvartos, palyginti, buvusios labai nedidelės[37]). W. Sombart'as savo išsemiamomis studijomis yra tai pakankamai įrodęs. Perdėtiems vaizdams apie didelę viduramžių prekybą jis yra grąžinęs tikrąjį veidą[38]). Apskritai, visas gyvenimo tempas viduriniais amžiais buvo labai lėtas. Iš Lietuvos pirklių susirašinėjimo su Dancigu ir Karaliučiumi matysime, kad atsiskaitymas būdavo labai negreitas ir pačios apyvartos, palyginti, nedidelės. Per metus iš Dancigo į Kauną tas pats druskos laivas tegalėjo suvaikščioti tik vieną kartą[39]). Skolos vilkdavosi neužmokamos per 6—8 metus. Tarp ko kita, ir Vakarų Europoje ir Rytuose labai nedaug tėra dar išaugusi prekybininkų specijalizacija; nėra dar ryškaus skirtumo tarp prekybos en gros ir en détail. Prekybininkai, prekių pirkliai, yra kartu ir finansistai, pinigų pirkliai. Todėl net V. Europoje paplitusi nuomonė, kad lombardai ir žydai vertęsi vien tik pinigų skolinimu, yra netiksli[40]). Skolindami pinigus, žydai vertėsi kartu ir paprasta prekių prekyba.

Šitos pastabos, be abejo, tinka pirmiausia Lietuvos ir kitų Rytų Europos kraštų prekybai viduriniais amžiais. Be vaško, medžio produktų ir kailių, Vytauto laikais iš Lietuvos, galima sakyti,. nieko daugiau nebuvo išvežama. Javų eksporto Lietuvoje iki 15-tojo amžiaus pusės dar nebuvo[40a]). Jis yra daug vėlybesnis. Dar ir Kazimiero laikais grūdai kaipo prekė į užsienį labai retai teužtinkami (žiūr. psl. 129 sqq.)[40b]). Žemdirbystė Lietuvoje nebuvo labai išsiplėtusi. Paprastas ir medinis arklas neleido apdirbti derlingesnių ir geresnių žemės gabalų, nes medžio arklui teįveikiamos daugiau smėlėtos kalvos[41]). Dėl didelės daugybės miškų ir dėl daug didesnio tada vandens ploto žemės darbą sunkino taip pat ir klimato drėgnumas. Kliudė jį ir nuolatiniai karai su Ordinu ir su jais susiję krašto niokojimai, deginimai. Ypač daug čia kentėjo Žemaičiai[42]). Be to, iš 16-tojo amžiaus inventorių matyti, kad tręšiamos žemės būta dar, palyginti, nedaug. Vadinasi, dirbamos žemės arealas buvo dar nedidelis, grūdų pakakdavo tik saviems reikalams. Iš 15-tojo amžiaus pradžios turime vieną kitą faktą apie grūdų įvežimą Lietuvon[42a]). Ordinas atvejų atvejais tvirtina siuntęs į nuniokiotą Žemaičių kraštą daug javų, turėjęs žemaičiams padėti grūdais[43]). Konstancijos susirinkime Ordino atstovai, norėdami atremti „*Proposicio Samaytarum*", giriasi siuntę į Žemaičius galvijų ir grūdų už 40.000 vengrų florenų (CeV p. 1034)[44]). Šitas skaičius yra, be abejo, perdėtas. Visa, kas Ordino išlaidų knygoje, „*Marienburger Tresslerbuch*", sužymėta apie Lietuvon gabentus produktus (1399—1409), nesudarys nė keliasdešimtos dalies tos cifros, gal kokias 300 markių. Kitoje vietoje, prieš Tannenbergo kovą, skųsdamasis Vakarų Europai Vytautu dėl jo elgimosi Žemaičiuose, magistras mini, kad Žemaičiams Ordinas padėjęs duona *(frumento)*, medžiagomis *(panno)* ir druska (CeV p. 998). Jei ir abejotume šitų žinių absoliučiu tikrumu, tai jos vis dėlto leidžia mums manyti, kad 15-tojo amžiaus pirmoje pusėje javų pertekliaus Lietuvoje nebuvo[44a]). Dlugošas mini, kad 1409 m. Jogaila iš Kujavijos siunčiąs Lietuvon „20 didelių pilnai javais prikrautų laivų"[45]). Tas skaičius, tiesa, yra perdėtas. Ordinas tuos laivus sulaikė (cf. CeV p. 169—Nr. 393; p. 192 Nr. 425), ir Mar. Tressler'io knygoje yra sužymėtos konfiskavimui padarytos išlaidos. Iš viso būta 4-rių laivų, iš kurių tik du su javais (MT p. 395)[46]). Tais pačiais metais Kauno, Vilniaus, Trakų ir Krėvės miestai Brandenburgo komtūrui buvo

skolingi 500 prūsų markių (CeV psl. 275). Vienas vokiečių pirklys Kaune turėjo javų, rąstų ir vežimų medžiagos *(gereithen)* už 250 markių atsargos (CeV p. 277 — Nr. 570). Tas pats Dlugošas, tiesa, mums paaiškina, kodėl 1409 m. Lietuvon buvo importuojami javai: 1408 metais nuo smarkių liūčių labai nukentėjęs Lietuvoje visas vasarojus[47]). Kad Lietuvoje tada būta nederliaus, matyti taip pat iš vieno Vytauto laiško Didž. Magistrui (CeV p. 166 sq. — Nr. 391; cf. ibd. p. 200). Bet ir vėliau dar Vytauto laikais, matyti, javų Lietuvon įvežta. 1427 m. Vytautas dėkoja Ragainės komtūrui už *„sechs scatell getrudes"* (CeV p. 772)[47a]). Tiesa, tos atskiros žinutės dar nieko daug nesako. Bet iš pirmos 15-tojo amžiaus pusės mes neturime nė vienos žinutės, kuri rodytų, kad iš Lietuvos būtų buvę kur nors eksportuojami javai. Tik į 15-tojo amžiaus pabaigą užtinkame vienur kitur jau išvežant javus. Nemuno įtakos (Normedijos) muitų knygos iš 1473 metų — jos yra labai didelės svarbos sąrašai, kurie vaizdžiai nusako visus ano laiko Lietuvos prekybos santykius su vokiečiais, — tas registeris parodo, kad iš Lietuvos išvežama jau keturios javų rūšys, pirmoje eilėje rugiai[48]). Palyginus tą javų eksportą su ten paduotu vaško, medžių ir kailių eksporto kiekiu, yra tai vis dėlto dar gana menkučiai bandymai. Dešimtį metų po to (1484) kauniškiai pirkliai bus ne be pamato tvirtinę, kad iki tol vokiečiai grūdų prekyba Lietuvoje visai neužsiėmę, nes ji, tur būt, dar visai menka buvo[49]). Apie Lietuvos javų prekybą 15-tojo amžiaus pabaigoje ir 16-tajame amžiuje kalbėsime vėliau (žiūr. 129 sqq. psl).

Ką galima būtų pasakyti apie Lietuvos importą iki 15-tojo amžiaus pusės? Patikrintų žinių turime labai nedaug, bet šiokį tokį vaizdą vis dėlto galima susilipdyti. Svarbiausia ir reikalingiausia įvežamoji prekė buvo druska. Tam patvirtinti iki šiol jau esame minėję visą eilę faktų. Iš vieno sąrašo, kuriame sužymėti Vytauto kryžiuočiams padaryti nuostoliai, matyti, kad Ordinas Lietuvoje, Kaune ir Vilniuje, prekiavo druska (CeV p. 275 sq.). Matyti, per Ordino rankas ėjo druskos įvežimas Lietuvon[49a]). Sakysime, norėdamas paveikti savo represalijomis, jis trukdo ją įvežti į Lietuvą (CeV p. 438 — Nr. 820). 1433 m. Livonijos magistras prašo D. Magistro paremti jį kovoje prieš Žygimantą Kęstutaitį (Švitrigailos priešą) ir siūlo sulaikyti iš Prūsų Lietuvon druskos importą (LUB VIII p. 396 — Nr. 664)[49b]). Žemaičiams kryžiuočiai, laimėję iš Vytauto seniai

pageidautą kraštą, siunčia druską kaipo dovaną (MT p. 397; CeV p. 998).

V i l n o n ė s m e d ž i a g o s *(Tuch)* buvo kitas labai svarbus Lietuvos importo dalykas. Iškilus Hanzos karui su Danija jūroje ir sukliudžius prekybą, pakilo kainos. Todėl 1428 m. Vytautas skundžiasi Didž. Magistrui, kad dėl to karo Lietuvoje viskas pabrangę, ypač gelumbė[50]). Taigi jos Lietuvon turėjo būti anksčiau gerokai įvežama. Prieš 1410 metų karą kryžiuočiai sakosi žemaičius, be kitų dalykų, ir medžiagomis *(panno)* sušelpę (CeV p. 998). O Dlugošas, aprašydamas Lietuvos krikštą 1387 m. Vilniuje, sako, kad iš Lenkijos buvę atvežta daug medžiagos, kuri pakrikštytiems buvo dalijama[50a]). Jaroševičius mini, kad Lietuvoje buvusios labai paplitusios lenkų vilnonės medžiagos[51]). Bet pas jį yra, rodosi, jau ne maža pasenusių žinių. Galėtume nurodyti, tiesa, tik į vieną faktą. Iš „*Marienburger Tresslerbuch*" matyti, kad Jogailos siunčiamuose javų laivuose, kurie buvo prie Ragainės sulaikyti, be rugių, druskos ir kitų dalykų, iš Lenkijos buvo transportuojama dar 6 „*Terlingen*" ir 7 „*Packen*" medžiagų *(gewandes;* M. p. 594 sq. — CeV p. 595 sq.). Dr. Remeika (l. c. p. 50) mano, kad tai buvusi atskira prekybos (laivų) flotilija. Čia yra tačiau tie patys laivai, kuriais iš Kujavijos Vytautui buvo siunčiami grūdai. Vienas Vytauto laiškas Magistrui (LUB VII p. 526 — Nr. 736) rodo, kad Lietuvon gelumbė buvo importuojama per Prūsus iš tolimesnių kraštų. Iš 1390 metų turime kitą faktą, kad kažkoks pirklys, žydas Clement iš Breslavo, įvežęs Lietuvon medžiagų (CeV p. 26 — Nr. 52)[52]). Iš kito Vytauto laiško Magistrui vėl matyti, kad jo pirkliai pirkę Dancige pas „svečius" (ne dancigiškius pirklius) gelumbių ir buvę apgauti, nes kai kurių ritiniai buvo 2—3 mastais *(Elle)* trumpesni, negu nustatyta (CeV p. 891 — Nr. 1401). Po Racionžo sutarties (1406) vokiečių ordinas į Žemaičius siuntė taip pat didelius kiekius medžiagų *(tuche,* MT p. 116, 396). 1429 m. minima, kad vienas Karaliaučius pirklys *(Palborn)* Kaune, šalia kitų dalykų *(kopperynne keszele* — variniai katilai, *kogenborthe* ir *knarrenholcz* — atskira apdirbto medžio rūšis), turėjo dar apdirbtų medžiagų; minima kelnės *(hozen)* ir kepurės *(mutzen,* HUB VI Nr. 808).

Iš paties Vytauto laikų versmių konkrečiau nebepatiriame, kokios medžiagos iš tiesų buvo įvežamos. Vadinamosiose „*Knigi danin velikago kniazia Kazimira*", kurios yra tiesiog ei-

namoji jo išlaidų, įvairiausių dovanojimų, buhalterinis „žurna-las", minimos yra daug kartų šios medžiagų rūšys:

sukno nastradamskoje (LM XXVII p. 292)
sukno stučnoje (ibd. 202, 235, 265, 304)
sukno ankgelskoje (Anglijos) ibd. 273, 275, 292, 315
sukno trelinskoje (ibd. 273, 278, 291, 292, 315, 318 sq.)
sukno žitomskoe (ibd. 201, 291)
sukno trickoje (ibd. 318)
sukno machal'skoe (ibd. 201, 234, 236 sqq., 253, 273, 297).
sukno novogvn'skoe (ibid. 277, 280, 291 sqq., 303, 318)

ir *adamaškas* (ibd. 230, 240, 249 sq., 273, 278, 292). Toliau iš Kauno kontoros ir Kauno susirašinėjimo su Dancigu ir kitais miestais matyti, kad Kazimiero laikais į Lietuvą buvo įvežama dar visa eilė kitų medžiagų rūšių, korespondencijoje atskirais vardais vadinamų (žiūr. psl. 133), daugiausia angliškos ir holan-diškos kilmės. Beveik visi šitie vardai šiandien mums yra nebe-suprantami ir nieko konkretaus nebepasako. Bet tada visos tos vilnonės medžiagos, matyti, buvo Lietuvon įvežamos ir čia gerai pažįstamos[52a]). Jos buvo į Lietuvą iš įvairių kraštų importuojamos. Berods, visos jos eina Lietuvon, kaip iš tų „*Knigi danin*" matyti, pro Bresto, Minsko, Kauno, Naugarduko, Lucko, Smolensko ir Kijevo muitinės. Pervežiantieji tas prekes pirkliai galėjo muitą užsimokėti ir įvežamojo produkto tam tikru nustatytu kiekiu. Todėl muitinės buvo kaip ir koki Didž. Kunigaikščio sandėliai. Iš jų Ka-zimieras ir užrašo atitinkamus kiekius savo valdininkams, bajo-rams ir k. Viena Vytauto laiško nuotrupa Magistrui iš 1416 m., A. Prochaskos atskirai paskelbta rinkinyje „*Collectanea ex ar-chivo collegii historici*" (t. XI, psl. 253), rodo, kad jis Magistrui siuntė dovanų šilko medžiagos („*tweier zeiden tucher*"). Taigi šilko Lietuvoje jau tada būta. Kazimiero laikais atskira šilkinių medžiagų rūšis, adamaškas, Lietuvon, matyti, jau eina ne mažais kiekiais, nes jis randamas visose muitinėse.

Be druskos ir medžiagų, Lietuvon turėjo būti įvežama ir geležis. Vėliau pagarsėjo atskira švedų geležies rūšis „*Ose-mundt*", kuria Hanza aprūpindavo Lietuvą. Įvežami buvo ir ginklai, kurie tada Lietuvoje, vedant kovą su puikiai šarvuotais riteriais, buvo nuolat reikalingi. Dar 13-me amžiuje buvo drau-džiama pardavinėti pagonims prūsams ginklus (LUB I p. 339; CDPr I p. 11). Daug kaltinimų patyrė Jogaila nuo Ordino Vak. Europoje, kad jis Lietuvą aprūpinąs įvairiais karo įrankiais[53]).

Didysis komtūras prikiša vienam pirkliui (*Andreas Czumpna*), vedančiam prekybą Lietuvoje, kad jis lietuvius kovų su ordenu metu aprūpinęs š a r v a i s (*harnische*, OrdFol 2a, p. 58)[54]). Iš kitų geležies (Nap. Nr. 145) bei metalo dirbinių reikia paminėti varinius katilus (HUB VI Nr. 808; MT 594). Valdydamas Žemaičius ir norėdamas įsigyti jų palankumą, Vokiečių ordinas siunčia jiems kirvių (*satilbyl*) ir dalgių (MT 397, 404). Prie Ragainės sulaikytuose Jogailos laivuose buvo rastas katilas, 2 cinos ąsočiai ir bažnyčios varpas (MT 595 = CeV p. 976). Žinoma, čia tik atsitiktinai patekusios žinios, bet, tur būt, nereikia įsivaizduoti, kad Lietuvon nuolat buvo siunčiama varinių katilų, cinos ąsočių ir bažnyčioms varpų[54a]). Tiesa, M. Brensztein'as savo monografijoje apie liejimo (*ludwisartwo*) darbų istoriją Didž. Kunigaikštystėje, mini iš Vytauto laikų išlikusį varpą (1420 m.)[54b]). Bet šitie dalykai nebėra jau tikrosios prekybos objektai. Neminėsime mes čia nė įvairių dovanų, kurias Didysis Kunigaikštis siuntinėdavo Ordinui ar iš jo gaudavo (plg. Remeika 48, 51) ir kurių daugumą mums sumini *Marienburger Tresslerbuch*. Baigiant kalbėti apie importą Lietuvon, reikia pažymėti dar s i l k i ų prekybą. Tiesa, versmėse neturime žinių apie jų įvežimą Lietuvon. Silkių prekyba viduriniais amžiais buvo Hanzos monopolis. Jomis buvo aprūpinami visi Hanzos įtakoje esą kraštai. Todėl ir Lietuvoje, ypač pasninkų metu, silkių importas bus turėjęs ne maža reikšmės.

Be abejo, lietuvių ir prūsų prekybai Vytauto laikais didelės įtakos turėjo turėti ne tik politiniai santykiai, bet ir kelių bei susisiekimo nepatogumai. Apie vandens kelio Nemunu vargus, apie Normedijos ir Kaukės (prie Gilijos) reikalus, kurie ištisais dešimtmečiais Kazimiero ir vėliau Žygimantų laikais buvo ilgo susirašinėjimo objektas (žiūr. psl. 116 sqq.), iki pusės 15-tojo amž. dar beveik nieko negirdime. 1413 m. lapkričio mėn. 23 d., vykdamas į Lietuvą kaip Ordino pasiuntinys, Balgos komtūras iš Rumšiškių rašo maršalkui, kad jis keliavęs labai biauriais keliais (CeV p. 271 — Nr. 567). Tiesa, čia tur būt buvo kaltas rudens lietus. Kelios dienos prieš tai tam pačiam Ordino atstovui Didž. Magistro duotoje instrukcijoje buvo pasakyta, kad dėl prasto oro („*wethers halben*") tarp Lietuvos ir Prūsų negalėsią būti didelės prekybos[55]) ir todėl nėsą reikalinga paliesti laisvų prekybos kelių klausimo. Bet šiaip jau susisiekimo reikalai būdavo svarstomi. 1424—25 m. Torno miestas du kartu

kreipiasi į Magistrą, prašydamas paveikti Jogailą, kad šis leistų pirkliams keliauti senais prekybiniais keliais į Vengriją ir į Lietuvą (HUB VI p. 318)[56]). O tas senasis kelias Lietuvos Kunigaikštystėn yra taip nusakytas: Tornas — (aplenkiant Varšuvą) —Plonskas—Pultuskas (prie Narevo); paskui Būgu aukštyn iki Drogičino, Mielniko ir Lietuvos Brastos (prie Būgo); paskui iš ten atgal vandeniu per Mielniką, Drogičiną į Vislą ir iki Torno. Reikia pasakyti, kad Torno miestas savo patogia padėtimi prie Vislos buvo 15-jame amžiuje svarbus prekybos punktas. Narevo ir Būgo upėmis Torno pirkliai dažnai atvykdavo į Lietuvos kunigaikštystės pietus. Gruševskis savo didžiulėje Ukrainos istorijoje nurodo kelius tarp Torno ir Lvovo (GrušUkr VI psl. 34). Apie Torno prekybą su Lietuva nė vėliau negalima daug ko pasakyti. Archyvas šitam reikalui yra dar neištirtas, o kas paskelbta iš Torno aktų rinkinyje HUB ir registerių tome „*Danziger Inventar*", yra dar labai nedaug. Bet vis dėlto iš turimos medžiagos matyti, kaip Tornui buvo svarbu palaikyti prekybinius santykius su Lietuva (žiūr. 101 psl.).

Kaip plėtojosi Lietuvos prekyba prie Vytauto įpėdinių? Didžiojo kunigaikščio pasikeitimas šitiems santykiams, reikia manyti, nedaug tegalėjo turėti įtakos. Dešimties metų laikotarpis po Vytauto mirties politiniu atžvilgiu yra tikras Vytauto valdymo tęsinys. Lietuva rodo pastovią tendenciją atsipalaiduoti nuo Lenkijos. Ir ekonominiu bei prekybiniu atžvilgiu iki Kazimiero beveik nieko nauja neturime. Gyvenama Vytauto paliktomis tradicijomis. Kovos su kryžiuočiais buvo baigtos; po Bresto taikos (1435) pagaliau ir Livonijos ordinas, kaipo politinis faktorius Lietuvos šiaurėje buvo iš gyvenimo išbrauktas. Nusistoję taikūs ir pastovesni santykiai galėjo gyventojus daugiau padrąsinti abipusiam santykiavimui; juo labiau, kad ir seniau prūsų pirklys, nepaisydamas perdaug politinių pavojų, vis prasiskverbdavo į Lietuvą arba lietuvis Prūsuosna, statydami savo turtą, o kartais ir gyvybę pavojun, veždavo savo prekes parduoti. Taip buvo Vytauto laikais, taip buvo ir vėliau. Iš 1431 m. turime pirmą aiškesnę žinią apie Dancigo pirklių aktyvią prekybą Lietuvoje. Pas Vilniaus miesto burmistrą vienas dancigietis buvo sukrovęs savo prekes (HUB VI p. 509 sq.)[57]). Be abejo, visų faktų niekur nerasime užregistruotų. Reikia manyti, kad daug prekių išėjo iš Lietuvos užsienin ir nepalikdamos mums jokio pėdsako. Žinomi faktai iš to prekybinio santykiavimo

imtini tik kaip atskiri atvejai, į juos reikia žiūrėti kaip į paskirus atstovus vieno didesnio skaičiaus faktų, kad ir apie juos tetu- rėtume kartais ir vieną žinutę. Pav. iš vieno Švitrigailos laiško Didž. magistrui (OrdBr XVIIa 7, 1432-VIII-13) matome, kad B r e s l a v o pirkliams, kurie p r e k i a u j a su L i e t u v a, duodamas lydimasis raštas. Tas vienas faktas, šita vienintelė apie tuos Breslavo ir Lietuvos santykius išlikusi žinia, be abejo, nedaug per se pasako, bet ji atstovauja, matyti, visai eilei san- tykių, nes vėlybesnė prekybos raida parodys, kad Silezija per Lenkiją (Lvovą) buvo sujungta prekybos keliais su Didž. Ku- nigaikštystės pietumis (Lucku, Brestu ir net Vilniumi)[57a]).

Prekyba gali tarpti tik ten, kur atsiranda didesni punktai, kur koncentruojasi žmonės. Miestuose gali augti pramonė. Mies- tiečių rankose daugiau akumuliuojasi kapitalas negu pas sodietį. Ano gi laiko Lietuva turėjo labai ryškų kaimiškumo charakterį. Tikrų miestų, galima sakyti, Lietuvoje dar nebuvo. Visas kraštas buvo tik vienas didelis sodžius[57b]).

Minėtasis keliauninkas Gilbert de Lannoy rašo, kad savo kelionėje iš Livonijos (Dinaburgo) Vilniun per dvi dienas ir nak- tis važiavęs „*sans trouver nulle habitation*" (SrPr III 447). Į Livoniją Baltijos jūros pakraščiu Žemaičiuose jis keliauja „*douse lieues de desertes solitudes sans trouver quelque trace de hu- maine habitation*" (SrPr III 445 sq.). Lietuva (Letau) jam yra „*pais desert a la pluspart, plain de lacz et grans forests*" (ibd. 448). Gal tai ir skuboti keliauninko pastebėjimai, toki, kaip, sa- kysim, šių dienų žmogaus greituoju traukiniu važiuojančio tik viena linija per svetimą kraštą. Vis dėlto tikra bus, kad Lietuva tada buvo dar kaimas. Juk ir vėliau pas mus miestai neišaugo. Ir 17—18 amžių bajoras sodietis buvo visada priešingas mieste- lėnui ir stengėsi jį visaip varžyti („*leges sumptuariae*"). Tikrų miestų su teisėmis etnografinėje Lietuvoje buvo vos keletas. 1387 m. buvo suteiktos Magdeburgo teisės Vilniui[57c]). 1432 m. Žygimantas Kęstutaitis Vilniaus gyventojus („*liachov i rusi*") atleido nuo muito rinkliavų ir prekybinių mokesčių Kijeve, Lucke, Smolenske, Breste, Naugarduke, Minske, Kaune[57d]). Pa- skui dar to paties didž. kunigaikščio laikais buvo nustatyti svo- rio, gėrimų gaminimo ir kiti dalykai[57e]). Kazimiero laikais Vil- niaus miestiečiams taip pat aiškiai nustatomos jų teisės[57f]). Kad Kauno 1408 metų privilegija yra falsifikatas, jau minėjome. Kaunas privilegiją gavo iš Kazimiero[57g]). Minėtieji miestai tu-

rėjo teisę turėti rinkas, ruošti jomarkus. Žinoma, turgaviečių ir jomarkų skaičius buvo didesnis, negu vietovių su miesto teisėmis. 1430 m. Vytautas suteikia Sobolevo valdytojui Drogičino srityje teisę ruošti savaitinius turgus ir jomarkus *(nundinas sive annuale fora)*[57h]).

Nėsant Lietuvoje tikrų prekybos punktų — miestų, pirklys galėjo gabenti Lietuvon pirmiausia tik tokias prekes, kurioms jis tuoj galėjo rasti pirkėjų. Vėliau, žinome, dažnai pasitaiko, kad, keliaudamas į užsienį, pirklys iš anksto žino, ką jis kam turi parvežti — gauna iš anksto užsakymus nupirkti vienokį ar kitokį dalyką[57i]). Yra pirklių, kurie verčiasi vien tik tuo, kad išpildo specijalius užsakymus, perka prekes, žinodami jų pirkėjus. Pagaliau tokie pirkliai, padidėjus vieno asmens reikalų skaičiui, pereina visai jo žinion, atlieka jo užsakymus, nuperka, perveža jam prekes ir tarnauja tokiam klijentui kaip jo agentai. Jie vadinosi faktoriais. Tokie faktoriai pirmiausia atsiranda didž. kunigaikščio žinioje, o paskui ir magnatų bei aukštųjų valdininkų. Pav. Švitrigaila kreipiasi į D. Magistrą, prašydamas, kad praleistų be muito vieno Vilniaus pirklio (Romanus) prekes, kuris turįs jas Dancige supirkti didž. kunigaikščiui (OrdBr XVII 182, 1431-VI-6). Iš 1430—40 metų turime ir daugiau susirašinėjimo dokumentų, bet toji korespondencija mums nieko charakteringesnio neduoda, o tik parodo apie nuolat palaikomą susisiekimą su prūsais Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio laikais[58]). Kiekvieniem metam šitam dešimtmečiui (išskyrus 1435 m.) užtinkame Dancigo miesto knygose tarp lietuvių ir Dancigo pirklių sudarytas sutartis (Hirsch p. 168, p. 514). Tie dokumentai sako, kad Ordinas ir prūsų miestai toliau plėtojo Vytauto laikais užmegztus santykius su Lietuva. Žygimantas Kęstutaitis skundžiasi Magistrui, kad Prūsuose sulaikyti jo prekiautojai (OrdBr XVI 48, 1435-VII-36). Kitu atveju Magistras aiškina, kodėl reikią mokėti jo krašte, pervažiuojant iš Kuršių Marių į Deimę, „*Schleusengeld*“ (OrdFol 13, p. 41, 1435-V-21). 1441 m. Kazimieras vėl rašo Ordinui vis tuo pačiu įkyriu reikalu dėl vokiečių pirklių skundų prekiaujant Lietuvoje ir dėl užmokėjimo jiems skolų iš Lietuvos piliečių (OrdBr XXV 67, 1441-I-1). Tas susirašinėjimas šiek tiek parodo mums prekybos apimtį, jos charakterį, o taip pat sumini pirklių pavardes. Daugumas visos 15-tojo amžiaus pusės korespondencijos liečia tik pirklio skriaudas, vargus. Matyti, vokiečiai

turi ne maža skolininkų Lietuvoje[59]). Iš turimų susirašinėjimo davinių atrodo, kad iki pusės 15-tojo amžiaus lietuviai į Prūsus *gana retai*, palyginti, *tekeliaudavo*. Prūsai Lietuvoje pirkdavosi paprastai žaliavą ir laivais atveždavo savo prekių. Lietuvos pirkliams gi *aktyvi* prekyba, t. y. prekiavimas savo prekėmis *svetimame* krašte, buvo dar pusiau svetimas dalykas. Vokiečių pirklių skundų ir prekių konfiskavimų Lietuvoje[60]) yra daug daugiau negu lietuvių Prūsuose. Todėl, rodosi bus teisinga manyti, kad vokiečių pirklių Lietuvoje buvo žymiai daugiau.

Iki šiol, kaip minėta, šaltinių rinkinio HUB nėra dar išleistas VII-sis tomas, kuris turėtų apimti gana svarbų laikotarpį — 1434—1450 m. Apie to tarpo prūsų bei Dancigo pirklių santykius su Lietuva mes galime informuotis tik iš to laiko prieinamų archivalijų. Iš 1431 m. vieno dokumento matome, kad Vytautas *Dancigo* pirkliams jau suteikia koncesiją *eksploatuoti Lietuvos miškus*. Jis ten kažkokiem pirkliam (Jonui Bitter ir Gerlach) leidžia Kunigaikštystės pietuose, giriose tarp Slynno(?) ir Narėvo, miško medžius apdirbti į kartis resp. (laivų) stiebus (300 U 8, 3). Šitokios koncesijos taip pat palaikė prūsų pirklių interesus Lietuvoje, nes nebuvo pelningesnės prekybos kaip medžio eksportas. 16-tame amžiuje mes užtiksime dešimtimis tokių teisių: už tam tikrą menką mokestį apdirbti kokią nors medžio rūšį ir paskui ją eksportuoti užsienin, beveik visada Prūsuosna (DozGos p. 320 sqq., 489 sqq.[60a]).

Pereinant prie Kazimiero laikų, reikia pasakyti, kad 1441 metai prūsų pirklių istorijai Lietuvoje yra labai reikšmingi. Jaunutis Kazimieras, pasiremdamas Vytauto prūsų pirkliams tariamai duotomis laisvėmis ir privilegijomis, suteikia jiems ir patvirtina raštu tas teises, kokias jie Kaune Vytauto laikais sakėsi turėję. Taip prūsų, pirmoje eilėje Dancigo, pirkliai gauna privilegiją (300 U 8, 6). Pranešdamas apie tai Kauno miesto valdybai, Kazimieras pabrėžia, kad jis patvirtinęs tik tas teises, kokiomis prūsų pirkliai Kaune naudojosi jau Vytauto laikais (300 U 8, 7). Pats privilegijos turinys yra iki šiol jau gerai pažįstamas. Jo turinį in extenso paduoda Hirsch'as (p. 280; plg. 169) ir perspausdina Rimka p. 51. Trumpai tariant, atkeliavusiems vokiečių pirkliams leidžiama Kaune gana laisvai gyventi. Jie gali savo reikalams patys pirktis rinkoje gyvulių ir maisto produktų, gali patys sau kepti duoną, daryti girą-alų; jiems palengvina-

mas pirkimas ir pardavimas, kiek tai nėjo į koliziją su Kauno miesto teisėmis.

Toji prūsų pirklių privilegija Kaune, matyti, nepatiko vietiniams pirkliams ir pačiam miestui. Juk ji reiškė perdidelį svetimųjų pirklių protegavimą vietinių gyventojų interesų sąskaiton. Tai pagimdė, be abejo, kovas. Jau 1443 m. Dancigo miestas kreipiasi į did. kunigaikštį, prašydamas Kaune tepalikti Dancigo pirkliams tik tas laisves ir teises, kokias jie tikrai iš Vytauto buvo gavę (300 U 8, 8). Ypatingo susidomėjimo šituo reikalu parodo ir Magistras. Dancigo miestui jis siūlo siųsti pas Kazimierą pasiuntinius, kad šie išaiškintų ginčus dėl vokiečių prekybos Kaune ir Vilniuje. Į Lietuvą turėtų keliauti, Magistro nuomone, gerai apie šituos dalykus informuotas Dancigo pirklys; jam jis (Magistras) Karaliaučiuje ketina duoti dar palydovų (300 U 8, 10). Bet vokiečių pirklių reikalai Lietuvoje nuo to, matyti, negerėja. Jie vėl skundžiasi dėl įvairių suvaržymų ir trukdymų (300 U 8, 11), rašo Dancigo miesto tarybai laišką, suminėdami vokiečio pirklio bėdas, kurias jis kenčia nuo gyventojų Kaune ir Vilniuje. Dar plačiau ir aiškiau išskaito visus savo vargus Lietuvoje prekiaują pirkliai savo rašte į Didįjį Magistrą (300 U 8, 12). Greitai po to vėl matome vokiečių skundą dėl „prūsų pirklio" bėdų Lietuvos miestuose, Kaune ir Vilniuje (300 U 8, 17). Paskui tie skundai jau nebesiliauja ir nuolat yra rašomi iš Lietuvos tai Dancigan, tai Karaliaučiun, kad tuodu miestai apsaugotų pirklių interesus Lietuvoje.

Matyti, kad suteiktos didelės laisvės vokiečių pirkliams Lietuvoje sukėlė Kauno ir Vilniaus miestiečių nepasitenkinimą. Bet vokiečių pirklių nuolatiniai skundai turėjo ir kitų tikslų: jie norėjo sau i š k o v o t i, prie turimųjų, dar ir daugiau laisvių. Apskritai, anais laikais skundų iš įvairių Hanzos miestų sutinkame gana daug. Tikrai sakant, kas tiek daug ir begalėjo būti skriaudžiamas, prie ano laiko sąlygų, kaip paprastas pirklys svetimame krašte, kur jo visiškai apsaugoti negalėjo pajėgti joks ano laiko įstatymas? Tačiau, nežiūrint į abipusį nepasitikėjimą, į tą antagonizmą tarp vokiečių ir lietuvių, kuris Lietuvoje buvo sukeltas vis didėjančios prūsų pirklių įtakos, tiesiog jų komerciškos persvaros, nepaisant besikartojančių užpuolimų, ypačiai daug prūsų pirklių traukia Lietuvon ir čia sėkmingai verčiasi prekyba. Krašte esančios žaliavos, ypač gausūs ir pigūs miško produktai, yra gera ir pelninga prekė čia atvykusiam vo-

kiečiui. Jau tas faktas, kad, nežiūrint į visus trukdymus, sauva-liavimus, daug prūsų miestų pirklių keliauja Lietuvon, rodo, kiek toji prekyba Lietuvos žaliava, jei ji laimingai pasisekdavo, turėjo būti pelninga.

Taip ilgainiui, 15-tojo amžiaus pusėje, tarp svarbiausių etno-grafinės Lietuvos punktų, Kauno ir Vilniaus, ir Dancigo su Ka-raliaučiumi išaugo visai reguliari prekyba su gausingu nuolat Kaune gyvenančių pirklių skaičiumi, susiorganizavusių į atskirą draugiją — kontorą. Taip, galima sakyti, Kazimiero laikais Lie-tuvos prekyba su užsieniu įgauna, ano laiko sąvokomis, tikros prekybos charakterį. Apie Kazimiero ir Aleksandro laikų pre-kybą pakalbėsime atskirame skyriuje. Iš pradžių bendrai cha-rakterizuosime ištisos pusės šimtmečio prekybinius santykius su prūsais, paskui nagrinėsime Hanzos kontoros (Kaune) resp. Dancigo santykius su Kaunu — Lietuva. Visai atskirai palie-sime prekybos kelių bei to laiko susisiekimo reikalus. Pagaliau pereisime prie atskirų prekių prekybos, prie importo ir eksporto. Apie visus tuos klausimus iš eilės ir kalbėsime.

ANTRAS SKYRIUS

LIETUVOS PREKYBA SU PRŪSAIS 15-TOJO AMŽIAUS ANTROJE PUSĖJE (KAZIMIERO IR ALEKSANDRO LAIKAI)

A. Bendros pastabos apie Hanzos pirklių (Dancigo) Kontorą Kaune ir Lietuvos prekybą su prūsais

I. Hanzos Kontoros įsikūrimas Kaune ir jos prekyba

Kalbėti apie Lietuvos prekybinius santykius su prūsais Kazi⸗miero laikais (nuo pusės 15⸗jo amž.) yra jau lengviau. Jiems nu⸗šviesti turime vis daugiau ir daugiau medžiagos. Mums yra išli⸗kęs gana gausingas susirašinėjimas tarp Kauno, jo pirklių vokiečių, ir Dancigo bei Karaliaučiaus. Toji korespondencija vaizdžiai mums nušviečia Lietuvos ir Prūsų prekybinius santykius. Trūksta mums iš 15⸗jo šimtm. tik statistinių žinių. Jei neskaityti Normedi⸗jos muitų sąrašų, jokių skaičių iš to laikotarpio neturime. Taip pat nėra išlikę pirklių knygų („Kaufmannsbücher"). Kazi⸗mierui valdant susiformuoja Kaune Hanzos Kontora. Yra ne⸗tikslus ir, rodosi, klaidingas manymas, kad šitoji Kontora buvo įsikūrusi jau Vytauto gadynėje[1]). Tiesa, Kaune vokiečių pirk⸗liai atėjūnai galėjo naudotis tam tikromis laisvėmis, kurių Vytau⸗tas svetimiesiems nešykštėjo; galėjo jie, didžiojo kunigaikščio netrukdomi, verstis prekyba ir, berods, jau turėjo teisę laikyti Kaune savo s a n d ė l i u s , bet Vytauto laikais pirklių Kontoros ten dar nebuvo; bent mums apie ją nėra išlikę jokių rašto pėdsa⸗kų. Viename raščiuke iš 1432⸗jų ar 33⸗čiųjų metų aiškiai kalba⸗ma apie vokiečių p r e k i ų s a n d ė l į K a u n e (OrdBr XXV 40, 1432 ar 1433?), tačiau seniausioji tikra žinia apie Hanzos Konto⸗ros organizaciją yra iš 1445 metų (Hirsch p. 167, pst. 500). Iš 1470 metų mums yra jau išlikę Kontoros statutai, kurie turėjo būti galioje ir prieš 1466 m. Torno taiką (Stein p. 231 sq.). Bet p i r m a s i s žinomas pačios kontoros raštas D a n c i g o miestui yra iš 1473 metų (HUB X, p. 134 sq. — Nr. 231; plg. Stein 236). Laiško apačioje yra parašas „*Olderlude dez koppmanz to Kau⸗wen*".

Paprastai į tą pirklių Kontorą Lietuvos vidurinių amžių pre⸗kybos istorijoje žiūrima kaip į Lietuvos užsienio prekybos žy⸗

dėjimo aiškią išraišką, kaip į ypatingai pagyvėjusių prekybinių santykių išdavą. Ryšium su jos atsiradimu vaizduojamasi nepaprastas Lietuvos prekybos pakilimas, ir iš viso šitoji kontora vertinama labai pozityviai[1a]). Jos reikšmė yra tačiau daug mažesnė. Pati Kontora gyvavo nepilną šimtmetį, ir tai su dideliais pertrūkiais. 1532 m. yra parašytas paskutinis Kontoros laiškas Dancigo miestui; jis pasirašomas jau nebe Kontoros „*older-mann'ų*“ — „*Altersleute*“, kurie Kontorą tvarkė ir jai vadovavo, bet Kontoros pardavėjų — „gizelių“ („*Kaufgesellen*“, Danz. Inv. Nr. 98). Šitoji data paprastai laikoma Kontoros pabaiga[2]). Be to, ištisą eilę metų toji kontora buvo taip dezorganizuota, pakrikusi, kad apie jos egzistenciją beveik nieko nebebuvo girdėti (plg. Stein, HGll. t. 22). 1453—66 metų karo laiku ji, turbūt, visai neegzistuoja (žiūr. psl. 87). Kontora turėjo labai daug priešų. Didžiausias jos priešas Kaune buvo p a t s K a u n o m i e s t a s[2a]). 1480 sqq. metų laikotarpyje, kovų sūkuryje, ne kartą buvo kilęs klausimas Kontorą uždaryti (HUB XI Nr. 1084). Be to, Kontora nebuvo vienintelis Lietuvos prekybos su prūsais reprezentantas. Šalia jos buvo visa eilė Kauno vokiečių ir vietinių gyventojų, kurie varė sėkmingą prekybą su užsieniu. Hanzos Kontoros išnykimas Kaune[2b]) Lietuvos prekybos santykiams su užsieniu, rodosi, negalėjo turėti didesnės reikšmės. Pirkliai vis tiek traukė kaip traukę Lietuvon; skirtumas buvo tik tas, kad jie čia, svetimame krašte, nebebuvo organizuoti, nebežiūrėjo statutais numatytų santykiavimo būdų su vietiniais, nebeturėjo juos varžančių Kontoros nuostatų, nebemokėjo Kontoros „*Olderlude*“ pirkliams įkyraus nario įnašo. Apskritai dėl Hanzos istorijos Rytų Europoje reikia vengti klaidingo ir seniai jau atremto tvirtinimo, kad vokiečių prekybinių kolonijų sunykimas ar likvidavimas būtų reiškęs visišką prekybos santykių suirimą. Juk sunykus ir sugriuvus Hanzos kontorai D. Naugarde (1494 m.) nuo to rusų-vokiečių prekyba nė kiek nesumenkėjo, priešingai, pirmoje 16-tojo amžiaus pusėje ji dar padidėjo[3]). Panašią būklę galima vaizduotis ir Lietuvos bei Kauno miesto prekyboje. Apie 1540 metus (Kontorą uždarius) tarp Lietuvos (Kauno) ir Dancigo pastebimas gana gyvas susirašinėjimas (300, 27, tom. 17). 16-tojo amžiaus viduryje, kaip vėliau matysime, Lietuvos ir prūsų prekybiniai santykiai yra gana intensyvūs.

Kiekvienas s v e t i m a s pirklys, atkeliavęs iš Dancigo, Karaliaučiaus, Torno, Elbingo ar Liubeko, turėjo įstoti į Kauno

Hanzos kontorą, mokėti jai tam tikrą mokestį ir pasiduoti Kon-
toros statutams. Nuo 15-tojo amžiaus pusės tokios vokiečių pirk-
lių draugijos svetur buvo vadinamos *„das deutsche Kontor"*.
Taip buvo vadinama ir kauniškė sąjunga. Savo laiškuose Dan-
cigui Kontoros vadovybė pasirašydavo: *„Dütssche kopmann
tho Kawenn"* (300, U 8, 160) arba *„Olderlude dutzsches kop-
mans to Kawenn"* (300 U 8, 144). Vietiniai, kauniškiai vokiečiai,
taip pat dažnai variusieji prekybą, su Kontora neturėjo beveik
nieko bendra. Jie buvo tik smarkūs jos konkurentai (plg. Stein
p. 235 sqq.). Patį Kontoros sutvarkymą, jos vidaus gyvenimą,
kuris mūsų klausimui ne tiek jau svarbus, pakankamai aprašo
Stein'as jau minėtame straipsnyje apie Kontorą (HGbll. t. XXII).

Vokiečiui pirkliui, atvykusiam į Lietuvą, toji Kontora tu-
rėjo būti centras, iš kurio jis galėjo skleisti savo prekybinę įtaką
į visas puses, ji jam turėjo tarnauti atramos punktu tolimesniem
tranzito transportam į Rytus — Rusijon[3a]). Tačiau Kaunas uo-
liai stengėsi neleisti vokiečių pirkliui su savo prekėmis prasi-
skverbti į k r a š t o g i l u m ą. Juk tada, prekei iš pirklio rankų
tiesiog pasiekiant konsumentą ar kito krašto pirklį, jis netektų
pelningos t a r p i n i n k o rolės. Kauno miestas turėjo prekių
perkrovimo, jų sustabdymo — sankrovos teisę, vad. *„Stapel-
recht" (ius depositorii).* Toji *„Stapelrecht"* reikalavo, kad visos
prekės, priėjusios prie Kauno, būtų čia iškraunamos (Stein
p. 263). Ta Kauno sankrovos teisė, gerai žinoma nuo Kazimiero
laikų, buvo pritaikyta ypač vienai prekių rūšiai — druskai. Visa
druska, kurią praveždavo vokiečių pirkliai, turėjo būti Kaune su-
laikoma ir iškraunama, kad ja galėtų apsirūpinti vietiniai pirk-
liai. Kauniškiai draudė taip pat ją pardavinėti svetimiems pirk-
liams, vadinamiesiems „svečiams", *„Gäste"*. Tai vedė į ilgus
ginčus su Dancigu ir Karaliaučiumi dėl vadinamosios prekybos
su svečiais, *„Gästehandel"*. Atvežtosios druskos Kaune mielai
norėdavo nusipirkti pav. ir Vilniaus miesto pirkliai, bet jie tai
galėjo padaryti, žinoma, tik kauniškiam tarpininkaujant. Pačią
Kauno miesto sankrovos teisę mes dar paliesime truputį toliau.
Šitas klausimas yra jau bandytas nušviesti K. Forstreuter'io dar-
be (psl. 33—37)[4]). Kauno sankrovos teisė, kuri jau 16-tojo am-
žiaus pradžioje, Žygimanto Senojo laikais neteko savo reikšmės,
svarbi yra tuo, kad ji pažabojo vokiečių pirklius ir neleido juos
perdaug išplėsti savo įtakos tolyn už Kauno. Prūsų Kontoros
statutai gi reikalavo, kad pats pirklys Kaune nepaliktų ilgiau kaip

vienerius metus (HUB X Nr. 488, 731, § 19; plg. Stein p. 233 sqq.). Esant gana didokam vietos vokiečių sluoksniui, buvo pavojus, kad ilgiau palikęs svečias pirklys sueis į glaudes= nius ryšius su vietiniais vokiečiais. Kontoros narys vokietis tu= rėjo laikytis visos eilės Kontoros nuostatų. Jis negalėjo svetimam pirkliui (kauniškiui) tarnauti, jam buvo uždrausta turėti bendrų prekybos reikalų su vietiniu; pav. jokių operacijų nebuvo galima daryti su šiuo kredito pagrindais, sakysime, parduoti jam savo prekes „bargan" (HUB X p. 135 — Nr. 231). Griežtai buvo taip pat žiūrima, kad vokiečiai hanziečiai savo prekių nevežtų lietuvių laivais ar vežimais (cf. Rimka 49 sq.).

Didžiausieji Kauno Kontoros priešai, kaip jau sakėme, bu= vo pats Kauno miestas ir vietiniai vokiečiai. Esant tokioms nepa= lankioms aplinkybėms, toji Hanzos Kontora niekad negalėjo įleisti Kaune gilesnių šaknų. Vis dėlto šita vokiečių kolonija atkeliavusiam iš svetur pirkliui buvo gera laikina atrama. Va= rydamas čia aktyvią prekybą, Kaunan atvykęs vokietis pirklys, galėjo tuoj glaustis prie savo Kontoros. Bet čia jie nesudarė to= kios atskiros, mūrais apvestos, pirklių miesto dalies bei savotiš= kos „kastos", kaip Naugardo „Petershofo" pirkliai. Nors Kaune jie gyveno savo atskira teise, tačiau jų „eksteritorijalitetas" tokio aukšto laipsnio nepasiekė. Tiesa, Hanzos pirkliai čia turėjo ne= kilnojamo turto, turėjo savo „kiemus" *(„Höfe")*, t. y. savo na= mus, tačiau jie gyveno išsimėtę po visą miestą. 15=tojo amžiaus pabaigoje jie čia sudarė Šv. Antano draugiją *(St. Antoniusbru= derschaft)* ir vienoje Kauno bažnyčių turėjo savo altorių (plg. Stein p. 240). Bet kova už savo hanziškas teises su miestu ir dėl prekybos suvaržymų su vietiniais pirkliais buvo tokia sunki, kad ištisais metais Kontora vos galėjo vegetuoti (žiūr. psl. 89 sqq.).

II. Dancigo prekybos augimas. Jo pirklių santykiai su Lietuva

Hanzos Kontora Kaune, galima sakyti, buvo Dancigo fili= jalė, jo prekybos atskiras skyrius Rytams (plg. Stein p. 247). Imant žaliavą ir įvairius miško produktus, kuriais Hanzos pirk= liai daugiausia vertėsi, iš Rytų, reikėjo turėti Lietuvos kunigaik= štystėje kokį nors pakelės punktą. Kauno padėtis tam buvo pa= togiausia. Juk iš jo buvo galima laivais Nemunu, Gilija (resp. Kuršių Marėmis), Deime ir Aistmarėmis pasiekti patį Dancigą.

Pats Dancigo miesto prekybos iškilimas turi būti dėkingas

vienai atsitiktinai aplinkybei. 1367 m. Vislos upė, tekėjusi visa savo pagrindine tėkme Nogatu į Aistmares pro Elbingą, kuris iki tol buvo Ordino prekybos svarbiausias Pavislio punktas, staiga prasiveržė savo deltoje ir pasuko dešine savo rankove pro Marienburgą. Ir Dancigo miestas, pirmiau paprastas kaimas — *„vor weniger Zeit ein onachtbar fleck gewesen"*, — greitai pa-siekė turtų ir garbės (*„gar sere in reichtum und gewalt aufgestie-gen")*[1]).

Šitokios gamtos apraiškos dėka Dancigas ėmė kilti, pre-kyba jį turtino. Visi upių laivai galėjo pasiekti jį Visla, tuo tar-pu kai Elbingo reikšmė, Nogatui išsekus, vis mažėjo. Todėl nuo Štralzundo taikos (1370) Dancigo prekyba vis kyla ir kyla. To-kiu būdu Dancigas buvo betarpiškai įtrauktas į Vislos srities prekybą. Laivams tinkančiais prieupiais, Būgu ir Narėvu, jis ga-lėjo, be plataus ploto Lenkijoje, pasiekti ir Lietuvos Kunigaikš-tystės pietus Drogičino, Mielniko ir Lietuvos Brastos rajone.

Dancigas gyveno iš padidėjusio Vakarų Europos pareikala-vimo javų ir medžių[2]). Maždaug nuo 1440 metų Dancigo pre-kyba dar daugiau pakyla. Jo žaliavos, ypač medžio prekėms (Dancigas visados buvo pirmoje eilėje m e d ž i o eksporto uos-tas)[3]) atsidarė dar didesnės rinkos, didesni paklausai užsienyje. 1466 m. Dancigo miestas su platoku žemės ruožu ir šitokiais pre-kybai naudingais punktais kaip Marienburgas, Marienverderis, Elbingas, tiesiog atiteko Lenkijai, o likusioji Rytprūsių dalis patapo karalystės vasalas. Turėdamas platų užnugarį Lenkijoje, kur žemės darbas buvo svarbiausias ir ūkininko ir bajoro užsi-ėmimas, Dancigas ima verstis j a v ų e k s p o r t u. Ir nuo 15-tojo amžiaus pusės iš Lenkijos masėmis eksportuojami javai per Dan-cigą į kitus kraštus[4]). Dancigo reikšmė nuo to tik didėjo.

Tiesa, aplamai paėmus, 15-tojo amžiaus pabaigoje Rytuose Hanza gerokai nusmunka. Hanzos kulminacinis punktas tada buvo jau pasiektas, jos žvaigždė nuo 1460 metų pradeda silpnėti. Tarp atskirų miestų atsirado vis daugiau priešingumų. 1478 m. svarbus Hanzos prekybos postas Rytuose, jos bazė santykiuose su Rusija, pateko į Maskvos didž. kunigaikščio Jono III-jo ran-kas. Garsioji Hanzos prekyba Naugarde buvo visai sunai-kinta; 1494 m. Petershofas buvo uždarytas. Nuo 15-tojo amžiaus pradžios labai stambi s i l k i ų p r e k y b a ėmė vis menkėti, nes silkių spiečius nuostabiu būdu nuo Schonen'o salos pasitraukė prie Olandijos krantų. Pagaliau, nuo 1479 metų sustojo ir gar-

siosios kelionės į Šonen'ą *(Schonen)*[5]). Hanzos miestų prekyba, aplamai imant, ėjo menkyn.

Tačiau nuo šito proceso laikinai buvo apsaugotas Dancigas. Miestas tarpsta dėl padidėjusio Vak. Europos pareikalavimo medžio produktų ir javų[5a]). Jo prekyba 15-tojo amžiaus antroje pusėje ne tik nemažėja, bet dar vis auga, dėl susidariusios geros prekybinės konjunktūros. Dancigas išaugo į vieną didžiausių Europos uostų. Uostas sudarė tikrąjį miesto gyvenimą. Ten, Visloje ir Motlavoje, per dienas virė gyvenimas: buvo iškraunamos ir įkraunamos prekės, ten jos buvo rūšiuojamos, ten buvo tvarkomi magazinai, kurie dar šiandien ištisomis eilėmis stovi pakrantėse etc. Uostas, matyti, buvo miesto įdomybė. 1476 m. vykstantieji iš Lenkijos karaliaus totorių pasiuntiniai užsuko Dancigan. Jie gavo iš Gniezno arkivyskupo ir karaliaus lydimuosius raštus, adresuotus Dancigo miesto tarybai. Tarp kitų žiūrėtinų dalykų, ypatingai buvo pabrėžiamas uostas (300 U 2, 151; U 6, 84; plg. Simson 301). Dancigas buvo svarbus laivų sustojimo punktas. 1474 m. į Dancigo uostą įplaukė 403 laivai, 1475 m. — 525 ir 1476 m. — 634. 1490 metais iš Dancigo uosto išplaukė — 720 laivų, 1491 m. — 607, 1492 m. — 562. Dancigas palaikė ypatingai glaudžius ryšius su Olandija, Anglija ir Pabaltijo kraštais. Turėjo jisai vėliau ne maža tiesioginių santykių su Ispanija ir Portugalija (Lisabonu)[5b]). 16-sis amžius yra tikras Dancigo prekybos žydėjimo laikotarpis. Dancigas buvo ne tik laivų sustojimo punktas. Jis sugebėjo išplėsti ir savo laivininkystę, kuri iki pat pokarinių laikų turėjo savo senas ir garsias tradicijas. Palyginkime tik kitų Baltijos uostų prekybą jūrėmis su Dancigo miesto prekyba laivais! Pav. iš Zundo muitų sąrašų, kur sužymėti sąsiaurį pravažiuojantieji laivai į Vakarus, yra matyti, kad Revalio ir Rygos miestų pirklių laivai 1497—1577 metų laikotarpyje (iš 15-kos žinomų metų) padarė 260 pravažiavimų, vidutiniškai po 17-ką kasmet. 35-iais atvejais laivų vadovai yra svetimi. Vadinasi, Rygos ir Revalio prekyba jūrėmis nebuvo išplėtota, apsipratimas su tolimomis jūrų kelionėmis buvo nedidelis. Daug daugiau nuosavią laivininkystę buvo išplėtojęs Dancigas. Palyginus su Livonijos laivų prekyba, ji tiesiog klestėjo. Jei toliau lyginsime Elbingo ir Klaipėdos Zundo keliones, tai tiedu uostai atsilieka nuo 5 iki 95 kartų nuo Karaliaučiaus, o tas — 10 kartų nuo Dancigo. Geras matas yra vėl to Zundo pravažiavimai. Iš 15-kos suskaičiuotų metų (iš laikotar-

pio 1497—1577) pro jį pravažiavo 8 Klaipėdos laivai, 40 — Elbingo laivų, 203 — Karaliaučiaus ir 2017 — D a n c i g o laivų. Per Zundą pravažiuodavo iki 134 Dancigo laivų per metus. Net Amsterdamas, didžiausias Dancigo prekybos talkininkas, šito skaičiaus negalėjo pasiekti[5c]). Toks Dancigo miesto ir jo prekybos pakilimas darė įtakos ir Lietuvos prekybai su užsieniu — Vakarais. Apskritai, Lietuvos prekyba nebuvo kažkas izoliuota. Ją reikia įsprausti į bendrus Pabaltijo prekybos rėmus. Ir Hanzos Kontora Kaune atsirado tos konjunktūros dėka. Ji buvo vienas iš daugelio punktų, kurie turėjo Dancigą aprūpinti žaliava. Vadinasi, į Kontorą, o taip pat į Lietuvos pirklių prekybinius santykius su prūsais, reikia žiūrėti kaip į vieną nedidelį narį daug didesnės visumos. Užsienio, ypačiai Hanzos, prekybos politika čia turėjo labai daug įtakos. Ir vokiečių miestų santykiai su Rytų Europa bei Lietuva reikia įsprausti į tą anų laikų tarptautinės prekybinės konjunktūros visumą. Šiandien (XX amž.) tie santykiai dar daugiau yra pasikeitę čia mūsų nenaudai, ir Lietuvos prekyba dar daugiau priklauso užsienio paklausų kaprizų.

Taip Dancigas buvo pirmas stambus Hanzos miestas, kuris, jei paliksim šaly Lietuvos Kunigaikštystės glaudžius santykius su Ryga 13-jame ir 14-jame amžiuose, pirmas išplėtė savo prekybinę įtaką Lietuvoje. Ir Lietuvos prekybos kilimas, pradedant Kazimiero laikais, didžia dalimi pareina nuo tos aplinkybės, kad Dancigo prekyba, susidarius geroms sąlygoms žaliavos rinkai, vis kilo. Jau Vytauto laikais aiškiai matyti, kad Dancigo turėta ryšių su Lietuva, ir atvirkščiai. Jau 1405 m. Dancigas didelius medžio transportus gabenasi iš Lietuvos miškų[5d]). 1414 m. Dancige buvo areštuotos Lietuvos pirklių prekės (CeV p. 280 — Nr. 573, p. 281 — 574). Tais pačiais metais Dancige vėl buvo lietuviams atimtos prekės, o jie patys sulaikyti (CeV p. 284 — Nr. 582). 1417 m. Vytautas ragina Dancigą, kad Lietuvos pirkliui žydui būtų sumokėta skola -- 450 markių (CeV — Nr. 718). Apie 1421 metus Vytautas siunčia Dancigan apdirbto medžio transportą (Hirsch psl. 162 sq., pst. 464), 1431 m. vienas dancigietis laiko pas Vilniaus miesto burmistrą sukrovęs savo prekes (HUB VI p. 509) etc. Vadinasi, iš tų žinučių, vienur kitur užsikorusių ateičiai nuo užuomaršos, matyti, kad 15-tojo amžiaus pradžioje Dancigas ir Kaunas jau palaiko ryšius. Prof. Rimka p. 50, tiesa, aiškiai užakcentuoja, kad Lietuva turėjusi prekybos santykių su Dancigu dar prieš Vytauto laikus. Jis mini Kęstu-

čio pastangas padaryti Dancige sukilimą ir paimti jį prekybiniu atžvilgiu į savo rankas. Bet kol nėra nurodoma tikslesnių vers=mių, o tik vienintelė žinia pas Lucas David, tol šis teigimas yra labai abejotinos vertės.

Toliau jau Dancigo ir Lietuvos ryšiai vis stiprėja, Dancigo pirklių įtaka Lietuvoje vis kilsta, kol pagaliau dancigiškiai pirk=liai, Hanzos kontoros pavidalu, gauna Kaune iš Kazimiero visą eilę „koncesijų". Todėl galima drąsiai sakyti, kad Hanzos Kon=tora Kaune buvo pirmiausia Dancigo pirklių reikalas. Hanza turėjo visame Šiaurinės Baltijos jūros rajone gana plačiu ruožu abipusiai jūros išmėtytas savo kontoras, faktorijas. Be žinomų 4—5 garsiųjų kontorų, buvo dar visa eilė mažesnių, antraeilių fakto=rijų, kad ir be didesnės reikšmės: Pskovas, Polockas, Bostonas, Sluys etc. Į tą skaičių priklauso ir Kauno Kontora[6]). Ir šalia susidariusių laivininkų=specijalistų, pažįstančių gerai visus ke=lius, šalia tokių „*Novgorodfahrer*", „*Rigafahrer*", „*Revalfahrer*", atsiranda paskui ir „*Kauenfahrer*"[7]). Pati Kauno Hanzos Kon=toros organizacija, jos statutai ir įvairūs Kontoros vidaus daly=kai buvo tik jų metropolijos — Dancigo sprendžiami: „*Older=lude*" nuolat rašinėjo įvairiais savo narių reikalais laiškus tik Dancigan; tų laiškų gana daug yra mums išlikę (300 U 8).

Šalia dancigiškių pirklių, antroje vietoje reikia paminėti Ka=raliaučių (plg. Stein p. 247). Karaliaučius savo įtaką Lietuvoje sugebėjo padidinti savotišku būdu.

Nežinia nuo kada Karaliaučius turėjo prekių rūšiavimo tei=sę — („*Brakrecht*", „*Brake*" — „*Wrake*"). (Hirsch p. 282; HUB Nr. 204, 488; plg. Stein p. 247). Toji prievartos teisė, tiesa, buvo ne visoms prekėms, o tik pelenams ir k. miško produktams (medžiams, smalai ir degutui *[Teer und Pech]*). Kiekviena iš kalbamųjų prekių, atėjusi Karaliaučiun, turėjo būti čia sulaiko=ma ir išrūšiuojama, „brokijama"[8]). „Brokyti" reiškė nustatyti atėjusių prekių rūšį, jų kokybę, tinkamumą tolimesnei prekybai. Tą darbą atlikdavo tam tikri prisiekę valdininkai, vadinami bro=koriais („*Braker*"). Visai prastos prekės buvo iš tolimesnės pre=kybos išimamos ir sudeginamos su nuostoliu jų savininkui, arba, jei prekė buvo tik su nedideliais trūkumais, tai jos pardavėjui buvo numušama nuo kainos[8a]). Vadinasi, „brokijimas", pri=verstinas prekių rūšiavimas, buvo ne kas kita, kaip miesto v i e=š o j i teisė tikrinti tam tikrų pravežamųjų ar įvežamųjų prekių kokybę. Rūšiavimo procedūrą yra mums aprašęs Hirsch'as[9]).

Žinoma, ir už obligatorišką rūšiavimą turėjo būti mokamas tam tikras procentas, bet jo didumas nėra žinomas. Kaip visur kitur, taip ir čia pakankamai būta neteisybių ir sauvaliavimo (HUB X Nr. 204, 488). Šitas „rūšiavimas" skaudžiai paliesdavo lietuvių prekybinius reikalus. Sakysime iš 16-tojo amž. praktikos pamatysime, kad dažnai „brokoriai", iš didelio kiekio iš Lietuvos laivais atgabentų pelenų statinių, tik visai nedaug skirdavo į gerąją rūšį. Kitus gi pelenus, priskyrę į prastesnę rūšį ir iš lietuvių atpirkę už labai menką kainą (nes namo vežti niekas nebenorėjo), slaptai sumaišydavo su geraisiais ir parduodavo už gerą prekę. Tokių pat dalykų atsitikdavo ir medžius tikrinant[10]). Su tokiais „rūšiuotojais" lietuviams, žinoma, sunku buvo kovoti. Be to, Karaliaučius turėjo dar ir sankrovos teisę *(Stapelrecht)*, kuri reikalavo, kad ateinančios prekės tame mieste būtų sustabdomos ir kuriam laikui išstatomos rinkon; kitais žodžiais tariant, Karaliaučiaus vokiečių teisė tuo būdu galėjo nepraleisti tų lietuvių prekių toliau į Prūsus ir sutrukdyti jiems betarpiškai susisiekti su Dancigu. Dėl Karaliaučiaus tos teisės gavimo specijalinėje literatūroje yra įvairių nuomonių. Armstedt'as mano[11]), kad sankrovos teisė Karaliaučiui bus buvus suteikta per trylikos metų karą (1453—1466) prieš pat Torno taiką, už išlaikytą Magistrui ir Ordinui ištikimumą. H. Meier'is aiškina[12]), kad Karaliaučiaus miestas šią teisę pats sau pasisavinęs. Mums svarbu tik pažymėti jo nuomonę, išvedančią sankrovos teisę iš tos priverstinės prekių rūšiavimo teisės, vad. *„Brakerecht"*[13]).

Turėdamas šitokią sankrovininko ir „brokoriaus" teisę, Karaliaučiaus miestas galėjo stipriai veikti Lietuvos prekybą. Ir tikrai, Karaliaučiaus reikšmė kartais perdaug sumažinama Dancigo sąskaiton. Ypač hercogystės laikais Karaliaučius palaiko, kaip bus matyti vėliau iš kitų faktų, artimus ryšius su Lietuva. Dancigas ir Karaliaučius dėl Lietuvos, matyti, varžosi. Vyksta apčiuopiama konkurencija. Abiejų miestų pirkliai, turėdami gretimais tokį neišsemiamos žaliavos kraštą, kur, be to, jų prekės dalykai taip pat randa sau rinką, nori kiekvienas vis daugiau įsigyti sau teisių. Dar 18-tojo amžiaus pirmajame ketvirtyje iš vieno rašto, užsilikusio Dancigo miesto bibliotekoje (Danz. Stadtbibl. Ms 686, Bl. 467—468), matyti, kad Dancigo ir Karaliaučiaus interesai, ypač druskos importo (Lietuvon) atžvilgiu, gana skyrėsi[14]).

Be Dancigo ir Karaliaučiaus, savo „*Höfe*“ Kaune turėjo dar ir kitų miestų pirkliai (HUB VIII Nr. 1180; HUB XI Nr. 1084). Matyti, kad santykių su Kaunu turėjo nuo 1466 m, pakliuvę Lenkijos valdžion ir tokie Prūsų miestai, kaip Elbin=gas (HUB XI Nr. 392, 695, 1168) ir Tornas (HUB X Nr. 226; HUB XI Nr. 392).

Bet nuolat kalbant apie Hanzos Kontorą Kaune, gali susi=daryti įspūdis, kad Lietuvos Kunigaikštystės užsienio prekyboje vienintelis kontakto punktas buvo tik Kaunas. Iš tikrųjų, Dan=cigo miestas turėjo santykių ne tik su Kaunu. Pirmoje vietoje po šio reikia minėti Vilnių. Jei turėsime galvoj puikią Kauno geografinę ir prekybinę padėtį — iki čia Nemunu gali puikiai plaukti upių laivai, be jo, kito patogesnio ir trumpesnio kelio į Prūsus nėra — ir, žinoma, jo sankrovos teisę, tai Vilniaus prekyba su Prūsais, palyginti, nebus jau tokia maža.

Be abejo, Kaunu ir Vilnium prūsų pirklių prekyba su Lie=tuva nesibaigia. Pirkliai patys nori patekti per Minską į rytines Lietuvos sritis. Pietuose svarbus jų prekybinės atramos punktas yra Lietuvos Brasta. Iš korespondencijos matyti, kad tiesio=ginius santykius su Dancigu palaiko (Naujieji) Trakai ir Lomža (300 U $8,_{84}$; plg. HUB XI psl. XXX).

Apžvelgus bendrais bruožais Lietuvos santykius su prūsais, tenka pereiti detaliau prie Kauno Hanzos kontoros ir Dancigo pirklių santykių su Kauno ir Lietuvos pirkliais.

B. Lietuvos (Kauno) pirklių santykiai su Hanzos Kontora Kaune bei Dancigu Kazimiero ir Aleksandro laikais

I. Dancigo ir Kauno pirklių kovos dėl prekiavimo teisės su „svečiais“ („Gästehandel“) ir savo „kiemų“ laikymo Kazimiero valdymo metu (1440—1492)

Vokiečių pirklių kolonija Kaune, kaip sakyta, nebuvo vie=nintelis veiksnys 15=tojo amžiaus Lietuvos kunigaikštystės pre=kybos gyvenime. Vis dėlto ji daug prisidėjo Lietuvos prekybai pakreipti į Ordino kraštą; Kontoros dėka Dancigui pasisekė Lietuvoje išplėsti savo prekybinę įtaką. Nors toji prūsų pirklių kolonija turėjo su vietiniais gyventojais daug trynimosi, tačiau tie ginčai bei nuolatinės diferencijos, kaip vėliau matysime,

perdaug netrukdė plėtotis Lietuvos ir Dancigo prekybiniams santykiams[1]). Žemiau apžvelgsime koki tie santykiai buvo antrojoje 15-tojo amžiaus pusėje. Tuo pačiu bus pavaizduota iš dalies ir Kauno pirklių santykiai su Dancigu. Visam tam laikotarpiui (1451—1500) turime išspausdintus daugumą reikalingų aktų rinkinio HUB VIII—XI tomuose.

Paties Kauno miesto santykiai su jame įsikūrusia Kontora mums yra labai įdomūs. Mes čia smulkiau nupasakosime visą tų santykių eigą iki Aleksandro mirties. Vienas iš stambesnių dalykų, dėl kurio ilgai ėjo kova, yra neleidimas vokiečiams prekiauti su atvykusiais Kaunan pirkliais — svečiais. Antras ginčų objektas buvo vokiečių pastangos įsigyti savo sandėlius, sklypus ir savo „kiemus". Jau 1451 m. Did. Magistras Liudvikas von Erlichshausen rašo karaliui ir aukštiesiems jo valdininkams, prašydamas, kad prūsų pirkliams Vilniuje ir Kaune būtų leidžiama naudotis senosiomis teisėmis. Atvykę į Lietuvos miestus, vokiečiai nenorėjo maitintis pas vietos gyventojus. Iš laiško matyti, kaip Kauno gyventojai į tai reagavo. Nesimaitindami ir negyvendami pas kauniečius, jie tuo mažino šių pajamas. Skųsdamasis Magistras prašo, kad prūsų pirkliams abiejuose miestuose būtų leista patiems valgį gamintis, nes tai esanti jų teisė, einanti dar iš V y t a u t o laikų (OrdFol 17, p. 861; plg. HUB VIII p. 75). Lietuviams nesunku buvo atremti prūsų priekaištus. Todėl, atsakydamas D. Magistrui dėl tariamo vokiečių pirklių varžymo Kaune ir Vilniuje, Kazimieras galėjo atsakyti, kad lietuvių pirkliai turį daugiau pagrindo skųstis Dancigo pirkliais[2]): jiems Prūsuose draudžiama prekiauti su „svečiais" *(cum extraneis mercatoribus alias hospitibus)*, su kuriais jie anksčiau varę prekybą. Ir tikrai, tuo pačiu laiku (1451) iš Lietuvos ir Lenkijos pirklių girdėti pagrįstų skundų, kad jiems Dancige neleidžiama laisvai prekiauti, tuo tarpu kai vokiečių pirkliai Kaune stengiąsi pasisavinti perdaug teisių (300 U 8, $_{18}$). Lietuvos pirkliams prekiavimas su Dancigo „svečiais", lygiai, kaip ir Dancigo pirkliams prekiavimas su Kauno „svečiais" buvo vienas iš svarbiausių klausimų. Svečiu kokiame mieste buvo vadinamas kiekvienas iš kitur atvykęs pirklys. Jis galėjo turėti prekybinių reikalų su vietiniu pirkliu, bet jam buvo draudžiama ką nors pirkti ar parduoti kitam tokiam pat svečiui. Prekiavimo su svečiais varžymas buvo senas diferencijų objektas Pabaltijyje nuo pat 15-tojo amžiaus pradžios. Apie svečio prekybos teisę

kalbama jau 1405 m. sutartyje Polocko ir Rygos (HUB V nr. 276; Nap. nr. 160). Svečių prekybos trukdymas D. Naugarde buvo taip pat vienas iš didžiausių trynimosi punktų[2a]). Kaune ir Dancige šitas dalykas turėjo irgi didelės reikšmės.

Nuvykusiam į Dancigą Lietuvos Kunigaikštystės pirkliui būtų buvę naudinga pirktis čia be jokio tarpininko prekių iš atvykusių ten olandų, anglų ar kitų Hanzos miestų pirklių. Bet dancigiškiai tokią prekybą griežtai draudė. Kaunietis, norėdamas Dancige ką nors pirktis, pav., iš Liubeko, Amsterdamo ar Londono pirklio, norimą prekę tegalėjo gauti tik per Dancigo pirklius. Tas pats buvo, jei koks kito miesto pirklys norėjo iš Lietuvos pirklio pirktis, sakysime, vaško ar kailių: jis turėjo tų prekių ieškoti ne pas pačius lietuvius, bet pas Dancigo pirklius[2b]). Tokis draudimas prekiauti su svečiu labai erzino Kauno pirklius, ir jie griebėsi tokių pat priemonių. Abiejų pusių pirklių skundai turėjo būti likviduoti dar 1451 m. bendrame suvažiažiavime (*„Tagfahrt"*, OrdBr XXVI 32/b, 1451-XI-16)[3]), bet šis, matyti, nieko nedavė, nes vėliau lietuviai su lenkais ir vėl skundžiasi dėl jų teisių varžymo Dancige ir neleistino prūsų pirklių elgimosi Kaune ir V i l n i u j e (HUB VIII p. 80 — Nr. 110). Lietuviams ypačiai nepatinka, kad prūsų pirkliai abiejuose miestuose samdosi namus ir kiemus, juose laisvai gyvena ir maitinasi patys, visai aplenkdami nakvynės namus bei viešbučius[4]). Atsakydami į šitą lietuvių ir lenkų pirklių bendrą skundą, prūsų pirkliai sakosi esą labai nustebę, kad kauniškiai pyksta dėl jų atskirų namų ir kiemų: visas tas teises jiems suteikęs jau Vytautas[5]). Prūsų pirkliui, aiškina jie toliau, būtų labai nepatogu ir netikra su daugybe savo prekių (*„sweren guttern und kouffenschatczen"*) gyventi pačių kauniečių namuose. Čia reikia dar pastebėti, kad vokiečiai kalba turį *„in guter vorwarunge"* Kazimiero privilegiją. Jie sakosi naudoję̨si tomis laisvėmis jau nuo Vytauto laikų, bet jie visiškai nutyli, kaip jis šias jiems suteikęs. Krinta į akis čia ir tai, kad vokiečiai savo atsakyme nebemini turimų sandėlių ir „kiemų" Vilniuje. Išplėtę savo įtaką Lietuvoje, vokiečių pirkliai, matyti, bus steigę savo „kiemų" bei sandėlių ir Vilniuje, nes Vilnius buvo jiems svarbus punktas plečiant prekybinę ekspansiją toliau į Rytus. Tačiau, atsakydami į lietuvių skundą, prūsai reikalauja *„hoffe und huser"* tik Kaune. Tur būti, savo nuosavybei Vilniuje jie neturėjo nė tokių įrodymų kaip Kaune. Greičiausiai jiems bus tekę ten savo „kie-

mus" likviduoti. O gal jie jautė, kad juos minėti, neturint tvir-tesnių įrodymų, būtų buvę neatsargu? Po metų (1452) ir vėl matome lietuvių ir prūsų pirklius besiginčijant dėl tų pačių da-lykų. Visai stereotipiškai kartojasi tie patys skundai ir tie patys įrodymai. Prūsų pirkliai, atsakydami į lietuvių raštą, vėl aiškina, kad teisę turėti savo kiemus ir namus esą gavę Vytauto laikais, bet nebepatiekia naujų įrodymų (HUB VIII p. 128 — Nr. 167). Koki buvo ginčo eiga per tolimesnius penkioliką metų, nieko nebežinome. Tur būt lietuviai pirkliai turėjo skaitytis su jau įvykusiu faktu ir kęsti esamą padėtį. Prūsų kiemai, matyti, ir toliau paliko Kaune arba vieton senųjų buvo įsigyti nauji, nes jie vėliau ir vėl yra naujų ginčų objektu. Iš to tarpo apie prūsų-lietuvių prekybinius santykius beveik nieko nežinome. Vadi-namasis trylikos metų (1453—1466) karas tarp prūsų ir lenkų buvo suardęs normalius santykius. Tiesa, lietuviai šitame kare nedalyvavo ir laikėsi neutraliteto, bet dėl ilgamečių niokojimų, nesantaikos ir didelės suirutės pačiuose Prūsuose pastovesni prekybiniai santykiai tarp miestų buvo neįmanomi. Ne vienam prūsų pirkliui tame laikotarpyje bus prisiėję likviduoti Kaune savo mantą, grįžti į Prūsus. Bet ir tokiose nepalankiose sąlygose šiokios tokios prekybos turėjo būti.

1467 m. pabaigoje Dancigo miesto taryba rašo Vilniaus vaivadai (Mykolui Kiežgailaičiui) ir Kauno ir Žemaičių seniū-nams, skųsdamasi, kad Dancigo pirkliams Kunigaikštystėje, ypač iš Kauno gyventojų pusės, tenką iškęsti nemaža nuoskaudų nežiūrint į susidariusius papročius ir teisę. Jie turį „*zeliger gedechtnisz*" kunigaikščio Vytauto suteiktą ir Kazimiero patvir-tintą privilegiją. „Dokumentus mes turime pas save gerai sau-gojamus", rašo Dancigo miestas[6]), pridėdamas, kad, reikalui esant, galįs juos parodyti (HUB IX p. 271 — Nr. 416). Tiesa, iš to laiško negalima matyti, kad Dancigas turėtų atskirai Vy-tauto privilegiją. Dancigiečiai aiškiai kalba tik apie Kazimiero privilegijos kopiją, kuri buvusi Kontorai nusiųsta (HUB IX p. 287). Iš tikrųjų gi Kontora buvo gavusi iš karaliaus Kazi-miero, kuris po 1466 m. tapo ir Dancigo viešpačiu, tik statutus (HUB IX Nr. 688). Bet šitokio drąsaus miesto tarybos pasi-sakymo ir aiškaus abiejų pusių nepasitenkinimo akivaizdoje Kazimieras ir pareikalavo, kad 1468 metų Užgavėnėms (III.1) Trakuose būtų patiekta V y t a u t o p r i v i l e g i j a, pagal kurią jis saugosiąs prūsų pirklių reikalus Lietuvoje[7]). Nebežinoda-

mas ką šitokioje painioje būklėje daryti, Dancigas kreipiasi į pirklių kontorą Kaune. Tarp Kaune gyvenančių prūsų pirklių, girdi, galį būti ne maža tokių, kurie nuo seno geriau žino vokiečių pirklių teises Kaune, negu visa Dancigo miesto taryba, nes šios nariai dažnai keičiasi. Todėl Kontoros reikalas esąs pasiųsti savo vyresniuosius pas karalių ir išgauti savo teisių patvirtinimą (HUB IX p. 286 sq. — Nr. 427). Šitokiu būdu, suversdamas reikalą ant pačios Kontoros pečių (vėliau Dancigo miestas ne retai tai padarydavo), Dancigas galėjo laukti tolimesnių įvykių.

Iš viso, kas iki šiol sakyta, matyti, kad Lietuvoje, ypač Kaune, susidariusi situacija prūsų pirkliams buvo gana nepalanki. Pati pirklių kolonija turėjo ir toliau daug sunkenybių. Didžiausias jos priešas, kaip sakyta, buvo pats Kauno miestas. Iš pirmo žvilgsnio tas gali pasirodyti gana keista, nes pirklys yra juk paprastai pageidaujamas žmogus; jis superka vietines prekes ir pristato reikalingiausių daiktų iš kitur. Bet taip galima galvoti tik ten, kur vietinė prekyba yra dar neišaugusi, kur kiekviena prekė yra nuperkama ar pristatoma tik iš kitur atvykstančių pirklių. Čia galima būtų iš dalies palyginti prieškarinius mūsų kaimo santykius su miestu: per sodžius važiuojąs „krominninkas“ („Krämer“) žydas buvo toks kartu ir pirkėjas ir pardavėjas. Bet kelių ano laiko Kunigaikštystės miestų prekyba buvo daugiau išsiplėtusi. Kaune ir Vilniuje buvo jau ir vietinių pirklių. Todėl prūsų ir lietuvių prekybiniuose santykiuose Kontoros pirklys buvo ne kas kita, kaip įkyrus ir sunkiai nusmelkiamas konkurentas. Pačiam Kauno miestui, žinoma, buvo labai neparanku leisti išaugti tokiai visiškai uždarai ir savarankiškai svetimųjų kolonijai su atskiromis savo teisėmis. Iš iki šiol sakyta matyti, kaip Kontora sugebėjo pasinaudoti ta aplinkybe, kad tikrų rašytų teisių Lietuvoje ir Kaune Prūsų ir Dancigo pirkliai neturėjo. Remtasi tik atmintyje užsilikusiu atsiminimu. Dancigiečiai, kaip matome, nuolat šaukiasi Vytauto jiems suteiktų teisių, nors joms įrodyti jie neturi jokių dokumentų. Ir gera jiems buvo, kad niekas tikrai tų Vytauto laikų pirklio teisių nebežinojo, niekur jos nebuvo fiksuotos. Dažnas kokios nors laisvės ar teisės pasisavinimas iš prūsų pirklio pusės Kaune antroje 15-tojo amžiaus pusėje, nevienas senųjų papročių praplėtimas galėjo būti nukeliamas į tuos garbingus Vytauto laikus, tvirtinant, kad tas teises jau anas kunigaikštis buvo suteikęs.

Mums nėra, deja, išlikę daugelio Dancigo miesto tarybos raštų pačiai Kontorai, bet iš tų versmių, kurios prieinamos, matyti, kaip atkakliai Dancigas vedė kovą už savo pirklio interesus Lietuvoje. Daug kartų abi pusi kreipiasi į tą patį valdovą — Dancigui jis buvo karalius, Kaunui — Didysis Lietuvos kunigaikštis —, ieškodami teisybės. 1468 metais prūsų pirkliai vėl skundžiasi Kaunu ir Vilnium. Kovodamas su Kontoros pirkliais, Kauno miestas buvo daug geresnėje padėtyje negu prūsų kolonija, nes jis galėjo vis surasti kokių nors priemonių pasunkinti Kontoros gyvenimą. Nežiūrint į Kazimiero nurodymus, buvo uždėti nauji dideli mokesčiai ant vokiečių pirklių nejudomojo turto. Tai taip vadinama *„schrepse"* — *serebščina"*, dėl kurios mokėjimo vėliau būta tiek daug diferencijų. Prūsų pirkliai skundžiasi moką už savo kiemus vietoje 12 grašių net po 4 kapas[8]). Nuo perkamųjų rugių (matyti, jau tada prūsų pirkliai bus varę javų prekybą) jie turį pačiam miestui mokėti po 1 pfenigį nuo kiekvienos statinės *(tonnen)*[9]). Tokio mokesčio anksčiau visai nebuvę. Toliau jiems esą neleidžiama Vilniuje varyti prekybos su atvykusiais iš kitur pirkliais („svečiais"); to senais laikais taip pat nebuvę[10]). Lietuvoje ir Kaune prekiaujančiam iki tol visai nebuvę įprasta, kad jis būtų metamas kalėjiman, išjuokiamas ir pažeminamas[11]). „Nenori jie leisti pirklių luomui *(„berop")* tame krašte tarpti", rašo prūsai.

Kokia kryptimi plėtojosi tolimesni Kauno ir Dancigo santykiai, matyti iš kitų Kontoros raštų. Kolonija nepaliauja siuntusi skundus Dancigan. Kaunas, matyti, vėl trukdo pirkliams gamintis maistą. 1476 m. kontoros pirkliams neleidžiama pirktis maistui kiaulių, galvijų, rugių, kviečių, draudžiama pasidaryti alaus. O ką prūsai nusiperka, atimą kauniškiai kaip plėšikai nuo pagonių *(„de rewer do uppe den heyden")*, pačius gi pirkėjus norį užmušti *(„dorslan")*. Konfliktas įgijo tokias griežtas formas, kad vokiečių pirkliams Kaune buvo *išdaužyta langai* (HUB X p. 173 — Nr. 254). Be to, vienas vokietis pirklys turėjęs bylą su vietiniu. Jam buvę įsakyta teisme pasiimti v e r t ė j ą *(„tollik")*. Kontora tvirtina, kad tai buvę iki tol nežinoma (HUB X p. 299 — Nr. 473)[12]). Vadinasi, išeitų, kad anksčiau teismuose prūsai kalbėdavo vokiškai. Iš čia galima būtų spręsti, kad prūsų elementas Kaune, jei dar pridėsime nemažą skaičių vietinių gyventojų vokiečių, bus daug svėręs. Ir tikrai, iš 16-tojo amžiaus pirmosios pusės turime aiškių davinių,

kad Kaunas tada turėjęs ne maža vokiškumo žymių. Keletas Kauno burmistrų, visa eilė miesto tarybos narių yra buvę vokiečiai, nekalbant jau apie tai, kad susirašinėjimas su prūsais buvo vedamas taip pat vokiečių kalba[13]).

Tame pačiame laiške Kontora išdėsto dar visą eilę skriaudų ir skundžiasi, kad kauniškiai norį likviduoti prūsų kiemus ir atimti jų sklypus[14]), priversti, kad prūsai pas vietinius gyventojus, žinoma, pirmoje eilėje karčemose *(„krog")* gertų ir maitintųsi[15]). Iš šitokio pastovaus ir kieto Kauno miesto reikalavimo galima, rodosi, taip pat daryti išvadą, kad Kaune būta didoko prūsų pirklių skaičiaus, jei tokios didelės svarbos turėjo, kur jie maitinasi.

Instruktyvus mums yra tų pačių metų Kauno miesto tarybos raštas Dancigui (HUB X p. 312 — Nr. 486). Prūsų pirkliai Kaune varą tokią plačią prekybą *(„ungewonliche kewffe thun")*, kokios niekuomet seniau nevarę[16]). Kauno miestui ypatingai nepatinka, kad vokiečių pirkliai visai sauvališkai perkasi kviečius ir gaminasi alų, superka medų ir darosi girą, o paskui ją tarp savęs išsipilsto ir geria[17]). Šitas laiškas parodo, kaip drąsiai prūsų pirkliai jautėsi svetimame krašte. Toliau kauniškiai rašo, kad Kontoros pirkliai perkasi gyvulius, juos peni ir paskui vienas kitam parduoda, arba kad jie perka žuvis, jas sūdo ir vėl dalijasi *(„awszhoken")*. Kauniškių interesams taip pat esą žalinga, kad jie, vokiečiai, prieš nuostatus jodinėja iš Kauno toli į apylinkes, pirkdami medžius ir pelenus. Kauniškiai baigia savo laišką reikalaudami, kad prūsai parodytų, jeigu turi, tas Vytauto privilegijas, kurios jiems suteikiančios visas šitas laisves; jeigu gi neturi, tai tada vokiečiams turi būti aišku, kodėl Kauno gyventojai nenori jų tokių laisvių pakęsti[18]).

Po vienerių metų vėl iškyla visa eilė ginčų. Gindamas savo reikalus, Kauno miestas suvaržė vaško supirkimą. Miesto svarstyklėse uždrausta sverti mažesni gabalai kaip 3-jų „akmenų" *(„stene")* svorio[19]). Iš Kontoros skundo matyti, kad anksčiau vaško prekyboje tokių suvaržymų nebūta. Vaškas buvo galima parduoti ir mažiausiais kiekiais. Paprastai Kaune vaškas buvo superkamas vežimais, sulydytas į didesnius gabalus. Vienas gabalas kartais priklausydavo keliems savininkams ir su kiekvienu iš jų pirkliui reikėdavo atsiskaityti. Pagal naujus Kauno nuostatus, prūsai begalėjo supirkti tik tokius gabalus, kurie pri-

klausė vienam pardavėjui (HUB X p. 501 — Nr. 791; plg. ibd. p. 517).

Kauno miestas norėjo apriboti ir druskos statinių (*Salz=tonnen*). didumą (HUB X p. 517), nes vokiečių pristatomų druskos statinių svoris ėmė būti dviem akmenim mažesnis (HUB X p. 518)[20]), be to, druska buvo draudžiama parduoti mažesniais kiekiais, kaip 6 statinės.

Vokiečių kiemų Kauno miestas negalėjo likviduoti, bet užtat jis taikė visą eilę kitų suvaržymų. Taip, pav., vėl truk=doma prūsams gamintis alų ir midų, draudžiama naujai atvy=kusiam pirkliui sustoti pas vokietį „kiemo" savininką[21]). Tokie ateiviai turį gyventi pas kauniškius, o jų padėjėjai („gizeliai") karčiamose (HUB X p. 502).

Visi šitie pirklio reikalai turėjo būti išdėstyti Kazimierui. Karalius patarė abiem pusėm tik laikytis katrai savų nuostatų, Kontorai — turimojo rašto (HUB IX Nr. 688), o Kaunui savo teisės (HUB X p. 518). Netrukus Kontora ir Kauno miestas dar kartą kreipiasi į Kazimierą, bet šis, nesiimdamas kokių kitų priemonių, ragina abi pusi savo noru susitaikinti (HUB X p. 543). Kauno miesto tarybai Kontora prikiša, kad ji nesilaikanti savo pažadų, tyčia vilkinanti ginčų likvidavimą ir pačius dalykus atvaizduojanti neteisingai (ibd. 543). Kaunas, atsakydamas Dan=cigo miestui į jų pirklių kolonijos daromus priekaištus, aiškinasi, kad vokiečių pirklių teisės, kurias jie sakosi gavę Vytauto lai=kais, Kaune nėsančios siaurinamos, Kaunas tik turįs žiūrėti sau Kazimiero suteiktos miesto teisės (1449=IV=29)[22]). Vaško pir=kimo suvaržymai einą iš nuostatų, liečiančių „svečių" prekybą Kaune (HUB X p. 544 sq.). Tokiu būdu miestas nustatė, kad vaškas nebūtų perkamas mažesniais kiekiais kaip po 3 akmenis (*„steyne"*) svorio, o druska parduodama ne po mažiau kaip po 6 statines (*tonnen*). Matyti, Kaunas ėjo prie to, kad visiškai suvaržytų vokiečių prekybą en détail druska ir vašku. Paprastai Kaunan būdavo atvežami vaško vežimai nuo 4 iki 8 „akmenų" svorio. Likučiai gi, kurie nesudarydavo trijų „akmenų", arba tie vaško gabalai, kurie ir turėdami 3=jų akmenų svorį, priklau=sydavo keliems savininkams, svečių pirklių, t. y. kolonijos vo=kiečių, negalėjo būti nuperkami. Tuom pasinaudodavo Kauno pilietis, kuris turėdavo teisę tokį vaško gabalą pirkti.

Iš tolimesnio Kauno kontoros susirašinėjimo su Dancigu aiškiai matyti, kiek daug dar Kontorai iš miesto pusės buvo

daroma visokių trukdymų. Apie juos mes esame smulkiausiai informuoti. Kai tik Kontorą ištikdavo kokia bėda, ar rūpestis, ji tuoj kreipdavosi į savo metropoliją. Tokiu būdu mums yra išlikę dešimtimis Kontoros laiškų Dancigui, neturime tik atsa⸗kymų į juos originalų.

Įdomus yra kontoros laiškas iš 1483 metų balandžio mėn. 13 d. Kolonijos pirkliai kiekviename savo rašte reikalaudavo savo „senųjų teisių", tų „senųjų laikų" (*„alte tyden"*) papročių. Tai buvo jų nuolat vartojamas argumentas. Kauno miestas todėl pasiryžo pajudinti ir šitą kontoros argumentų ramstį. Ir štai, svarstant jų ginčą didž. kunigaikščio taryboje, kauniškiai pri⸗stato Vytauto privilegiją Kauno miestui. Kadangi pati privi⸗legija esanti sudegusi, tai esąs pristatomas tik jos nuorašas. Vokiečių kolonijos atstovai tuoj suabejojo jos autentiškumu ir paskelbė ją esant f a l s i f i k a t ą (HUB X p. 557)[23]). Kaunas stengėsi įrodyti, kad Vytautas miestui yra suteikęs visą eilę laisvių, kurios prieštarauja įsigalėjusiai Kontoros pirklių papročio teisei, jam svarbu buvo parodyti, kad Kontora savo prekybines laisves yra uzurpavusi. Tam kauniečių ir buvo sufalsifikuota Vytauto privilegija. Kas joje buvo surašyta, iš to laiško turinio nematyti. Prie progos šioje vietoje dar galime pažymėti, kad tos privilegijos Kauno miestui (jo vokiečiams piliečiams) ir 1408 metų falsifikatas galėjo atsirasti kaip tik tokių kovų su Kontora metu (žiūr. psl. 69).

Tris savaites truko derybos. Tik papirkdami Kijevo vys⸗kupą, Kontoros pirkliai galėjo tiek laimėti, kad karalius ginčams likviduoti paskyrė naują terminą — iki Šv. Jono (24⸗VI). Tą dieną Dancigas ir Kaunas turėjo betarpiškai atsiųsti savo atsto⸗vus ir patiekti dokumentus. Baigdami laišką, Kontoros pirkliai, reiškia baimės, kad, jei Dancigas nesiims energingai remti da⸗lyko, Kaunas galįs įvykdyti savo nusistatymą, ir siūlo apie tai painformuoti taip pat ir Karaliaučių (HUB X p. 558).

Kaip tos birželio mėnesio derybos pasibaigė, mums priei⸗namoje korespondencijoje nepaliko jokių pėdsakų. Taip yra buvę ne su vienomis derybomis. Reikia manyti, kad jų aktai ieš⸗kotini atitinkamose Lietuvos Metrikos bylose. Vienu pasitari⸗mu ginčas vargu galėjo būti likviduotas. Dar nepraėjus nė me⸗tams nuo ano suvažiavimo Kontora vėl skundžiasi Dancigui, kad kauniečiai, laikydamiesi savo pirmesnių reikalavimų, svarsto at⸗vežamą vašką, neleidžia pasidaryti savo reikalams alaus, drau⸗

džia viename „kieme“ dviem gyventi etc. (HUB X p. 591 — Nr. 956). Smulkesni Kontoros pasiskundimai Kaunui nedarė įspūdžio.

Toje kovoje už vokiečio pirklio interesus Lietuvoje Dancigui į talką atėjo Ordinas. 1483 m. Magistras iš Karaliaučiaus iš savo pusės nusprendė pasiųsti Kaunan atstovus, kurie energingai reikalautų senųjų pirklio teisių respektavimo (HUB X p. 649 — Nr. 1069). Bet rezultatų iš to nematyti. Tų pačių metų rudenį Kontora vėl skundžiasi, kad derybos su Kaunu pas Kazimierą nieko gero nedavusios. Prie senųjų Kauno nuostatų prisidedą dar nauji. Patiems pirkliams nėsą galima javų pirktis, o jeigu už jų pinigus kaunietis ir nuperkąs grūdų, tai jie turį nuo kiekvienos statinės (*tonne korn*) sumokėti po 1 grašį ir daugiau, o nuo kiekvienos jų toliau turį dar mokėti miesto reikalams po 1 pfenigį, o, be to, dar atiduoti tam tikrą „*meszegelt*“ saikuotojui. Tuo dar mokesčiai nesibaigią. Nuo kiekvienos statinės — „*tonnos*“ grūdų reikią dar atskirai mokėti po 1 pfenigį Kunigaikštystėje įvesto muito, kurio anksčiau taip pat nebuvę (HUB X p. 678 — Nr. 1104). Pasiaiškindama Dancigui dėl šito kolonijos skundo, Kauno taryba tvirtina, kad imamas mieste, saikuojant grūdus, 1 pfenigas nuo statinės esanti gana sena pajama. Ir pats karalius jos nepašalinęs. Toks mokestis, esąs imamas ne tik Kaune, bet ir Vilniuje, ir Trakuose ir kituose miestuose. Kadangi vokiečių pirkliai s e n i a u g r ū d ų p r e k y b a n e s i v e r t ę, tai toji rinkliava jiems iki tol buvusi nežinoma[24]). 1483 metų rudenį įvykusiose derybose Kazimieras šitą klausimą taip išsprendė: jeigu kaunietis, pirkdamas prūsui grūdus, tą mokestį (vieną pfenigį) užmoka pats, tai pirklys esąs nuo jo laisvas; priešingu atveju tą mokestį turi sumokėti pats prūsas[25]). Toliau Kauno miestas aiškinasi, kad mokestis už „kiemus“ imamas tik nuo tokių vokiečių, kurie turi savus kiemus[26]). Nevienas Dancigo pirklys Kaune buvo nusipirkęs sklypą ir pasistatęs sandėlį ar namą, kuriame jis pats gyveno ir maitinosi, laikė supirktas Lietuvoje prekes ir pardavinėjo savąsias. Tokius kiemus su savo magazinais turėjo taip pat ir Karaliaučiaus pirkliai (HUB XI Nr. 1084). Iš to Kauno laiško Dancigui galima dar įžiūrėti, koks buvo tikrasis miesto tikslas uždedant tokius didelius mokesčius ant nekilnojamojo prūsų pirklių turto Kaune (plg. 300 U 8, $_{62}$). Jeigu girdi, jiems sunku užsimokėti reikalaujamą mokestį, tai tegu p a r d u o d a savo sklypus kauniškiams ir tada galėsią be šitų

išlaidų gyventi[27]). Prūsų pirkliams tai buvo, žinoma, labai ne-malonus pasiūlymas. Iš savo pusės, Kaunas dar turi ir savo skundų dėl jo pirklių prekybos trukdymų, kai šie nori per komi-sijonierius parsisiųsdinti prekių arba užpirkti druskos.

Sunkius laikus gyventi Kontora pradeda nuo 1487 metų. Šalia kitų varžymų, Kauno miestas, vėl kaip ir prieš dešimtį metų, draudžia prūsams pirkti nuo vieno savininko vašką mažesniais gabalais kaip trijų „akmenų" svorio. „Pirmiau tai buvo visai ne-žinoma, skundžiasi prūsų pirkliai, galima buvo pirkti 3 vaško „akmenis" ir tada, kai jie priklausė ir 3—4 žmonėms kartu" (HUB XI p. 121 — Nr. 136). Panašūs suvaržymai taikomi taip pat druskos prekybai. Kauno miestas neleidžia vienam žmogui parduoti mažiau kaip 6 statines (*„tunne"*) druskos, tuo tarpu pirmiau vokiečiai pardavinėdavę tokius druskos kiekius keliems žmonėms kartu.

Lengva suprasti, kad, palyginti, gana didelius vaško kie-kius, ne mažesnius kaip 3-jų „akmenų" svorio (1 „akmuo" = 13 klg.), rečiau galėjo pristatyti rinkon vienas savininkas. Įve-dus tuos suvaržymus, patiems kauniškiams liko daug platesnė rinka, ir jie galėdavo supirkti visą tą vašką, kuris buvo atveža-mas mažesniais gabalais kaip po 3 „akmenis". Tas pats ir su druskos pardavinėjimu. Vargu ar kuris vartotojas galėjo pirktis 6 statines iš karto. Tokiu būdu prekyba druska en détail turėjo pereiti į kauniškių pirklių rankas.

Šalia kitų, mums jau iš senesnės korespondencijos pažįs-tamų, diferencijų, iš visos 10-ties atskirų prūsų skundo punktų, svarbus ginčų objektas yra vis dar, matyti, Kauno miesto griež-tas draudimas vokiečių pirkliams atėjūnams savo „kiemuose" darytis alų, neleidimas priimti pas save nakvynėn kitų vokiečių pirklių ir savo „gizelių", nusikaltusiųjų prūsų baudimas Kauno kalėjimu etc. Be to, vokiečių rašte figuruoja dar visai naujas da-lykas — Kauno pastangos suvaržyti jų draugijinį gyvenimą. Kauniškiai norį prūsų pirkliams uždrausti susirinkimus, nelei-sti jiems susirinkti į savo *„morgensprake"* (= *„Morgenspra-chen"*), į pasitarimus prekybos reikalais, kurie yra atliekami priešpiečiais[28]). Bet daugiausiai vokiečius slėgė tas *„schrepze"*, „serebščina" (nuo „serebro", kadangi pradžioje bus buvęs mo-kamas sidabru), mokestis nuo savų kiemų. Kai Kauno pilietis nuo savo kiemo mokąs tik 18 grašių, tai prūsų pirkliui už tokį pat kiemą reikią mokėti 4 kapas plačiųjų grašių (*„bret gelt"*); tai

esą lygu 6 kapoms grašių[29]). Kauno miestas visai neklausąs ka≠raliaus įsakymo nedidinti vokiečiams mokesčių.

Girdėdamas, kad Kontora taip smarkiai skundžiasi Dan≠cigui, Kauno miestas prašo jo raštu sužymėti, kokias skriaudas kauniškiai darą prūsams. „Ir mes manome, kad nėsame jų skriaudę, arba ką nors nauja išradę, ko s e n i a u nėra buvę", bai≠gia savo laišką Kaunas (HUB XI p. 127 — Nr. 148). Tuo pačiu laiku Dancigo miestas, užtardamas vieno savo nukentėjusio pirk≠lio (Gregor Melman) reikalus, prašo Kauno miesto tarybos leisti jam naudotis senosiomis savo teisėmis (HUB XI p. 127 — Nr. 149). Bet šitokiu prašymu nieko nebuvo laimėta. Pagaliau, trukdymams pašalinti ir „naujenybėms" išsiaiškinti, Karaliaučius pasiūlė nusiųsti pas karalių atstovus. Karaliaučiaus miestas pa≠taria Dancigui iš savo tarpo parinkti pačius seniausius piliečius ir pirklius, kurie dar prieš 13≠kos metų karą (prieš 1453 m.) būtų gyvenę Kaune. Po priesaika turėtų būti iš jų pareikalauta iš≠aiškinti, kokiomis teisėmis tada, prieš 34≠rius metus, prūsų pirk≠liai naudojosi Kaune. Patys gi miestai, Karaliaučiaus nuomone, turėtų šituos reikalus aptarti savo pasiuntinių suvažiavime (HUB XI p. 130 sq. — Nr. 151).

Tuo tarpu, besitariant abiem tiem miestams dėl akcijos savo pirklių interesams ginti Lietuvoje, Kauno miesto taryba 1487 m. pateikė savo energingą ir griežtą atsakymą. Ji negalinti pakęsti, kad prūsų pirkliai Kauno piliečius pajuokią savo kalbo≠mis. Taryba rašo, kad dabartiniai vokiečiai labai skiriasi nuo savo pirmtakūnų. Matyti, turimi galvoje prūsų pirkliai prieš 13≠kos metų karą, kurie buvę geri žmonės (*„frome lewte"*). Su jais tokių ginčų nebūdavę. Dabar gi prūsų pirkliai pridarą viso≠kių neleistinų žygių Kaune ir paskui prie savo alaus susirinkę karčiamose (*„in iren byrbenken unde krugen"*) kauniškius iš≠juokią, juos niekiną ir žeminą[30]). „Todėl mes jūsų labai prašo≠me, rašykite saviesiems (Kaunan) ir įsakykite jiems, kad jie to≠liau taip nebedarytų, arba mes turėsime kitaip pasielgti" (HUB XI p. 141). Tame pat laiške taryba vėl prašo, kad Dancigo mies≠tas rašytų savo piliečiams Kaune, liepdamas jiems nelaužyti Kau≠no miesto teisių ir privilegijų (*„recht und wilkore"*). Jeigu jie taip toliau elgsis, tai nepalaikysite mums už pikta, kad mes esa≠me nutarę savo teises apsaugoti, kiek tik mes pajėgsime" (*„so wir krefftiger konnen"*, HUB XI p. 141).

Sunki buvo, matyti, Kauno miestui kova su įsigalėjusiu čia

vokiečių pirkliu. Bet šitas raštas, savo turiniu aniems laikams gana įdomus, rodo, kaip ryžtingai Kauno miestas savo teises gynė. Po šitokio bendro paaiškinimo miesto taryba jau atskirai pateikia atsakymą iš penkių straipsnių į ankstyvesnį vokiečių skundą (HUB XI p. 142 — Nr. 175). Čia Kaunas nieko naujo nebepasako. Įdomu, kad jis kaip tik remiasi Kazimiero autoritetu, kuris, kaip prūsai savo rašte sako, neleidžiąs kauniškiams sauvaliauti. Šie gi atrėžia, kad „*schrepzysne*" nuo kiemų, draudimas mažesniais kiekiais pirkti vašką ir parduoti druską, neleidimas dviem pirkliam viename kieme kartu gyventi — visi šitie nuostatai esą paties k a r a l i a u s valia. Iš savo pusės Kauno miestas, kaip ir visados, dar prikiša Dancigui, kad šis neleidžiąs kauniškiams laisvai prekiauti. Taryba rašo, kad Kauno pirkliai esą nelygiomis traktuojami su kitais ne Hanzos pirkliais, „nors mes esame vieno pono pavaldiniai" („*unde wir doch eynes herren lewte seyn*", HUB XI p. 141). Taip galėjo kauniškiai rašyti po 1466 m. Torno taikos, kai Dancigas pateko į lenkų rankas ir Kazimieras pasidarė kartu ir Kauno ir Dancigo valdovas. Kauniškiams taip pat skaudu buvo, kad Dancigas uždraudė jiems iki tol vienų antriems anksčiau praktikuotus komisijonierinius patarnavimus (HUB XI p. 141; plg. Nr. 136). Anksčiau kauniškiai galėdavo parduoti Dancige savo prekes, tarpininkaujant šio pirkliams ir, svarbiausia, galėdavo parsisiųsdinti reikalingų prekių iš ten.

Bet ginčai nesiliauja ir toliau. Dancigas vėl skundžiasi Kaunu (300 U 8, 70, 1488-I-9), Kaunas atremia atskirus priekaištus ir liepia Dancigui pagaliau panaikinti pirmiau nežinomas „naujenybes", „*Newikeyten*", kurios dabar esančios kauniškiams taikomos (HUB XI p. 157 sq. — Nr. 200). Abiejų pusių ginčai buvo referuoti Gardine karaliui, kuris paskyrė derybas 1488 m. vasario mėn. Trakuose. Dvi dienas prieš tai Kontoros pirkliai nusiminę šaukiasi Dancigo pagalbos, prašo juos paremti kovoje su Kaunu, nes priešingu atveju reikėsią apleisti Kauną[31]). Prie kauniškių dar prisidėję žydai ir muitininkai, kurie taip pat sunkiną pirklių gyvenimą (HUB XI p. 158 — Nr. 201). Iš Trakų, Kauno ir Dancigo pirklių derybos buvo nukeltos į Vilnių (HUB XI p. 161 — Nr. 206).

Dancigas ir karalius Kontorai padarė bent tiek, kad ši šiaip taip galėjo savo dienas tęsti (plg. 300 U 8, 80). Pranešdami Dancigui apie derybų eigą, Kontoros pirkliai vėl prašo juos remti

(HUB XI p. 165 — Nr. 215). Kaunas, iš savo pusės, vėl aiškina karaliui, kodėl esančios sulaikomos atskirų pirklių prekės (HUB XI p. 176 — Nr. 229), ir atremia Dancigo priekaištus, pakartodamas dalimis senus savo skundus dėl druskos pirkimo suvaržymų Dancige ir uždraudimo naudotis komisijonieriais Dancige, dėl kauniečius paniekinančio vokiečių elgimosi smuklėse etc. (HUB XI p. 182 — Nr. 239). Atskiras Dancigo ir Kauno pirklių diferencijas dėl atsiskaitymo už prekes išspręsdavo pats karalius (HUB XI — Nr. 240).

Pačiai Kontorai daug bėdos darė jos neklaužados nariai. Nuo 1473 metų ėmė atsirasti prūsų pirklių, kurie Kaune nežiūrėjo Kontoros įstatymų, nemokėjo nustatyto mokesčio. Pasipriešinimas Kolonijos tvarkai buvo toks didelis, kad pačios Kontoros vadovybė neįstengė netvarkos likviduoti ir šaukėsi Dancigo pagalbos. „Olderleute" padėtis, tokių nedrausmingų jos narių akivaizdoje, buvo gana sunki. Jie tada pareiškė Dancigui, norį Kontorai duotus nuostatus grąžinti, pati gi Kontora turėsianti žlugti, nes niekas iš prūsų pirklių tarpo nenorįs apsiimti vesti jos reikalus (HUB X Nr. 231; plg. Stein 245). Kontoros vadovai dar daug kartų turėjo šauktis Dancigo pagalbos sudrausti nepaklusniems pirkliams. Būdavo tokių Kontoros narių, kurie įsigyvenę nepaisydami Kolonijos nuostatų, pereidavo į Kauno piliečius ir tada Kontorai daug pridarydavo rūpesčio. Pats stambiausias atsitikimas iš eilės daugelio kitų yra Kontoros ginčas su savo buvusiu nariu Friedrichu Klippingu (HUB XI p. 192)[32]), kuris tęsėsi kelerius metus. Apie tai yra plačiau referuota Steino (o. c. p.246 sq.).

Kauno ir Dancigo ginčų, skundų ir įvairių nesusipratimų pagrinde, be abejo, glūdėjo viena priežastis — k o n k u r e n c i j a, smulkaus ir tik savo interesų težiūrinčio pirklio pavydas. Kiekviena pusė teisinasi, meta kaltę antrąjai pusei ir, skundžiasi patiriamais iš jos trukdymais, bet nė viena jų nenori nuoširdžiai prisipažinti prie savo kalčių ir susitaikinti. Todėl viso to susirašinėjimo ir derybų vaisiai būdavo menki. Dancigo pirkliai Kaune labai drąsiai jautėsi, norėjo Kaune visai įsiviešpatauti, o kauniškiai perdaug nenorėjo apsileisti, nors tas gynimasis jiems buvo nelengvas. Bet ir Dancigui resp. jo Kontorai toji kova buvo nelengva. Ne kartą buvo iškilęs klausimas Kontorą uždaryti. Pati Kontora ne visada jau savo jėgomis begalėjo laikytis, ypač kai ją silpnindavo ir jos pačios nariai savo nedrausmingumu

Kontoros įstatams. Tada tekdavo pačiam Dancigui įsikišti (HUB XI p. 192, 214, 232).

Praėjus porai metų (apie 1492 m.) ginčas vėl pasikartojo. Lenkijos valdomų (nuo 1466 m.) vakarinių Prūsų (*Westpreussen*) luomai pasiuntė pas karalių pasiuntinius (HUB XI p. 363 — Nr. 543). 1492 m. vasario mėn. Vilniuje Kazimiero ir Kauno atstovų akivaizdoje buvo vedamos derybos (HUB XI p. 369 — Nr. 554). Ten buvo svarstoma visa eilė vakarinius Prūsus (Dancigą) ir Lenkiją liečiančių prekybos klausimų. Vasario 16 d. buvo paskirta pradėti Kontoros ir Dancigo bylai su Kauno miestu (HUB XI p. 363, psl. 1). Prūsų atstovai reikalavo, kaip nuolat buvo kalbama ir rašoma, kad prūsų pirkliui Lietuvoje būtų leista naudotis senosiomis savo teisėmis. Lietuviai, iš savo pusės, spyrėsi sau lygių teisių Prūsuose, tokių, kokiomis norį naudotis Kaune vokiečiai. Karalius prisidėjo prie pastarųjų nuomonės, nes esą daug geriau, kad viena ranka mazgoja kitą — tada abi liksiančios švarios.

Derybose paaiškėjo abiejų pusių reikalavimų skirtumai. Prūsai buvo linkę leisti lietuviams naudotis senosiomis jų laisvėmis, tik į šias jie neįskaitė laisvosios miestų prekybos su svečiais, su iš kitur atvykusiais pirkliais (*„Gästehandel"*), bet patys norėjo tokią teisę rezervuoti sau, pasilaikyti ją kaipo seną savo teisę Lietuvoje (HUB XI p. 369 sq. — Nr. 554). Lietuviai gi tenorėjo pripažinti prūsams laisvą prekybą su svečiais Lietuvoje tik tada, jeigu jie patys tokią teisę gautų prūsų miestuose, pirmiausia Dancige (HUB XI p. 370). Iš tų derybų matyti, kokį nevienodą maštabą vokiečiai čia taikė. Jie energingai kovojo už tokias teises, kokių patys nenorėjo lietuviams pripažinti. Šitų nevykusių ir nenusisekusių, priešingumų pilnų, derybų rezultatas buvo tas, kad grįžę iš jų kauniškiai uždraudė Kontorai prekybą su svečiais (HUB XI — Nr. 554). Kontora skundžiasi, kad šita Kauno priemonė labai neigiamai atsiliepusi prūsų prekybai ir ją visai varanti prie galo (ibd. p. 369 sq.). Ir čia mes, rodos, galėtume spręsti, kad vokiečiai Kaune buvo stipriai išplėtę savo įtaką; jie prekiavo ne tik su vietiniais kauniškiais, bet jie turėjo didelės įtakos ir į prekybą už Kauno ribų prekiaudami su atvykstančiais svečiais.

Bet karalius nenorėjo jau tiek toli leisti eiti, kad vokiečių pirkliai būtų priversti likviduotis Lietuvoje. Juk dancigiškiai buvo taip pat jo pavaldiniai. Kazimieras pareiškė, kad jo nusista-

tymas su radikalia Kauno miesto priemone neturįs nieko bendra. Buvo įsakyta leisti prūsų pirkliams tol prekiauti, kol Dancigas pristatys savo pasiaiškinimą. Terminas pasiaiškinti buvo pa-skirtas iki 1492 m. birželio mėnesio. Kauniškių klausiamas, ar vokiečių pirkliai ilgiau dar galės Kaune laisvai prekiauti su sve-čiais, jeigu Dancigas iki tol neatsakys, karalius taręs: „Tai pa-aiškės!", ir suraukęs savo karališką nosį, tuo lyg norėdamas pa-sakyti, kad niekas kitas negali to klausimo išspręsti, tik jis pats[33]). Gali būti, kad pačiam Kazimierui buvo painu tą klausi-mą galutinai išspręsti, ir todėl jis vengė duoti galutinį atsakymą.

Ordinas, reikia pasakyti, į Dancigo ir Kauno ginčus labai maža tesikišdavo. Juk Karaliaučius daug mažiau tebuvo suin-teresuotas prekyba Kaune. Tiesa, gana daug kartų yra minimi šaltiniuose ir Karaliaučiaus pirkliai, turį santykių su kauniškiais (cf. Stein p. 248)[34]), bet jų Kauno prekyba jokiu būdu negalėjo susilyginti su dancigiškiu. Tačiau šį kartą Did. Magistras taip pat prisidėjo prie bendros prūsų pirklių kalbos. Jis aiškino kara-liui, kad Kaunas turįs leisti Karaliaučiaus pirkliams naudotis jų senosiomis prekybinėmis laisvėmis, kurias jie turėję Vytauto laikais. Jiems turėtų būti leista pirktis prekių iš svečių ir šiems parduoti savąsias (HUB XI p. 380—Nr. 574). Magistras prašo sudrausti patį Kauno miestą, nes šis tokius suvaržymus sugal-voję sauvališkai, ir Karaliaučius turįs senų teisių Kaune. Bet šitoks aiškinimas, matyti, karaliaus nepaveikė. Todėl Dancigas atsiuntė į Gardiną pas karalių savo pasiuntinius, kurie kartojo tą patį, reikalaudami sau svečio prekybos teisės Kaune.

Tada Kazimieras nusprendė, kad kaip Dancigo pirkliui Kaune, taip Kauno pirkliui Dancige turi būti leista prekiauti su iš kitur atkeliavusiais pirkliais. Tik šitos vokiečių teisės turin-čios būti raštu įrodytos. Rašytus dokumentus Dancigas turėjo patiekti iki lapkričio mėn. Žinoma, Dancigas negalėjo parodyti jokio rašto, kad jis galįs Kaune laisvai prekiauti su pirkliais — svečiais. Tik savo uždraudimą nedancigiškiams pirkliams pre-kiauti Dancige su svečiais jis, rodosi, galėjo išvesti iš savo miesto teisės. Kauniškiai taip pat neturėjo jokio rašto, kad jie būtų nau-dojęsi visai laisvos prekybos teise Dancige. Iki tol Dancige, ma-tyti, su svečiais betarpiškos prekybos jie dar nebuvo varę, bet jie sutiko tik tada nusileisti dancigiškiams, kai šie jiems suteiks tokią pat teisę Dancige. Taip ir sustota prie šito painaus klausi-mo. Abi pusės gerai matė, kaip naudinga yra ir kiek daug pelno

duoda vietos pirkliui draudimas prekiauti svečio su svečiu. Ir vieni ir kiti žinojo, kaip patogu yra nuvykus svetur pirktis rei- kalingų prekių tiesiog nuo iš kitur atkeliavusio pirklio, be vieti- nio tarpininko. Šių sumetimų akivaizdoje nė viena nė antra pusė nenorėjo nusileisti.

Tokiai būklei esant, 1492 m. birželio mėn. 7 d. Gardine mirė Kazimieras.

II. Tolimesni Dancigo ir Kauno pirklių ginčai Aleksandro laikais (1492—1506)

Jei Kazimieras abiejų pusių karštuose ginčuose — būda- mas vienų karalius, o antrųjų didysis kunigaikštis — mėgino išlaikyti dar šiokį tokį nepartiškumą, tai jo įpėdinio Lietuvoje, Aleksandro, kuriam Dancigas buvo svetimas miestas (Lenkijoje 1492—1501 m. valdė jo brolis Jonas Albrechtas), simpatijos aiškiai sviro kauniškių pusėn (HUB XI p. 389 — Nr. 599; p. 390). 1492 m. liepos mėn. 1 d. jis rašo iš Vilniaus Dancigui raštą (ibd. p. 390 — Nr. 600), kad, girdėdamas kauniškių skun- dus, jog šie negalį Dancige naudotis sau priklausančiomis pirklio teisėmis, did. kunigaikštis norįs priminti savo tėvo valią. Jau patale gulėdamas Kazimieras buvęs nusprendęs, kad, pagal senas savo teises, abu miestai turėtų leisti vienas antram pas save laisvai prekiauti[1]). Šitas nuostatas turįs palikti iki Šv. Martyno. Iš laiško matyti, kad Dancigas tos teisės Kaunui pas save niekaip nenorėjo pripažinti. Tuo pačiu laiku Aleksandras rašo Didž. Magistrui, prašydamas, kad Kauno pirkliams ne- būtų trukdoma verstis prekyba ir kituose Prūsų miestuose (OrdBr XXVIII 33, 1492-VII-1)[2]). Dancigui gi savo skundams pareikšti neilgai tereikėjo laukti progos. 1492 m. rugpiūčio mėn. Petrikavo seime buvo renkamas Lenkijos karaliumi Aleksandro brolis Jonas Albrechtas. Dancigo ten pasiųsti atstovai labai smarkiai puolė Kauną ir tvirtino, kad miestas dancigiškiam ne- leidžia naudotis senomis, jau Vytauto ir Žygimanto laikais naudotomis, teisėmis, tuo tarpu kauniškiams pirkliams Dancige esą leidžiama verstis prekyba kaip mažmenomis, taip ir pre- kiauti ten su visais vietos gyventojais[3]). Tačiau tai mažai gel- bėjo. Pasinaudodamas esama politine padėtimi (Lietuva buvo nuo Lenkijos atsiskyrusi ir turėjo savo atskirą did. kunigaikštį), Kauno miestas galėjo drąsiau ir energingiau elgtis ir su Kontora.

1492 m. rugsėjo mėn. pradžioje Kontoros pirkliams buvo visai uždrausta prekyba su svečiais. Jie nebegalėjo nieko pirktis Kauno rinkose, o pelenus ir medžius galėjo supirkinėti tik kauniškių tarpininkaujami[4]). Dabar miesto taryba ėjo dar toliau. Ji uždraudė prūsų pirkliams turėti nuosavus kiemus Kaune (HUB XI p. 400 — Nr. 618)[5]). Perpykusi Kontora apgailestauja, kad Dancigas metų pradžioje neuždraudęs kauniškiams prekybos druska. Prūsų Kontora buvo tikrai kritiškame padėjime. Prūsų pirklių-kontoristų manymu, Kauno miestas norįs Kontoros prekybą visai sunaikinti ir, rašo „*Olderlude*", jai nieko daugiau nebelieką, kaip Kontorą likviduoti ir jos turtą pasiųsti Dancigan, jei šis nesuteiks pagalbos. Tiesa, did. kunigaikštis Aleksandras priminė Kaunui savo tėvo sprendimą, ragindamas, kad Kauno miestas jo žiūrėtų, bet Kauno pirkliai, eidami šita Kazimiero ištarme, taip pat reikalavo sau Dancige lygybės. Vis dėlto, matyti, Aleksandro raginimas bus juos šiek tiek paveikęs. Miestas tvirtai laikėsi pirmykščio nusistatymo neleisti prūsams prekybos su svečiais, bet tas griežtas nusistatymas buvo šiek tiek sušvelnintas: Kontoros pirkliams buvo leista prekiauti Kaune su vilniečiais. Vilniaus pirklys Kaune buvo palankiau traktuojamas ir prūsai ne kartą gaudavo iš Kauno leidimų palaikyti su vilniečiais prekybinius santykius. Be to, vokiečiams, kurie iki tol turėjo nuosavus kiemus, buvo leista jais naudotis. Tik iš jų buvo pareikalauta už nuosavus sklypus mokėti nustatytus mokesčius, tokius pat, kokius mokėjo kauniškiai (HUB XI p. 400 — Nr. 619). Kontora tomis nuolaidomis dar nebuvo patenkinta ir pasiūlė Karaliaučiui ir Dancigui imtis griežtesnių priemonių — kauniškiams visai nebeparduoti druskos (ibd. p. 401)[6]).

Kontoros bėdos Kaune padarė įspūdį ir prūsų luomams (HUB XI p. 408 — Nr. 641). Ir Torno miestas, nors jo pirklio teisės Dancige buvo labai siaurinamos ir jo prekybiniams interesams dancigiečiai labai kenkė (ibd. p. 408), bet dabar, kadangi ėjo reikalas apie prūsų pirklių reikalus Kaune, pasižadėjo gyvai paremti Dancigo reikalavimus (ibd. Nr. 641; plg. Nr. 655)[7]). Iš čia matyti, kad Torno pirkliams Kauno kontoros egzistencija taip pat nemažai rūpėjo. Užmiršę Dancigo jiems daromas skriaudas ir konkurenciją, jie dėjosi į bendrą reikalą Kontoros teisėms ginti. Did. Magistras su Karaliaučiumi taip pat bandė čia vėl įsikišti. Ordino vardu buvo pasiųstas pas did. kunigaikštį Klaipėdos komtūras su prašymu paimti prūsų pirklį

Kaune savo globon ir ginti jo nuo seno žinomas teises (HUB XI p. 403 — Nr. 628). 1492 m. gruodžio mėn. Aleksandras pareiškė, kad, iki bus susitarta dėl jau numatytų derybų, prūsų pirkliai turį prekiauti savo sena teise Kaune, tik tokia pat teisė turinti būti pripažinta ir lietuviams Dancige (ibd. p. 404 — Nr. 630)[8]). Bet dalykai nuo to negerėjo.

1493 m. vasario mėn. Dancigas kreipiasi į D. Magistrą ir Karaliaučių, vėl išdėstydamas Kontoros vargus. „Galima paste⸗bėti, kad vokiečių pirklį norima iš ten išvaryti; iš to vokiečių tautai (*natien*) ir pirkliams pasidarytų didelė skriauda bei nuo⸗stolis" (HUB XI p. 412 — Nr. 647)[9]). Dancigas prašo, kad kai⸗myniniai prūsų miestai paremtų Kontorą. Kontoros likimu ir prūsų pirklio bėdomis Kaune, be Karaliaučiaus ir Torno, ėmė dar domėtis ir E l b i n g o miestas (HUB XI p. 420 — Nr. 653; plg. Nr. 654). Elbingiečiai iki pat 14⸗tojo amžiaus pabaigos su Rytais varė gyvą prekybą, kol juos nukonkuravo Dancigo miestas (žiūr. psl. 78 sq.). Bet Elbingas dar ir 15⸗me amž. prūsų krašto prekyboje yra žinomas. Vežamos Aistmarėmis į Dancigą Lietuvos prekės praeidavo pro Elbingą.

1493 m. pavasarį prasidėjo Aleksandro derybos (HUB XI p. 420 sq.). Did. Magistras, pasiėmęs informacijų iš Dancigo, pasiuntė derybosna savo atstovus (HUB XI Nr. 647, 650, 655), bet apie jų eigą ir jų pasėkas nieko nežinome. Turbūt, Kaunui vėl pasisekė pasiekti pas Aleksandrą savo nusistatymų pripa⸗žinimą. Bet ir Kontorai dar buvo šiokios tokios vilties. Ne be prūsų Ordino ir miestų pastangų, did. kunigaikštis, atkreipęs dėmesį į Kontoros prašymus, leido jai iki 1493 metų Sekminių (V⸗26) savo sena teise laisvai prekiauti Kaune. Bet dalykai greit pasikeitė. Juk kunigaikštis buvo pripažinęs dancigiečiams teisę laisvai prekiauti su svečiais Kaune tik tokiu atveju, kai šie tokią pat laisvę suteiks kauniškiams Dancige (HUB XI p. 435 — Nr. 682). Kaunas tuoj ir pasiskundė, kad Dancige ir Prūsuose esą negalima kauniškiams pirkliams turėti jokių santykių su svečiais. Tada Aleksandras nusprendė, kad šitokiu atveju ir Kontora Kaune neturinti teisės reikalauti laisvos prekybos su svetimais pirkliais. Tokiu būdu dalykai nė kiek nepagerėjo. Kauno rotušėje Kontoros atstovams buvę pareikšta, kaip jie rašė Dancigui, kad „rupūžė yra toliai trypiama, kol jai pakanka . . ." (HUB XI p. 435 — Nr. 682)[10]), ir kad jie visaip buvo iškolioti.

Įpykę prūsų pirkliai Kaune reikalavo iš Dancigo radikalių priemonių, nes kitaip Kontora turėsianti žlugti. Ji vėl siūlė Dancigui sulaikyti druskos importą. Tai buvo labai griežta priemonė. Druska, kaip sakyta, lietuviams buvo reikalingiausia užsienių prekė, kurią jie beveik iš vienų tik vokiečių tegalėdavo gauti (plg. Hirsch p. 164). Vokiečiai, gerai žinodami tik vieni tegalį pristatyti druskos, ne kartą jau buvo uždraudę ją įvežti Lietuvon. Apie pirmą tokį uždraudimą kalbama jau 1433 m. Livonijos Ordino magistras rašo vyriausiajam magistrui į Prūsus, kad šis turėtų taip pat prisidėti paremti Švitrigailą ir kovoti su Lietuvos didž. kunigaikščiu bent tiek, kad nebeleistų iš Prūsų Lietuvon įvežti druskos (LUB VIII p. 395 — Nr. 664)[10a]). Paprastai tuo būdu jie bandydavo išsiderėti savo prekybai Lietuvoje palankesnes sąlygas ar pareikšti savo protestą prieš kokias nors skriaudas. Sustabdant druskos importą Lietuvon, apylinkėse, kur druskos „kamaros" buvo visai ištuštėjusios arba ji pati labai pabrangusi, kildavo dėl to kartais ligos. Tiesa, druska kartais galėjo patekti į Lietuvą aplinkiniu keliu, per Rusiją. 1493 m. Kontora labai džiaugiasi, kad lietuvių iš Rusijos vežamas druskos transportas nuskendęs upėje. Todėl dabar Kontora siūlo Dancigui pradėti su Kaunu derybas, nes kauniškiai būsią sukalbamesni (HUB XI p. 436)[11]).

1493 m. liepos mėn. pabaigoje Kontora ir Kauno miestas vėl įteikė skundus didž. kunigaikščiui Aleksandrui. Vėl kartojasi įprastos scenos. Kaunas užsipuola Dancigą, kad šis neduodąs kauniškiams teisės prekiauti su svečiais (HUB XI p. 444 — Nr. 692). Kontora gi, referuodama Dancigui apie nevaisingas derybas su Aleksandru Kaune, pareiškia, kad dancigiškiai tol Lietuvoje nieko nelaimėsią svečių prekybos atžvilgiu, kol Kauno pirkliams nebūsianti suteikta tokia pat laisvė Dancige. Šiaip prūsams Kaune būsią net draudžiama pirktis betarpiškai iš valstiečių produktų ir prekių[12]). Šitais Kontoros reikalais rūpinosi ir kiti prūsų miestai, kaip Tornas (HUB XI p. 449 — Nr. 699) ir Elbingas (ibd. 448 — Nr. 695), kuriuos Dancigas buvo painformavęs apie Kontoros padėtį Kaune ir Aleksandro nusistatymą. Bendras įspūdis Prūsuose buvo toks, kad tomis priemonėmis norima vokiečių pirklį iš Lietuvos išvaryti (HUB XI p. 448 — Nr. 696). Tai būtų labai pakenkę prūsų prekybai Lietuvoje. Kaip iš jų miestų susirašinėjimo matyti, prūsų Kontora Kaune buvo laikoma viso Prūsų krašto bendras reikalas, todėl

Dancigas turėjo su Karaliaučiumi, Tornu ir Elbingu sukviesti miestų atstovus ir aptarti, kokiu būdu būtų galima geriau apsaugoti prūsų pirklį Lietuvoje ir ieškoti priemonių pašalinti tiems visiems suvaržymams (HUB XI p. 448).

Did. kunigaikštis Aleksandras, kad ir daug rūpėjo jam Lietuvos reikalai (HUB XI Nr. 682), šį kartą svarstė abiejų pusių ginčus lygiomis. Remdamasis tąja 1435 m. Kujavijos Breste sudarytąja amžinąja taika, Aleksandras pažada Dancigo piliečiams išrūpinti teisę prekiauti su svečiais ir Lietuvoje, bet tik tada, jei Dancigo miestas suteiks tokią teisę pas save kauniškiam. Did. kunigaikštis sakosi negalįs skriausti savųjų valdinių, nes pagal senas sutartis abiem pusėm priklausanti ta teisė[13]). Kauno miestas tokiu Aleksandro sprendimu, matyti, buvo patenkintas. Po to jis rašo Dancigui, kad žiūrįs savo reikalų ne daugiau, kiek yra numatyta miesto privilegijoje ir kiek kiekvienas kitas miestas turėtų teisę žiūrėti. Tiesa, Dancigas ta pačia proga, per derybas su Aleksandru, matydamas tokį aiškų kunigaikščio iš Kauno reikalavimą leisti prekiauti su svečiais, iškėlė pirklio-svečio sąvokos aiškinimą. Dancigui svečiai esą tik s v e t i m š a l i a i, kurie atvažiuoja iš užjūrio, pav., olandai, brabantai, anglai. Kontora gi Kaune norinti varyti prekybą ne su į Lietuvą atvykstančiais iš kitų kraštų pirkliais — iš Prūsų, Livonijos, Maskvos ir Lenkijos — bet su Kunigaikštystės gyventojais, su valstiečiais, ir naudotis rinkomis už Kauno miesto ribų[14]). Bet, matyti, toks aiškinimas Aleksandro neįtikino (HUB XI p. 442 sq.). Kunigaikštis palaikė Kauno nuomonę: abi pusės santykiuose su svečiais turinčios turėti lygias teises. Kauno miestas reikalavo sau laisvos prekybos Dancige ne tik su prūsų gyventojais, bet ir su svetimais, iš užjūrio atvykusiais pirkliais. Tik tokias laisves suteikus, galėjo Kontora tikėtis panašių prekybinių laisvių ir Kaune (HUB XI p. 443, 444). Šį kartą klausimas buvo taip aiškiai pastatytas, kad Prūsų miestas nebegalėjo patiekti jokių pasiteisinimo argumentų. Tačiau Dancigas, kaip visada, labai kietai laikėsi savo nusistatymo. Niekas negalėjo tame, nuolat svetimų pirklių pilname, mieste varyti prekybos su iš kitur atvykusiais pirkliais — svečiais, kaip patys dancigiškiai. Ir niekam Dancigas nenorėjo daryti išimties, juo mažiau Lietuvos Kunigaikštystės pirkliams. 1494 m. pradžioje Prūsų miestai, remdamiesi Vakarinių Prūsų luomų susivažiavimo Elbinge nutarimu[15]), vėl paveda Did. Magistrui ir

Karaliaučiui toliau ginti šituos Dancigo pirklių reikalus (HUB XI p. 460 — Nr. 717). Bandyta į Aleksandrą paveikti per Joną Albrechtą (HUB XI p. 519 — Nr. 804; 300 U 53,61, 62).

Bet ir tokiu įtemptu metu prekybiniai santykiai tarp Dancigo ir Kauno bei Lietuvos nesustoja (HUB XI p. 436, 538, 539). 1494 m. balandžio mėn. Vakarinių Prūsų luomai Graudence tarėsi apie „*Kauenfahrt*" (plg. 300 U 53, 45). Tik saikas buvo jau perpildytas. Dancigas ir Karaliaučius, kuriuodu savo interesus Lietuvoje 1493—94 metų laikotarpyje sutartinai gynė ir iš vieno veikė, ieško naujų, griežtesnių priemonių (300 U 67, 203), būtent, nori sustabdyti savo prekybą Lietuvon ir nebeleisti ten išvežti jokių prekių. Bet tai buvo piovimas į savo paties kūną. Todėl Dancigas, pav., Karaliaučiui pataria tik tada imtis tokių represijų, kai vokiečių pirkliai su savo turtu bus jau iš Lietuvos išsikraustę (HUB XI p. 538 — Nr. 827). Bet toliau iš to rašto matyti, kad Dancigo pirkliai, nežiūrėdami esamos padėties, vis dar prekiauja Lietuvoje. Dancigiškiams, kurių pirklių Kaune buvo daug daugiau, būtų buvęs didelis nuostolis visai nutraukti su Lietuva santykius. Jie ir Karaliaučiui siūlo atsargiau elgtis. Bet Karaliaučius ir Ordinas žiūrėjo kitaip. Kadangi pro šitą miestą turėdavo praeiti iš Rytų grįžtančiųjų dancigiškių laivai, tai jis galėjo lengvai sukontroliuoti, ar jie su Lietuva ir toliau palaiko prekybinius santykius. Ordinas leidžia vokiečių pirkliams su savo prekėmis grįžti jo keliais, bet šie turi prisiekti, kad tos prekės priklauso tik vokiečiui pirkliui. Pirklys turi parodyti, kad jos yra ne iš Kauno arba Lietuvos[16]). O iš Karaliaučiaus ir Dancigo Lietuvon buvo uždraustos gabenti visos prekės, kol galų gale did. kunigaikštis sutvarkysiąs tuos santykius palankesnėmis prūsams sąlygomis. Ir Dancigui Karaliaučius pataria prie tų reikalavimų prisitaikyti (HUB XI p. 539 — Nr. 832).

Taigi prekybai tarp Lietuvos ir Prūsų užėjo sunkios dienos. Ir pats Aleksandras 1495 m. pavasarį uždarė visus kelius į Prūsus (HUB XI p. 536 — Nr. 823). Tiesa, čia palieka mums galutinai neaišku, kodėl did. kunigaikštis tų priemonių griebėsi. Ištisus metus jis neatsakinėja į Ordino ir prūsų miestų siunčiamus raštus. 1496 m. kovo mėn. 1 d. jis rašo Ordino magistrui, kad kelius į Prūsus uždaręs tik dėl kilusio maro („*pfloge*"), kuris Lietuvoje buvęs paplitęs[17]). Tiesa, kad ligos nebūtų išnešiojamos, ne kartą maro metu buvo uždraudžiama prekyba ir už-

daromi keliai. Tokių uždraudimų mes žinome ir vėliau. Bet sunku pasakyti, kiek teisybės ir nuoširdumo buvo šitame Aleksandro paaiškinime[17a]).

Kaip žinoma, 1496 m. pavasarį vėl atsinaujino ginčai. Did. Magistras vėl susirūpino vokiečių pirklių reikalais Lietuvoje. Jis vėl įteikia did. kunigaikščiui skundą, reikalaudamas, kad vokiečių pirkliui Lietuvoje būtų leista naudotis senosiomis savo teisėmis. Pasiinformavęs iš Dancigo apie sunkų prūso pirklio padėjimą Kaune ir Lietuvoje, Magistras pareikalavo, kad Dancigas patiektų aiškius dokumentus senosioms pirklio teisėms įrodyti. Tada jisai pasiųsiąs pas did. kunigaikštį savo pasiuntinius.

Aleksandras iš pradžių tvirtai laikėsi savo senojo nusistatymo. Prūsų pirkliui Kaune, rašo jis magistrui, jo žiniomis, nėsą įvestos nė vienos „naujenybės". Tuo tarpu Lietuvos pirkliui Prūsuose esą taikoma daug „naujenybių", kokių anksčiau nebuvę žinoma. Tos įvairios „naujenybės", apie kurias konkrečiau nepatiriame, augančios diena iš dienos. Aleksandras reikalauja leisti lietuviams Prūsuose laisvai atvykti ir išvykti su savo prekėmis pagal seną paprotį. Jeigu Ordinas su tuo nesutiksiąs, tai kunigaikštis būsiąs priverstas tokias pat „naujenybes" taikyti ir prūsams Lietuvoje.

Tų metų kovo mėn. didysis Ordino magistras nusiuntė Vilniun pas Aleksandrą savo atstovus, kur tuo pačiu laiku pasitaikė ir Jono Albrechto pasiuntiniai. Buvo tartasi su didžiuoju kunigaikščiu dėl vokiečio pirklio vargų Lietuvoje. Turbūt, ne be savo brolio Jono Albrechto įtakos Aleksandras dabar parodė daugiau nuolaidumo. Jis leido vokiečių pirkliams prekiauti Kaune senomis teisėmis iki tų pačių metų (1496) rugsėjo mėn. 29 d. Tada maždaug did. Lietuvos kunigaikštis turėjo pasimatyti su Lenkijos karaliumi (HUB XI p. 595 — Nr. 964). Bet, kaip Kontoros laiškas Dancigui rodo, tas Aleksandro leidimas buvo vėliau atšauktas (ibd. p. 595). Apie tolimesnę derybų eigą žinių nebeturime. Tik iš vieno did. kunigaikščio įsakymo Kauno miestui ir jo muitininkams matyti, kad vokiečių būklė Lietuvoje buvo šiek tiek pagerėjusi (HUB XI p. 617 — Nr. 1002). Keletas Kauno pirklių buvo pasiskundę, kad iš jų pareikalauta du kartu muitas: įvežant savo prekes į Kauną ir jas išgabenant į Vilnių bei į kitas vietas[18]). 1497 m. gegužės mėn. 26 d. didysis kunigaikštis įsakė, kad Dancigo pirkliai mokėtų muitą tik pre-

kes atvežus *(in adventu)*; naujo muito jas išvežant *(ad transmittendum merces)*, vadinamojo „pravežamojo", tranzitinio muito (vok. *Durchgangs-, Passagezoll)*, mokėti nebereikią (plg. ALRG p. 71 sq.). Šitas prūsų atleidimas nuo antrųjų, pravežiamųjų muitų, mums dar kartą parodo, kad, be Kauno, Dancigo pirkliai varė prekybą ir kitose Kunigaikštystės vietose. Tais muitais Kauno miestas stengėsi sulaikyti tolimesnį vokiečių pirklių prasiskverbimą. Taigi šitas kunigaikščio nolaidumas kauniškių interesams kenkė. Tačiau pačiame svarbiausiame ginčų objekte — svečių prekybos klausimu — did. kunigaikštis savo nuomonės nekeitė. Dancigas skundėsi Jonui Albrechtui, o šis kreipėsi į savo brolį (mat, Dancigas buvo vieno brolio miestas, o Kaunas — kito), nurodydamas į amžinąją 1435 m. taiką, pagal kurią vokiečiams turėtų būti leista prekiauti Lietuvoje. Iš savo pusės Kauno Kontora, Dancigo patariama, 1497 m. liepos pradžioje kreipėsi į did. kunigaikštį. Tačiau Aleksandras nesidavė tuoj perkalbamas ir Kontoros pageidavimus galėjo atremti senais priekaištais. Aleksandras įsakmiai pabrėžė Kontorai, jog tik tada prūsų pirkliui Kaune būsianti duota laisvė, kai lietuviams būsią leista Dancige laisvai prekiauti su olandais ir kitais pirkliais. Šituo klausimu Dancigas turėjo kunigaikščiui pareikšti savo nuomonę. Ir vėl viskas sustojo ties tuo svečių prekybos klausimu, dėl kurio nebuvo įmanomas joks susitarimas. Įdomus yra mums Kauno vokiečių kontoros pareiškimas (HUB XI p. 630), kuriame ji kaltina Dancigo miestą. Dancigo miestas šituo reikalu nieko nepadaręs, o pačioje miesto taryboje daugiau reiškią keletos žmonių privatūs interesai, negu bendras visų pirklių labas. Lietuviai esą v i e n i n g i , vokiečių gi pirklys Kaune dėl tokios Dancigo politikos turįs didelių nuostolių[19]). Pirklio reikalai, žinoma, yra visados siauručiai ir egoistiški. Pats turėjimas reikalo su materijaliniu objektu riša jį labiau prie jo. Pirklys pamilsta tik savo gėrybes, žino tik savo interesus. Todėl niekur nėra tiek daug egoistiškumo, kiek tuose prekybiniuose santykiuose. Gaila, kad mes nesužinome, kokius konkrečius savo interesus dancigiškiai gynė. Bet matyti, kad laišką rašantieji, kaip ir jį skaitantieji, juos gerai žinojo ir vieni kitus suprato. Dancigiškiams vietiniams pačių interesai buvo daug artimesni. Jiems buvo labai pelninga lietuviams nesuteikti Dancige svečio teisės, ir todėl jie mieliau aukojo prūsų pirklio reikalus ir jo visus prekybinius interesus Lietuvoje.

Tą pačią dieną kitu laišku Kauno Kontora, visai be Dancigo žinios, kreipiasi į did. kunigaikštį, skųsdamasi, kad Kauno miestas leidžiąs jai varyti prekybą tik su Vilniumi, drausdamas turėti bet kokių prekybinių reikalų su kitais Aleksandro pavaldiniais, kai tuo tarpu Prūsuose lietuviai galį laisvai prekiauti visame krašte. Todėl Kontora prašo leisti jos pirkliams prekiauti visoje Kunigaikštystėje. Jie nurodo, kad tokia prekyba buvusi jai leidžiama jau Vytauto laikais[20]). Kontorininkai sutinka atsisakyti nuo prekybos su visais kitais svečiais — nelietuviais (HUB XI psl. 631 — Nr. 1015). Iš turimos medžiagos negalime pasakyti, ar tas Kontoros pasiūlymas buvo patenkintas ar ne. Reikėtų vis dėlto abejoti.

Pats Dancigo miestas bent tiek rūpinosi, kad per Lenkijos karalių Joną Albrechtą norėjo paveikti Aleksandrą (HUB XI p. 661 — Nr. 1064). Bet vokiečio pirklio reikalai Kaune, matyti, buvo ne labai džiuginą. 1498 m. kovo mėn. 24 d. Kontora pranešа Dancigui, kad Kontoros nuostatų jau ketveri metai nebežiūrima. Ji, matyti, vos galėjo laikytis, nes „*Olderlude*" (*Älterleute)* ir „*Beisitzer*", jų patarėjų, nebebuvo. Nariai nebemokėjo įnašų. Keletas pirklių sumetė pinigų, kad būtų galima pasiųsti didž. kunigaikščiui Dancigo pristatytus laiškus. Kontoros reikalai niekam neberūpėjo, niekas nebereiškė noro įstoti į Kontorą ir įsigyti pirklio teisę. Taip rašė „*de Duetcze Kopman tho Kawenn*" Dancigui[21]), nebežinodamas, kas toliau daryti ir prašydamas patarimo. Laiško pabaigoj Kontora rašo, kad, jei Dancigui esą svarbu išlaikyti Kontoros nuostatus, tai tegu jis apie tai praneša ir tegu pats pasirūpina išrinkimu tų „*Älterleute*" ir „*Beisitzer*", nes keli pasilikusieji („*die wenigen willigen*") nieko nebenorį daryti (HUB XI p. 662). Kontorą, reikia manyti, destruktyviai bus paveikę, be Kauno varžymų ir trukdymų, paties Dancigo egoistiška politika. Juk ne kartą Dancigo bei Kontoros santykiuose su Kaunu paaiškėjo, kad dancigiškiai žiūrėjo tik savo reikalų ir visai nepaisė Kontoros interesų. Todėl matyti Kaune buvo ne maža pirklių, kurie nebenorėjo būti Kontoros nariais ir mokėti to nario mokesčio. Kažin ar bebuvo kokia viltis Kontoros reikalams pagerėti?

1498 m. kovo mėn. į Kauną atvyko pats Aleksandras. Kontoros pirkliai įteikė jam karaliaus ir Dancigo miesto laiškus. Did. kunigaikštis vėl pareiškė savo seną nusistatymą: Dancigo pirkliams tik tada būsianti suteikta prekybinė laisvė Lietuvoje,

kai lietuviams bus leista Dancige prekiauti su užjūrio pirkliais[22]). Tiesa, ta pačia proga Aleksandras, „*Olderleute*" prašomas, vėl davė Kauno miestui ir muitininkams įsakymą, kad už per Kauną pravežamas prekes Vilniun nebūtų imama antro muito (300 U 8,$_{114}$)[23]). Bet daugiau vokiečių pirkliai nieko nelaimėjo. Kaunas, matyti, vis dar tvirtai laikėsi savo nusistatymo.

Iš tų pačių metų pavasario (1498-IV-4) turime vieną Kontoros laišką Dancigui, kuris mums nušviečia visą būklę (HUB XI p. 662 sq.). Kauniškiai pirkliai kreipiasi į did. kunigaikštį. Iš jų pareiškimo matyti, kaip kauniškiai Dancige buvo iki tol varžomi. Todėl jiems Kaune esanti labai nemaloni Dancigo pirklių konkurencija. Toliau jie Aleksandrui pareiškia, kad Dancigo pirkliai be kauniškių negalį apsieiti *(„de fan Dantczke konen unser nicht entberen")*, todėl esąs atėjęs laikas leisti ir Kaunui iškilti[24]). Did. kunigaikštis buvo neseniai pakartotinai suteikęs prūsams teisę savo prekes pravežti pro Kauną, pirmoje eilėje druską, be naujo „pravežamojo" muito. Dabar Kaunas norįs nuo kiekvienos statinės *(„tonne")* druskos paimti po pusę „plataus" grašio *(„grosschen bret")* muito. Tiesa, dancigiškiai, kaip Kontora rašo, turėjo iš paties Aleksandro gautą dokumentą (HUB XI Nr. 1002; plg. 300 U 8,$_{114}$), bet kauniškiams ėmus aiškinti, kad Kaunas turįs druskos iškrovimo teisę *(„nedderlaghe isz fan dem solte")*, ir turįs teisę neleisti prūsų pirkliui į Vilnių eksportuoti druskos, pats Aleksandras ėmė svyruoti[25]).

Netrukus Kaunas vėl apsunkina vokiečių būklę ir stengiasi, kaip ir seniau, atimti iš jų pirklių kiemus. Kauniškiai teisinasi, kad jie čia remiasi savo miesto teise, kuri svečiams atėjūnams neleidžianti turėti kiemų-sandėlių. „Ir jie paskaitė kunigaikščiui iš savo knygų (privilegijų), kad joks svečias (pirklys) Kauno mieste negalįs turėti savo kiemo . . ." Kauno miestas uždėjo vokiečiams didesnį mokesnį „*schreptcze*": kai kauniškiai už gyvenamuosius namus mokėjo tik po pusę kapos grašių, iš vokiečių buvo reikalaujama po 4 kapas plačiųjų grašių. Nenorinčiųjų „serebščinos" mokėti kiemai turėjo būti parduoti; ir kauniškiai stengiasi, kad vokiečiai būtų priversti savo kiemus parduoti[26]). Tiesa, dar Kazimieras buvo uždraudęs už prūsų kiemus bei magazinus imti didesnius mokesčius, negu iš Kauno piliečių. 1497 m. tą uždraudimą pakartoja ir Aleksandras. 1498 m. vasarą jis dar kartą draudžia didinti prūsams Kaune mokesčius. Bet Kaunas turėjo ir savo nusistatymą. Kontora

skundėsi: „Jau nebegali jie mums nieko naujo uždėti, nes veja mus pačius iš čia laukan, atimdami viską, ką mes turime..." (HUB XI p. 663). Kauno Kontora vėl buvo savo metropolija nepatenkinta. Visų tų Kauno pasikėsinimų priežastim ji laikė tai, kad Dancigo miestas nepakankamai energingai kovojąs su Kaunu[27]).

1498 metų vasarą vokiečio pirklio reikalai Kaune dar daugiau pašlijo. Prūsai buvo spaudžiami tomis pačiomis senomis priemonėmis. Nežiūrint į anksčiau minėtąjį didž. kunigaikščio įsakymą muitininkams, Kaunas, remdamasis savo sena druskos sankrovos teise (žiūr. psl. 77), nenorėjo praleisti Vilniun vokiečių druskos. Įkyrių savo svečių, kontorininkų, teisėms susiaurinti, Kauno miestas vėl kimba prie jų kiemų bei sandėlių. Užsimota juos iš prūsų atimti. Todėl mokesčiai už kiemus dar padidinami. Vienas vokietis, atsisakęs mokėti mokestį už savo kiemą, įmestas kalėjiman (HUB XI p. 676). Kontoros pirkliai įprastu būdu vėl kreipiasi į Dancigą reikalaudami, kad šis prieš tokius Kauno žygius pareikštų didž. kunigaikščiui protestą. Tada įsikišo did. kunigaikštis ir liepė tą vokietį paleisti. Tų pačių metų rugsėjo mėn. 29 d. abi pusės, Kontora ir Kaunas, stojo Aleksandro akivaizdoje. Iš aukščiau minėto Kontoros laiško matyti, kad Kaune, be Dancigo pirklių, nuosavus kiemus turėjo įsigiję dar Karaliaučiaus ir kitų Prūsų miestų pirkliai[28]). Kokie tie kiti miestai bus buvę, niekur žinių neužtinkame. Reikia manyti, kad tai buvo Elbingas ir Tornas, nes jų pirkliai Lietuvos prekybiniuose santykiuose su Prūsais taip pat figūruoja. Tame Kontoros laiške randame ir vėl priminimą Dancigui, kad jis ryžtųsi energingiau ginti Kontoros reikalus. Jos padėjimas esąs toks prastas, kad ją reikėsią greit uždaryti ir Kontoros pirklių (Šv. Antano draugijos) altorius Kauno bažnyčioje pakliūsiąs į kauniškių rankas[29]), nes jo išlaikymui niekam nebenorint mokėti nario mokesčio, nebėsą pinigų.

1498 m. spalių mėn. pabaigoje abi pusės stojo Kaune prieš did. kunigaikštį. Tie tradiciniai skundai ir senas ginčas dėl mokesčių nuo kiemų vėl pakartojami. Kontoros vokiečiai įteikė Aleksandrui Dancigo raštą, prašydami jo toliau laikytis savo pažado nedidinti Kaune mokesčių nuo kiemų. Bet ir Kaunas turėjo pakankamai įrodymų, kaip Dancigo pirkliai nevienodu matu matavo savo ir Kauno piliečių reikalus. Jie, dancigiškiai, norį sau plačių teisių Kaune, bet negailestingai elgiąsi su kau-

niškiais Dancige (HUB XI p. 676 sq. — Nr. 1091). Dancige jie esą verčiami gyventi viešbučiuose, kur nuo jų labai brangiai lupama (1/2 vengrų guldeno už savaitės maistą); laivuose, su kuriais jie atplaukią, neleidžiama laikyti maisto ir t.t. (HUB XI p. 679 — Nr. 1097).

Aleksandras nesiėmė energingai spręsti to ginčo. Jo nuo≠monė sviro Kauno pusėn, bet vokiečiai visiškai dar nenusimine. Kauno ir Kontoros kovoje ne kartą atsitikdavo, kad Kauno miesto ir didž. kunigaikščio nusistatymai vokiečio pirklio atžvil≠giu galutinoje sąskaitoje kryžiavosi. Jei Kaunas jį norėjo visai iš miesto iškraustyti, tai did. kun≠čiui rūpėjo tik tiek, kad jis perdaug neskriaustų vietinio.

Kontora tuojau kreipėsi į Dancigą ir energingai reikalavo pradėti kovą. Pirmiausia siūlė nutraukti bet kokius santykius su Kaunu, nes kitaip nieko neišeisią. Toliau, Kontoros pirkliai ragina Dancigą daryti dar kartą intervenciją pas Joną Albrechtą. Dancigui patariama siųsti pas karalių pasiuntinius, kurie jį pa≠informuotų apie visus Kontoros vargus. 1498 m. gruodžio mėn. Gardine turėjo prasidėti didž. kunigaikščio derybos su Jono Albrechto pasiuntiniais. Todėl reikėjo karalių tinkamai su Kon≠toros reikalais supažindinti. Ten žadėjo savo atstovus atsiųsti ir pati Kontora (HUB XI p. 678 — 1096). Apie pačias derybas žinių neturime, bet matyti, kad nuo 1499 m. pradžios Kontoros būklė taisėsi. Pačiam Dancigui daugiau parūpo sava filijalė Lietu≠voje, ir miestas pareiškė, kad Kontoros Kaune negalima likviduo≠ti. Kontoroje turėjo būti atstatyta tvarka. Dancigui reikalaujant, 1499 m. birželio mėn. 10 d. Kontora pranešė visų neklaužadų pirklių pavardes (HUB XI p. 710 sq. — Nr. 1159). Tarp Kauno ir Prūsų miestų vėl buvo atstatyti prekybos santykiai. Dancigas ir Elbingas vėl turi su kauniškiais prekybinių reikalų[30]). Kon≠tora tvirtėjo. 1500 m. birželio mėn., prasidėjus Lietuvos karui su Maskva, Aleksandras, kurio ižde niekada nebuvo kiek reikiant pinigų, kreipiasi į Kontorą su ypatingu prašymu. Visi Kaune gyveną Dancigo ir kitų miestų pirkliai turėjo jam duoti pinigų arba atsiųsti gelumbės[31]). Aleksandras primena savo iki tol Kon≠torai parodytą palankumą ir prašo paskolinti bent 1000 kapų grašių *(mille sexagenas)* tam tikram laikui. Už tą paskolą jis žada dėkingai atsilyginti. Tas laiškas rodo didelį did. kuni≠gaikščio finansišką suvargimą, ir kartu yra liudininkas pagerė≠jusios Kontoros būklės. Nenuostabu, kad, gavusi tokį Alek≠

sandro laišką, Kontora nežinojo kaip pasielgti ir klausėsi Dancigo patarimo, kas daryti (HUB XI p. 740 — Nr. 1209).

1500 metais baigiasi rinkinyje HUB išleistieji šaltiniai. Toliau reikia tenkintis tik Karaliaučiuje ir Dancige randamomis archivalijomis. Labai maža žinome apie sekančių trijų metų tarpą. 1501 m., po Jono Albrechto mirties, Aleksandras buvo išrinktas ir Lenkijos karaliumi. Dabar jis buvo abiejų miestų, Dancigo ir Kauno, viešpats, ir Dancigo reikalai jam nebegalėjo būti taip svetimi, kaip pirma. Bet Kontoros būklė Kaune negerėjo. Kaunas vistiek nebuvo linkęs daryti Kontorai vienašališkų nuolaidų, pats nieko nelaimėdamas Dancige. 1504 m. gegužės mėn. 8 d. Kontora įprastu būdu vėl kreipiasi į Dancigą, suminėdama visą eilę suvaržymų Lietuvoje. Kauniškiai vėl nebenorį leisti prekiauti su vilniškiais ir norį uždrausti bet kokią prekybą su svečiais mieste. Daugiausia Kontoros pirklius slėgią tai, kad Kaunas nebeleidžiąs (savo laivais) gabenti Vilniun druskos (300 U 8,$_{136}$) ir imąs, išvežant ją, antrą kartą muitą, kaip ir anksčiau ne kartą darydavęs.

Aleksandras dancigiškiams padarė bent tiek, kad Kauno tarybai ir muitininkams davė įsakymą (VI-21) nuo pervažiuojančių su savo prekėmis į Vilnių Dancigo pirklių nebeimti antrojo (išvežamojo) muito (300 U 8,$_{137}$). Atrodė, kad Dancigo reikalai Kaune turėjo krypti gerojon pusėn. nes po metų karalius (1505.V.11), Dancigo prašomas, vėl pakartoja Kauno muitininkams savo įsakymą ir uždraudžia imti dvigubus muitus. Kauno muitininkai bei miestas už druską galį imti muitą tokiu atveju, kai ji iškraunama Kaune; bet jeigu druska yra vežama tolyn, į Vilnių, Aleksandras atleidžia prūsus nuo antro muito (300 U 8,$_{138}$). Šituo savo parėdymu Aleksandras pasitarnavo ne tik vokiečiams, bet ir Vilniui. Matydamas, kad Kaunas perdaug stengiasi išplėsti savo prekybinę įtaką ir, nepaisydamas vilniškių pirklių reikalų, nenori išleisti iš Kauno druskos sandėlių, Aleksandras pasiryžo perdaug egoistišką Kauno konkurenciją suvaržyti. Kauno pirkliams visada rūpėjo, kad be jų tarpininkavimo iš Kauno Kontoros sandėlių druska niekur kitur nebūtų gabenama; savo reikalams druskos vilniškiai turėjo pirktis iš Kauno piliečių (300 U 8,$_{144}$). Bet Vilniui tai būtų buvusi per didelė skriauda. Jo pirkliai, traukdamiesi druską taip pat iš Dancigo, norėjo turėti jos sandėlius Vilniuje ir paskui ją pardavinėti Kunigaikštystėje (plg. Hirsch 284).

Aleksandro laikais dar porą kartų buvo sprendžiami karaliaus akivaizdoje kauniškių ir dancigiškių konfliktai (300 U 4, 591; U 78, 11). Bet kaip ir pirma, karalius maža ką galėjo Kontorai padėti: jis arba neturėjo noro, arba jam trūko valios ryžtis daryti tvarką. O jei jis kada ir norėjo išklausyti Kontoros skundo, tai lietuviai galėdavo patiekti ne mažesnių priekaištų dėl jų prekybos varžymo Dancige. Todėl ir šiuose keliuose atsitikimuose, paaiškėjus, kad kauniškiams Dancige neduodama tų teisių, kurių reikalaujama sau Kaune, paliko tas pats tradicinis lygybės principas abiem pusėm. Bet karalius galėjo prūsų pirkliams dar patvirtinti tai, ką jie pirma teisėtai buvo gavę. Ir Radomo seime 1505 m. gegužės mėn. 18 d. Aleksandras patvirtino Dancigo Kontorai Kaune jos iš Kazimiero 1441 m. gautą privilegiją (300 U 8,139). Dancigo miestas stengiasi turėti su karalium glaudesnių ryšių (Simson I 360), todėl ir Aleksandras ėmė rodyti miestui palankumo. Abiejose pusėse matyti tendencijos susitaikyti. 1506 m. gegužės m. 10 d. Kauno Kontora rašo Dancigo tarybai, pranešdama, kokiomis sąlygomis kauniškiai sutiktų dešimčiai metų grąžinti prūsams teises ir leisti betarpiškai susisiekti su Vilniumi (300 U 8,144).

Šitomis Aleksandro nuolaidomis Kontorai ir Dancigui buvo daug padaryta. Bet po jo mirties (1506-VIII-19) kauniškiai vėl pradėjo varžyti Kontorą, nepaisydami ankstyvesnių Aleksandro parėdymų (300 U 8, 157; 27, 7, 482 sq.). Žygimanto Senojo laikais Kontoros reikalai Kaune visai blogai stovėjo. Jie dar pablogėjo tapus Vilniaus muitininku, o nuo 1512 m. — ir Kunigaikštystės iždininku, žydui Abraomui Jezofovičiui[32]). Kauno miesto tarybos suvaržymams jis pats gyvai pritarė (U 8,164, 185). Jis pats uždėjo muitus, uždraudė Kontoros pirkliams varyti prekybą su ūkininkais ir svečiais ir nebeleido darytis midaus (300 U 8,156). Nė karaliaus pastangos čia nieko nepadėjo. Tokiu būdu Kontora pamažu ėjo prie galo (plg. Simson I 360 sq.). Kaune vėl buvo nemaža pirklių iš Dancigo ir kitų Prūsų miestų, kurie visai nepaisė Kontoros įstatų, net jon nesidėjo, o įvairiems prekybos reikalams atlikti dėjosi su lietuviais; jie manė, kaip kartą Dancigui buvo pareikšta, kad tas miestas negalįs jų Kaune nieko priversti (300 U 8, 161, 164, 182, 184). Pagaliau Dancigas turėjo Kontorą palikti savo likimui, nes visos jo pastangos nieko nebegelbėjo. Kontora, kaipo pasenusi įstaiga, buvo jau atgyvenusi savo amžių ir, pasikeitus gyvenimo sąlygoms, nebetiko

nei laiko nei vietos atžvilgiu (plg. Simson I 361). Tiesa, Žygi= manto laikais Kontora šiaip taip vegetavo dar dvidešimt su vir= šum metų. Apie jos santykius su Kauno miestu po Aleksandro mirties plačiau bus atskirai kalbama antroje šio veikalo dalyje. Bet, nežiūrint į Kontoros visišką sumenkėjimą ir jos likvidaciją, prekyba tarp Lietuvos ir Dancigo resp. Prūsų nuo to nė kiek nesumažėjo. 16=tame amžiuje ji tik įgavo naujas formas. Ir Dancigui ir Karaliaučiui Lietuvos Kunigaikštystė ir toliau paliko svarbiausias kraštas, iš kurio buvo imami patys didieji žaliavos kiekiai.

Be konfliktų, kylančių dėl Kontoros teisių varžymo, Danci= gas su Kaunu turėjo dar ir kitokių reikalų. Pirmiausia reikia mi= nėti susisiekimą. Nemuno žiočių sureguliavimas, šliuzų įtaisy= mas ir daugelis kitų rūpesčių dėl vandens ir sausumos prekybos kelių, buvo gausingas susirašinėjimo objektas tarp Kauno ir Ka= raliaučiaus — Dancigo Kazimiero ir Aleksandro laikais. Tų santykių referavimas dar daugiau nušvies Lietuvos ir Prūsų pre= kybinius santykius antroje 15=tojo amžiaus pusėje.

C. Lietuvos prekybos keliai su prūsais 15-me amžiuje

I. Susisiekimas vandeniu

Geram ir gyvam prekybos išsiplėtimui, nuolatiniams ir sėk= mingiems prekių mainams, reikalingi yra patogūs ir sutvarkyti keliai. Prūsų=lietuvių prekybiniuose santykiuose, be abejo, pir= moje vietoje stovi v a n d e n s keliai, susisiekimas u p ė m i s. Lietuvos upėmis buvo galima be didelių sunkenybių įvairių rū= šių laivais gabenti didelius prekių transportus, masėmis plukdyti iš Lietuvos miškų sielius (apskritai miško eksportas buvo įmano= mas tik upėmis), dideliais kiekiais importuoti Lietuvon druską ir kt. Upėms tvarkyti reikėjo nedaug priežiūros ir daug mažiau išlaidų nei sausumos keliams, kurie dėl blogo oro, ypač rudenį ir pavasarį, netiko susisiekimui. Pagaliau ir valdžios organai sausumos keliais mažai rūpinosi, nes Kunigaikštystės iždui van= dens kelias buvo daug patogesnis ir fisko sumetimais: upėmis keliaujant ne taip lengva buvo prasprukti pro muitines.

Upėmis buvo galima plaukti iš Kauno Nemunu pro Jur= barką į Prūsus; Nemuno žiočių šaka Gilija pirklys pasiekdavo Kuršių Mares, o iš ten, plaukiant trijų mylių atstume nuo kranto

(dėl ten siaučiančių bangų), Peldzeno įlankoje galima buvo pasukti į Deimės upę, kuria per Labguvą ir Vėliavą važiuodavo pro Karaliaučių, Prėgliaus upe į Aistmares. Iš čia jau visai nesunku būvo Aistmarėmis pro Elbingą patekti į dešiniąją Vislos šaką — Nogatą ir Dancigą. Lygiai tokiu pat būdu iš Dancigo pirklys plaukdavo Vislos šaka, Aistmarėmis, Prieglium, Deime, Kuršių Marėmis, Gilija, Nemunu ir pasiekdavo pačią Lietuvos sostinę (plg. Hirsch 161—169). Tokiam tolimam susisiekimui buvo tai v i e n i n t e l i s ir svarbiausias Prūsų ir Lietuvos prekybai vandens kelias (žiūr. žemėlapį). Dar lietuvių pagonystės laikais šitas kelias kryžuočiams buvo gerai žinomas. Per Kuršių Mares, Giliją, pro Ragainę ir Tilžę, plaukdami aukštyn Nemunu, jie pasiekdavo Kauną. Sakysime, šituo keliu atplaukę 1362 m. vokiečiai išgriovė Kauną (ScrPr II p. 531); 1394 metais kryžuočiai irgi padarė panašų reizą į Lietuvos gilumą Nemunu (SrPr II p. 656).

Neturėdamas kitos konkurencijos, jei neminėsime Karaliaučiaus, Dancigo miestas, dar Vytauto laikais sugebėjo tą vandens kelią pasiimti savo įtakon ir jį pelningu būdu išnaudoti (Hirsch p. 762). Nusistojus šiaip taip pastovesniems santykiams tarp Lietuvos ir Ordino, šituo keliu galėjo būti siunčiami prekių transportai nuo Gardino ir Vilniaus. Tiesa, iki Kauno Nemuno aukštupiu galėjo plaukioti tik mažesni laivai. Kaune prekės būdavo perkraunamos į didesnės rūšies laivus, vadinamus „*Strusen*", „*Wittinen*". Bet ne visas tas ilgas vandens kelias buvo vienodai transportui patogus. Pav., Deimė, ypač sausais vasarvidžiais, buvo didesniems ir dubesniems laivams persekli. Norint ja pervažiuoti, reikėjo prekes vėl perkrauti į mažas specijalias, paplokščias valtis (Forstreuter p. 8). Ordinui jau anksti rūpėjo sujungti Prieglių tiesiog su Nemunu, todėl reikėjo sutvarkyti Deimės upę. 1395—1406 metų laikotarpyje ji buvo pagilinta (plg. CDPr. VI Nr. 14).

Ne labai patogus buvo susisiekimui Kuršių Marių tarpas nuo Gilijos iki Deimės. Ten siaučiančios stiprios bangos, uolos ir seklumos pridarydavo pirkliams nuostolių. Pav., 1471 m. vieno Kauno piliečio (Stanislovo Leeffko) prekių laivas dėl audringų bangų paskendo su visu turtu (HUB X p. 82 — Nr. 131). Ir šiaip jau dažnai girdėti apie pridaromus ten prekybininkams nuostolius, išmetant laivus į krantą. Todėl jau gana seniai, dar 15-jo amžiaus pradžioje, buvo kilęs sumanymas aplenkti Kuršių

Mares ir iškasti kanalą iš Deimės nuo Labguvos tiesiai į Nemuną. Tokiu būdu norėta perkasu sujungti Deimę—Labguvą su Gi⸗lija. To kanalo planas yra minimas jau 1408 m. (OrdBr XXII 30, 1408⸗VIII⸗12). Iki šiol manyta, kad to kanalo kasimo pro⸗jektas esąs kilęs 1418 m. magistro Küchmeisterio laikais, bet da⸗bar yra žinoma, kad šitoks Deimės ir Gilijos sujungimas per⸗kasu buvo svarstomas dar prieš Tannenbergo mūšį (plg. Forstreu⸗ter p. 9). Tik šitas įdomus ir didelis sumanymas Ordino laikais nebuvo įvykdytas. Patys kasimo darbai sutiko gana daug sun⸗kenybių (sakysime, kanalui buvo parinktas nuo Labguvos pu⸗sės balotas terenas). Ištisus du šimtmečiu laikas nuo laiko buvo vis dar tariamasi dėl to kanalo prakasimo. Tos tarybos ypač pa⸗gyvėdavo tais atvejais, kai tas trumpas Kuršių Marių tarpas (tarp Gilijos ir Deimės) paimdavo daug aukų. 1613—16 m. lai⸗kotarpy tas kanalas buvo pagaliau iškastas[1]).

Deimės vandeniui pakelti prie Labguvos turėjo būti įtaisyti šliuzai. 1429 metais darbams pabaigti ir šliuzams palaikyti, pa⸗čiam Ordinui pritrūkus lėšų, buvo čia įvestas muitas. Nuo kiek⸗vieno „svorio“, „*Last*“, buvo imamas vienas „geras šilingas“ (plg. Remeika p. 41). Vėliau, šliuzus sutvarkius, tas muitas buvo dar padidintas (AStPr I p. 535). Jis paskui dar ilgai turėjo būti mokamas. 1450 m. Dancigo pirkliai vėl skundžiasi jo didi⸗nimu (300 U $8,_{10}$). Bet vėliau Deimė vėl atsirado laivams nepa⸗togi. Dar 16⸗me amžiuje vasaros mėnesiais, dėl vandens sek⸗lumo, nuo Labguvos reikėdavo perkrauti prekes į paplokščius laivus[1a]).

Jau 15⸗tojo amžiaus pradžioje, dar Vytauto laikais, buvo, matyti, rūpinamasi šito vandens kelio priežiūra, nes jis, ypač nusistovėjus Lietuvos ir Ordino santykiams, buvo svarbiausias susisiekiant su Kaunu. Bet patogus prekių transportams jis nebuvo. Ypač daug vargo ir nelaimių pirklių laivus ištikdavo Nemuno žiotyse.

Atskirą ilgą „istoriją“ sudaro Nemuno žemupio svarbiau⸗sios šakos Gilijos reikalas. Viena Gilijos rankovė, Normedija, vėliau Kuckerneess, o šiandien Kauke vadinama, prasiplėtusi kitos deltos šakos — Rusnės link, nukreipė ten didelę Gilijos vandens dalį (žiūr. žemėl.). Gilija taip nuseko, jog nė mažos valtys nebegalėjo pravažiuoti be pavojaus. Todėl prekyba su labai dideliu vingiu turėjo būti pasukta Rusnės vagon, kuria pirklys tik prie Vindenburgo iškyšulio tegalėjo patekti į Kuršių

Mares. Tokiu būdu laivams tekdavo Kuršių Marėse sutrukti kelis kartus ilgiau, nes Marių tarpas nuo Vindenburgo iki Gilijos žiočių buvo 3 kartus ilgesnis už tarpą nuo Gilijos iki Deimės, vadinasi, pavojai Marėse, kurie mažesnių laivukų buvo vengiami, dar padidėjo.

Jau 1450 m. kovo mėn. 24 d. su Lietuva prekiaują Dancigo pirkliai rašo vienam burmistrui (antraštėje jis vadinamas *„pre-positus mercatorum de Kauwen"*), skųsdamiesi, kad Gilijoje esą jau per maža vandens, nes visas jos vanduo tekąs į Normediją (300 U $8,_{16}$)[2]. Po trylikos metų karo, buvusi kelioliką metų (1453—66) nenaudojama ir neprižiūrima, Gilija pasidarė visai nebetinkanti susisiekimui. Pravažiuoti ja laivais pasidarė sunkiai beįmanoma, nes vis besiplečianti tos upės rankovė Normedija (=Kuckerneess, Kaukė) atėmė didelę vandens dalį į Rusnę[3]). Todėl pasitaikydavo nelaimių, laivai užeidavo ant seklumų, prakiurdavo etc. (HUB X p. 81 — Nr. 128; p. 112 — Nr. 188). 1473 m. Gilijoje nuskendo druskos du laivai (HUB X p. 173 sq. — Nr. 254); po metų vėl atsitiko panaši nelaimė (300 U $39,_{237}$).

1471 metais Dancigas pirmas iškėlė sumanymą Gilijos šaką Normediją-Kuckerneess'ą visai nusausinti, ir su juo kreipėsi į did. kunigaikštį, Kauną, Kontorą ir Magistrą (HUB p. 36 — Nr. 65). Kauno pirkliai ir laivininkai Dancigo pasiūlymui užtvenkti Normediją pritarė, bet sakėsi nieko negalį nutarti be savo tarybos ir kitų miestų pritarimo. Todėl jie Dancigo raštą tuoj pasiuntė Vilniui, „nes vilniečiai atveža ir praveža ta upe daugiau prekių už mus" (HUB X. p. 36). 1472 m. Ordinas, susitaręs su Kauno kontora, turėjo uždaryti Normedijos rankovę. Tuoj buvo imtasi darbo. Kontora ir kiti prūsai, *„Kauenfahrer"*, kurie buvo suinteresuoti Nemuno žiočių sutvarkymu, turėjo sumokėti Magistrui 400 markių (HUB X. p 97 — Nr. 161), o Ragainės komtūrui buvo pavesta imti nuo kiekvieno praeinančio laivo tam tikrą *„Schleusengeld"* ir įtaisyti šliuzus (300 U $38,_{286}$). Visi pravažiuojantieji pirkliai turėjo mokėti tam tikrą mokestį nuo prekių ir nuo laivų. Maždaug iš 1472 m. mums yra išlikęs 17-kos didelių lapų sąrašas su Lietuva prekiaujančių Dancigo pirklių, kurie Normedijos sutvarkymui pravažiuodami sumokėjo atitinkamą mokesnį (300 U $8,_{25}$). Tą didžiulės reikšmės prūsų ir lietuvių santykiams nušviesti sąrašą panagrinėsime plačiau kalbėdami apie prekes. To sąrašo tęsinys

yra kitas registeris iš 1472—76 m., kuriame taip pat (14-koje lapų) sužymėti pinigai, surinkti nuo plaukiančių Lietuvon prekių ir laivų, kurie taip pat turėjo būti sunaudoti Normedijos šliuzų statybai. Pradžia buvo gera, bet iš to darbo nieko neišėjo (300 U 8,79, 80). Surinktieji pinigai greitai buvo išleisti, o Gilijos tekmė liko nesutvarkyta. Kazimiero laikais ilgai dar tuo reikalu buvo susirašinėjama ir skundžiamasi. 1476 m. Kauno Kontora, prašydama sutvarkyti tuos šliuzus, pastebi: „Juk mes ne veltui davėme savus pinigus, o dabar pirklys turi tiek daug nuostolių..." (HUB XI p. 299 — Nr. 473).

Aleksandrui pradėjus valdyti, vandens susisiekimas Nemuno žiotyse vis dar nebuvo galutinai sutvarkytas. Nuo 1492 m. did. kunigaikštis, Kaunas ir Dancigo miestas dažnai ragino Ordiną padaryti Normedijoje reikalingus šliužų įrengimus. Tuo reikalu turime gausingą susirašinėjimą[4]). Dancigas nuolat primena, kad surinktus pinigus reikia sunaudoti statybai (HUB XI p. 371), Aleksandras, rašydamas Dancigui Kauno pirklių vardu, pastebi, kad kauniškių sudėti pinigai buvę, tiesa, panaudoti Kuckerneess sutvarkymui, tačiau iki tol dar nieko nėsą padaryta (HUB XI p. 402 — Nr. 624). Ir tikrai, nuo Kazimiero laikų statyba nebuvo nė kiek pažengusi (ibd. p. 363 pst. 1). Pagaliau pats Kauno miestas pareikalavo, kad jam būtų sugrąžinti sudėti pinigai (HUB XI p. 407). Ordino magistras nesigynė surinkęs dideles pinigų sumas ir 1493 m. pavasarį pažadėjo pradėti prie Normedijos šliuzų darbus (ibd.). Tačiau savo pažadų neišpildė, nors šie jam buvo vis primenami (HUB XI p. 411, 413, 432). Daugiausia nepatenkinti buvo kauniškiai. Gilijos šakoje vanduo vis daugiau seklėjo, kasmet atsitikdavo vis daugiau nelaimių; ja begalėjo pravažiuoti pustuščiai laivai. Pagaliau kauniškiai ima reikalauti grąžinti jiems įmokėtus pinigus (HUB XI p. 474), bet Ordinas vis žada sutvarkyti Giliją ir reikalauja didesnių sumų (HUB XI p. 460 sq.).

Iki 1498 metų nieko dar nebuvo padaryta. Tada Kauno miestas pasiūlė Dancigui kitonišku būdu imtis šito dalyko. Dancigas, Karaliaučius ir kiti suinteresuoti miestai kartu susitarę turėjo rasti šliuzams pastatyti atskirą rangovą, kuris savo pinigais atliktų reikalingus darbus. Jo išlaidoms padengti turėjo būti uždėtas tam tikras muitas ant visų ten pravažiuojančių laivų ir pravežamų prekių (HUB XI p. 675 — Nr. 1088). Tik 1514 m. Kauno miestas ir Kontora, be Dancigo žinios ir suti-

kimo, kuris šito dalyko nenorėjo iš savo rankų išleisti (27, 8, 401=403), padarė sutartį su vienu Karaliaučiaus piliečiu. Šis pasižadėjo atlikti visus užtvenkimo darbus ir paskui tol teimti muitą, kol bus surinkęs savo išlaidas (300 U 8,176); o pats už savo triūsą tenorėjo tik „iš Dievo užmokesčio“. Bet šliuzų įtai= symas ėjo pamažu ir Gilijos tėkmę mažai tepagerino. Tas darbas nusitęsė iki pat 16=tojo amžiaus antrosios pusės[5]).

Nemunas buvo svarbiausioji arterija, kuri tiesiogiai jungė Kauną su Dancigu. Iš nuolatinių Kauno skundų dėl Ordino ne= tvarkomos Gilijos tėkmės matyti, kaip tas miestas buvo šituo vandens keliu suinteresuotas. Jis pats pagaliau norėjo imtis iniciatyvos sutvarkyti Nemuno žemupį (HUB XI p. 675 — Nr. 1088 pst. 2). Tai rodo, kad Kaunui Nemunas buvo beveik vienintelė magistralė į Prūsus; matyti, miesto pirkliai ta upe siųsdavo daug prekių. Be Nemuno, vandens susisiekime nepas= kutinėje vietoje figūravo dar Šventoji su Nerim[6]), kuri jungė Vilnių su Kaunu. Kaipo prekybos keliai gerai žinomi dar ir kiti prieupiai: Nevėžis[6a]), Dubysa[6b]), Šešupė. Šešupė sieliams plukdyti naudojama dar Vytauto laikais (CeV p. 203—Nr. 433). Žemaičių ir Prūsų prekyboje vėliau yra minima ir Jūra[6c]) su Minija[6d]). Minija, matyti, bus buvęs senas vandens kelias į Že= maičių gilumą medžių transportui (plg. Forstreuter p. 27).

16=me amžiuje dar yra žinomos kaip miško transportui tinkamos Veviža ir Akmena[7]). Net Palangos Šventoji, kaip matyti iš vieno Klaipėdos amtmann'o laiško Albrechtui, buvo tinkama prekybai[7a]). Be abejo, šitos mažesnės upės buvo nau= dojamos tik sieliams nuleisti. Apie jų naudojimą 15=me amžiuje dar nieko nežinome. Miško medžiagai transportuoti buvo nau= dojami dar ir kiti, mažesni, miškų upokšniai, kurie vasarą visai išsekdavo, o pavasarį ir rudenį patvindavo[8]).

Lietuvos ir Prūsų prekyboje Kunigaikštystės pietuose yra dar minimi Bobras, Narėvas, Būgas (žiūr. žemėl.). Jau Vytautas savo transportams 1414 m. naudojo Bobrą ir Narėvą (CeV Nr. 578). 1424—25 m. Torno pirkliai per Magistrą prašo Jo= gailos, kad šis leistų keliauti į Lietuvą s e n a i s prekybos keliais (HUB VI p. 318), kurie eina nuo Plonsko, Narėvo ir Būgo upėmis aukštyn iki Lietuvos Brastos, pravažiuojant Drogičiną ir Mielniką (žiūr. psl. 66)[9]). L. Brasta Kunigaikštystės pietuose buvo pats svarbusis prekybos punktas. Jame nuo seno gyveno

daug žydų, varančių prekybą su Prūsija ir Lenkija (plg. ArSb III p. 289; IV p. 252).

Jūra lietuviai savo prekybai niekuomet nesinaudojo. Or= dinui užgulus Nemuno žiotis ir okupavus Livoniją, lietuviams buvo užkirstas bet koks priėjimas prie jūros (CeV Nr. 427). Tiesa, pagal 1424 m. Niešavos sutartį, ir Lietuva ir Lenkija ga= lėjo naudotis laisvai visais Ordino keliais (HUB VI Nr. 553), bet pajūrio susisiekimas vistiek patirdavo daug kliūčių. Patys žemaičiai čia dažnai užpuldinėdavo visą pakraštį, apiplėšdavo prie Palangos sustojančius laivus (LUB VIII Nr. 780—1434 m.), o jei audra išmesdavo laivą ant seklumos ar pajūrin, atimdavo prekes arba reikalaudavo gelbėjamojo „*Bergegeld*" mokesčio, pagal tada žinomą pajūrio teisę („*Strandrecht*"). O nelaimių čia pasitaikydavo ne maža (LUB VIII Nr. 393 — 1431 m.). Pav., 1422 m. prie Palangos buvo išgelbėtas visas laivo transportas — 32 arkliai (CeV Nr. 1046). 1488 m. vieno Revalio pirklio laivas sudužo išmestas Palangos pajūryje. Žemaičių seniūnas paėmė didelį vežamo vaško kiekį ir pareikalavo įprasto „gelbėjamojo mokesčio" (HUB XI Nr. 192). Pagal to laiko papročius, vienas trečdalis išgelbėto turto turėjo atitekti gelbėtojams arba tiems, kurių teritorijoje būdavo išmestas laivas. 1430 m. lietuvių laivai buvo išmesti Varmijos vyskupo srityje. Vyskupas norėjo paimti kaipo „*Bergegeld*" $^1/_3$ visų vežamų prekių. D. Magistras prašė jo pasitenkinti mažesniu atlyginimu (Erml. Urkb. IV Nr. 332). Nedidelis lietuviams tereikėjo sumokėti gelbėjimo mokesnis 1474 m. Kuršių užumaryje (HUB X Nr. 260). Iš Ragainės kom= tūro laiško (1503 m.) matyti, kad už medžius Nemune iš vieno Kauno pirklio kaipo „*Bergegeld*" buvo pareikalauta po 1 šilingą ar bent po 4 pfenigius nuo lentos (OrdBr 1503=V=25; plg. Forst= reuter p. 54).

Kai dėl lietuvių santykių su jūra, reikia dar kartą pažymėti, kad Lietuvos prekyboje jūra neturėjo jokios reikšmės[10]). Ilgų kovų su Ordinu metu Žemaičiai buvo nuo jūros atstumti ir gy= veno susispaudę ant per krašto vidurį einančios aukštumos. Tiesa, Melno taika jiems pripažino siaurutį prie jos priėjimą, bet ir tas pats ne visada buvo aiškus ir ne visada branginamas. Juk Palangą, kaip Dlugošas pasakoja, keleri metai po Melno taikos Vytautas norėjęs padovanoti Ordinui. O 1431 m. Švitrigaila Livo= nijos Ordinui perleidžia visą pajūrį trijų mylių ruožu, kartu su Palanga (LUB VIII p. 382). Taigi, jei Švitrigaila būtų išsilaikęs

valdžioje, Prūsai būtų susijungę su Livonija. Iš viso to galima spręsti, kad pajūrio reikalingumas lietuviams tada nebuvo dar pribrendęs klausimas. Tiesa, Vytautas stengėsi užimti Vakaruose Lietuvai patogesnes sienas, laimėti Klaipėdą. Ginčų metu su Ordinu dėl Veliuonos 1413—14 m. did. kunigaikštis iš kelių atvejų pareiškė, kad „*Mimele*" pilis, kitaip „*Caloypede*" vadinama, „su visu turtu ir nauda yra pastatyta tikroje Žemaičių žemėje", ir todėl turėtų jam priklausyti[11]). Iš Vytauto ginčų su kryžuočiais 1412—22 metais turime ir daugiau žinių, kad tas kunigaikštis pajūrio ir Klaipėdos nebuvo išleidęs iš akių ir šita kryptimi varė nemažą akciją[11a]). Bet pats jūros reikalas lietuviams nebuvo tada aktualus. Lietuvos kunigaikštystė nebuvo tinkamai atremta į Baltijos jūrą[11b]). Jūros laivyno, apskritai jūrininkystės, Lietuvoje visai nebuvo[11c]).

Visai kitaip atrodė lietuvių prekyba bei susisiekimas upėmis. Tiesa, ir ši iki Vytauto laikų negalėjo būti dar labai išplėtota, nes didesniems upių reizams lietuviai dar 15-tojo amžiaus pradžioje, rodosi, neturėjo savų laivų. Iš Kujavijos vežamiems grūdams laivus tekdavo nuomoti (CeV p. 169 — Nr. 393). Pats Vytautas sako, kad Lietuvoje dar nebuvę laivų, kuriais būtų buvę galima transportuoti grūdus[12]). Bet matyti, kad 15-me amžiuje dalykai žymiai pasikeitė. Iš to meto žinome jau daug atvejų, kur lietuviai, ypačiai kauniškiai, yra upių laivų savininkai, laivūnai (HUB X Nr. 128, 131, 188; XI Nr. 1096; 300 U 2, $_{129}$; U 69, $_{123}$). Lietuviai jau gyvena iš laivininkystės kaipo verslo: jie turi savo laivus, samdo jiems vežikus-upeivius ir verčiasi veždami kitų pirklių prekes. Toki laivininkai (*„Reeder"*) eksploatuoja tik savo laivus, baidokus su samdytais upeiviais, patarnaudami kitų prekių transportui.

1490 metais Vislos laivų (*„Weichselkähne"*) savininkai ir baidokininkai (*Bording*) skundžiasi lietuvių (*Littawenn unnde Undewtschen*) konkurencija (HUB XI Nr. 366; Stein p. 249). Lietuviai, matyti, veža savo prekes baidokuose bei laivuose iki pat Dancigo. Karaliaučiaus miestas rašo Dancigui, prašydamas tai sutrukdyti ir pažiūrėti miesto knygose kaip būta anksčiau[12a]). Tiesa, lietuviai savo prekes veža kartais ir vokiečių „Vislos valtimis" (*Weysselkaene*", HUB XI Nr. 1128), bet vis dėlto yra tikra, kad 15-tojo amž. antroje pusėje lietuviai turėjo daug savų upinių laivų bei baidokų, tuo tarpu kad dabar didelė daugybė baidokininkų, kurie transportuoja Nemunu mūsų prekes, yra

vokiečiai. Dabar lietuvių rankose tebėra, rodosi, tik pora baidokų. Šaltiniai rodo, kad 15-tojo amžiaus pabaigoje lietuviai dar ėmė gana smarkiai varyti prekybą upių laivais. Iš 1492 m. kovo mėn. turime įdomų Kontoros raštą iš Kauno Dancigui: anksčiau Prūsų kraštas turėjęs iš Lietuvos labai daug naudos, dabar beturįs maža. To priežastis esanti, kad Kaunas paėmęs į savo rankas prekybą upėmis. Iš susisiekimo laivais, matyti, galėjo išgyventi keli šimtai žmonių. Kol Kaunas nebuvęs paėmęs į savo rankas laivininkystės, nebuvę tokio verslo, kuriuo prūsai nebūtų galėję Lietuvoj pelningai verstis. Jei dalykai nepakitėsią, tai Kaunas kasmet vis stiprėsiąs, o Prūsai vis eisią silpnyn (HUB XI Nr. 554; plg. Stein 250)[12b]).

Žinomiausios tais laikais yra dvi upių laivų rūšys: „*Wittinen*“ ir „*Strusen*“. Kaip tos rūšies laivai atrodė, yra plačiau aprašęs Hirsch'as[13]).

Bet pora platesnei laivininkystei tinkančių Lietuvių upių, einančių gamtos nurodytomis kryptimis, negalėjo aptarnauti viso Kunigaikštystės ploto. Todėl prekėms išvežioti reikėjo ir sausumos kelių.

II. Sausumos keliai

15-tame amžiuje Lietuvoje buvo jau nemaža prekybos kelių į Prūsus, tačiau jų reikšmė bus buvusi mažesnė, nors sausumos keliais buvo galima prekes greičiau gabenti. Suminėdami tų laikų kelius, vaizdo pilnumui turėsime kai kur pasiekti iki 16-tojo amžiaus pusės.

15-tojo amžiaus pabaigoje ir 16-tojo pradžioje iš Lietuvos į Prūsus vedą keliai šakojasi daugiausia aplink Nemuną ir šiaurinėje Rytprūsių dalyje. Nuo Nemuno žemupio ėjo svarbūs keliai į Žemaičius. Vienas jų ėjo iš Tilžės per Katyčius *(Coadjuthen)*, Naumiestį, Klaipėdą, Nimmersatt'ą (Besočius), Palangą, Grabiną, Liepojų tolyn į Kuršą (žiūr. žemėl.)[1]). Tai buvo labai svarbus vieškelis. Dėl savo patogumo kelionėms į Livoniją, jis buvo labai dažnai naudojamas. To kelio reikšmę didino dar ta aplinkybė, kad į Kuršą iš Karaliaučiaus buvo keliaujama Kuršių Užmario juosta. O iš Klaipėdos kelias įeidavo į tą patį vieškelį nuo Tilžės. Šitas kelias bus atsiradęs dar labai anksti, dar tuo laiku, kai Prūsų Ordinas ėmė turėti reikalų su Livonija. Šituo keliu 1412 m. važiavo Livonijon ir keliauninkas Gilbert de Lan-

noy (SrPr III p. 445). Jis taip pat bus vykęs Kuršių juosta. Kitu keliu, pro Nemuno žiotis, jis dar negalėjo vykti, nes čia tada buvo sunkiai pereinami balotų miškų plotai[2]).

Pajūrio kelias į Livoniją ir Prūsus bus buvęs nutiestas dar pirmojoje 14-tojo amžiaus pusėje karo reikalams. Jis bus, tur būt, iš tų laikų, kai kryžiuočiai apie 1340 metus nutiesė į Lietuvą tris vieškelius[3]). Dalis jo ėjo siauru Lietuvos ruožu ties Palanga ir Klaipėda. Iš Klaipėdos per Kretingą ėjo kitas kelias Platelių link (žinomas 16-me amžiuje)[4]). Be šito, Plateliai buvo sujungti su Klaipėda dar kitu keliu per Gargždus (*Garsten, Garsden*), tik šis buvo ilgesnis. Svarbūs kelių susikirtimo punktai prie Nemuno buvo Ragainė, Tilžė, Viešvilė (vokiečių korespondencijoje tada vadinama Schwaben). Šituose centruose prekės galėjo būti iš laivų perkrautos ir gabenamos sausuma. Seniausias punktas yra Ragainė. Vėliau Tilžė buvo sujungta, iš vienos pusės, per Labguvą su Karaliaučiumi, iš kitos — su Katyčiais—Klaipėda. Jau daug vėliau iš Tilžės ėjo ilgas kelias per Tauragę Šiaulių kryptimi. Pro Tilžę ėjo dar kitas, labai senas, sausumos kelias į Ragainę. Šis buvo sujungtas panemunėmis su Kaunu ir Vilniumi. Kaunas buvo kitas punktas, kur šakojasi keliai į kitas Kunigaikštystės dalis ir kur suėjo keliai iš rytų[5]).

Kelias nuo Ragainės iki Kauno buvo pats svarbusis sausumos kelias. Minimas yra jis dar Vytauto laikais. 1413 m. Ordinas siūlo, kad Kunigaikštystės pirkliai keliautų iki Ragainės ir Rastenburgo, o Prūsų — iki Gardino ir Kauno (CeV p. 271).

Pradėjus apgyvendinti Tyrą vakariniame Lietuvos pakraštyje, turėjo padidėti ir kelių skaičius. Vien tik į Lietuvos šiaurę apie 1540 metus iš Tilžės ėjo jau trys keliai: senasis vieškelis į Katyčius, kelias į Viešvilę ir naujai atsiradęs kelias į Tauragę[6]). Lietuvių kolonizacijai vykstant Prūsų pakraščiuose, turėjo šiek tiek keistis ir prekybos kelių tinklas. Pirkliai ėmė keliauti naujais keliais. Nepastebėti paspukdavo jie, kad ir vingius darydami, pro muitines. Todėl, ypač nuo 16-jo amžiaus pradžios, imta drausti keliauti naujais keliais. Skundų dėl nesilaikymo nustatytų kelių yra labai daug[7]). Sutartyse dažnai kartojama „*die alten, üblichen, gewöhnlichen Strassen*“ — „senieji, paprastieji, įprastieji keliai“. Matyti, jie buvo pirkliams tada gerai žinomi ir pažįstami. Tiksliau juos nurodinėti ir aprašyti dažnai buvo nereikalinga. Todėl dabar mums tų senųjų Ordino laikų kelių tinklas mažiau tėra žinomas.

16-tojo amžiaus pusėje buvo nutiestas į Lietuvą naujas vieškelis nuo Isrutės ir Virbaliaus (vok. vad. *Nowa Wola*). Iš Virbaliaus tas kelias paprastai pasukdavo į Jurbarką, o iš čia eidavo panemunėmis į Kauną. Bet buvo, rodosi, žinomas dar ir tiesioginis kelias iš Nowa Wolos į Kauną. Jis ėjo, tur būt, maždaug ta kryptimi, kuri yra aprašyta Ordino pranešimuose „*die litauischen Wegeberichte*" (SrPr II p. 683 sq. Nr. 40). Šiaip jau „*Wegeberichtuose*" nužymėtus Ordino kelius negalima dar laikyti to meto prekybos keliais, kaip tai daro prof. Rimka (psl. 60 sqq.). Kryžuočiai į Lietuvą puldavo įvairiausiomis kryptimis, tuo tarpu prekybos kelių buvo, palyginti, labai maža. Juo mažiau jų turėjo būti į Prūsus 14-tojo amžiaus pabaigoje, kai tarp Lietuvos ir Ordino ėjo nuolatiniai karai. Šitiems naikinimo ir teriojimo žygiams kryžuočiai pasirinkdavo tokias vietas, kur buvo „*futers und wassirs qnugeg*" (SrPr II p. 665), kur kraštas buvo tirštai gyvenamas, kad būtų „*czu herin gnuk*" (SrPr II p. 668 sqq.).

Iš kitų į Lietuvą einančių kelių reikia dar pažymėti vieną per Matlaukius į Suvalkiją ir kitą per Simną (Symno, Syenno), kurie, kaip ir Nowa Wolos kelias, buvo nutiesti Bonos laikais[8].

Medžio eksportui labai buvo reikalingas kelias per Gardino ir Augustavo miškus Lycko linkui. Ten baigėsi visi iš Lietuvos ir Mozūrijos einantieji prekybos keliai. Tų sričių keliai turėjo gerą sujungimą Bobro ir Narėvo upėmis su Visla ir Dancigu (žiūr. psl. 66).

Šiaip jau apie Lietuvos kelius galima pasakyti, kad jie buvo gana menkai prižiūrimi. Tiesa, net bajorai turėjo žiūrėti kelius, taisyti tiltus[9]; valstiečio pareiga buvo taip pat taisyti kelius[10], bet tam reikėjo gerų valdininkų ir tinkamos policijos. 1413 m. Ordino pasiuntinys Lietuvai (Balgos komtūras) iš Rumšiškių rašo, kad jis keliavęs „biauriais keliais" („*böse wege*", CeV p. 271). Tiesa, tai buvo lapkričio mėnesį. Vėliau tokių nusiskundimų yra dar daugiau. Ir 16-me amžiuje dėl neišvažiuojamų kelių Prūsų pirkliai skundžiasi tai Albrechtui, tai karaliui Žygimantui. Pav. 1537 m. sutartas Lietuvos ir Prūsų sienų sureguliavimas turėjo būti atidėtas kitų metų vasarai dėl neišvažiuojamų Lietuvos kelių pavasarį[11]. Taip pat Karaliaučiaus miesto pasiuntiniai 1542 m. atsiprašinėja už pasivėlinimą Vilniun dėl „*böse Wege*"[12].

Be kelių blogumo, prekybai ir apskritai susisiekimui daug kliudė ir sausumos kelių pavojingumas. Iš mums prieinamos me-

džiagos žinome nemaža faktų, kad pav. kelias per Klaipėdą pa= jūriu (pro Palangą) į Kuršą, nepaisant taikos, dažnai buvo že= maičių užpuldinėjamas (LUB VIII p. 453 — Nr. 780). Pav. 1438 m. Žygimantas praneša Magistrui nepatariąs metropolitui Izidoriui keliauti per Žemaičius į bažnytinį susirinkimą (Floren= cijon). Per tą kraštą, jis sakosi, negalįs duoti saugumo rašto. „Tu pats žinai, kokie keisti žmonės tie žemaičiai..." (LUB IX p. 159 — Nr. 267). Žemaičių pajūris ir tas kelias į Prūsus nie= kada nebuvo tikras. Čia reikėdavo saugumo raštų (LUB XI p. 629—Nr. 794), čia keliaująs pirklys nuolat buvo pavojuje. Že= maičiai dažnai tą kelią pastodavo, nepraleisdavo pravažiuoti, api= plėšdavo, net užmušdavo važiuojančius ir tt. Visam tam pailius= truoti turime nemaža medžiagos, paskelbtos rinkinyje LUB[13]). Be abejo, tokių pat dalykų pasitaikydavo pakelėse ir kitur, ne tik Žemaičiuose: pirkliams būdavo išvagiamos prekės, atimami pinigai, žmonės nužudomi. Daugiau tos rūšies medžiagos turime 16=tojo amžiaus pirmajai pusei.

Vis dėlto kelių netobulumai neįstengė perdaug sukliudyti prekybos. Per Lietuvą ėjo prekės net į kitus kraštus. Ar didelė buvo toji t r a n z i t o prekyba, sunku pasakyti, bet žinome, kad dancigiškiai per Kauną ir Vilnių susisiekdavo su Rusija (plg. Rimka 48 p.). Rusai, pav., keliaudavo pro Vilnių Varšuvon, Bre= stan, Leipcigan ar Nürnbergan (300 U 69, $_{110}$)[14]). Bet daugiau= sia tie keliai tarnavo pačiai Lietuvai apsirūpinti įvairiomis už= sienio prekėmis ir eksportui savo gaminius. Kad tos prekybos vaizdas būtų pilnesnis, mes paliesime dabar ir pačių prekių im= porto bei eksporto klausimą.

D. Lietuvos eksportas ir importas 15-tojo amžiaus antroje pusėje

I. Išvežamosios prekės

Visa, kas iki šiol kalbėta apie lietuvių ir Prūsų prekybi= nius santykius antrojoje 15=tojo amžiaus pusėje, lietė daugiau tų santykių formalinę pusę. Kalbėta apie Hanzos kontoros įsi= kūrimą Kaune, vaizduota Dancigo miesto prekybos augimas, smulkiai referuoti Lietuvos pirklių santykiai su Hanzos kon= tora Kaune ir su Dancigu Kazimiero ir Aleksandro laikais. Bet patiems prekybos santykiams perprasti bei jiems pilniau nušvie=

sti reikia dar paliesti klausimą, kokios prekės 15-tojo amžiaus antroje pusėje buvo iš Lietuvos išvežamos ir kokios įvežamos. Lietuvos eksportas, be abejo, parėjo nuo susidariusios paklausų konjunktūros užsienyje. Jau minėjome, kad vidurinių amžių pabaigoje rytų Europos kraštams atsirado geros sąlygos eksportui į Vakarus (Olandija, Flandrija, Anglija). Čia labai buvo pageidaujami įvairiausi miško bei kitokios žaliavos produktai. Dancigas, didžiausias 15-tojo ir 16-tojo amžiaus tarpininkas tarp Rytų ir Vakarų, tokius produktus vežė iš visų rytų Europos kraštų, aprūpindamas m a s i n ė m i s ir pigiomis prekėmis daug Vakarų Europos kraštų. Todėl Lietuvos prekių eksportą reikia taip pat įtraukti į šitą prekybos tinklą. Miškais ir kitokia žaliava turtingas Lietuvos kraštas buvo tada Hanzai neišsemiamas prekių šaltinis.

Pirmoje vietoje reikia statyti m e d ž i o eksportą[1]) (žiūr. psl. 59). Iš didelių girių į paupius buvo gabenami rąstai ir plukdomi vandeniu. Kamienai dažnai būdavo apdirbami vietoje, piaunant į lentas ar grindus ir paskui siunčiami Prūsuosna. Iš atskirų apdirbamo medžio rūšių dažniausiai užtinkame blankų ir balkių rūšis, vad. „*Wagenschoss*“[1a]), „*Klappholz*“[2]), „*Knarrholz*“[3]), toliau grindus, balkius ir paprastas lentas. 1473 m. Normedijos sąraše minima dar „*Koggenbort*“, „*Eibenholz*“, „*Fassholz*“, „*Stabholz*“, „*Maste*“[3a]).

Pirmiausia užtinkame eksportuojant „*Wagenschoss*“ ir „*Klappholz*“. „*Wagenschoss*“ buvo dideli balkiai, išpiauti iš pačių stambiųjų ąžuolų kamienų (be kraštų ir be šerdies). Tai buvo patvariausias ir geriausias medis, kuris, supiautas į lentas, buvo naudojamas laivų statybai. „*Klappholz*“ buvo taip pat ąžuoliniai, bet daug plonesni, balkiai[3b]). Tokis apdirbtas ir neapdirbtas medis dideliais kiekiais buvo gabenamas vandeniu sieliais ar laivais per Karaliaučių į Dancigą, kuris buvo patapęs medžio eksporto uostu par excellence. Net žiemos metu, jei upės būdavo neužšalę, tarp Dancigo ir Lietuvos eidavo susisiekimas. Pav. 1413 m., esant labai lengvai žiemai, daug medžių buvo transportuota iš Lietuvos Dancigan (SrPr III p. 333).

Didž. Lietuvos kunigaikščio ir stambiųjų didikų dvaruose buvo daug įvairių amatininkų, įvairių rūšių „meisterių“, „dailydžių“ *(doilidy)*, laivų, rogių, vežimų dirbėjų, lentų, blankų piovėjų, kurie gudų kalba rašytuose šaltiniuose yra vadinami įvai-

riausiais vardais: *doilidy, sanniki, bondary, sudniki, klepači* (LOd p. 332)[4]). Šitie amatninkai, aprūpindami vietinį pareikalavimą, be abejo, apdirbdavo medį ir į eksportui deramas rūšis. Stambesnieji girių savininkai eksportuodavo mišką į Prūsus patys per savo samdininkus-faktorius. Vėliau matome, kad Prūsų pirkliai dažnai išnuomoja iš turtingesnių Lietuvos ponų bei didžiojo kunigaikščio atskirus miškų plotus ir juos eksploatuoja, kirsdami ir apdirbdami medžius arba degindami anglis ir pelenus[5]). Tokių Lietuvos miškų nuomotojų — eksploatatorių sutinkame labai daug pirmoje 16-tojo amžiaus pusėje[6]). Nuoma buvo kartais mokama ir in natura, duodant tam tikrą procentą nuo tų pačių prekių, arba pinigais; pav. už kiekvieną pelenų „svorį", „*Last*" (apie 40 centnerių), ir už 100 medžių mokėta po 11-ka lietuviškų grašių[7]). Bet šitoks nuomavimas perdaug naikino Lietuvos miškus ir permaža nešė pelno[8]). Prūsų, arba ir pačios Lietuvos, pirkliai, dažniausiai žydai, nuolat sukčiaudavo: nesumokėdavo nuomos, išgadindavo mišką etc. Todėl 1547 m. Vilniaus seime buvo nutarta medžio eksportą padaryti valstybės monopoliu[9]).

Miško eksportas buvo pati pelningoji prekybos rūšis. Todėl juo verčiasi Lietuvoje labai daug Prūsų pirklių. Medis yra nuolatinė prekė, išvežama į Prūsus[10]). Gerą rinką turėjo Prūsuose ir kiti miško produktai, kaip antai p e l e n a i, d e g u t a s, d e r v a. Lietuvos Kunigaikštystės sodžiaus amatninkų tarpe žinomi, šalia visokių kitų specijalistų, ir *ugol'niki, degtiari*[11]).

Dažnai buvo deginami pelenai[12]). Šitoji prekyba buvo abiejų kraštų pirkliams taip pat gerai žinoma. Matyti, medžio ir pelenų prekyba buvo laikoma labai pelninga. Kauniškiai, kovodami su Kontoros vokiečiais ir ieškodami būdų Prūsų pirklių įtakai susiaurinti, uždraudė šiems pirkti pelenus ir medžius tiesiog, be miestiečių tarpininkavimo (HUB XI p. 399 — Nr. 618)[13]). Bet prūsai, kaip žinome, turėjo būdų ir lietuvius varžyti. Karaliaučiaus miestas nuo seno turėjo priverstino prekių rūšiavimo teisę[14]). Lietuvių prekės, pirmiausia pelenai ir medžiai, Karaliaučiuje buvo sulaikomos ir perrūšiuojamos į tam tikras rūšis. Šitas prekių rūšiavimas neapsieidavo ir be sauvaliavimų iš rūšiuotojų pusės: ir geros prekės patekdavo į visai menką rūšį arba būdavo „išbrokytos". Jos paskui vokiečių būdavo nuperkamos už menkus pinigus sumaišomos su geresnės rūšies prekėmis ir parduodamos, palyginti aukštomis kainomis (žiūr. psl. 83)[15]).

Sena ir plačiai žinoma Lietuvos eksporto prekė į Prūsus buvo įvairios rūšies kailiai bei odos.

Gausingas buvo Lietuvoje valstiečių duoklininkų sluogsnis, kuris savo duokles mokėdavo tam tikrų žvėriukų kailiais. Daugiausia yra žinomi bėbrininkai, *bobrovniki*, ir kiaunininkai, *kuničniki* (LOd p. 323). Bėbrininkai, atiduodami savo bėbrinį mokestį, „*dań bobrovaja*", turėjo ponų ir kunčio dvarų miškuose bėbrų gaudymo vietas (bėbrai turi savo beveik pastovias gyvenamas vietas „*bobrovyje gony*"). Kiaunininkai, „*kuničniki*", savo duoklę irgi sumokėdavo „šeriais", „*šerstiju*" — „*dań kuničnaja*" (LOd p. 340)[16]). Ypač daug tokių duoklininkų buvo Žemaičiuose. Be to, buvo dar duoklininkų, mokančių mokesčius lapėmis („*dań lis'ja*", LOd p. 340), voveraitėmis („*dań beločja*") ir kiškiais. Aktuose yra minimi „*lisičniki*", kurie sėdėjo savo žemėje ir gaudė lapes („*sideli na lisicach*")[17]). Iš to matyti, kad tada Lietuvos miškuose buvo plačiai gaudomos atskiros žvėriukų rūšys. Iš duoklės pavidalu į dvarus sunešamų kailių, be abejo, nedaug tepalikdavo krašto viduje. Daugumas kailių ėjo eksportui. Todėl yra minima kartais tūkstančiai atskirų žvėriukų rūšių iš karto eksportuojamų kailiukų[18]). Šalia paprastų kiškių, kralikų, voverių, vilkų, meškų, šunų ir naminių gyvulių išdirbtų odų ir (nedirbtų) kailių, į Prūsų rinkas turėjo patekti iš Lietuvos ir patys brangieji kailiukai: šermunėlių, ūdrų, minkštųjų lapių ir šeškų. Labai branginamos buvo Lietuvos kiaunės ir bėbrai. Pav. 1445 m. did. Lietuvos kunigaikštis skundžiasi Magistrui, kad Dinaburgo komtūras nuo visų „vargšų jo pavaldinių" (lietuvių), šiems važiuojant į Rygą ir grįžtant iš ten, imąs po vieną kiaunę (LUB IX p. 127 sq.). Žinome, kad už šermunėlių kailiukus lietuviai perkasi sau druskos (HUB XI p. 704 sq. — Nr. 1148). Šitie ir visa eilė dar kitų faktų mums rodo, kad kailių ūkis ir jų eksportas Lietuvoje tikrai buvo išaugęs[19]).

Kitas labai senas Lietuvos eksporto objektas buvo vaškas. Apie vaško išvežimą į Prūsus ano laiko šaltiniuose yra išlikę daug žinių. Didelėmis masėmis vaškas buvo siunčiamas iš visų Lietuvos pakraščių į Kauną ir Vilnių, kur jį supirkinėjo vokiečiai. Su jais konkuravo[20]), ypač nuo 1480 m., kauniškiai pirkliai ir stengėsi kiek galėdami suvaržyti prūsams vaško supirkimą Kaune. Jie draudė šiems pirkti vašką mažesniais gabalais kaip trijų „akmenų" svorio („akmuo" ca. 13 klg.). Tiesa, kartais atskiri gabalai sverdavo net keliolika „akmenų". Vaškas

būdavo tam tikrose „*voskoboinėse*"[21]) sulydomas į dideles ma⸗ses, bet toks gabalas paprastai priklausydavo daugeliui savinin⸗kų. Todėl vokiečiams buvo draudžiama pirkti vaško gabalus, jei šie arba nesvėrė nustatyto svorio arba priklausė ne vienam pardavėjui (HUB X p. 501, 517, 543, 591; XI p. 630). Šituo kau⸗niškių nuostatu vaško rinka vokiečių pirkliams buvo žymiai su⸗mažinta. Vaško prekyboje yra žinomi ir kiti Lietuvos miestai. Minimi yra Trakai, kur arba vokiečiai supirkinėjo vašką arba patys trakiškiai jį gabeno Dancigan (HUB XI p. 637, 1020; 300 U 8, 84). Bet daugiausia vaško prekyboje žinomi yra Kau⸗no ir Vilniaus pirkliai, kurie jį gabena į Prūsus (300 U 8, 143, 145, 146, 147). Pav. kartą vilniečiai per Karaliaučių gabena vašką už 3000 kapų lietuviškų grašių, kur jis jiems yra sulaikomas (Acta Tomiciana IV p. 75). Daug vaško Vilniaus pirkliai gabena taip pat Rygon (LUB XII p. 129, 137). Iš Normedijos muitų sąrašų matyti, kokie dideli vaško kiekiai, palyginus su kitomis prekė⸗mis, apie 1472—76 m. yra eksportuojami iš Lietuvos į Prūsus (300 U 8, 25, 35).

Jau gana anksti girdėti skundų apie vaško falsifika⸗vimą (HUB VIII p. 145; IX p. 187; LUB XII p. 108). Į di⸗delius vaško gabalus būdavo įmaišoma žvyrų, akmenukų ar žir⸗nių. Kontoros vokiečiams buvo griežtai draudžiama šitokį vašką pirkti (HUB IX p. 626). Falsifikuotas vaškas būdavo konfis⸗kuojamas, bet tai nesulaikydavo nuo falsifikavimų. Tokio vaško su priemaišomis pasirodydavo rinkose visur (LUB XII p. 108).

Jau minėjome, kad javų eksportas iš Lietuvos prasi⸗deda gana vėlai. Iki 15⸗tojo amžiaus pusės grūdų iš Lietuvos visai neeksportuota (žiūr. psl. 58). Tik apie 15⸗tojo amžiaus pa⸗baigą užtinkame vienur kitur javus išvežant.

Lietuvos javų eksporto klausimas yra susijęs su javų eks⸗porto atsiradimu kaimyniniuose kraštuose, ypač Lenkijoje. Ka⸗dangi tų dviejų valstybių, Lietuvos ir Lenkijos, prekybos raidoje pastebima daug bendra, tai Lenkijos javų eksporto pradžia yra ir mums svarbi.

Ilgai buvo manoma, kad Lenkija jau nuo 14⸗tojo, net nuo 13⸗tojo, amžiaus buvusi tokis rytų Europos aruodas, tokia javų klėtis, kuri aprūpindavusi savo javais Vakarų Europos kraš⸗tus[22]). Ypač daug javų Lenkija turėjusi eksportuoti laimėjusi 1466 m., po antrosios Torno taikos, Dancigą[22a]). Bet šitie per⸗dėti tvirtinimai nedaug teturi pagrindo. Prof. St. Kutrzebos

nuomone, netikslu yra tarti, kad Dancigo laimėjimas tuoj būtų pakėlęs Lenkijos javų eksportą. Tas eksportas prasideda daug vėliau, 15-tojo amžiaus pabaigoje ir 16-tojo pradžioje, Žygimanto Senojo, o dar daugiau — Žygimanto Augusto laikais[23]). Iš dabar turimų tyrinėjimų matyti, kad Lenkijos javų eksportas nei 14-me, nei 15-me amžiuose negalėjo būti didelis. Jis pradeda smarkiau didėti tik 16-me amžiuje[24]), kada, ypač susidarius ypatingai palankioms eksporto galimybėms į Vakarus, imta valstiečiams įvesti baudžiavą, pririšant juos prie žemės, didinti dirbamos žemės arealą ir tuo plėsti javų produkciją[25]).

Panašiai galima kalbėti ir apie javų eksportą iš Lietuvos. Antroje 15-jo amžiaus pusėje javų iš Lietuvos dar labai mažai teišvežama. Jau Forstreuteris (o. c. psl. 59, 90), tyrinėdamas Normedijos muitų registerį iš 1473 m., kuriame surašytos tiek iš Dancigo Lietuvon, tiek ir iš Lietuvos Dancigan einančios prekės, pastebėjo, kad jame nėra javų, nors iš jo matyti, kad iš Lietuvos buvo išvežamas vaškas, medžiai *(Wagenschoss)*, pelenai, lajus *(Talg)* siūlai, linai, oda. Tiesa, negalima pasakyti, kad javai būtų visiškai neeksportuojami. Šiokių tokių eksporto pėdsakų turime jau maždaug nuo 1470 m. Jau 1468 m. vokiečių pirkliai Kaune turi nuo perkamųjų rugių sumokėti miestui po vieną pfenigį nuo statinės (HUB IX p. 307). Tik atrodo, kad jie tada pirkdavosi mieste javų tik maisto reikalams. Vėliau, iš tikrųjų, patiriame, kad vokiečiai perka kviečių alaus gamybai (HUB X p. 312).

1483 m. iš prūsų pirklių skundo girdime, kad jiems esą draudžiama patiems pirktis javų. O jei už jų pinigus kaunietis ir nuperkąs grūdų, tai Prūsų pirklys turįs nuo kiekvienos statinės *(tonne korn)* sumokėti dar po vieną grašį (HUB X p. 578). Kontora, pranešdama apie tai, pareiškia, kad šitas mokestis esąs naujas, nors Kauno miestas aiškina, kad šitas mokestis vokiečiams galėjęs būti nežinomas, nes jie a n k s č i a u g r ū d ų p r e k y b a n e s i v e r t ę (HUB X p. 691). Apie tą laiką javai jau galėjo būti po truputį išvežami. Iš 1482 m. yra jau žinomas Kazimiero draudimas javus eksportuoti, vadinasi, prieš tai turėjo būti kad ir kiek siunčiama grūdų užsienin[26]). Tokių uždraudimų išvežti javus mes žinome visur aplinkiniuose kraštuose. Pav., 1434 m. dėl nederliaus draudžiama javus išvežti iš Livonijos (OrdBr XXIV 47, 1434. IV. 19)[27]). 1446 m. iš ten pat neleidžiama gabenti grūdų Rusijon (LUB X p. 148). Panašių uždraudi-

mų kartais būdavo ir Prūsuose[28]). Tokie varžymai rodo, kad tais momentais, dėl nederliaus, bado ar kitų kurių priežasčių (pav. dėl didelio grūdų pareikalavimo karo metu, plg. U 8, $_{133}$), javų nebepakakdavo vietos reikalams. Bet pats draudimo fak- tas rodo, kad anksčiau javai turėjo būti išvežami. Ir tikrai, ki- tais metais po Kazimiero draudimo eksportuoti javus (1483), kaž koks Gardino gyventojas (Maczek) trimis transportais eks- portuoja 1000 statinių grūdų, ir Kazimieras prašo Dancigo pa- tuštinti mieste jo javams vieną sandėlį („*Speicher*") ir leisti juos parduoti svetimiems pirkliams — „svečiams" (300 U 3, $_{263}$). Iš šito laikotarpio turime dar ir daugiau faktų, kurie liudija, kad Kazimiero valdymo pabaigoje turėjo būti išvežama javų[29]). Daugiausia toji medžiaga liečia paties Kazimiero javų eksportą, kurį jo vardu varė iš Kauno ir Gardino keli jo faktoriai.

Pirmiausia turėjo būti išvežami rugiai. 1468 m. Prūsų pirkliai skundžiasi Kaunu ir Vilniumi už ėmimą miesto reika- lams nuo perkamųjų rugių statinės po vieną pfenigį (HUB IX p. 307). Atskirai mokesčiai nuo rugių minimi yra ir vėliau (HUB XI p. 672).

Didesnis javų eksportas prasideda tik 16-me amžiuje. Žy- gimanto Augusto „ustavos" karaliaus domėnų vietininkams jau aiškiai nurodo javų perteklių išvežti ir parduoti Karaliaučiuje ir Dancige (LM XXX p. 602). Ir 16-tojo amžiaus pusėje iš Lietu- vos dvarų bei domėnų javai plaukia upėmis į Karaliaučiaus ir Dancigo uostus, pripildydami čia sandėlius, kurie dar ir šiandien tebestovi ištisomis eilėmis prie Motlavos (Dancige) ir Priegliaus (Karaliaučiuje).

Medžiai, vaškas, kailiai ir vėliau javai buvo patys svar- bieji masiniai produktai, išvežami iš Lietuvos dideliais kiekiais, išskyrus javus, jau 15-tajame amžiuje. Vašką ir kailius, kaipo labai svarbias eksporto šakas, mini 1501 m. savo audiencijoje pas popiežių ir Erazmus Ciolekas (Vet. Mon. Pol. et Lit. II p. 277).

1473 metų Normedijos muitų sąrašas rodo, kad, be tų pa- grindinių prekių, iš Lietuvos yra išvežami dar s i ū l a i, kurie dažnai figuruoja kaipo „*littauisches garn*", odos, linai, taukai ir k.

II. Importo prekės

Kaip apskritai Hanza Europos Rytams, taip ir Dancigo bei Karaliaučiaus miestų pirkliai, išveždami iš Lietuvos žaliavą,

turėjo tarpininkauti perkant Lietuvai prekes iš vakarų ir pietų Europos. Išveždami iš Lietuvos mišką, kailius, odas, vašką, ja- vus, pelenus, degutą, dervą etc. Prūsų pirkliai turėjo atgabenti iš pietų ir vakarų Europos druskos, medžiagų, prieskonių, vyno; iš Švedijos geležies, „*Osemundt*", silkių ir menkių — iš Nor- vegijos ir Šoneno salos.

Svarbiausias Lietuvos importo dalykas vis dar buvo d r u s k a. Paprastai iš Lietuvos laivai plaukdavo su medžio transportais į Prūsus, o iš ten grįždavo su druska. Suprantama, kodėl stambesnieji pirkliai, be pelningo medžio eksporto, taip pat gyvai prekiavo druska. Žinoma, čia prisidėjo ir ta aplinkybė, kad abi prekių rūšis be didelio vargo ir išlaidų buvo galima siųsti vandens keliu. Druskos prekyba, matyti, davė daug pelno. 1451 m. Kazimieras, kaip rašo Kontora, norėdamas palenkti Prū- sų pirklius savo nusistatymui ir išreikalauti iš jų piniginį mo- kestį, grasina nebeleisti įvežti iš Prūsų druską (HUB XI p. 797). Į Lietuvą druska eidavo beveik iš vienų tik Prūsų. Iš Dancigo ji buvo transportuojama Karaliaučiun, o iš čia jau — Kaunan[1]). Čia vokiečiai turėjo vargo su kauniškiais dėl vadinamosios Kau- no sankrovos teisės. Kaunas nenorėjo praleisti vokiečių drus- kos toliau. Net Vilniaus pirkliams nenorėta leisti pirktis Kaune druskos tiesiog iš Prūsų pirklių (HUB XI p. 369). Norėdami su- varžyti druskos išvežimą iš Kauno, jie įvedė, šalia to muito, kurį reikėdavo mokėti įvežant, dar antrą mokestį, kai prūsai ją paim- davo vežti Vilniun (HUB XI p. 663). Patys Vilniaus pirkliai ne kartą skundėsi Kazimierui dėl to varžymo išvežti druską (HUB XI p. 363 pst. 1), todėl did. kunigaikštis pagaliau uždraudė tą antrąjį muitą (ALRG p. 71 sq.).

Toliau kauniškiai ėmė nustatinėti druskos statinių didumą *(Salztonnen)* ir drausti pardavinėti druską mažesniais kiekiais už nustatytuosius (HUB X p. 517). Kauniečiai vedė čia tą pa- čią politiką kaip ir su vašku. Jei iki Torno taikos vokiečiai ga- lėjo 6 „*tunne*" (statines) druskos parduoti 3—4 asmenims, tai dabar 6 „tonas" begalėjo pirktis tik vienas pirkėjas (HUB XI p. 121 p. 142). Tuo būdu į vartotojo rankas druska bepatekdavo tik vietos pirkliui tarpininkaujant. Gausinga korespondencija įvairiais druskos prekybos reikalais rodo[2]), kad druska buvo nuolatinis Lietuvos importo dalykas.

Druska lietuviams buvo reikalingiausia iš visų užsienio prekių, ir jos jie patogiau galėdavo gauti tik iš vokiečių. Todėl

nebeįleisti iš Prūsų Kunigaikštystėn druskos reiškė palikti kraštą beveik be jos. Jau 1433 m. Livonijos magistras, kovodamas su Žygimantu, prašo Did. Magistro paremti jį bent sulaikant druskos importą Lietuvon (LUB VIII p. 396). 1492 m. Kontora taip pat siūlo nesukalbamiems ir Prūsų pirklius varžantiems kauniečiams nebeparduoti druskos (HUB XI p. 401). Tam spaudimui buvo pasitaikęs patogus momentas, nes lietuvių druskos transportai iš Rusijos buvo nuskendę upėje (HUB XI p. 436). Iš Rusijos Lietuvon druska, matyti, taip pat buvo vežama. Pav., 1513 m. Žygimantas Senasis apgailestauja, kad druska iš Rusijos esanti gabenama slaptais keliais (Acta Tom. II p. 221). Iš Lietuvos santykių su Livonija matyti, kad druskos lietuviai gaudavo ir iš Rygos (HUB VIII p. 715 psl.; LUB XI p. 65, 586; XII p. 39, 135). Bet daugiausia druskos į Lietuvą ateidavo iš Prūsų. 1473 m. Normedijos registeris rodo, kad druskos Lietuvon įvežta 1800 su viršum „svorių" („*Last*", Forstreuter 60, 90). Kazimieras iš savo muitinių (Kauno, Bresto, Lucko), iš kurių jis užrašinėjo dovanomis įvairius dalykus, taip pat duoda vežimais (*telěga*) ar bačkomis ir druskos (ALRG p. 33 sq.).

Antra labai svarbi Lietuvos importo prekė buvo įvairios vilnonės m e d ž i a g o s, gera ir rupesnė gelumbė, balta ir spalvota drobė. Daugiausia buvo įvežama medžiagų angliškos ir flamandiškos kilmės. Anglų medžiagos (*sukno ankgelskoje*) dažnai yra minijos knygose „*danin vel. kniazia Kazimira*" (ALRG p. 32). Matyti, kad 15-tojo amžiaus antroje pusėje dideli įvairių rūšių medžiagų (*sukno stučnoje, anigil'skoje, frelinskoje, machal'skoe, novogon'skoe, florinskoe, kgilenskoe, žitomskoe, adamaškas,* ALRG p. 31—32) kiekiai praeidavo pro Lietuvos pasienio ir vidaus muitines. Minėtos medžiagų rūšys buvo didž. kunigaikščio dalijamos iš šių muitinių: Kauno, Smolensko, Putivliaus, Minsko, Kijevo, Lucko, L. Brasto. Be abejo, prekybiniuose santykiuose su Prūsais pati svarbioji buvo Kauno muitinė. Į rusiškųjų Kunigaikštystės dalių muitines medžiagos patekdavo per Lenkiją ir Livoniją. Ryga taip pat pristatydavo Lietuvai anglų ir flamandų medžiagų (HUB VIII p. 450). Prekyboje yra dar minima „*Ypersche laken*" (ibd. 451), „*Amstirdamisch tuch*" (HUB VIII p. 233), „*bredpeperssches*" (HUB XI p. 123) arba „*breites Pepersches Gewand*" (HUB XI p. 232). Visi šitie vardai šiandien mums nieko nebesako, bet tada tos įvairių pavadinimų medžiagos turėjo būti gerai pažįstamos.

Pardavinėjant medžiagas pasitaikydavo ir neteisybių. Fal-sifikuoti prekes anais laikais buvo labai įprasta. Jau minėjome, kad dažnai būdavo falsifikuojamas vaškas; druska taip pat buvo pardavinėjama su įvairiais priemaišais; net į silkių statines pa-tekdavo pašalinių dalykų (LUB XI p. 65 — Nr. 86). Pirklys, parduodamas savo prekę, rūpinosi tik ją kitam perleisti. Todėl jau nuo 1450 m. šaltiniuose aptinkama daug skundų medžiagų prekyboje. Pirmiausia skundžiamasi dėl blogos medžiagos (300 U 8, $_{130}$). Toliau dažnai girdėti, kad Prūsų pirkliai, bematuo-dami medžiagą, nusuka, imdami mažesnio ilgio matus (HUB VIII p. 80 — Nr. 110, 111, p. 332). Ne maža nusiskundimų gir-dėti iš Vilniaus pirklių dėl prastos medžiagų kokybės (HUB VIII p. 233 — 300 U 8, $_{19}$)[3]).

Medžiagų prekyba ypačiai verčiasi vilniečiai. Kaip kau-niškiai importo prekyboje daugiausia tarpininkauja druskos par-davimui, taip iš prieinamų šaltinių atrodo, kad vilniečiai daugiau-sia vertėsi pirkdami šilką ir pardavinėdami medžiagas (HUB XI 404). Matyti, kad anglų medžiagos turėjo didelių trūkumų, nes 1464 m. Dancigo miestas rašo Anglijos karaliui Eduardui ir Lon-donui, kad Lietuvos, Rusijos, Lenkijos ir k. kraštų pirkliai ne-beperką anglų medžiagų, bet imą brabantų, holandų ir flamandų gelumbes (HUB IX p. 85)[4]).

Kaip eksporte medžiai, vaškas ir kailiai, lygiai taip pat impor-te druska ir medžiagos buvo pačios svarbiosios prekės, kurios ei-davo dideliais kiekiais. Prūsai įveždavo dar ir kitų prekių; pav., Lietuvon eidavo anglų metalas[5]), gerai žinoma buvo švedų gele-žies rūšis „*Osemunt*" (LUB XII p. 131) ir kt. Iš susirašinėjimo su Dancigu žinome, kad Lietuvoje tada buvo jau specijalistų auk-sakalių (300 U 67, $_{189}$; HUB XI p. 651; 300 U 69, $_{161}$), vadi-nasi, metalo prekės Lietuvoje jau buvo gerai apdirbamos. Impor-tuojama dar geležies išdirbiniai (kirviai, ietys, dalgiai, kibirai, rogių šinos etc.).

Pasninkų metu Lietuvoje ne mažos reikšmės bus turėjęs silkių importas. Jau nuo 1450 m. turime žinių apie „*Heryncк-tonnen*" (HUB VIII p. 81, 300 U 3,$_{242}$). Kaip daugumas kitų prekių, taip ir silkių statinėse pasitaiko falsifikavimų — „*vorfel-schunge*" (HUB VIII p. 122).

Be čia minėtų svarbiausių prekių rūšių, šiek tiek buvo įvežama ir kitų dalykų; pav., vaistų (U 3,$_{440}$), vyno (LUB IX p. 307 pst.; 3 474; Act. Tom. III Nr. 257). Toliau importuojama

turėjo būti ir karo reikmenų, ginklų, pabūklų, parako[6]). Nusta⸗tyti visų tų prekių kiekį ar santykį su kitomis išvežamomis ir įvežamomis prekėmis yra neįmanoma, nes nėra statistikų. 15⸗tojo amžiaus šaltiniuose nieko neužtinkame apie prieskonių prekybą Lietuvoje, nors, be abejo, prieskoniai bus buvę Lietuvon įvežami. Erazmus Ciołekas pareiškia, kad lietuviai už savo eksportuo⸗jamas prekes (vaškas, kailiai) importuoja „druską, vyną, prie⸗skonius ir gelumbes" (Mon. Pol. et Lith. II p. 277). Šituose žodžiuose, matyti, yra suimtos keturios pagrindinės prekės, kurios į Lietuvą buvo labiausiai įvežamos.

Išvežamoms ir įvežamoms prekėms antroje 15⸗tojo amžiaus pusėje Lietuvoje yra jau dedami pasienio ir vidaus muitai. Kiekviena ateinanti ir išeinanti prekė turėjo būti apdėta mokesčiu didž. kunigaikščio iždui. Kokios nors muito politikos nematyti, protekciniai muitai nežinomi. Kokiais nuostatais vadovautasi dedant muitus, pasilieka neaišku. Iš pradžių mokesčiais buvo apdedami seniausieji Lietuvos miško eksporto produktai, pelenai ir dvi išdirbto medžio rūšys, vad. „*Wagenschoss*" ir „*Klapp⸗holz*". Antrojoje 15⸗tojo amžiaus pusėje (1452 m.) girdėti apie naujus muitus („neuwen czollen", HUB VIII p. 123). 1459 m. Dancigo miestas rašo Kunigaikštystės ponų tarybai, kad Kaune esą padidinti muitai „*ungewonlich*", kaip jie „*ny vor gewest*" (HUB VIII p. 475). Varžydamas vokiečių prekybą su Vil⸗nium, Kaunas buvo įvedęs dvigubą muitą, t. y. be įvežamojo dar ir išvežamąjį, nuo kurio juos Aleksandras atleido (HUB XI p. 617). Atskirais atvejais did. kunigaikštis prašydavo atleisti nuo muitų jo faktorių išvežamas prekes (300 U 2,$_{214, 229}$). Dėl muitų didinimo ir jų išreikalavimo Lietuvos pirklių skundų gir⸗dėti nuo pat Kazimiero valdymo pradžios (LUB IX p. 620). Pirkliai stengdavosi visais galimais būdais apeiti muitus, nors už muito nesumokėjimą prekės būdavo atimamos, o jie patys dažnai sulaikomi (LUB VIII p. 498—Nr. 855). Lietuvos Kuni⸗gaikštystės muitinių tarifų iš 15⸗tojo amžiaus dar neturime. Prūsuose yra žinomi dar muitai, imami šliuzams įtaisyti (HUB XI p. 389).

Savaime aišku, kad Lietuvos prekyboje su Prūsais pirmoje eilėje reikia statyti Dancigą, o paskui Karaliaučių. Karaliaučius niekada negalėjo pavyti Dancigo, ypač dar kad jis buvo mažiau turtingas kapitalais. Dancigas šiuo atžvilgiu neturėjo sau kon⸗kurento. Be to, užjūrio prieskoniai, medžiagos, Silezijos ir kitos

vokiečių manufaktūros prekės buvo beveik vien tik Dancigo monopolis.

Su Lietuva, teisingiau su Kaunu, Prūsuose prekiauja dar Elbingo (HUB XI p. 717) ir Torno (ibd. p. 282) miestai. Be to, su Lietuva šiokius tokius santykius bus palaikę dar Bremeno (HUB VIII p. 278) ir Liubeko pirkliai (HUB VIII p. 730).

Lietuvos prekyboje pirmoji vieta, be abejo, priklauso Kaunui. Tiesa, 1471 m. kauniškiai, rašydami Dancigui dėl Normedijos užtvenkimo, pareiškė, kad Vilniaus pirkliai „daugiau prekių išvežą ir atvežą Nemunu“ už kauniškius (HUB X p. 36). Tai davė pagrindo Hirsch'ui manyti, kad Vilnius varęs su Dancigu didesnę prekybą nei Kaunas (p. 169, 282—284). Bet Kaunas šitokį pareiškimą darė tik, kai turėjo būti svarstomas Normedijos šakos užtvenkimo klausimas, kuris buvo susijęs su išlaidomis. Kauniškiai vieni nieko nenorėjo daryti ir Dancigo miesto raštą tuo reikalu pasiuntė Vilniun. Vilnius pradeda kilti po antrosios Torno taikos; vilniečiai išsikovoja Kaune teisę prekiauti su Prūsų pirkliais, jie aktyviai užsiima gelumbių prekyba ir patys varo betarpiškai prekybą su Dancigu (HUB XI. p. 580; plg. 300 U 7, $_{122}$; U 8, $_{142}$)[7]), bet vis dėlto Kauno miestas prekyboje su Prūsais užima pirmąją vietą. Apie labai išaugusią kauniškių prekybą, kuri nustelbusi net Prūsų pirklius, kalba mums patys Kontoros vokiečiai (HUB XI Nr. 554; plg. Stein p. 250). Prekyboje su Prūsais toliau figūruoja nemažai dar Gardinas, Nauj. Trakai (300 U 8 $_{84}$) ir Kėdainiai (U 8 $_{120}$)[8]).

Iš viso to skyriaus matome, kad Kontoros vargai ir trynimosi su vietiniais pirkliais antroje 15-tojo amžiaus pusėje nedaug teatsiliepė prekybos santykiams. Tarp Lietuvos ir Prūsų — pirmiausia Dancigo ir Karaliaučiaus — buvo išsiplėtusi ano laiko sąlygomis gana gyva prekyba. Prekybai nepalankiame laikotarpyje — 1499 m. — Kaune bus buvę apie 30 Hanzos pirklių (Stein p. 329). 16-me amžiuje lietuvių prekyba su Prūsais įgauna naują pobūdį. Žygimanto Senojo laikais ekonominėje Lietuvos politikoje pastebima nauja tendencija: įvedami nauji ir griežti fiskaliniai pasienio muitai, kurių tarifai yra išlikę. Medžiaga apie prekybą su Prūsais gausėja, bet į užsienį eina beveik tos pačios pagrindinės prekės. Bet apie 16-tojo amžiaus Lietuvos prekybą su Prūsais turės būti kalbama kitoje knygoje.

Pastabos ir citatos

PIRMAS SKYRIUS

Veikalai iš Lietuvos prekybos istorijos. Jos šaltiniai. Žvilgsnis į Lietuvos prekybos santykius iki pusės 15-tojo amžiaus

A. Lietuvos prekybinių santykių tyrinėjimo stovis 14-tojo — 17-tojo šimtmečių laikotarpiui. Dalyko literatūra ir esamoji archyvų medžiaga

I. Studijos apie Lietuvos prekybinius santykius Didž. Kunigaikščių gadynėje

Psl. 34

1. *Łowmiański, Henryk:* Studja nad początkami spoleczeństwa i państwa Litewskiego. Tom I. Wilno 1931, psl. 162—174. *Prochaska Antoni:* Dzieje Witolda w. księcia Litwy. Wilno 1914, psl. 338—357 (Handel Litwy).

2. *Hirsch, Theodor:* Danzigs Handels- und Gewerbegeschichte unter der Herrschaft des Deutschen Ordens. Preisschriften, gekrönt und herausgegeben von der Fürstlich Jablonowskischen Gesellschaft zu Leipzig, Bd. VI, Leipzig 1858, psl. 160—172.

Psl. 35.

3. *Hirsch:* Ibd. psl. 282—287.

4. *Stein, Walter:* Vom deutschen Kontor in Kowno, HGbll, t. XXII, sąs. 1 ir 2 (1916) psl. 225—266.

5. HUB X tom., psl. XII sq,; XI tom., psl. XXV—XXX.

6. *Karge, Paul:* Zur Geschichte des Deutschtums in Wilna und Kauen (Kowno), Altpreuss. Monatsschrift, tom. 54 (1917) psl. 34—94.

7. *Simson, P.:* Geschichte der Stadt Danzig, Bd. 1 und 2. Danzig 1913—18. Tom. I, iki 1517 m. (1913), psl. 106 sq., 301—303, 358—362; tom. II, 1517—1626 m. (1918), psl. 12, 35, 158 sq., 207, 269 sq., 516; tom. IV (1913—18). psl. 114 sqq.

8. *Danziger Inventar* 1531—1591, bearbeitet von P. Simson, mit einem Akten-Anhang. (Inventare Hansischer Archive des 16. Jhs. hgg. vom Verein für Hansische Geschichte, Bd. 3. München u. Lpzg. 1913.

Psl. 36

9. *Remeika*, J.: Der Handel auf der Memel von Anfang des 14. Jhs. bis 1430. Atspaudas iš „Tauta ir Žodis", tom. III, 1927. Diss. Kiel. 1927.

10. *Forstreuter, Kurt:* Die Memel als Handelsstrasse Preussens nach Osten. Königsberg i. Pr. 1931. Žiūr. J. Jakšto recenziją „Vaire" 1933 m. Nr. 5, psl. 113. *A. J.:* „Praeitis" 1933 (t. II) psl. 464—467.

11. *Hildebrand*, H.: Das deutsche Kontor zu Polozk, Baltische Monatsschrift 22 tom., (1873) psl. 342—381. Plg. *Tichomirov Iv.:* Torgovyja snošenija Polocka s Livonijej v 14-om věkě, ŽMNPr, 1876 (maj), psl. 162—174.

Psl. 37

12. *Schroeder*, Hans, Georg, v.: HGbll. tom. 23 (1917) psl. 23—156.

13. *Goetz, Karl Leopold:* Deutsch-russische Handelsverträge des Mittelalter. 1926. *Goetz:* Deutsch-russische Handelsgeschichte des Mittelalters. 1921.

14. *Jensch, Georg:* Der Handel Rigas im 17 Jahrhundert. Ein Beitrag zur livländischen Wirtschaftsgeschichte in schwedischer Zeit. MLG. Bd. 24 (1930) 49—146.

15. *Raths, Ernst Robert:* Der Weichselhandel im 16 Jhs. Diss. Marburg 1927. Poznań 1927. Ta pati disertacija supopuliarinta: *Raths*, E. R.: Die Entwicklung des Weichselhandels von der Mitte des 13. bis zum 15. Jahrhundert. Deutsche Blätter in Polen, Jahrgang IV (1927), Heft 6—9, psl. 269, 350, 391, 448.

16. *Rybarski, Roman:* Handel i polityka handlowa Polski ir XVI stuleciu. Tom. I (1928), II (1929) Poznań.

17. *Olanczyn, Domet:* Do istorii torhowli Rusy-Ukrajiny z Baltykoju, zokremaž Staroduba z Kenigsbergom, na prykinci XVII i pocz. XVIII st. Widbytka z Zapiski čynu Svetoho Vasilija Velikoho, VI, Żowkwa 1932, psl. 27 (16—40). (Ukrain). (Žiūr. recenz. Kwartalnik historyczny, 1933 m. tom. 48, 2 dalis, psl. 185).

18. *Tyszczenko, Mykola:* Narysy istorii zownisznoji torhowli Starodubszczyzny w XVIII w. Wseukrajinska Akademja Nauk. Zapysky istoryczno-filolohicznoko Widdilu. Kn. XXVI, Kyjv 1931, psl. 315—367. (Žiūr. recenz. Kwartalnik historyczny 1933 m. tom. 47, 2 dalis, psl. 186). Plg. kitą darbą *Tyszczenko M.:* Forposty, mytnyci ta karantyny na zachidniomu pohranyczczju, w zw'jazku z zowniszniojи torhowleju Ukrajiny w XVIII w.

Istoriczno-Heograficznyj Zbirnik, Wseukrajinska Akademija Nauk, Kyjiv 1931, psl. 37—107 (žiūr. recenz. Kwart. histor. 1933, t. 47, 2 d., psl. 185).

Psl. 38

19. *Jaroszewicz, J.*: Obraz Litwy pod względem jej cywilizaciji. Wilno, t. II (1845) psl. 90—122. t. III (1845) psl. 122 sqq. Jaroševičiaus II tomo tas skyrius buvo perspausdintas 1866 m. „Pamiatnaja knižka Grodnenskoj guberniji" rusų kalba: „Očerk torgovli drevnej Litvy". Plg. 16 d. Grod. gub. vědom. 1865, Nr. 30—31. Atitinkami Jaroševičiaus knygos skyriai buvo taip pat sulietuvinti; plg. *Gvildys J.*: Lietuvos Didž. Kun-jos ūkio bruožai nuo XII amž. ligi Vytauto laikų. „Lietuvos Ūkis" 1923 Nr. 9, psl. 19—22. *Gvildys J.*: D. L. Kunigaikštijos ūkio bruožai nuo Vytauto laikų ligi XVIII amž. „Lietuvos Ūkis", 1923 m. V—VI, 28 psl.

20. *Dovnar-Zapolski, M.*: Gosudarstvennoje choziajstvo litovskoj Rusi pri Jagelonach. Kiev 1902, psl. 329 sqq. (medžio prekyba), 493 sqq. (druskos prekyba), 500 sqq. (muitinės), 516 sqq. (muitai). Plg. *Dounar-Zapol'ski M.*: Socyjal'na-ekonomična struktūra Litouska-Belaruskae dziaržavy u XVI —XVIII stalec'ciach. Gistaryčna-archeologičny zbornik, Nr. 1 (1927, Mesk). Instytut Belaruskae Kul'tury, psl. 31—42 Gandal i gandlëvaja politika. Psl. 42—66, Struktūra gandliu.

21. *Pičeta V.*: Agrarnaja Reforma Sigizmunda Augusta. T. I. (1917) psl. 62—81.

22. *Ruševskij, M.*: Istorija Ukraini-Russi, Lvovas. tom. VI (1907) Żite ekonomične, kul'turne, nacional'ne 14—17 vikiv. psl. 12 sqq., 32 sqq, 86 sqq, 169—224 sqq.

23. *Balinski:* Historya miasta Wilna I tom. 1836.

24. *Rimka, Albinas:* Lietuvos prekybos santykiai ligi unijos su lenkais. Lietuvos univ-to Teisių fak-to darbai. II tomas (23—86 psl.), 3-čios knygos. Kaunas, 1925.

II. Trumpas žvilgsnis į nespausdintąją archyvų medžiagą iš Lietuvos prekybos istorijos

Psl. 39

1. Akty Litovsko-Russkago gosudarstva, išl. *M. Dovnar-Zapolskij,* Čtenija v imperatorskom občestve istoriji i drevnostej Rossijskich pri Moskovskom Universitete, tom. 191, 1-ma dalis, 1390—1529. Maskva 1899.

2. Pirmieji šeši tomai „*Hans. Urkundenbuch*" (iki 1433 metų) visai nedaug teduoda medžiagos apie Lietuvos prekybą. 7-tojo tomo (laikotarpiui 1434—1450) trūksta. Medžiaga yra renkama. Tas tomas turi pasirodyti. Daug daugiau medžiagos yra paskutiniuose trijuose HUB tomuose: VIII t. (1451—1463), IX t. (1463—1470), X t. (1471—1485) ir XI t. (1486—1500).

Visi jie Dr. Walter'io Stein'o išleisti. Ypač daug medžiagos paskutiniaja-me (11-me) tome.

3. *Russko-jevreiskij archiv*, dokumenty i materialy dlia istoriji jevre-jev. Tom. I—II (Dokumenty i regestry k istoriji litovskich jevrejev, 1388—1550), sostavil S. A. *Beršadskij, St.* Petersburg 1882, tom. I—II Plg. *Beršads-kij S. A.*: Litovskije jevrej. Istorija ich juridičeskago i obščestvennago polo-ženija v Litvě. 1388—1569. St. Peterbg. 1883.

4. *Archeografičeskij Sbornik* dokumentov otnosiasčichsia k istorii Se-vero-Zapadnoj Rusi, tom. III (1867) psl. 289—322, IV (1867) psl. 252 — (289. Čia atspausdintas Bresto muitinės knyga apima sausio-kovo mėn. (t. III) ir balandžio mėn. iki gegužės mėn. 12 d. (t. IV).

5. *Akty izdavajemyje Vilenskoju* archeografičeskoju komisijeju dlia razbora drevnich aktov tom. X (Akty Vilenskago magistrata i magdebur-giji). Vilnius 1879 m., tom. XX (Akty kasajuščichsia goroda (Vilny). Vilnius 1893 m., XIV (Inventari iměnij 16-go stoletija), Vilnius 1887 psl. tom. XIV sqq. ir psl. 645—655. (Čia atspausdinta iš antros pusės 16-tojo šimt-mečio — metai nežinomi — Kauno muitinės knygos nuo balandžio mėn. 20 dienos iki birželio mėn. 20 d.).

6. Reikėtų dar paminėti: *Belaruski Archiv* (Archivum Alborutenum), tom. I (16—17 šmt.) Minskas 1927. Instytut Belaruskae Kul'turae. Archeo-grafična Komissia. Psl. 209—212 atspausdinta Lietuvos muitų sąrašai iš 1548 metų (*„De Lithuaniae theloneis auctis et innovatis"*). Keletas dalykėlių yra rinkinio *Acta Tomiciana*, tom. III (1514—15) Posnaniae 1853, psl. 145, 190 etc. t. IV (1516—18), t. IX (1527) Posnaniae 1876. Paminėtina dar: AŽR, AJZR, ArJZR ir *kniga Posol'skaja* metriki vel. kniaž. Litovskago (1545—1572), išl. M. Obolenskio ir I. Danilovičiaus Maskva 1843.

7. Bendrą Dancigo archyvo apžvalgą yra parašęs jo pertvarkytojas ir labai gabus archyvo organizatorius *Bär, Max*, Dr. Geh., Archivrat, Ar-chivdirektor in Danzig (Das K. Staatsarchiv zu Danzig. Seine Begründung, seine Einrichtung und seine Bestände. Mitteilungen der k. Preussischen Ar-chivverwaltung. Heft 21. 1912). Specijalesnis straipsnis yra *Papritz, Johan-nes*, Dr.: Die Bedeutung des Danziger Staatsarchivs für die Handelsge-schichte. Festschrift zur Feier des 25 jährigen Bestehens des Staatsarchivs. Danzig 1928. S. 82—116. Šitame straipsnyje apskritai kalbama apie Dancigo archyvo reikšmę prekybos istorijai, ypač Hanzos istorijai. Paminėtina dar ne tik Dancigo, bet ir kitiems Pabaltijo archyvams: *Kernkamp*, G. W. Dr.: Baltische Archivalia, Onderzoek naar archivalia belangrijk voor de Geschie-denis van Nederland, in Stockholm, Kopenhagen an de Duitsche Oostzee-steden. Rijks Geschiedkundige Publicatien. Kleine Serie 4. Haag 1909, psl. 173 sqq., 247 sqq., 253—258. Šį tą galima rasti: *Folz, M.*: Geschichte des Danziger Stadthaushaltes. Quellen und Darstellungen zur Geschichte Westpreussens, herausgegeben vom Westpreuss. Geschichtsverein, tom. VIII (1912) Danzig.

Psl. 40

8. *Simson P.*: Geschichte der Stadt Danzig, t. II (1913) psl. 301. *Häpke R.*: Die Regierung Karls V. u. der europäischen Norden. Lübeck 1914, psl. 17.

9. *Lengnich G.*: Geschichte der Preussischen Lande Königlich Polni≈schen Anteils, t. I (1526 sqq.) Danzig 1722, t. II, psl. 21, 28 sq., 33, 52, 67 sq., 122 etc. Tomų gale eina priedai (Beilagen), kur, tarp kitko, atspausdinti do≈kumentai, liečią Kauno muitinės išnuomavimą dancigiškiams, Beilagen, tom. II, psl. 72—82.

10. *Hirsch Th.*: Danzigs Handels≈ und Gewerbegeschichte a. a. O. psl. 160—172, 282—287.

11. *Stein W.*: Vom deutschen Kontor in Kowno o. c. psl. 225—266.

12. *Karge, P.*: Zur Geschichte des Deutschtums in Wilna o. c. psl. 34—94.

13. *Danziger Inventar*, 1531—1591 mit einem Akten≈Anhang, 1913.

14. Greičiausia apie Lietuvą orientuotis bus galima iš vardų rodyklės: „Litauen", „Kowno, Kauen" ir „Wilna".

15. *300, Abt. 9* (Act. int.) Atskiri tomai apima šiuos laikotarpius:

Tom.	*1.*	1515—1521	Tom.	18.	1567
„	1[a].	1521—1550	„	18[a].	1567—1574.
„	2.	1523—1526	„	19.	1568.
„	3.	1527—1531	„	20.	1569.
„	*4.*	1532—1534	„	21.	1570
„	*5.*	1535—1538	„	22[a].	1570—1572 (Hansa)
„	*6.*	1539—1541	„	22[b].	1571
„	7.	1542—1545	„	23.	1572.
„	8.	1546—1548	„	24.	1573—1576 (Hansa)
„	9.	1549—1551	„	25.	1575—1576
„	9[a].	1551—1566	„	25[a].	1575—1577
„	10.	1552—1553	„	26.	1577
„	11.	1554—1556	„	27.	1577—1579.
„	12.	1557—1559	„	28.	1578—1579
„	13.	1560—1562	„	28[a].	1578—1582
„	14.	1563	„	29.	1580
„	15.	1564	„	30.	1581.
„	16.	1565	„	31.	1581—1583
„	17.	1566	„	32.	1582.

Toliau seka nuo 33 tomo iki 65≈tojo laikotarpis nuo 1582 iki 1635 m. Žiūr. Lietuvą liečią aktai pas Simsoną. Danz. Inv. Nr. Nr. 2162, 3126, 3138, 3141, 3360, 4109, 4191, 5380, 8183, 8399.

Psl. 41

16. P. Simsonas (Danziger Inventar) cituoja tą skyrių pav. šitaip: „act. inter. 12, 105", vadinasi, 12 reiškia tą „nuncijų" aktų tomą, o 105 — tomo puslapį. Pilna signatūra būtų šitokia: 300, (Abt.) 9, 12, 105.

17. *300, Abt. 10 (Ordnungsprozesse).*

Tomai: 1. 1545, 1552, 1553, 1555—1563, 1565—1568.
„ 2. 1568—1569.
„ 3. 1569—1570.
„ 4. 1571—1573.
„ 5 t. iki 29 tomo apima laikotarpį 1573—1656.

18. *300, Abt. 19 (Pfahlkammer).*

Tomai: 1. 1460.
„ 1[a]. 1461—1462.
„ 2. 1463—1464.
„ 2[ab]. 1464—1471. 1465—1467.
„ 2[c]. 1466.
„ 3. 1468—1473.
„ 4. 1470—1471.
„ 5. 1474—1476.
„ 5[a]. 1475.
„ 6. 1471.
„ 7. 1490—1492.
„ 8. Pfahlkammerbuch 1498—1499.
„ 8[a]. ca. 1503.
„ 9. Pfahlkammerbuch 1506.
„ 9[a] Einahmen und Ausgaben der Pfahlkammer 1508—1521.
„ 10. Pfahlkammerbuch 1510.
„ 11. 1530. Pfahlkammerrechnung. (Suregistruotos iš Lietuvos įvežamos prekės).
„ 12. 1557. Register von Ausschiffung des Kornes und Weizens.
„ 13. (Spanien).
„ 14. Rechenschaft von der Pfahlkammer.
„ 15. 1632. Pfahlkammerschussrechnung für den königlichen Kommissar.

Nuo 15-tojo iki 53 tomo laikotarpis nuo 1632 m. iki 18 šmt. (Bücher der Pfahlkammer).

„Pfahlgeld" — mokestis buvo imamas nuo visų su prekėmis išvažiuojančių ir išplaukiančių laivų. Pats jo pavadinimas yra kilęs nuo kuolų (Pfähle), kurie buvo Vislos tėkmės sutvarkymui įkalami upėn. Prie jų, pagal to laiko paprotį, buvo pririšami laivai. Plg. *Lengnich G.:* Ius publicum civitatis Gedanensis oder der Stadt Danzig Verfassung und Rechte, hgg. v. Dr. O. Günther. Danzig 1900, psl. 430 sq.

19. *300, Abt. 24 A (Handel).*

Tomai: 1. XVI. Jahrhundert, Convolut
„ 2. 1529 Convolut.
„ 3. 1530—39 Convolut.
„ 4. 1540—1549 Covolut.
„ 5. 1550—1559 Convolut.
Nuo 6 iki 36 tomo laikotarpis nuo 1560 m. iki 18 šimtm.
„ 12. XVI Jahrh. Convolut.
„ 13. 1553. Jaske und der Bersteinhandel.
„ 14. 1570. Moscovitische Freibeuter.
„ 16. 1574—1577. Arrestsachen.
„ 17. XVI. Jahrh. Freibeuter, Kaper, Lübische Auslieger.
„ 18. XVI. Jahrh. Salzhandel (N. B.: die aus dem Nach= lass Loitz stammenden Stücke sind wieder dorthin 300, 40 gelegt).
„ 19ᵃ. 1600—1610. Convolut.
„ 39. 1622 — Memeler Handel. (1622) L i t t a u e r Handel.
„ 458. 1583. Korn=, Salz= und Heringsmesse und ihre Ge= schefte.

Žiūr. Lietuvą liečią dalykai Danz. Inventar Nr. Nr. 1309, 2131, 4525, 4533, 4589, 6790,

20. *300, Abt. 27 (Missive).*

Tom.				Tom.		
Tom.	6	1456—1470		Tom.	26	1559/60
„	7	1489—1508	(1471—88 trūksta)	„	*27*	1561
				„	*28*	1562—63 Konzepte
„	8	1509—1516	(1515 vi= sai nėra)	„	*29*	1564—65
				„	*30*	1566—67
„	9	1517—1522		„	*31*	1568—69
„	10	1523—1526		„	32	1570—71
„	11	1527—1531		„	34	1572—73
„	12	1528—1532		„	35	1574—76
„	13	1532—1535		„	*36*	1577
„	14	1535—1536		„	37	1578
„	15	1537—1539		„	38	1579
„	16	1539—1440		„	39	1580
„	17	1540—1542		„	*40*	1581—82
„	18	1542—1544		„	*41*	1583—87
„	19	1545—1546		„	*42*	1588—91
„	20	1547—1549		„	43	1592—94
„	21	1550—1551		„	*44*	1595—96
„	22	1551—1554		„	*45*	1597
„	23	1555—1556		„	*46*	1598—1599
„	24	1557		„	*47*	1600—02
„	25	1558	(17=tojo šimtm. nuorašai)	„	*48*	1603—04

Toliau nuo 49 t. iki 146 t. laikotarpiui yra Missive 1605—1607 iki 1813—14 m. Nuo 147 t. iki 512 t. seka Missive-Konzepte, laikotarpiui 1539—1814.

21. *Missive-Konzepte.*

Tom. 147.	1539—1600	Tom. 151.	1551
„ 148.	1549	„ 152.	1551
„ 149.	1549	„ 153.	1552
„ 150.	1550	„ 154.	1553

Toliau nuo 155 t. iki 512 t. Missive-Konzepte apima laikotarpį 1553—1814.

22. Daug pilnesnis vaizdas Lietuvos prekybą liečiančių raštų gaunasi iš Missive dalies pas Simsoną, negu iš kitų archyvo dalių, žiūr. Danz. Inventar Nr. Nr.:

11,	1416,	1784,	3542,
27,	1428,	1844,	3721,
76,	1438,	1845,	3747,
106,	1451,	2239,	4054,
110,	1454,	2265,	4057,
223,	1467,	2279,	4077,
300,	1469,	2340,	4117,
322,	1487,	2352,	4778,
724,	1488,	2365,	4795,
798,	1494,	2499,	4820,
806,	1508,	2823,	7006,
1162,	1509,	2901,	7007,
1214,	1532,	2991,	8163,
1246,	1576,	2993,	9037,
1254,	1582,	3091,	9386.
1255,	1589,	3477,	

23. *300, Abt. 28 (Hanseatica).*

Tom. 1.	1525	
„ 2.	1525	
„ 3a.	1522	Rezess des Hansetages
„ 3b.	1522	Rezess des Hansetages
„ 4.	1523	Rezess des Hansetages
„ 5.	1523	Rezess des Hansetages
„ 6.	1524	Rezess des Hansetages

Nuo 7 t. iki 85 t. laikotarpis 1525—1628 m.

Tom. 94. 16. u. 17. Jahrh. Moscovitia.
„ 110. 16. Jahrh. Livland.
„ 118. 16. Jahrh. Danziger Gesandten.
„ 122. Sudermann.

Žiūr. Lietuvai Danz. Inventar Nr. Nr. 6358, 8158.

24. *300, Abt. 29 (Ständische Rezesse).* Ständische Verhandlungen und sonstige Landes=Angelegenheiten.

Tom. 5.	1504—1513	Tom. 10.	1529—1531
„ 6.	1515—1523	„ 11.	1532—1538
„ 7.	1522—1524	„ 12.	1540—1546
„ 8.	1524	„ 13.	1547—1551
„ 9.	1525—1528		

Nuo 14 t. iki 109 t. laikotarpis 1552—58 m. iki 1630—31 metų.

Plg. Lietuvai Danz. Inv. Nr. Nr. 133, 410, 1497 (pas Simsoną ten klai=dingai — U 119 D, 63) 2368, 2733.

25. *300, Abt. 33 (Appellationsprozesse).* Akten der beim Rathe zur Appellation gebrachten Prozesse. Žiūr. Kauną liečią aktai, t. 18, psl. 203 (1524); t. 33, psl. 206 (1530).

26. *300, Abt. 34 (Bittschriften).* Naujai sutvarkyta, žiūr. archyvo Re=pertorium Nr. 34. Plg. Danz. Inventar Nr. 8738 (Lietuva).

27. *300, Abt. 43 (Schöffengericht, freiwillige Gerichtsbarkeit, Stiftun=gen, Testamente).*

Tom. 5. (Fragment) 1507—1513.
„ 5b. Schöppenbuch 1526—1530.
„ 6. Fragment 1535.
„ 7. Fragment 1550.
„ 7a. Bruchstück, April 1554.
„ 8. Schöffenbuch 1556—1559.

Nuo 9 t. iki 26 t. laikotarpis 1560—61 m. iki 1606—1607 m.

28. 300, Abt. 53 *(Auswärtige Beziehungen).*

Pak. Nr.	11.	Polen. König von Polen Sigismund I. 1526.
„ „	12.	Schweden. 1526—1534. König von Polen Sigis=mund I. 1527.
„ „	13.	Polen. König von Polen. Sigismund I. 1527.
„ „	21.	„ „ „ „ „ I. 1528—1548.
„ „	22.	„ „ „ „ „ August und Stephan Bator. 1551—1564, 1580.
„ „	23.	Polen Könige . . . . 1589—1632.
„ „	24.	„ „ . . . . 1672—1795,
„ „	25.	„ „ . . . . 1698—1732.
„ „	26.	„ „ . . . . 1734—1763.
„ „	27.	„ „ . . . . 1765—1792.

Pak. Nr. 30. Herzogtum Preussen . . . . 1526—1531.
„ „ 31. Königsberg . . . . 1526—1530.
„ „ 34. Livland. Herzogtum . . . . . 1527—1557.
„ „ 35. „ „ . . . . . 1558—1596.
„ „ 128. Polen . . . . 1586, 1587, 1588.
„ „ 129. Polen. 1557—1574. Der Livländische Krieg.
„ „ 130. Polen. 1556—1567. Polnische Gesandte u. Danzig.
„ „ 154. König Sigismund II. von Polen. 1556—1573.
„ „ 156. Geldzahlungen f. Sigismund II. 1557—1571.
„ „ 180. Herzogtum Kurland . . . . 1664—1770.
„ „ 338. Kurland — Mitau . . . . 1635—1785.
„ „ 339. Kurland — Libau . . . . . 1603—1771.
„ „ 340. Herzogtum Kurland . . . . 1599—1790
„ „ 342. Livland — Pernau . . . . 1526—1782.
„ „ 343. Livland — Riga . . . . .1600—1619.
„ „ 344. Livland — Riga . . . . . 1630—1707.
„ „ 345. Livland — Riga . . . . . . 1710—1745.
„ „ 346. Livland — Riga . . . . . . 1751—1792.
„ „ 365. Polen. König Sigismund III. . . 1626—1629.
„ „ 366. „ „ „ „ . . 1626—1629.
„ „ 367. „ „ „ „ . . 1605—1618.
„ „ 368. „ „ „ „ . . 1619—1625.
„ „ 369. „ „ „ „ . . 1627—1632.
„ „ 370. „ Sigismund III. Schwester . 1591—1625.
„ „ 372. „ „ III. Gemahlin . 1609—1619.
„ „ 405. Polen. Johann Kasimir . . . . 1649.
„ „ 406. Polen Johann Kasimir . . . . 1657.
„ „ 407. „ „ „ . . . . . 1660.
„ „ 408. „ „ „ . . . . . 1661—1666.
„ „ 409. „ „ „ . . . . . 1667—1668.
„ „ 418. „ „ „ . . . . . 1648—1649.
„ „ 419. „ „ „ . . . . . 1648—1652.
„ „ 420. „ „ „ . . . . . 1653—1655.
„ „ 421. „ Johann III . . . . . 1674—1696.
„ „ 422. „ Sigismund III . . . . 1588—1621.
„ „ 423. „ Johann Kasimir . . . 1666—1668 (1671).
„ „ 428. Russland.
„ „ 429. iki 438. Russland nuo 1667 iki 1791 m.
„ „ 443. Polen. König Sigismund I. . . . 1528—1531.
„ „ 446. „ „ „ I. . . 1532.
„ „ 447. „ „ „ I. . . 1533—1534.
„ „ 448. „ „ „ I. . . 1535—1540.
„ „ 449. „ „ „ I. . . 1541.
„ „ 450. „ „ „ I. . . 1542—1543.
„ „ 451. (aufgelöst).
„ „ 452. Polen. König Sigismund I. . . 1544—1548.
„ „ 453. „ Königin Bona . . . . 1535—1555.

Pak. Nr. 454. Polen. König Wladislau IV. . 1632—1635.
" " 455. " " " IV. . 1636—1639.
" " 456. " Königin Luise Marie . 1646—1666.
" " 457. " König Heinrich Valois . 1573—1575. (?)
" " 458. " König Stephan Batory . 1575—1576. (?)
" " 477. " Johann III . . . . . 1673—1676.
" " 478. " Johann III . . . . . 1674—1693.
" " 479. " Johann III . . . . . 1674.
" " 480. " Johann III . . . . . 1674—1676.
" " 488. " König Michael . . . . 1670.
" " 489. " Johann III . . . . . 1677—1678.
" " 490. " Sigismund II August . . 1549—1571.
" " 493. " Sigismund III . . . . 1589—1605.
" " *494.* " Sigismund August . . 1553—1568.
Handelgeschäfte des Königs.
" " 495. " Sigismund II. August . 1552—1568.
" " *496.* " " " " . 1572—1573.
Interregnum nach dem Tode Sigismunds II. Augusts.
" " 497. Polen. . . . . 1594—1595.
" " 498. " . . . . 1587—1598.1612
" " 506. " Die Kinder Sigism. III. 1633—1652.
" " 509. " . . . . 1592—1596.
" " 522. " . . . . 1640—1645.
" " 531. " . . . . 1646—1648.
" " 545. " . . . . 1631—1648.
" " 553. " . . . . 1632—1648.
" " 554. " . . . . 1632—1648.
" " 555. " . . . . 1632—1648.
" " 566. " . . . . 1652—1663.
" " 567. Herzogtum Preussen . . . . 1531—1532.
" " 568. " " . . . . 1532—1534.
" " 569. " " . . . . 1532—1534.
" " 570. " " . . . . 1536—1537.
" " 571. " " . . . . 1538—1540.
" " 572. " " . . . . 1541—1544.
" " 573. " " . . . . 1545—1548.
" " 574. " " . . . . 1549—1552.
" " 575. " " . . . . 1553—1556.
" " 576. " " . . . . 1558—1562.
" " 577. " " . . . . 1563.
" " 578. " " . . . . 1564—1565.
" " 579. " " . . . . 1566—1568.
" " 660. Polen. Kasimir. Allg. Unsichereit 1648.
" " 687. Polen. Sigismund III . . . . 1587—1632.
" " 688. " " III . . . . 1588—1632.

	Nr.	Bezeichnung	Jahre
Pak. Nr.	689.	Polen. Sigismund III	1588—1632.
„ „	689.	„ „ III	1588—1632.
„ „	690.	„ „ III	1588—1632.
„ „	691.	„ „ III	1588—1632.
„ „	697.	Livland.	1691—1795.
„ „	699.	Polen. Stephan Batory	1576—1585,1587
„ „	711.	„ Johann Kasimir . . .	1658—1659.
„ „	721.	Herzogtum Preussen	1569—1573.
„ „	722.	„ „	1574—1576.
„ „	723.	„ „	1577—1581.
„ „	724.	„ „	1582—1589.
„ „	725.	„ „	1590—1603.
„ „	726.	„ „	1604—1621.
„ „	727.	„ „	1642—1686.
„ „	728.	„ „	1689—1739.
„ „	730.	„ „	1527—1542.
„ „	731.	„ „	1528—1564.
„ „	733.	„ „	1748—1780.
„ „	734—752.	„ „	(16—18 Jahrh.).
„ „	753.	Insterburg	1583—1793.
„ „	754—857.	Herzogtum Preussen . . .	(16—18 Jahrh.).
„ „	755.	Königsberg i. Pr.	1531—35.
„ „	756.	„ „ „	1536—39.
„ „	757.	„ „ „	1540—41.
„ „	758.	„ „ „	1542—44.
„ „	759.	„ „ „	1545—1550.
„ „	760.	„ „ „	1551—53.
„ „	761.	„ „ „	1554—56.
„ „	762.	„ „ „	1557—1558.
„ „	763.	„ „ „	1559—1560.
„ „	764.	„ „ „	1561—63.
„ „	765.	„ „ „	1564—1566.
„ „	766.	„ „ „	1567—1568.
„ „	767.	„ „ „	1569—1572.
„ „	768.	„ „ „	1573—1577.
„ „	769.	„ „ „	1578—1579.
„ „	770.	„ , ...	1580—1582.
„ „	771.	„ „ „	1583—1590.
„ „	772.	„ „ „	1591—1603.
„ „	773.	iki 803. Königsberg i. Pr. . . .	1604—1793.
„ „	804.	Königsberg i. Pr.	1538—1568.
„ „	805.	iki 857. Königsberg i. Pr. . . .	1605—(1578).
„ „	820.	Preussen. Memel	1536—1792.
„ „	837.	„ Ragnit	1712—1758.
„ „	848.	„ Tilsit	1550—1792.
„ „	864.	Livland — Riga	1526—1548.
„ „	865.	„ „	1552—1560.
„ „	866.	„ „	1561—1573.

Pak. Nr. *867*. Livland — Riga . . . . . . 1575—1578.
„ „ 868. „ „ . . . . . . 1580—1599.
„ „ 954. Dänemark . . . . 1567—1571.
„ „ 958. Lübeck — Reichstadt . . . . 1567—1579.
„ „ 967. Preussen . . . . 1626—1629.
„ „ 968. „ . . . . 1716.
„ „ 969. Königsberg . . . . 1534.
„ „ 973. Russland . . . . 1634—1656.
„ „ 989. Polen . . . . 1579—1581.
„ „ 990. Russland . . . . 1735—1736.
„ „ 991. „ . . . . 1737—1744.
„ „ 995. Herzogtum Preussen . . . . . 1560—1691.
„ „ 1001. Polen . . . . 1635—1646.
„ „ 1002. „ . . . . 1632—1634.
„ „ 1003. „ . . . . 1652—1656.
„ „ 1004. „ . . . . 1701—1710,1711
„ „ 1005. „ . . . . 1698—1704.
„ „ 1006. „ Michael . . . . 1669—1673.
„ „ 1007. „ . . . . 1669—1673.
„ „ 1008. Polen. Johann III . . . . . 1677—1696.
„ „ 1009. „ „ III . . . . . 1680—1685.
„ „ 1010. „ „ III . . . . . 1674—1696.
„ „ 1011. „ „ III . . . . . 1674—1696.
„ „ 1012. Polen. August. II. Staatssachen . 1697—1708.
„ „ 1013. „ „ II. „ . 1709—1733.
„ „ 1014. „ „ II. „ . 1701—1719.
„ „ 1015. Polen. Nordischer Krieg . . . 1698—1722.
„ „ 1017. iki 1027. Polen . . . . 1734—(1668)
„ „ 1036. Litauen. Städte.
„ „ 1047. Polen . . . . 1674—1696.
„ „ 1049. „ . . . . 1674—1696.
„ „ 1050. „ . . . . 1674—1696.
„ „ 1051. Polen. Stephan Batory . . . . 1579—1586.
„ „ *1052*. „ „ „ . . . . 1578—1586.
Handelsgeschäfte Stephan Batorys.
„ „ 1053. Polen . . . . 1576—1585.
„ „ 1054. „ . . . . 1579—1585.
„ „ 1055. „ . . . . 1638—1648.
„ „ 1056. „ . . . . 1632—1648.
**„ „ 1071. Litauen. Würdenträger u. Mag-
naten.** . . . . 17—18 Jahrh.
„ „ 1072. Litauen. 16. Jahrhundert.
„ „ 1073. Polen . . . . 1576—1589.
Pak. Nr. 1089. iki 1100 Polen . . . . 1703—1763.
„ „ 1104. iki 1108 „ . . . . 1656—1793.
„ „ 1110. (Litauen projektiert?)
„ „ 1112. Polen . . . . 1657—1665.

Pak. Nr. 1113. Polen . . . . 1719.
„ „ 1114. „ . . . . 1676.
„ „ 1127. „ . . . . 1703—1713.
„ „ 1128. „ . . . . 1669—1671.
„ „ 1129. „ . . . . 1669—1673.
„ „ 1130. „ . . . . 1669—1673.
„ „ 1179—1186 Polen . . . . 1674—(1666).
„ „ 1190 (paskutinis numeris). Ungeordnet.
? Litauen.

Plg. Simson: Danz. Invent. Nr. Nr. 34, 3925, 3945, 4000, 6791 (pas Simsoną klaidingai U. 87 B. Or. turi būti Abt. 53—129), 6792 (pas Simsoną irgi klaidingai — U 87 B. Or. turi būti Abt. 53, 129), 2115, 327 (klaidingai U. 83, 315, turi būti Abt. 53, 447), 479 (Abt. 53, 447), 485 (ibd.), 1496 (Abt. 53, 449), 836, 1407, 1545, 1555, 1575, 1579, 1585, 2317, 2350, 6254, 99, 100, 209, 325, 1229, 1240, 1252, 1274, 1464, 1465, 1613, 1842, 1848, 2359, 2687, 9029, 6825, 5081, 5125, 6975; (Kai P. Simsonas rinko medžiagą šitie raštai daugumoje buvo dar skyriuje U. 87 B).

Psl. 42

29. Kai kurie Abt. 1036 dalykai buvo jau suminėti pas Simsoną Danz. Inv. Nr. Nr. 98 (klaidingai U 89), 221 (klaidingai U 89), 1119, 1245, 1273, 1401, 1431, 1480, 1795, 2262, 2461, 3834, 3905, 3927, 3927, 3947, 4014, 4024, 4197, 4516, 5490, 1432. (Pirmiau visi šita korespondencija priklausė į 300 U. 89).

30. Simsonas į savo Danz. Invent. šito pakėto nėra įtraukęs, nes jo inventorius apima tik iki 1591 m.

31. Iš keliasdešimt prekybos istorijai svarbių laiškų, pas Simsoną Danz. Inv. yra suminėti vos du (Nr. Nr. 3834, 3947).

32. *300, Abt. 54* (früher Abt. B) — *Zollsachen.*
1. 1416—1579, 1 Paket Zollsachen.
2. 1580—1599, 1 „ „
3. 1600—1633, 1 „ „

Plg. Danz. Invent. Lietuvos prekybą liečiančius aktus Nr. Nr. 4228, 5651, 5193, 5192, 4270, 4250, 4022.

33. *300 U* (Urkunden):
U 1 König von Polen, Kasimir
U 2 „ „ „ „
U 3 „ „ „ „ **und Johann Albrecht.**
U 4 „ „ „ *Johann Albrecht und Alexander.*
U 5 „ „ „ Sigismund I.
U 5 A „ „ „ „ I.
U 5 B König von Polen, Sigismund II. August.
U 5 C Die Könige: Heinrich bis Stanisl. August.

U 6	Polen (Reich, Bischöfe, Adel, Beamte).
U 7	Polnische Städte.
U 8	**Litauen Nr. 1—206 (1415—1526).**
U 9	Livland (bis 1525).
U 10	(Russland).
U 23 A	(Breslau).
U 25 A	Wendische Städte.
U 37	Der Hochmeister und der Deutsche Orden.
U 38	„ „ „ „ „ „
U 39	Der Deutsche Orden, Ritter, Beamte.
U 40	Komthurei Danzig.
U 40 A	Herzog von Preussen.
U 47	Preussen Stände.
U 48	Preussen: Gubernator.
U 49	Preussen: Gubernator.
U 53	Preussen: Woywodschaft Marienburg.
U 54	„ „ „
U 55	„ „ Kulm
U 67	*Preussen: Städte, Königsberg.*
U 69	„ *Grosse Städte, Thorn.*
U 71	Danzig, Handel.
U 74	Danzig. Ratssendeboten und Kriegshauptleute.
U 75	„ „ „ „
U 77	„ „ „ „
U 78	„ „ „ „
U 82	Danzig: Privatleute.
U 82 A	Danzig: Fremde, Private.

Psl. 43

34. Pas Simsoną (Danz. Inv.) iš 300 U skyriaus yra suminėta tik keli numeriai: Nr. Nr.: 1259, 1361, 2798, 4139, 4173, 3905, 208.

35. *(Stadt Danzig) — 300. Kaufmannsbücher.*
   a) Abrechnung des Simon L o i t z in Danzig mit dem Hauptgeschäft in Stettin. 1539—60.
   b) Doppelte italienische Buchführung des Amsterdamer Faktors der Loitz. 1566. „Jornall" und „Schuttbuch".
   c) Kassebuch der Danziger Filiale der Loitz. 1567.

36. Plg. *Papritz, Joh.:* Die Beziehungen des Bank — und Handelshauses der Loitz zum brandenburgischen Kurhause. Ein Beitrag zur Geschichte des Frühkapitalismus. Korrespondenzblatt des Gesamtvereins der deutschen Geschichts — und Altertumsvereine, 79 Jahrg. (1931) Nr. 2, psl. 84—124; Nr. 3, psl. 158—217.

37. *Katalog* der Danziger Stadtbibliothek verfertigt und herausgegeben im Auftrage der Städtischen Behörden. Königsberg i Pr. tom. I (1892). (Die Stadt Danzig betreffenden Handschriften). Apie Lietuvos prekybą

žiūr. katalogo psl. 427; Lietuvos ir Karaliaučiaus prekyba — rankraštis (Ms. 686, Bl. 467—468, Bl. 477—496) etc. tom. II (1903). Šitame tome 16—17 šmt. Lietuvos magnatų santykiams su Dancigo miestu yra dar daugiau medžiagos. Labai daug figuruoja vėl Radvilų giminė. Mums čia svarbu Lietuvos muitų sąrašas iš 1561 metų (Ms. 1507, Bl. 20—21: *„Ein neuer gesetzter Zol von Kön. Majestät in Lythauen A. 1561 im Nevember"*), tom. III (1909), herausg. von Prof. Dr. Otto Günther. Lietuva šitame paskutiniajame tome beveik visai nebefiguruoja.

Psl. 44

38. *Hein* Max: Das Staatsarchiv Königsberg und seine nationale Bedeutung. Preussenführer Nr. 3. Elbing 1933 (32 psl. in 8°). Tarp kita ko, čia yra atskiras skyrelis (psl. 22—30) „Masuren und Litauer", kur kalbama apie tai, jog archyvas duoda geriausią medžiagą įrodymui, kad lietuviai Prūsų Lietuvoje yra tik gryni kolonistai. Tai sujungia Dr. Hein'as su pokariniais įvykiais Klaipėdos krašte (psl. 28).

39. Kas iš Lietuvos prekybos istorijai reikalingos medžiagos yra Karaliaučiuje, šiek tiek būtų galima orientuotis, iš knygos: *Kernkamp*, G. W. Dr.: Baltische Archivalia, Onderzoek naar archivalia belangrijk voor de Geschiedenis van Nederland in Stockholm, Kopenhagen an de Duitsche Oostzeesteden. Rijks Geschiedkundige Publicatien. Kleine Serie 4. Haag 1909, psl. 293 (HerBr), 295 (OrdFol), 297 *(Labiauer Schleusenzoll)*.

40. Plg. *Grieser* Rudolf: Das älteste Register der Hochmeisterskanzlei des Deutschen Ordens. Mitteilungen des Instituts für Österr. Geschichtsforschung (MIOG), t. 44 (1930), psl. 417 sqq.

41. Apie Karaliaučiaus ir Dancigo archyvus, jų technišką sutvarkymą ir juose randamą Lituanicą autorius ruošiasi parašyti atskirai.

Psl. 45

42. *OstprFol:*

    Tom. 42. An König und Reich Polen (vok.) 1526—1541.
    „ 43. An Starosten, Personen und Städten in Masovien, Litauen und Samaiten (Alphab. Verzeichnis, Rep. IV, 20 (vok.) . . . . 1527—1571.
    „ 44. An König und Reich Polen (vok.) . 1542—1547.
    „ 45. „ „ „ „ „ „ . . 1548—1560.
    „ 46. „ „ „ „ „ „ . . 1561—1571.
    „ 47. „ „ „ „ „ „ . . 1572—1597.
    „ 48. „ „ , Magnaten und Bälaten in Polen und Litauen (lot.) . . . . . 1525—1530.
    „ 49. An König, Fürst usw. auch Privatpersonen (meist nach Polen) (lot.) . . . . . 1531—1536.
    „ 50. „ „ „ „ . . . . . 1536—1538.
    „ 51. „ „ „ „ . . . . . 1539—1541.

Tom. 52. An König (meist nach Polen, lot.) . 1542—1545.
„ 53. „ „ „ „ „ „ . 1546—1549.
„ 54. „ „ „ „ „ „ . 1550—1555.
„ 56. „ „ „ „ „ „ . 1556—1560.
„ 57. „ „ „ „ „ „ . 1564—1569.
„ 58. „ „ „ „ „ „ . 1570—1583.
„ 59. „ „ „ „ „ „ . 1583—1595.
„ 60. „ „ „ „ „ „ . 1596—1612.
„ 61. „ „ „ „ „ „ . 1613—1628.

43. *OstprFol:* Lizenzkammer. Königsberger=Pillauer Pfundzollregister.

Tomai 12.875—12.986.

Tom. 12.875. Pfundzollakten. Politische und administrativ.
„ 12.876. Pfundzoll über die ganze Zolleinnahme des Jahres. 1549.
„ 12.877 „ „ „ „ „ . . . 1550.
„ 12.878. „ „ „ „ „ . . . 1552.
„ 12.879. „ „ „ „ „ . . . 1554.
„ 12.880. „ „ „ „ „ . . . 1555.
„ 12.881. „ „ „ „ „ . . . 1559.
„ 12.882. „ „ „ „ „ . . . 1560.
„ 12.883. „ „ „ „ „ . . . 1561.
„ 12.884. „ „ „ „ „ . . . 1563.
„ 12.885. „ „ „ „ „ . . . 1573.
„ 12.886. „ „ „ „ „ . . . 1574.
„ 12.887. „ „ „ „ „ . . . 1581.
„ 12.888. „ „ „ „ „ . . . 1582.
„ 12.889. „ „ „ „ „ . . . 1588.
„ 12.890. „ „ „ „ „ . . . 1589.
„ 12.891. „ „ „ „ „ . . . 1593.
„ 12.892. „ „ „ „ „ . . . 1596.
„ 12.893. „ „ „ „ „ . . . 1597.
„ 12.894. „ „ „ „ „ . . . 1600.
„ 12.895. „ „ „ „ „ . . . 1602 etc.
„ 12.986 (paskutinis tomas).

Plg. *Kernkamp:* Baltische Archivalia, 1904, psl. 295.

44. *OstprFol:* Lizenzkammer. Memeler Pfundzollregister, tomai 12.987—13.024.

Tom. 12.987. Pfundzollregister der Seepforte Memel . . 1664.
„ 12.988. „ „ „ „ . . 1666.
„ 12.989. „ „ „ „ . . 1667.
„ 12.990 „ „ „ „ . . 1668.
„ 12.991 „ „ „ „ . . 1669.
„ 12.992. „ „ „ „ . . 1670.
„ 12.993. „ „ „ „ . . 1671.

Tom. 12.994. Pfundzollregister der Seepforte Memel . . 1672 etc.
„ 13.024 (paskutinis tomas). . . . . 1722.

Plg. *Kernkamp* o. c. psl. 297.

45. *Ostpr. Fol:* Lizenzkammer. Labiauer Schleusenzoll = Rechnungen.

Tom. 13.025 Labiauer-Schleusenzoll-Rechnung . . . 1674.
„ 13.026 „ „ „ . . . 1676.
(Vgl. das Verzeichnis der Labiauer Zolleinnahme 1551/52 in den Labiauer Amtsrechnungen: „Amtsrechnungen Nr. 5255 OstprFol.).

46. *Novak* H.: Die preussisch-litauischen Handelsbeziehungen zur Zeit Herzog Albrechts (1525—1568). Diss. Königsberg 1922, psl. 94—100 psl.

47. *Forstreuter* K.: Die Memel o. c. psl. 19 sqq., 91, 96, 97 sqq., 100 sqq., 104—108.

48. Etatsministerium (E. M.) 91g (Litauen. Polen).

1421—1581. Generalia wegen der Litauischen Grenzen. U. a. Briefe poln. Könige und Magnaten. 1516—1583. Litthauische Grenzsachen. U. a. Briefe Königs und d. Magnaten v. Polen.

1533—34	— Litauische Grenzsachen.	
1532	„ „	
1540	„ „	
1541	„ „	
1541—42	„ „	
1544—45	„ „	
1546	„ „	
1545—46	„ „	
1542—46	„ „	
1583—84	Wegen der litauischen u. Georgenburgischen Grenze.	
1583—84	Litauische Grenze.	
1586	Litauische Grenzsache u. Preussen	Enthalten zahlrei-
1590—91	„ „ „	che Briefe. Sind
1594—98	„ „ „	aber aktenmässig
1609—1614	„ „ „	geführt.

16 u. 17. Jh. Abrisse von den littauischen, samaitischen, masowieschen Grenzen gegen Preussen. *E. M. 111 b.:* 1612—1671. Wegen der Commercii nach Litthauen.

49. *Seraphim,* A. Dr.: Handschriften — Katalog der Stadtbibliothek Königsberg i. Pr. Königsberg i. Pr. 1909 (Mitteilungen aus der Stadtbibliothek zu Königsberg i. Pr.).

Psl. 46

50. Rygos archyvuose (valstyb. ir miesto archyve), autoriaus prašomas, prekybinių santykių reikalu medžiagos žiūrėjo Rygos lietuvių gimnazijos mokytojas p. S. Sužiedėlis. Šioje vietoje jam reiškiame padėkos.

51. Apie Vilniaus valst. archyvą autorius informavosi iš I-jo tomo žurnalo „Archeion". 1927 m. Ten yra straipsnis. *Lopacinski*, Wincenty: Archiwa Państwowe Rzplty polskiej, psl. 15—33. Papildomų žinių yra kituose žurnalo tomuose. Plg. *N. Garbačevski:* Katalog drevnim aktovym knigam chranjaščimsia v centralnom archive v Vilne, Vilna 1872. Prieš pat karą buvo dar nebaigtas spausdinti, archyvams išsiuntinėtas to archyvo senųjų aktų katalogas, apimąs 448 psl. Vilniaus archyvo *16-tojo ir dalis 17-tojo šimtm.* aktų buvo rusų Vilnių evakuojant per karą *išvežti* Rusijon.

52. Reikia manyti, kad Varšuvos archyvuose nėra labai daug medžiagos prekybos klausimams. Valstybiniame archyve pirmoje eilėje būtų žiūrėtina Karūnos metrika, t. y. Lenkijos („Karūnos") kanceliarijos rejestrai, toliau, vad. Libri legationum (nuo 1502 m.) ir iš dalies Varšuvos miesto knygos. Apie šitą archyvą informacijų mums suteikia: *Opisanie* del chran. v. Varšavskom glavnom Arch. drevn. aktov. Tom. I. Varšava 1912. *Opis* aktow przechowywanych w Warsz. Arch. Główn. T. 2. Warszawa 1917. Be to, Varšuvoje reikėtų susipažinti su *iždo* archyvu (Archivum Skarbowe), kuris, deja, neturi katalogo. Gal šis tas būtų Krasinskių bibliotekoje (Bibljoteka Krasinskich), kurios yra spausdintas katalogas.

53. Apie Varšuvos „Archiwum Glownie" informuotasi, be to, iš to paties Lopacinskio straipsnio, kuris nurodytas pst. 51. Šito archyvo medžiaga yra spausdinta: Monumenta iuris, t. I 1912 *(Bentkowski'o* rusų kalba surašytas inventorius iš 1840 m.). *Powstanski* A.: Wiadomość o Archiwum Krajowem Królewstwa Polskiego (Rocznik Towarzystwa Naukowego Krakowskiego, tom IX, X, 1824 i 1825, atsp.). Apie lenkų iždo archyvus: Archiwa Skarbowe Koronne i Obojga Narodów (Rocznik Komisiji Historycznej Towarzystwa Naukowego Warszawskiego pod redakcija Jósefa Siemieńskiego. Tom I, resz. 3, 1929). „Koronos" metrikos sąrašą duoda: *Wierzbowski* T.: Matricularum Regni Poloniae Summana. Iždo archyve (Arch. Skarbowe) Varšuvoje yra pilnai išsilaikiusios *„księgi komor koronnych"* (Šiaurės vakarų ir Pietų). Be abejo, čia taip pat turėtų būti iš D. Lietuvos Kun-jos einančių prekių sąrašai.

Iš Krokuvos archyvų gal būtų galima šį tą rasti Krokuvos miesto archyve (spausd. katal. Katalog Archivum Akt Dawnych miasta Krakowa). Čartorickių bibliotekoje ten yra daug rankraščių Lietuvos istorijai, pirmoje eilėje bus „Teka Naruszewicza". Yra Čartorickių bibliotekos spausdintas katalogas. Apie Lenkijos archyvus žiūr.: Dr. Karol *Buczek:* Archiwa Polskie (Nauka Polska, tom. VII ir XII). Apie Vilniaus valst. archyvą mus informavo jo direktorius W. G. Studnickis, apie Varšuvos vyr. archyvą Dr. J. Siemeńskis (direktorius), apie Krokuvos — prof. Wł. Semkowicz'ius.

54. *Ptašickij* S. L.: Opisanije Litovskoj Metriki. 1887. Plg. apie archyvus K. Jablonskio straipsnį I-me Liet. Encykl. tome „Archyvai". Apie L. Metriką žiūr.: *Opisanije* dokumentov i bumag chraniachščichsia v Moskovskom archivě ministerstwa justiciji, kniga XXI (Knigi Litovskoi Metriki). Moskva 1915, psl. XI sqq.

B. Žvilgsnis į Lietuvos prekybą iki pusės 15-tojo amžiaus

I. Lietuvos prekyba su užsieniu iki Vytauto laikų. Santykiai su Ryga

Psl. 47

1. Kai ką iš archeologijos duomenų yra jau suminėjęs prof. *A. Rimka*. Lietuvos prekybos santykiai, psl. 30 sq.

2. Žiūr. str. „Südostbaltikum", *M. Ebert*, Reallexikon der Vorgeschichte, t. XIII.

3. *Rimka* A.: Lietuvos prekybos santykiai, psl. 27—40. *Sadowski I. N.*: Die Handelsstrassen der Griechen und Roemer durch Flussgebiet der Oder, Weichsel, des Dniepr und Nieman an die Gestade des Baltischen Meeres. Jena 1877.

4. Plg. *Rimka:* o. c. 29 sq. *Sadowski:* Die Handelsstrassen o. c.

5. *Lohmeyer* K.: Ist Preussen das Bernsteinland der Alten gewesen? Zur Altpreussischen Geschichte. Aufsätze und Vorträge v. K. Lohmeyer. Gotha 1907 (Persp. iš AM 1872), psl. 118—134.

6. Žiūr. *Rimka:* o. c. 44 sq. Plg. *Kulischer* J.: Očerk istoriji russkoj torgovli. 1923, 3 sqq. *Dounar-Zapol'ski* Mitrafan: Socyal'na ekonomičnaja struktūra Litouska-Belaruskae dziaržawy u XVI—XVIII staleciach. Gistoryčna-archeologičny zbornik Nr. 1 (Pracy i mater'jaly do gistoryi i archeoliogii Belarusi). Institut belaruskae kul'tury. Menesk 1827, psl. 31 sq.

Psl. 48

7. Jie vykdavo miestuose Troyes, Provins, Bar (prie Aube) ir Lagny (prie Marnos). Žiūr. *Kötzschke* Rud.: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters (Handbuch der Wirtschaftsgeschichte hgg. v. G. Brodnitz). Jena 1924 psl. 420.

8. *Kulischer* J.: Allgemeine Wirtschaftsgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit (Handbuch der Mittelalter und der neueren Geschichte, hgg. von G. v. Below, Fr. Meinecke und Alb. Brackmann). Bd. I 1928, psl. 231.

9. Italijos ankstyviausias prekybinis punktas buvo Amalfi, kuri 10-me šimtmetyje buvo nukonkuruota Venecijos ir Genuos. Vėliau (12-me šimtm.) prisidėjo Piza, amžinas Genuos priešas. Žiūr. *Kulischer:* Allg. Wirtsch. o. c. I 236.

10. *Krasnoperov* M.: Rabovladěnije i rabotorgovlia v drevnej Belorusiji. ŽMNPr, Nr. 12 (1907) psl. 312—331. Krasnoperovo tvirtinimas, kad Baltarusijoje buvo išaugusi labai didelė vergų prekyba, kurių skaičius siekdavęs tūkstančių (psl. 323 sqq.), atrodo abejotinas, ypač kai jis nenurodo jokių šaltinių. Plg. *Dounar-Zapol'skij:* Socyal'na ekonomičnaja struktūra Litouska-Belaruskae dziaržawy o. c. psl. 32 sqq.

11. *Lušickij:* Ruskije raby i rabstvo v Florenciji. KUIz 1885. *Lušickij:* Ruskije raby i rabstvo v Russiljone v 14 i 15 v. KUIz 1886. Plg. *Ivinskis* Z.: Geschichte des Bauernstandes in Litauen. Berlin 1933, psl. 36—38, 181 sq.

12. *Kulischer* I.: Očerk istoriji russkoj torgovli, psl. 98. *Berežkov* M.: O torgovlě russkich s Rigoju v 13-om i 14-om věkach. ŽMNPr 1877 (fevral') p. 330—357. *Tichomirov* I.: Torgovyja i mirnyja snošenija russkich kniažestv s Livonijej v 13-om věkě. ŽMNPr. 1876 (maj) psl. 162—174. *Tichomirov* Iv.: Torgovyja snošenija Polocka s Livonijej v 14-om věkě. ŽMNPr, 1877 (XII) psl. 232—239.

Psl. 49

13. LUB I p. 339 — Nr. 257: „*...per quod (flumen), Memole vulgariter appellatum,* a r m a, v e s t e s e t s a l, *ac multa vitae necessaria paganis illarum partium in discrimen Christi fidelium navigio ferebantur*". Plg. *Remeika* 12.

14. *Kulischer:* Očerk istoriji o. c. psl. 98.

15. *Hildebrand* H.: Das deutsche Kontor zu Polozk, BM, Bd. 22, N. F. Bd: (1873) psl. 342—381. Plg. LowStud I 171 psl. *Schroeder:* Der Handel auf der Düna im Mittelalter, HGbll, Bd. 23 (1917) psl. 23—156. *Kulischer* J.: Istorija ruskago narodnago choziajstva, Moskva 1925, t. II, psl. 197 sq.

15[a]. Plg. *Tichomirov* I.: Torgovyja i mirnyja snošenija russkich kniažestv s Livonijej v 13-om věkě. ŽMNPr, 1877 (maj) psl. 162 sqq.

16. *Jakštas* Juozas: Vokiečių ordinas ir Lietuva Vytenio ir Gedimino metu. Kaunas 1934 psl. 23 (mašinraštis).

17. *Das Rigische Schuldbuch,* 1286—1352, herausgeg. von H. Hildebrand, Petersbg. Nr. 483, 1255, 1267, 1284, 1374, 1764, yra vis minimi lietuviai. „*Das Rigische Schuldbuch*" mini tokias lietuvių pirklių pavardes: *Johannes Bythovte* (Nr. 483), *Petrus Letowinus* (nr. 1255), *Pabilte de Crowen* (Krėvė), Nr. 1267; *Rameyze de Kernawo* (nr. 1284), *Studile de Kernowe* (nr. 1374), *Myndowe* (nr. 1764). LUB I Nr. 507. Plg. *Jakštas* J.: Vokiečių ordinas o. c. psl. 23 sq. ir *Łowmiański* H.: Studja nad początkami o. c. I 171 psl.

18. „*Das Rigische Schuldbuch*": Nr. 287 (ca. 1308), 1187 (1304), plg. *varium opus de Lettowia,* ibd. 216 Nr. (ca, 1288), ibd. psl. LV. Žiūr. *Łowmiański,* o. c. I 171. Plg. *Berežkov* M.: O torgovlě russkich s Rigoju v 13-om i 14-om věkach. ŽMNPr 1877 (II) psl. 355. *Winckler Arthur:* Die deutsche Hansa in Russland. Berlin 1886, psl. 24. Autorius tvirtina, kad toje skolų knygoje 1266—1339 m. laikotarpiui rusų ir l i e t u v i ų pavardės sudarančios trečdalį knygos.

19. LUB I Nr. 243. Plg. *Rimka:* Prekyb. santykiai, psl. 47.

20. *Jakštas:* o. c. 24 psl.

21. LUB I psl. 627 — Nr. 507: „*Quo facto contigit, eiusdem regis* (Traidenio) *homines civitatem Rigensem intare p r o s u i s m e r c i m o= n i i s peragendis...*"

21a. Plg. *Goetz, K. L.*: Deutsch=Russiche Handelsverträge des Mittel= alters. Abhandlungen des Hamburgischen Kolonialinstituts. Bd. XXVII. Hamburg 1916 psl. 355 sq. Plg. HUB II Nr. 412 = Nap Nr. 58 (1323 m. taika); HUB II Nr. 628 = Nap. Nr. 83 (1338 m. sutartis). Cf. *Tichomirov* I.: Torgovyja snošenija Polocka s Livonijej v 14=om věkě. ŽMNPr, 1877 (XII) p. 232, 234 sq.

22. HUB IV Nr. 854: K. L. *Goetz:* Deutsch=russ. Handelsverträge, psl. 340. Plg. *Remeika* 21 psl.

23. LUB III Nr. 1245: *Goetz:* Deutsch=russ. Handelsverträge, psl. 340 sqq. cf. *Remeika* 21 psl.

24. *Semkowicz* Wł.: Hanul, namiestnik wileński (1382—1387), i jego rod. Aten. Wileńskie, VII t. (1930). Plg. *Kučinskas* A.: Kęstučio mirtis, „Athe= naeum", 1932 m. Nr. 1, psl. 50, pst. 2.

24[a]. Žiūr. LUB VIII p. 395 — Nr. 664; XII p. 39 — Nr. 83., p. 135 — Nr. 233.

25. *Kulischer* J.: Očerk istoriji russk. torg., psl. 98.

26. Iš tokių valstiečių pareigų pažymėjimų galima pamažu gauti vaizdą, į kurią pusę o r i e n t a v o s i Lietuvos bajorai su savo eksportu: 1. 1567 m. Abelių inventorius (Ukmergės pavieto); per metus „*podwody do R y g i, do Wilna dwa razy...*" (AVK t. XXV, 104 sq.). 2. Rietavo starostijos in= ventorius iš 1784 metų. Bajorėliai turi duoti arklius Liepojon, Klaipėdon, Tilžėn, Vilniun, *Rygon* etc. (AVK XXV p. 540). 3. Šventežerio inventorius iš 1761 m. (Ukmergės pavieto): „*... a od Ś. Marcina do Ś. Jerzego tylko posylki koleyno o mil kilka nie inkluduiąc podwody iedney do R y g i, którą odprawić podlug potrzeby dworney powinni, a ieżeliby dworowi nie trzeba było do Rygi, tedy do Wilna, lub Kowna za i e d n ą R y s k ą t r z y odprawić każdy boiar tenetur....*" (AVK XXXV psl. 77). 4. Pamušės inventorius (Upy= tės pavieto) iš 1788 m.: „*do Rygi dwa razy corocznie iezdzić maią*" (AVK XXXV psl. 164). Kelias Rygon gali būti užmokamas pinigais: „*za drogę Rys= ką złotych szesnaście*" (AVK XXXV psl. 459).

Psl. 51

26[a]. Plg. *Dounar=Žapol'ski:* Socyal'na ekononomičnaja struktūra Li= touska=Belaruskae dziaržavy o. c. psl. 35.

II. Lietuvos prekyba su Ordinu ir Prūsais iki Kazimiero laikų

1. *Gebhards* Handbuch der Deutschen Geschichte herausgeg. von Robert H o l t z m a n n, t. I, 1930, psl. 485.

2. *Gebhards Handbuch* o. c. I 485. *Sattler* C.: Der Handel des deut-schen Ordens in Preussen zur Zeit seiner Blüte, HGBll 1877, psl. 59 sqq.

3. *Lohmeyer Karl:* Geschichte von Ost- und Westpreussen, I, Gotha 1908, psl. 256. Plg. *Sattler* C.: Handelsrechnungen des Deutschen Ordens. Lpzg. 1887, psl. XIV.

Psl. 52

4. *Gebhards Hanbuch* o. c. I. 459.

5. „. . . *die lute von Prussin mogin czin in das land czu Sameiten do selbins czu k o u f f s l a g e n, des selbin glich zulle wir von Sameiten ouch wedir czin ken Jorgenburg, ken Ragnith und ken der Memil in ir land . . .*" (CeV psl. 24).

6. 1390 m. metų sutartyje ginčams spręsti buvo numatyta net tre-čiųjų teismas. Plg. *Rimka:* Liet. prek. sant. o. c. 51 psl. Ten (psl. 71 sq.) perspausdintas tos sutarties tekstas.

7. Plg. *Hirsch:* Danzigs Handels- u. Gewerbegeschichte, o. c. 160 psl. *Goetz* K. L.: Deutsch-russische Handelsverträge des Mittelalters, psl. 341, § 52.

Psl. 53

8. Visų sutarčių tekstai išspausdinti M. *Dogielio:* Codex Diplom. Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae, tom. IV. Plg. *Nowak* Hugo: Die preuss.-litauischen Handelsbeziehungen o. c. psl. 7.

9. Nap Nr. 145. Plg. *Remeika* 27. Tokių uždraudimų anuo laiku žinome ir daugiau. Turėta savo išrokavimų. Pav. 1218 m. popiežius Hono-rijus III-sis draudžia p a g o n i m s prūsams pardavinėti geležį, ginklus ir druską, tuo tikslu, „*Ut Pagani salutem in tribulatione Dominum recognos-cant . . . , ne incrassati et dilatati de sue obstinationis pertinacia glorientur . . .*" (CDPr I, psl. 11 sq.). Jogaila, pav. kartkartėmis buvo kryžiuočių irgi kalti-namas, kad siunčiąs Lietuvon ginklus, arklius (CDPr V psl. 183 [1403], VI psl. 156). Nepalankiai į lietuvių prekybą Nemunu žiūrėjo taip pat popiežius Inocentas IV-sis — 1253 m. LUB I psl. 339 (Nr. 257) „. . . *iuxta flumen situm inter Livoniam et Prusciam, per quod, M e m o l e vulgariter appel-latum, arma, vestes et s a l, ac multa vitae necessaria paganis illarum partium in discrimen Christi fidelium navigio ferebantur . . .*"

10. *Ivinskis* Z.: Geschichte des Bauerstandes in Litauen, psl. 36—38. Plg. *Ivinskis:* Ar Žemaičiuose Vytauto laikais buvo pardavinėjami vergai? „Athenaeum", 1931 m., Nr. 1, psl. 139—141.

10a. Vytautas ordinui daro priekaištus (1409): „. . . *quod in terris nostris magna c a r i s t i a tunc vigente de dominiis ipsorum ad partes nostras prohibebant aduci f r u m e n t a ad christianum populum . . . una cum navibus nostris magnam receperunt congeriem f r u m e n t o r u m . . .*"

11. HR, Abt. I, Bd. 5 Nr. 656 § 7 (1410-II-1) ; Nr. 674 § 19 (1410-II-27). Plg. *Remeika* psl. 32.

12. CeV psl. 280 Nr. 573 — 1414, 574 Nr. (psl. 281), žiūr. *Remeika:* psl. 34. Plg. Jogailos raštą magistrui iš 1383 metų (CDPr IV psl. 15): „... *vestre amicicie volumus bene facere et treugas pacis tenere, sicut vestra gratia desiderat et eciam si vobis placebit ad unum annum ultra festum pasce, tali tamen condicione addita, ut* o m n i a b o n a *et* m e r c i m o n i a, *que sunt nostris hominibus de Vilna* (Mozurijoje Visna) *recepta et* a r r e s t a t a, *ex integro restituantur et reddentur, et eciam homines nostros de Vylna qui sunt arrestati, cum omnibus bonis liberi dimittentur...*"

Psl. 54

13. *Goetz* K. L.: Deutsch-russ. Handelsg. d. Mitt. psl. 480. *Schroeder* H. G.: Der Handel auf der Düna im Mittelalter, HGbll, t. 23 (1917), p. 124. Plg. *Remeika* 34. Cf. HUB VI 225 psl. (Nr. 406), psl. 273 (Nr. 485).

14. Plg. *Remeika* psl. 29 sq.

15. *Remeika* psl. 28, 54 sqq.

16. *Jablonskis* Konst.: Dėl 1408 metų Vytauto privilegijos Kauno miestui tikrumo. „Praeitis" I tom. (1930) psl. 329—339.

16a. Plg. *Hirsch* 161 psl. pst. 458.

17. *HUB* VIII, psl. 81 (Nr. 7 — 1451 m.), psl. 128 (1452 m.), psl. 332 (1456 m.), psl. 475 (1459 m.); *HUB* IX t. psl. 185 (1466), 271 (1467), 286 (1468), 633 (1470), 654 (1470).

17a. „*Item circa judices, judicia, mercantias emendas vel vendendas et circa victualia comparanda et telonea antiqua soluenda rationabilis consuetudo, tempore* b o n e *Vitoudi Magni Ducis Lituanie tenta, in Lituania, Samogitia et Russia inconcusse servetur*". *Dogiel,* Cod. Dipl. IV p. 131.

Psl. 55

18. Žiūr. *Hirsch* psl. 164, 169. Privilegijos tekstas bid. psl. 280—281. Perspausdintas jis in extenso pas Rimką psl. 73.

19. *Beršadskij* S. A.: Dokumenty i regestry k istoriji litovskich jevrejev (Russko-jevrejskij archiv), t. I (1882), psl. 1—25. *Beršadskij* S. A.: Litovskije jevrej. Istorija ich juridičeskago i obščestvennago položenija v Litve. St. Petersb. 1883, pst. 172 sqq.

20. Plg. *Klimas* Petras: Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais (1413—14 ir 1421 m.), „Praeitis" t. II (1933) psl. 94—157; priedas psl. 151—157. Apie žydus psl. 120 ir 153.

21. AVK t. XIV (Įžanga psl. XII psl. 2 ir psl. 161, 281). Apie Bresto ir Gardino žydus yra iš 1633—99 m. laikotarpio ca. 100 dokumentų AVK t. V.

Kiek daug žydai 16-me šmt. jau dalyvauja Lietuvos prekyboje matyti tarp ko kitko, ir iš L. Bresto muitinės knygų (1583), ArSb III, psl. 289—322, IV, psl. 252—289.

22. Nuo 1147 m., nuo Friedricho Barbarosos laikų Vokietijoje žydai priklausė *ad cameram regiam*. 1348 metų baisusis maras Vokietijoje nukreipė visuomenės pyktį prieš žydus. Buvo pasakojama, kad jie užnuodiję šaltinius. Todėl kelerius metus žydai buvo žiauriausiai persekiojami. Pav., Strasburge buvo sudeginta daug žydų. Žydai buvo pinigų skolintojai. Jie imdavo nuo 21 iki 86 nuošimčių. Yra žinomi atsitikimai, kur buvo lupama net 166%. Todėl iš žydų persekiojimų liaudis turėjo ekonomiškų patogumų ir palengvinimų. Debitoriui buvo tiesiog geras uždarbis, jei žydas mirė. Šitokiu būdu gali būti tik išaiškinta toji barbariška kredito krizė. Plg. *Stobbe:* Die Juden in Deutschland während des Mittelalters. Braunschweig 1866. Neudruck 1903. *Caro* G.: Sozial- und Wirtschaftsgeschichte der Juden im Mittelalter und in der Neuzeit. Bd. I. Leipzig 1908. *Sombart* W.: Die Juden und das Wirtschaftsleben. Leipzig 1911.

Psl. 56

22a. Plg. OrdBr XVIIIa 182, 1415-IV-1.

23. HR Abt. I, t. 6 Nr. 312, Nr. 611. Plg. CeV p. 444—Nr. 829.

Psl. 57

24. Magistras Vytautui: „... *wie euwir durchluchtikeit mitburger von Kauwen euch habin vorgegebn von vorbitunge hir im lande irer kowffenschacz und nemelich s a l c z usczufuren etc... Obir das wurden wir gebeten von einen ewir hirlichkeit meteburger czur Wille, im d r e i l e s t e s a l c z e s czu dirlouben usczufuren. Do her die lobe hatte von uns czu dren lesten, do bestalt hers, das her noch XX leste obir die gunst und lowbe wolde haben mit den dren usgefurt, doran wart her vorhindert, adir keins ist im genomen...*" (CeV p. 438 — Nr. 820).

25. (1) „... *via libera est et debet esse omnibus mercatoribus et incolis regni Polonie et terrarum L i t w a n i e, Masovie, Rusie et S a m a g i t a r u m transeuntibus cum eorum m e r c a n c i i s et rebus quibuscumque per Prussiam et Lyvoniam et alias terras ordini subjectas...*" (2). *Item liber sit transitus et via omnibus mercatoribus et incolis regni Poloniae et terrarum Litwanie, Samagitharum, Maszovie et Russie cum suis mercanciis, frumentis, cujuscumque grani et rebus quibuscumque et cujuscumque condicionis vel maneriey existant, sine impedimento vel angaria...* (3). *Item de dacia pfuntczol...* (paliuosuojama) ... (4). *Item, quod omnes mercatores et incole regni Polonie et terrarum Litwanie, Samagittarum, Maszovie et Russie a solucione cujusdam pecunie vulgariter l o b e g e l d nunccupate, que a f r u m e n t o in Gdanczk recipiebatur, perpetuo sint liberi et exempti nec ad ejus solucionem de cetero teneatur...*" (HUB VI psl. 309—Nr. 553).

25a. Apie „Pfuntzoll" Vytauto laikais (1424) žiūr. CeV psl. 684.

26. *Daenell* E.: Geschichte der deutschen Hanse in der 2. Hälfte des 14. Jhs. Leipzig 1897. *Daenell:* Die Blütezeit der deutschen Hanse. 2 Bde. Berlin 1905—1906.

Psl. 58

27. *Kulischer J.:* Allgemeine Wirtschaftsgesch. d. Mitt. u. Neuzeit. Bd. I (1928), psl. 253.

28. *Kulischer:* o. c. psl. 253 sqq.

29. *Kulischer:* o. c. psl. 255.

30. Plg. *Rimka:* psl. 43.

31. *Kulischer:* o. c. psl. 255. Plg. *Werminghoff* Albert: Der deutsche Orden und die Stände in Preussen bis zum 2. Thorner Frieden i J. 1466. Pfingstblätter des Hansischen Gaschichtsvereins, Bd. VIII (1912) psl. 20. *Semrau,* Franz: Der Getreidehandel der Deutschen Hanse bis zum Ausgang des Mittelalters. Diss. München 1911, psl. 18 sqq. *Bechtel* Heinrich: Der ökonomische Raum für den Handel im Spätmittealter. (Schmollers) Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtchft im Deutschen Reich, Jahrg. 53 (1929) psl. 185 sqq.

31[a]. *Naudé,* W.: Die Getreidehandelspolitik der europäischen Staaten vom 13. bis zum 18. Jahrhundert. Berlin 1896 (Acta Borussica, I), psl. 213. *P. v. d. Osten Sacken:* Der Hansehandel mit Pleskau bis zur Mitte des 15. Jhs. (Beiträge zur russ. Gesch., Theodor Schiemann zum 60. Geburstage von Freunden und Schülern dargebracht und hgg. o. O. Hötzsch). Berlin 1907, psl. 59 (į Pleskavą įvežama javai). *Hildebrand, H.:* Das deutsche Kon= tor zu Polozk, B M, t. 22 (1873), psl. 373. *Goetz* K. L.: Deutsch—russ. Handelsgeschichte des Mittealters. Lübeck 1922, psl. 512 sq.

31[b]. *Daenell,* E. R.: Geschichte der deutschen Hanse in der 2. Hälfte des 14. Jhs. Lpzg. 1877, psl. 179. *Daenell:* Die Blütezeit der deutschen Hanse. Hansische Geschichte von der 2. Hälfte des 14. Jhs. bis zum letzten Viertel des 15. Jhs. I psl. 89, 96 sq.: II psl. 154, 165, 193 sq., 261 sqq. *Stein, W.:* Bei= träge zur Geschichte der deutschen Hanse bis um die Mitte des 15. Jhs. Gies= sen 1900, psl 79.

31[c]. *Winckler,* Arhtur: Die deutsche Hansa in Russland. Berlin 1886, psl. 23. *Goetz* K. L.: Deutsch = russische Handelsgeschichte des Mittelalters. Lübeck 1922, psl. 512.

31[d]. *Berežkov,* M.: O torgovlě russkich s Rigoju v. 13=om i 14=om věkach. ŽMNPr, 1877 (II) psl. 355.

31[e]. *Hildebrand,* Herman: Das deutsche Kontor zu Polozk, BM t. 22 (1873) psl. 355.

31[f]. Plg. *P. v. d. Osten=Sacken:* Der Hansehandel mit Pleskau bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts. Beiträge zur russ. Geschichte Theodor S c h i e=

m a n n zum 60. Geburstage vo Freunden und Schülern dargebracht und herausgegeben von O. Hötzsch. Berlin 1907, psl. 57. *H. Hildebrand:* Das deutsche Kontor zu Polozk. BM, Bd. 22, N. F. Bd. 4, psl. 355. *Hirsch* psl. 166. *Goetz* K. L.: Deutsch=russische Handelsgeschichte des Mittelalters. (Hans. Geschichtsquellen, hgg. vom Verein f. Hansische Geschichte). Lü= beck 1922, psl. 512 sqq. *Stein:* Vom deutschen Kontor o. c. psl. 260 sqq. *Forstreuter* K.: Die Memel o. c. psl. 60.

31[g]. Apie vaško eksportą, žiūr. *Hirsch* psl. 166.

Psl. 59

32. *Ivinskis:* Gesch. d. Bauernstandes, psl. 82, 213. cf. LOd p. 323.

32[a]. Plg. *Janulaitis,* A. Prof.: Enėjas Silvius Piccolomini bei Jeronimas Pragiškis ir jų žinios apie Lietuvą XIV—XV amž. Kaunas, 1928, psl. 59.

32[b]. Erasmo prakalba mums yra įdomi. Aš čia paduodu jos ištrauką apie lietuvių prekybą: „*... terram habet fertilissimam, que tritici omnium= que frugum copiam germinat, m e l l e h a b u n d a t, quo aqua cocto loco vini utitur tantundem saluberrimo; a u r u m et a r g e n t u m plurimum semper accipit pro cera, quam de melle e x t r a h i t s u f f i c i e n t i s s i m e, et illam sola ad l o n g i n q u a s r e gi on e s transmittit. Diversa etiam commer= cia mari illo Germanico oportune suggerit, pro quibus s a l, v i n u m, s p e= c i es et p a n n o s e g r e g i o s facillime conquirit. P e l l e s omnium ge= nerum rariores toti orbi comimunicat, cervos, bisontes, onagros usui humano convenientes in magna multitudine gignit. Relinquo cetera, que soli bonitas pro utilitate patriae illius et decore profert gratissime.* (Vetera Mo= numenta Poloniae et Lithuaniae ex tabulis Vaticanis depromta, ed Aug. T h e i= n e r, t. II (1410—1772), Rom. 1861, psl. 277).

32[c] Didžiojo Magistro raštas Vytautui, *Voigt* Joh.: Geschichte Preus= sens, t. VI psl. 311.

32[d]. Plg. *Voigt,* J.: Geschichte Preussens, t. VI, p. 422 n. 5.

33. CeV p. 312 (Nr. 625): — (magistras leidžia) „*... de strugibus, que per Wislam, Memlam et quecumque alia flumina et aquas per regnum Poloniae et terras Lithwanie et Russie ad terras ordinis nostri defluentes... omnibus incolis regni Polonie et subditis cum cineribus et lignis cuiuslibet generis ac strugibus et plaustris... concedimus libertatem...*" Apie me= džių ir pelenų eksportą, žiūr. *Hirsch* psl. 165.

33[a]. *Klujčevski:* Geschichte Russlands, Übersetzung, hgg. von Fritz Braun und R. Walter. Bd. II (1925) psl. 79. *P. v. d. Osten=Sacken:* Der Hansehandel mit Pleskau bis zur Mitte des 15. Jhs. (Beiträge z. russ. Gesch. Th. Schiemann z. Geburstage, hgg. v. O. Hötzsch). Berlin 1907, psl. 56 sq. *Goetz* K. L.: Deutsch=russ. Handelsgeschichte des Mittelalters Lübeck 1922, psl. 513 sq. *Hildebrand.* H.: Das deutsche Kontor zu Polozk, o. c. psl. 355, 361 sq. v. *Slaski:* Danziger Handel im 15 Jh. (auf Grund eines

im Danziger Stadtarchiv befindlichen Handlungsbuches geschildert). Diss. Heidelberg 1905, psl. 85 (Lietuvos kailių kainos). *Stein:* Vom deutschen Kon-tor l. c. *Remeika* psl. 31 sq. *Hirsch* psl. 166.

Psl. 60

33[b]. *Sattler,* C.: Handelsrechnungen des Deutschen Ordens. Leipzig 1877:

I. Grosschäfferei Marienburg:

1. Psl. 19[10] (Rechnungsbuch aus dem Jahre 1404): „*Item Peter Borlyon tenefur 3021 czymmer 3 tenlinge Littowisch werkes, das 1000 vor 5 P (fund) 5 sch (illing)*" 2) Psl. 69[35] (1417): „*Item Petir Borlyon tenetur 3021 czymmer und 3 tennelinghe Littowes werg, das tusunt vor 5 P (fund) und 5 sch (illing). Summa 70 m (ark)*".

II. Grosschäfferei Königsberg (1400—1402).

1. Psl. 158[1]:... *und 15 bebirwammen und 1 tusent und 3½ tymmer Lyttauwisch werk und 1 tendeling, das tusent vor 19 m(ark)*". 2. Psl. 158[61]: „*Item (dgl.) dar ist ynne 4000 Littauwisch werkis und 2000 und 1 tendeling Rueschis werkis, das tusent obiral koste uns 19½ m(ark)*".

III. Flandische Liegerbücher (1391—1399).

1. Psl. 418[5]: „*Item vorkofft ute der der(den) tunnen, to dem yrsten 1000 18 tymmer Smollensch und Lettouwesch myt den ander gemenget, dat 1000 galt 7 p(fund) 6 sch(illing)*". 2) 418[13]: „*Item vorkofft ute eyner ekenen tunnen 4000 18 tymmer rot Ruesch Lettouwsch werk, dat 1000 galt 6 p(fund) 15 sch(illing)*".

34. *Ivinskis:* Gesch. d. Bauernstandes, psl. 62—71.

35. CeV p. 305. OrdBr Nr. 53, 20 (1404. V. 22), plg. CDPr III p. 181; VI p. 177 (1403); CeV p. 334, p. 219. *Bellée,* Osteurp. Forschungen, Heft 2 (1914) psl. 101 sq. Plg. LowStud I p. 99, 123 sqq.

36. Žiūr. LOd p. 323 sq., 340—342.

36[a]. Dinaburgo komtūras praneša Livonijos magistrui, kad Novgorodo pasiuntiniai apdovanojo Vytautą „*mit vil zidenstukken und mit levendigen sabell und ok mit kostliken suben und mit martern. Ok so begiffeden zee ffuste all meistlich sin upersten beyaren.*" (CeV p. 757 — Nr. 1269, 1427-III-7). 1428 m. Naugardiečiai Vytautą vėl pasitinka „*cum multa donorum copia tam in ciclis quam pellibus sobollinis et aliis rebus raris*" (CeV p. 798 — Nr. 1328). Kitos Rusijos sritys taip pat duosniai apdovanoja Lietuvos kunigaikščius „*... dem grosforsten gegeben czwischen Trackken unde Smalensyke wol VII und XX. hundert pferde... herczoge Segemunt... der gaff em X pferde..., do her quam uff sin hus, do gaff her im II[c] pferde, suben unde sabel unde tatersche dangen vil, unde gaf mir ein sidentuch. Vort an do quam her czu herczoge Zwytergal der gaff im LXXXX pferde, suben und sabel unde dangen ouch vil... dar qua-*

men Tateran (p. 798) *vil de under mime hern gesessen sint in dem gebite van allen siden, unde uff vilen enden, unde brechten im pferde, cameil, bogen vunde sus vil gift... Rasan... (pferden, tatersche dangen, s u b e n und sabel)... Moskau... m a r d e r.* (CeV p. 798—799 — Nr. 1329, 1428 m.).

36[b]. *„P e l l e s omnium generum rariores t o t i f e r e orbi c o m= m u n i c a t, cervos, bisontes, onagros usui humano convenientes in magna multitudine gignit". (Theiner,* Vetera Monum. Pol. et Lith. t. II psl. 277).

37. *Kulischer:* Allgemeine Wirtschaftsg. o. c. I 264.

38. *Kulischer:* o. c. 268 sq. *Sombart* W.: Der moderne Kapitalismus. Bd. I. Zweiter Halbband. Mütchen u. Lpzg. 1921.

39. *Hirsch:* psl. 164 sq.

40. *Kulischer:* o. c. 269 sq.

Psl. 61

40[a]. Plg. *Ivinskis:* Geschichte der Bauernstandes in Litauen o. c. psl. 71, 154 sqq., 245 sqq. *Remeika* psl. 50. Plg. *P. v. d. Osten Sacken:* Der Hanse= handel mit Pleskau bis zur Mitte des 15. Jhs. Beiträge z. russ. Gesch. o. c. psl. 59. *Goetz:* Deutsch=russische Handelsgeschichte, psl. 512.

40[b]. *Forstreuter:* Die Memel o. c. psl. 45, sq., 46, 59 sq., 62. Cf. *Ku= trzeba* St.: Polnische Verfassung, deutsche Übersetzung, 1912, psl. 81. *Hötzsch O.:* Der Stand der polnischen Verfassungsgeschichte, Zeitschr. f. Osteur. Gesch. I (1912) psl. 75.

41. *Ivinskis:* Lietuvos valstiečių luomo susiformavimas ir raida. „Athenaeum" 1933 m. (t. IV) psl. 31.

42. *Ivinskis:* Gesch. d. Bauernstandes, psl. 64—70.

42[a]. Plg. *Remeika* psl. 50. *Ivinskis:* Geschichte der Bauernstandes psl. 71, 154.

43. CDPr VI 114, 116, 118; OrdBr. (1406). V. 21. Plg. *Voigt:* Gesch. Preussens, t. VI 353 psl., past. 2, *Krumbholtz:* Samaiten und der Deutsche Orden bis zum Frieden am Melno=See, psl. 150, pst. 1. Iš *Marienburger Tresslerbuch* (išl. E. Joachim, 1896) taip pat matyti, kad Ordinas į Žemai= čius, turbūt, s a v i e m s v a l d i n i n k a m s siuntė d r u s k o s, cibulių, čes= nakų ir k. maisto produktų (Mar. Tresslerb. 397, 404). Žemaičiams dovano= jama kirvių, dalgių (Mar. Tresslerb. 397, 404), drobės (M. T. 396), bajo= rai gauna d r u s k o s, jų tarnai rūbų (M. T. 116). 1400 m. be d r u s k o s (10 Last), silkių (3 Last), sviesto (3 statines), sūrių ir t.t., į Žemaičius ateina 6 *„Last"* grūdų (a 5 markes be 5 skotų) ir 56 maišai miltų (M. T. 84). 1406 m. vėl siunčiama į Žemaičius grūdų (M. T. 396 sq., 405). Šitam dalykui plg. OrdBr XVIII 16 (1405. X. 15) — provianto trūkumas Ordino pilyje Königs= berg'e (Žemaičiuose); OrdFol 3, p. 215—216 (1405. IV. 7) — Königsberg'o

(Žem.) maistu aprūpinimo klausimas. Dovanos ir siuntiniai Žemaičiams: OrdBr XVIII 17 (1406—1409); OrdBr XVIII 18 (1406—1409). Plg. OrdFol 8, p. 430 (1417. IV. 5), OrdFol 8, p. 435 (1417. III. 29).

44. Plg. tą patį vokiškame tekste **Fr. A. Doubek:** Skarga Żmudzinów i odpowiedź zakonu niemieckiego z roku 1416. „Ateneum Wileńskie", t. VII (1930) p. 885.

44[a]. *Ivinskis:* Geschichte d. Bauernstandes psl. 71, 154.

45. *Dlugosz* J.: Opera omnia, ed. v. Żegota-Przezdziecki, Kraków 1876, t. XII p. 572.

46. Apie areštuotų laivų krovinius žinias paduoda Mar. Tresslerb. p. 594 sq. *„Schiffur des ofgehalden gutes zu Ragnit:... in den 2 schiffen woren 47 leste minus 19 scheffel rocken... (1. Schiff):... 23 leste und 2 tonnen salz, yo of dy last 17 tonnen und 3 grose terlyn gewandes ouch in dem schiffe... (2. Schiff):... 3 terlyn gewandes, eyne glocke, dy kostet 43 m., eynen kessel, der kostet 18 m., 2 panzerzy, 2 grosse zyn-nynne kannen... (3. Schiff):... 7 packen gewandes 4 panzer und 2 vas mit blechharnisch..."*

47. *Dlugosz:* Opera omnia o. c. x. XII psl. 572.

Psl. 62

47[a]. *„Wir dancken euch vor sechs scatell getrudes, die ir uns bei euwirm diner Jacob gesandt habit und is ist uns ouch wol anneme".*

48. *K. Forstreuter:* Die Memel o. c. psl. 60.

49. HUB, t. XI, Nr. 1123. Plg. W. *Stein:* Vom deutschen Kontor in Kowno, HGbll, t. XXII (1916), psl. 262.

49[a]. Apie druskos importą Lietuvon žiūr. *Hirsch* psl. 164. *Hildebrand* H.: Das deutsche Kontor zu Polozk, BM, 22 f. (1873), psl. 361. *P. v. d. Osten-Sacken:* Der Hansehandel mit Pleskau bis zur Mitte des 15. Jhs. Beiträge o. c. psl. 60. *Goetz:* Deutsch-russische Handelsgeschichte des Mittelalters, 1922, psl. 512. Bendrai apie druskos prekybą viduriniais amžiais: *Bechtel* Heinrich: Der ökonomische Raum für den Handel im Spätmittelalter. (Schmollers) Jahrbuch f. Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich, Jahrg. 53 (1929) psl. 200 sqq. *Bens* Günther: Der deutsche Warenfernhandel im Mittelalter. Diss. Breslau 1926.

49[b]. „Ouch so ist uns woraftigh vorgekomen, daz der kouffman den Littowen zcufuret saltz und was sye behuff haben van Rangnitten us. Apt ist so ist, so bitte wir euwern gnoden des nicht zcu stetende und do vor sien, daz man in keynigerleie zcufuren moghe". (LUB VIII p. 396 — Nr. 664).

Psl. 63

50. LUB VII p. 526 — Nr. 736; plg. HUB VI p. 395, pst. 3.

50[a]. *Dlugosz* J.: Opera omnia o. c. t. XII psl. 467: „. . . *ex panno de Polonia adducto novas vestes, tunicas et indumenta. Qua quidem liberalitate et largitione effecit, ut rudis illa natio et pannosa, lineis in eam diem contenta, fama huiusmodi liberalitatis vulgata, pro consequendis laneis vestibus catervatim ad suscipiendum baptisma ex omni regione accurreret...*"

51. *Jaroszewicz:* Obraz Litwy o. c.

52. Plg. Didž. Komtūro raštą Jogailai žydo Clemens'o (iš Breslau) reikalu. Jam reikalaujama grąžinti atimtos prekės, žiūr. OrdFol. 2[a], psl. 47.

Psl. 64

52[a]. Plg. *P. v. d. Osten Sacken:* der Hansehandel mit Pleskau bis zur Mitte des 15. Jhs. Beiträge zur russ. Geschichte o. c. psl. 61. Pleskavos (Pskovo) prekyboje minima visa eilė įvairių medžiagų rūšių (Grüner Tuch, Rheimser Linnen, Manteltuch, Scharlachtuch; draudžiama Pskovan įvežti: Poperingsche Tücher, Overleygsche Laken, Tuche von Commiker, Deventer, Verwieg etc.).

53. CDPr. V 181 (1403): „...*quasi malleus sacre milicie fuit, armis armigeris instrumentis variis bellicis, studiosis artibus, artificibus, thoracibus... Littwanos dictos et scimaticos hereticos... confortavit et confortat...*" CDPr. VI 156: „....*ist her gewest als eyn hamer der seligen Ritterschaft mit wopen und wepenen, mit mancherley geczoy czu dem Orloy, mit offsetzikeit, mit werkmeistern, mit platen, mit helmen, mit huben, mit panczern, geschos, und pferden den ungloubigen* (lietuviams) *alleczeit gehulfen hat und hutiges tages hilfet und sterket...*" Cf. CDPr V p. 125 sq. (1397), 183, 190; t. VI p. 54 (1397), 111 (1401), 112, 149.

Psl. 65

54. Plg. Reg. CeV p. 27 sq.

54[a]. Plg. *Sužiedėlis:* Vytauto ekonominė politika o. c. psl. 243.

54[b]. *Brensztein* Michał: Zarys dziejów ludwisarstwa na ziemiach b. w. ks. litewskiego. Wilno 1924.

55. CeV p. 271 (Nr. 566): „5) Gdy będzie mowa o drogach kupieckich, należy posłom domagać się wolnej drogi przez Wisłę i Drwęcę jak było dawniej. 6) Co sie tyczy wolnych dróg kupieckich na Litwę, tak mówić posłom należy: „*Liber herre! Wir vorsehen uns wol, das das gescheftnis nicht gros werden wirt disze cziit iores czwischen Lythen und Prewssen wethers halben, und dorumme so ist uns dovon keins entpfolen czu reden...*"

Psl. 66

56. Pirma pats Torno miestas (1424) kreipėsi į Jogailą su prašymu leisti naudotis Torno pirkliams į Lietuvos kunigaikštystę šitokiu keliu (HUB VI p. 309): „*Item begern wir eyne strazse kegen Littauwen von Thorun uff Leibczin, Beilsk, Plonczke, Nuwenstat, Poltofske, Nuure, Drogeczin, Milnig und uff Briesk, und von Briesk zu wassir den Bueg nedir vor Milnig und vor Drogeczin und vordan in die Nar, us der Nare in die Weizel und die Weizel nedir kegen Thorun.*" Tas pats kelias žodis žodin buvo pakartota vėliau (HUB VIII p. 318, 334 sq.). Plg. ibd. psl. 308.

57. „*Item id ist geschen, dat Steffen Kullert heft Hans Zwarten gedan itlike gudere, welke guttire de sulve Hans Zwarte heft gelecht by den voghet van der Wille. Des so sande de egenomde Steffen Hans Zedeler to der Wille, de gudere van dem voghede to entfangende; do en wolde em vog-het de gudere nicht volghen laten. Do bat Hans Zedeler Hans Kleynen, dat he vor en unde vor Steffen Kullerde loven wolde van der gudere wegen; dat dede Hans Kleyne unde gaf deme voghede daruf synen vorsegelden bref.*" Plg. Hirsch p. 168, pst. 515.

Psl. 67

57[a]. GrušUkr VI psl. 33 sqq.

57[b]. Plg. Aenius Sylvius Piccolomini: „*Rara inter Lituanos oppida neque frequentes villae*". (ScPr IV p. 237).

57[c]. *Sobranije* drevnich gramot i aktov gorodov Vil'ny, Kovna, Trok, pravoslavnych monastyrej, cerkvej i po raznym predmetam. Čast 1. Vilno 1843, psl. 1 sq.

57[d]. *Sobranije* drevnich gramot o. c. psl. 2: „*...požalovali esmo vilens-kich mestičov l i a c h o v i r u s i, što im myta nedavati po vsej našoj zemli kak izdavna ne davali a otpustili jesmo im vsia myta večno. A protož štoby jeste na vsich vilenskich mestičoch myta ne imali ani kotorych p o š l i n t o r g o v y c h v lucku v kijeve i po podol'skoj zemli ou smolensku i ou berest'i, v novegorodku, ou mensku v k o v n e i po inym pak mytom po rekam i po mostom po stavom gde nikoli budut myta. A na to jesmo dali im siuju našu gramotu...*"

57[e]. *Sobranije* drev. gramot o. c. psl. 3—6.

57[f]. *Sobranije* o. c. psl. 6—11.

57[g]. *Sreznevskij*, J.: Sveděnija i zamětki o maloizvestnych i neizvest-nych pamiatnikach. I-XV. S. Petersbg. 1867: X. Gramota korolia Kazimira gorodu Kovnu na pol'zovanije Magdeburskagum pravom, 1463 goda.

Psl. 68

57[h]. Liber Cancellariae Stanislai Ciołek. (Ein Formelbuch der polni-sche Königskanzlei aus der Zeit der hussitischen Bewegung). Bd. I. Wien 1871 (= Archiv f. österr. Geschichte, Bd. 45, 1871), psl. 198.

57[1]. Plg. Sbornik russk. imper. obšč. t. 35 (Diplom. snošěnija Litvy s Moskvoju) psl. 8 sqq.

58. Plg. lietuvių ir prūsų prekybą liečiančius dalykus (jų prekių ap≠simainymą, areštus, skundus etc.):

OrdBr LXXIV 9, 1430≠X≠2: atidavimas prekių lietuviams (užbėgus lai≠vui pajūryje ant sėklumos);

OrdBr LV 93, 1431≠IX: praleidimas prekių vežimų Lietuvon;

OrdBr XXIII 92, 1433≠III≠17: trukdoma Lietuvon pirklių prekyba;

OrdBr XVI 47, 1434≠I≠12: Žygimantas Kęstutaitis prašo magistro pa≠leisti karo metu sulaikytus pirklius;

OrdBr XXII a 99, 1434≠II≠27: Žemaičiai vagia ir plėšia Palangos pajūryje;

OrdBr XVI 45, 1434≠IX≠1: Žygimantas prašo magistro paleisti areš≠tuotus bei sulaikytus Lietuvos pirklius.

OrdBr XVI 46[2], 1434≠XI≠2: Žygimantas Kęstutaitis rašo Magistrui pirklių santykių reikalu Lietuvoje.

Psl. 69

59. Iš didž. kunigaikščio Kazimiero pirmųjų kelerių valdymo pa≠žymėtina:

OrdFol 16, p. 1130 (1446≠VIII≠9): Trys broliai iš prūsų (Erasmus, Jo≠kūbas ir Wilhelmas Czan) turi debitorių Lietuvoje.

OrdFol 16, p. 1131 (1446≠VIII≠9): Karaliaučiškis Andr. Poycker irgi turi skolininkų Lietuvoje.

60. OrdFol 16, p. 1128—1129 (1446≠VII≠28): Ordino pirkliai skun≠džiasi dėl trukdymų Lietuvoje.

OrdFol 16, p. 1102 (1446≠III≠31): Pirklio Gerhardo Schundern' rei≠kalas su Arnoldu Finkenbergu. Paskutiniajam areštuotos Brest≠Litovske prekės.

OrdFol 16, p. 1201 (1447≠VIII≠16): Magistras kreipiasi į Gardino sta≠rostą≠seniūną (Hauptmann) dėl reikalingumo iš abiejų pusių paleisti su≠laikytus pirklius ir atiduoti jiems prekes.

OrdFol 17, p. 806 (1448≠XII≠21): Magistras duoda per Kauno sta≠rostą (Sudwey, Hauptmann zu Cauwen) užtariamąjį raštą Petrui Runaw, ku≠riam D a n c i g e buvo atimtas medžių transportas.

OrdFol 16, p. 1227 (1448≠II≠18): Magistras prašo Kazimiero, kad su dancigiškiu Herman'u Boner ir jo kompanija („Gesellschaft") Lietuvoje būtų atsiskaityta dėl skolos. Plg. OrdFol 16, p. 1059 (1448≠IX≠1).

60[a]. Plg. *Liubavskij* M.: Litovsko≠russkij sejm. Moskva 1901, psl. 541 sq., psl. 51.

ANTRAS SKYRIUS

Lietuvos prekyba su prūsais 15-tojo amžiaus antroje pusėje — Kazimiero ir Aleksandro laikai

A. Bendros pastabos apie Hanzos pirklių (Dancigo) kontorą Kaune ir Lietuvos prekybą su prūsais

I. Hanzos kontoros įsikūrimas Kaune ir jos prekyba

Psl. 75

1. *Sužiedėlis* S.: Vytauto ekonominė politika. Vytautas Didysis, Red. P. Šležas, Kaunas 1930, psl. 242.

Psl. 76

1[a]. *Sužiedėlis* o. c. psl. 242. Apie Hanzos kontorą Kaune yra be Hirscho ir Steino studijų dar užsiminę arba rašę: *Kutrzeba* St.: Handel i przemysł do roku 1793. *Gdańsk.* Przeszłość i terazniejszość. Praca zbiorowa pod redakcją Stan. Kutrzeby. Warszawa 1928, psl. 142 sq. *Stein* W.: Beiträge zur Geschichte der deutschen Hanse bis um die Mitte des 15. Jhs. Giessen 1900, psl. 79. *Simson:* Gesch. d. Stadt Danzig, I t., psl. 106 sq., 301—303, 358 sq. *Winkler,* Arthur: Die deutsche Hansa in Russland. Berlin 1886, psl. 41. *Daenell* E. R.: Geschichte der deutschen Hanse in der 2. Hälfte des 14. Jahrhunderts. Leipzig 1897, psl. 179. *Daenell:* Die Blütezeit der Deutschen Hanse, Bd. I (1906) psl. 89, 96 sq,; Bd. II (1906) psl. 154, 165, 193 sq., 262. *Häpke* R.: Die Regierung Karls V. o. c. psl. 16. *Rachel* Hugo: Handel und Handelsrecht von Königsberg i. Pr. im 16. bis 18. Jahrh. Forsch. z. Brand. Preuss. Geschichte, t. XX (1909), psl. 96 sqq.

2. *Hirsch* p. 287. Plg. *Häpke* R.: Die Regierung Karls. V. und der europäische Norden. Lübeck 1914, p. 16.

2[a]. Kauno kontora turi labai daug skundų prieš Kauno miestą. Apie jos skundus žiūr. HUB XI, psl. XXV.

2[b]. Žiūr. Danz. Inv. Nr. 98 (paskutinis kontoros raštas).

3. *Häpke* R.: Die Regierung Karls V. o. c. p. 15.

Psl. 77

4. Plg. *Nowak* N.: Die preussisch-litauischen Handelsbeziehungen zur Zeit Herzog Albrechts (1525—1568). Diss. Königsberg 1922 (Masch.-Schr.). mano, kad Kaunas „Stapelrecht" (tik druskai) turėjęs jau nuo V y-t a u t o laikų.

II Dancigo prekybos augimas. Jo pirklių santykiai su Lietuva

Psl. 79

1. *Häpke* R.: Die Regierung Karls V. o. c. psl. 17.

2. *Häpke* R.: Die Regierungs Karls V. o. c. psl. 17.

3. *Lauffer* Victor: Danzigs Schiffs- und Warenverkehr am Ende des 15. Jhs. Zeitschrift des Westpreuss. Geschichtsvereins, Heft XXXIII (1894) psl. 39, 40 sq. *Kutrzeba* St.: Handel i przemysł do roku 1793. Sudėt. veikalas „Gdańsk", 1928, psl. 145.

3a. *Plg. Rimka:* Lietuvos prek. sant. su lenkais o. c.

4. Dėl iš Lenkijos išvežamų javų kiekio 15-me amž. ir dėl paties grūdų eksporto ankstyvumo per Dancigo uostą iki šiol literatūroje tebeina kontroversija: *Kutrzeba* St.: Polnische Verfassungsgeschichte, deutsche übers. 1912, psl. 21; *Hoetzsch* O.: Der Stand der polnischen Verfassungsgeschichte, Zeitschr. f. Osteur. Gesch. I. (1912) psl. 75; plg. *Gruževski:* prof. Kutrzebos knygos apie lenkų visuom. santvarką naujo leidimo proga (lenk.) 1909, psl. 14. *Warszawski* M. J.: Die Entwicklung der gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisse in Polen und die Bauernfrage im 18. Jh. (Zürischer Volkswirtschaftliche Studien, hgg. v. Prof. Dr. Sieveking in Zürich, N. F. 8. Heft). 1914, psl. 14 sqq. *Rakowski* Kasimir v.: Entwicklung des Grossgrundbesitzes im 15. und 16. Jh. in Polen. Diss. Berlin 1899, psl. 19 sqq.

Psl. 80

5. *Gebhards* Handbuch d. D. Geschichte I, p. 530.

5a. *Häpke* R.: Die Regierung Karls V. o. c. psl. 17.

5b. *Kestner* E.: Die Handelsverbindungen der Hansa, speziell Danzig mit Spanien und Portugal, seit 1583. ZWG V (1881) psl. 1—22. *Kestner* E.: Danzigs Handel mit Portugal im 16. Jh. ZWG I (1880) psl. 97—106. Plg. *Simson:* Gesch. d. Stadt Danzig, V. I, psl. 358.

Psl. 81

5c. *Häpke* R.: Die Regierung Karls V. o. c. psl. 17. *Simson:* Gesch. d. Stadt Danzig, t. I, psl. 358.

5d. *Voigt:* Gesch. Preussens, t. VI, p. 311. Plg. Hirsch psl. 165.

Psl. 82

6. *Kulischer:* Allg. Wirtschaftsgeschichte, I, p. 286.

7. *Kulischer:* o. c. I, p. 281.

8. Pas mus liaudies lūpose išlikę žodžiai „brokorius" (pav. linų, me- džių „brokorius"), rodo, kad tas aktas buvo gerai žinomas.

8ª. *Lengnich* G.: Jus publicum civitatis Gedanensis oder der Stadt Danzig Verfassung und Rechte, hgg. v. Dr. O. Günther. Danzig 1900, psl. 527.

9. *Hirsch* psl. 165 sq. Plg. *Lengnich:* Jus publicum o. c. psl. 527.

Psl. 83

10. Ypač daug tokių neteisybių žinoma iš 16-tojo amžiaus pusės. Plg. *Nowak* H.: Die preussisch litauischen Handelsbeziehungen zur Zeit Herzog Albrechts (1525—1568). Diss. Königsberg (mašinraštis), žiūr. skyrių: „Nie- derlage-, Brak- und Makrecht".

11. *Armstedt* R.: Geschichte der Stadt Königsberg i. Pr. Stuttgart 1899, psl. 67.

12. *Meier* H.: Beiträge zur Handels- und politischen Geschichte Kö- nigsbergs. 1864. Plg. anonymų raštą: „Darstellung des Niederlagsrechts der Stadt Königsberg". Königsberg 1792.

13. Plg. *Forstreuter:* o. c. psl. 37—44.

14. Ms. 686, Bl. 467—468: „*Wollerwogene Gedanken der Kaufmann- schaft, betreffende die jetzigen Conjuncturen in Lithauen, und dessen bisher gepflogene Commercium mit der Stadt Königsberg: 1. Alle Waaren so auss Pohlen und Littauen nach Königsberg geführet werden, sind alhier vollkomen so gut und auch besser zu verkaufen, maassen Dantzig mit gar wollhabenden Kaufleuten versehen ist, welche mit ihren eigenen C a s s e n handeln können, dahingegen die Königsberger Kaufleute sich frembder und zum theil hie- siger Gelder bedienen müssen, wofür sie grosse I n t e r e s s e zahlen, folg- lich sich dessen an dem Einkauff der Polnischen Waaren zu erholen haben. 2. Da die Königsberger alles Saltz aus Englischen, Holländischen und Dan- tziger Schiffen auf 6 Monaht Zeit einkaufen, und deswegen nohtwendig einen so viel höheren Preiss bestättigen müssen, hergegen die Dantziger das ankomende Saltz denen Frembden mit baar Geld bezahlen, oder auch zum Theil mit ihren eigenen Schiffen auss Spanien und Frankreich hohlen, als sind sie im Stande Littauen viel wollfeiler damit zu p r o u i d i r e n, zu ge- schweigen der d i f f e r e n t z des Licents und anderer Spesen, welche in Königsberg considerable höher lauffen, so dass es effective mit dem Saltz Handel in Vergleich von Königsberg und Dantzig vor den fremden Käuffer also anzusehen ist, als ober in Dantzig aus der ersten, und in Königsberg aus der letzten Hand kaufen solte. 3. Würde es dem Königreich Pohlen zur*

grösten Glorie gereichen, nicht allein ein so einträglich N e g o t i u m, *wo von soviel tausend Menschen leben, zu fördern und dadurch der vorfallen= den Schiffarth sehr wieder aufzuhelffen, sondern auch mit dem eclatanten Ruhm zu prangen, von dem Schütz einer florissanten und weit negotiiren= des See=Stadt...*" Plg. Blatt 469 (pranešimas dėl vokiečių prekybos reikalų Lietuvoje); Bl. 477—496 Nr. 4—12 — Litauischer Handel, ca. 1723.

B. Lietuvos (Kauno) pirklių santykiai su Hanzos Kontora Kaune bei Dancigo Kazimiero ir Aleksandro laikais

I. Dancigo ir Kauno pirklių kovos dėl prekiavimo teisės su svečiais („Gästehandel") ir savo „kiemų" laikymo Kazimiero valdymo metu

Psl. 85

1. Plg. *Simson* 303, 361.

2. Kazimieras rašo: „... *nostri mercatores a vestris multo magis gravantur quam ipsi a nostris...*" (HUB VIII, p. 76 — Nr. 104).

Psl. 86

2ª. *Goetz* K. L.: Deutsch=russische Handelsverträge des Mittelalters. 1916, psl. 129.

2ᵇ. Plg. *Rimka* o. c. psl. 49.

3. Plg. AStPr III.

4. (7). „*Item das der Deutsche kouffman zcu Cauwen und zcur* W i l l e *mitten* h e w s z e r *und* h o f f e, *darinne sie wonen, ire eygene speisze kouffen und nicht mit den wirten in den herbergen legen adir cze= ren, so es doch meh beqwemer were dem kouffmanne und* m e h r f r u n d= s c h a f f t *brechte, so sie in den herbergen legen*". (HUB VIII p. 80).

5. (7). „... *Uns vorwundert und sere fremde nymt, wo das ir do entkegen seyt, das der kouffman hoffe und husere zcu Kauwen haben und do inne legen und ire koste haben, dovon sie euch doch grosse* t y n s z e *geben mothen, wen sie doch van olden jaren eyn sulchs gehat hebben van hern herczoge* W i t t o l s t *tyden her, der sie do inne bis nuu her beschirmet und zcugelossen hat und dorczu zcugelaessen hat zcu koffen und zcu vor= kouffen beyd cleyn und gros, das ouch der irluchte herre konig Casemir mit seynem besegeldem breffe befestiget und geconfirmeret hat...*" (HUB VIII p. 81 — Nr, 111).

Psl. 87

6. „... *unszere burger unnd kouffleuthe, die im groszfursthume zcu Letthowen nemlich zcu Kawen vorkeren unnd er koufmanschatcz uben, haben vorczelen laszen, wie sye sich besorgen, das sie durch die borger unnd inwonere zcu Kauwen merglich besweret unnd zcu umbilligen unpflichten*

widder alle gewonheith unnd gerechtikeith nemlichen durch den hochgebornen zeliger gedechtnisz hertczogh Wytowde (plg. VIII p. 81, 128) *gnediclichen vorlegen und dornoch durch den irluchtigsten hochgeborenen fursten und hern hern Kazimir konig zcu Polan groszfursten zcu Lithauwen, unszeren allergnedigsten hern, bestetiget unnd geconfirmiret, welche brieffe bey uns in gutter bewarunghe legen, genotiget unnd gedranget mochten werden*". (HUB IX p. 271 — Nr. 416).

7. „... *unszer kouffman mit etlicher umpflichten im furstenthum zcu Litthauwen obir* a l d e   g e w o n h e i t h *gedranget worde und genotiget mit umpflichten widder seyner konigliker gnaden* (plg. Nr. 416), *ouch seyner konigliker gnaden* s e l i g e n *vorfaren hern hertczogen* W y t o w d s   b r i e f f   u n d   s e g i l *etc., dorbey seyne koniglike gnaden wellende, wir semliche brieff seyner konigliken gnaden zcu Tracken uff fastnacht (III=1) nehst komende vorbrengen sulden, noch welcherem inhalde seyne koniglike gnaden unszern kouffman in hand holdende (und) unszern koffman beschirmen welde... Woruff erszame gutten frunde, wir euch gutlich thun wiszen, dasz wir der sachen gelegenheith haben bewogen und nemlich dasz undir euch* v i l *seyn, dy langhe desz landes zcu Litthouwen gewonheith und ouch desz kouffmans alde gerechtikeith wiszen vordermehr, wen semliche unszers rathes, dy vil jar van danne weszende, wusten, worumb uns nutcze und erbarlich deutcht...*" (HUB IX p. 286 — Nr. 427). Plg. *Simson*, Gesch. d. Stadt Danzig, I, psl. 302.

Psl. 89

8. (2) „*Item fort so nemen se fan deme Dutcen kopman fan den hofen 4 schok g. und gefen solfen man 12 g, und dat in olden tyden* n y c h   p l a c h   t o   w e s e n *also fan der* s c h r e p s e n, *de des heren koninges genade up de stat nymet, und wy uuns alle tyt* f o r b e d e n *to gefen, also se gefen fan eren hafen*" (HUB IX p. 307 — Nr. 452).

9. (3) „*Item so klage wy, leven heren, dat so eyn nyget heben up uns gelech, (dat wy) fan elker tonnen 1 d. moten up dat rathus gefen fan dem* r o g e n, *und in olden tyden solkent nycht heft gevest und nu so (l)kent up uns heben gelecht*" (HUB IX p. 307).

10. (5) „*Item fort, leven heren, so klage wy dat se nu to der* W y l l e n *uns nycht steden wyllen myt den* g e s t e n *to kopslagen, so wy in* o l d e n   t y d e n *heben gedan, und nu uns nycht steden wyllen und uns broken wyllen und rede gebroket heben*" (Ibd.).

11. (4) „*Vort, leven heren, so klage wy, dat uns sulke gevolt schut, dat se uns stokken und in gefenknysse setten sunder reden und rech und solke* s m a h e y t *anlegende syn, und dat in foregen tyden nycht gevesen ys, und den* b e r o p   i n   d a t   l a n t   n y c h t   g o n n e n   w y l l e n, *und doch (den) eren gestedet und gegunnet wert*" (Ibd.).

12. „*Item wy sollen nicht nottrofft in unse have koppen offte to unsem holte to wleten. Item gene swyne noch rynder eder rogen noch wey=*

then mogen wy koppen. Ok vorbeden se den eren, uns nicht to bruuen, und wes wii koppen, dat nemen se uns gerade also de r e w e r d o n u p p e d e n h e y d e n, und willen uns noch dorslan, wylle wii uns dat unse mit wyllen nicht laten nemen" (HUB X p. 299 — Nr. 473).

Psl. 90

13. Plg. *Karge* P.: Zur Geschichte der Deutschtums in Wilna und Kauen (Kowno), Altpreuss. Monatschrift, Bd. 54 (1917), p. 34 sqq.

14. „*Item wy mogen ok geinen honnich koppen, uns aff to browen eyn tonne mede yn unsen keller offthe unsen frunden to senden; se wyllen kort off wy solen unse h o v e t h o s l u t t e n u n d g a n m y t y n d e k o s t*" (HUB X. p. 299).

15. „*Lustet uns underwilen to drinken, dat solle wy laten by penwerden van en halen ader sulffet dar hen in den krog gan, dat mochte deme kopmanne schaden inbryngen*" (HUB X p. 299).

16. „*Ir habet zcu uns geschreben, wy dasz wit deme kawffmanne, der zcu uns von jore zcu joren pflith zcu vorkerende, alsz her von alders gethon hat, kawffen unde vorkowffen nicht gunnen wellen unde wir ere privilegien brechen*" (HUB X p. 312 — Nr. 486). Toliau žiūr. pst. 17.

17. „*Gutlichen wellet wissen, wy dasz etczliche von den kowffmannen u n g e w o n l i c h e k e w f f e thun, welche die alden kawfmanne in vorigen geczeithen nicht ubethen. Disse kawffen weiszen unde brouwen ere byre, sie kowffen honigk unde brouwen methen, den sie under sich heymlichen schengken, sie kawffen rindere, die sie mesten unde under sich vorkawffen, sie kawffen vissche, die sie salczen under wedir awszhoken, sie rythen zcu lande wert unde kawffen holcz unde assche, das alles weddir unseren borger ist*" (HUB X p. 312 — Nr. 486).

18. „*Haben sie p r i v i l e g i e n vom hirren V i t o w d e zeliges gedechtnisz, dasz sie also kawffen unde vorkawffen mogen, sie brengen die vor ougen; moglich is das, dasz sie vortan so thun. Haben sie denne sulch beweisz nicht, dasz sie vortan abeloszen, wenne unsere gemeynen borgere wellen hir nochmals nicht methe leiden*" (HUB X p. 312 — Nr. 486).

19. „*Item in dat erste so hebben se vorbaden erem weger, dat he kenem koppmanne sal affwegen benedden 3 stene was . . .*" (XUB X p. 501—Nr. 791).

Psl. 91

20. „*So hoven se* (Kauniškiai) *an to klagende vor des heren konneges genaden unde vor dem syttenden rade, dat wy nu kleyner tonnen hadden wen in ertyden, und elke tonne were 2 s t e n s o l t e s k l e y n e r, den se tovorn gewest were* . . . (HUB X p. 517).

21. „*Item ok hebben se uns vorbaden 2 in eyn haffe tho syn, Got geve he wer gesant herupp van seynen frunden tho eyn guden gesellen, so weten tho seggen, he sal mit eyn borgher tho hus liggen, so gy den wol*

moghen marken, wat darut entsteyt eyn jungen gessellen in krogen tho liggen..." (HUB X p. 501).

22. „*...vierczigk donoch im noynden jore seiner hirschunge uff den dinstag von Philippi unde Jacobi, gab her uns eyne willekor mit etczlichen eren artikelen, welche wir von der czeith bys her haben gehalden unde gebrawchet nemlichen an wachsze und salcze, dasz der gast in unserer stat nicht weniger kawffen sall (wenne) drey steyne wachszes unde nicht weniger vorkawffen sal wenne sechsz tonnen salczes...*" (HUB X p. 544 — Nr. 874).

Psl. 92

23. „*Do brochten se ene losse schrift vor, dat spreken se, et solde ere pryfeleyge und ere willekor by Wytoldes tiden und van olders her vorsegelt und gevest syn und were en in ertiden vorbrant und dit solde de uutschrift und koppige wessen. Und wy wolden an ere schrift nycht toston und spreken, wo dat se solken schryfft ny gehat hadden und ok nicht nabringen konden, und en dar fele upp geantwart wart*" (HUB X p. 557 — Nr. 896). Plg. 300 U $8_{,46}$.

Psl. 93

24. „*So alsz denne zcur Wille, zcu Tracken unde in anderen stheten unde markten eyne gewonheide ist zcu messende mit der tunne, so messen wir ouch mit unser tunne unde nemen eynen pfenningk, alsz wir von alders bis her haben genommen. So als der kawffman in alden joren mit korne nicht gekawffslaget hat, so hat her der pfenningk nicht gegeben, sunder von korczen joren hat her den gegeben, unde dunket em eyn neuwes sein.*" (HUB X p. 691 — Nr. 1123).

25. „*Vort hat seyne gnede gesprochen: kan der kawffman mit dem borger des yn kawffe sich vortragen, dasz der borger den pfenningk awszgebit, so ist der kawffman vrey sust kan her nicht, her sal en selbist geben unde boczalen*". (HUB X p. 691 — Nr. 1123).

26. „*Vort alsz ir ersamen hieren schreybet von den hoven, dasz sie van den geschoszgelt geben me wenne unser hove geben, etczliche euwir burgere unde kowfmanne haben ere eygene hove, in den sie von jore zcu jore legen uns zcu vorfange, von den nemen wir geschoszgelt, das thun wir mit unsers allergnedigesten hieren koninges wissen unde wille.*" (HUB X p. 692 — Nr. 1123).

27. „*Ist dasselbte en czu swer awszzeugebende, sie vorkawffen ere hove unseren borgeren, so dorffen sie sulch gelt nicht awszgeben*". (HUB X p. 692.

Psl. 94

28. (7) „*Item ok heft de vaget vorbaden, dat de kopman nicht tohoppe sal gaen und morgensprake holden na older gewanheyt, wat gebreck se under malkander hebben*" (HUB XI p. 121 — Nr. 136).

Psl. 95

29. (5) *„Item ok wen se schrepze geven, so gyft en borger van synem hawe 18 g., so mot en koppman geven 4 schok sunder genade bret gelt, dat is nw so gut als 6 schok, dat denne de here konyngh sulven aff sprak, men sulde de hofe nicht hoger rekenen den na parttal, als se er gut vor=schateden; et mach uns nicht helpen."* (HUB XI p. 121).

30. *„Thuen owch berurungen ewer ersamenn weysheyten von alden czewgwirdigen mannes, dy in vorczeyten haben czu Chawen gelegen, sulche beszwerungen ir irer hantirungen nicht haben gehalt. Ersamen lyben herren unnde gutte frunde, f r o m e l e w t e, dy sich in e r e n unde f r o m k e y t gehalden haben unde noch halden, dy habe wir gehalden in eren unnd czu frunden unnd noch hewtigestages thuen, sunder iczunds seyn etliche, dy uns wyssen in iren byrbenken unde krugen czu richten, ist ir czwen, wir seyn dy dritten, ist ir drey, wir mussen dy fyerden wesen, das wir sust lange in allen gutten fugen haben geleden, uns aber lenger nicht steet czu leyden. Hyrumme, ersamenn lyben herren unnde gunstige frunde, wir fruntlichen bitten mit ganczem fleysze, ir den ewern wuldet schreyben unde sy under=weysen, das sy sulches abestelleten adir wir mussen eyn andersz dorbey thuen."* (HUB XI p. 141 — Nr. 174). Plg. *Simson* psl. 303.

Psl. 95

31. *„Is sache ist, sulchs nicht gescheen wirt, das sich ewir ersamy=keyt arbeten wirt umbe unsent willen, so musse wir unde wellen ewir ersamikeyt dy l a d e desz kowffmannisz abesenden, wen wirsz nicht lengk steende konnen halden, kowfmanschaft dorumbe vorsewmen"* (HUB XI p. 158 — Nr. 201).

Psl. 97

32. HUB XI p. 192 sq. — Nr. 263; p. 214 — Nr. 291; p. 232 sq. — Nr. 320. Plg. Stein psl. 246 sq., kur jis Klippingo ginčą su Kontora yra pla=čiau aprašęs.

Psl. 99

33. *„So frageden de van Kownen syner genaden, offte unse olsten bynnen dysser tyt syner genaden nycht warden schryven, offt den ok lenger sollen koppslagen. Do sprack syne genade, dat woste hee, und c l a p=p e d e u p p s y n e k o n y c k l y k e n e s e e, oft syne genade wolde seg=gen: hyr syttet dat hoffet".* (HUB XI p. 375 — Nr. 565).

34. HUB VIII psl. 278 psl. 3; X Nr. 488, 565; psl. 557, Nr. 1069; XI Nr. 151, 206, 574, 619, 628, 647, 650, 654, 717, 823, 827, 931, 936, 1084.

II. Tolimesni Dancigo ir Kauno pirklių ginčai Aleksandro laikais (1492—1506)

Psl. 100

1. „...*ut secundum jura et inscriptiones antiquas vestri in Cawno et Cawnenses apud vos cum hospitibus et ultramarinis equalem haberent mercandi libertatem, et acceperunt sibi terminum usque ad festum sancti Martini ita mercandi, ut interea de inscriptionibus rescirent.*" (HUB XI p. 390 — Nr. 600).

2. „*Hodie conqueruntur cives Cawnenses multum se per vos gravati, ex quo non admittitis eis dictam libertatem, atque ideo affectamus a vobis, ut satisfaciatis compactatis et inscriptionibus majorum idemque et permittatis istis apud se, si vultis etiam talem ut premittitur apud eos habere libertatem, facturi ita pro nostra complacentia et mutua amicicia conservanda*" (HUB XI p. 390).

3. „...*quomodo retroactis temporibus mercatores Almani suis in mercantiis et commertiis in ducatu Lithuanie sunt versati, quibus libertatibus et privilegiis dominorum principum Vitaudi et Sigismundi temporibus ibidem usi... sacra tamen regia majestas* (Kazimieras) *Cawnensium conatus graciocissime refrenavit, nunc autem post ejus felicem absumptionem e f f r e n a t a b a r b a r i e totis viribus in Almanos mercatores irruunt et novis inventionibus assidue premunt eosque juxta veterem consuetudinem mercari non permittunt, c e c i s o c u l i s pretereuntes, quod in majestatis vestre civitate Gdanensi Cawnenses cives et incole sua mercimonia in eorum vehiculis passim, in vicis et plateis necnon in celariis minuatim suo pro beneplacito vendunt et redimunt atque cum quovis terrigena mercantur ibidem, quod tamen mercatores Cawnenses contra generalem juris dispositionem Gdanensibus apud eis versantibus facere non permittunt.*" (HUB XI p. 390 sq. — Nr. 600, pst. 3). Dancigo pasiuntinių pranešimai iš Petrikavo, Cod. ep. saec. XV, nr. 387—391 (Mon. m. aevi r. g. Pol. ill. t. 14). Plg. 300 U 8, $_{94}$ (ca. 1492).

Psl. 101

4. „... *uns de raet van Kowven vor syck vorbodet hadde den myddeweken vor unser leven frowven errer gebort und hebben uns erre pryffeleyge laten lesen und hebben uns gebaden, dat myt geynem gaste solen kopslagen sunder myt erren borger und in geyne markede nycht to teynde nach to frymae(r)ken, nach a s s c h e nach h o l t nycht to koppen sunder van erren borgeren.*" (HUB XI p. 399 — Nr. 618).

5. „*Ok, ersamen leven heren, wetet, dat see uns ok gebaden hebben, dat geyn kopmaen sal eyn h a f f hebben. So, leven heren, so see uns nw tom ander male de koppenschop hebben vorbaden und nw de howe darto, dar dor, leven heren, dem koepmaen syne ordenanszyge und gerechtycheyt ys nedder gelecht...*" (HUB XI p. 400 — Nr. 618).

6. „*Derhalffen, leven heren, de kopmaen dyssen harffest groten marlycken schaden (p. 400) lyden wart. Wy hebben en eyn praet, de dat remeynte darvan hebben solt, an geladen, so hebben uns gebaden 13 grosschen vor de tonne* s o l t *und yt gelt gerne 16 grosschen, so motet Gade geclaget syn, dat dar nycht mer by gedaen ys und sal darby gedaen warden etc.*" (HUB XI p. 401 — Nr. 619).

7. „*Wy deme dennoch alsz, szo men denne uff dy sache des Deutschen koffmans in Littawen zcu Cawen residerende gedenken unnde trachten sulde, dy in der worheit zcu hertezen steth zcu nemen, unnde ouch alszo das men bey der gerechtikeit unnde loblichen ald herkomen bleiben mochte, deucht uns uff dessze vorangeschrebene nicht winniger zcu denken unnde besynnen thun.*"

Psl. 102

8. „*... der Dewtsche Kowffman zcu Cawenn noch allen seynen gerechtikeiten unde alden gutten gewonheiten vorbas seynen handell unnd kowffenschafft ubenn sall unnde magk, byszolange beyde hirschafftenn zcukonnfftig eyner tagefarth, welche mergliche botschafft des herren groszfursten an unserenn gnedigen herren hoemeister in kortcz fertigende uff eyne bequeme czeit unnde gelegenne stete, denn unde ander gbrechnn vorzcunemende, czu handlenn unnde inns beste czu wenden, sall vorrameth werden unnde gelegt.*"

9. „*... als zcu merkende ist, den Deutschen kawffman von dannen zcu treyben, welchs dan der Deutschen natien unde kawfenschaft zcu mercklichen vorfange unde schaden solde gefallen.*" (HUB XI p. 412 — Nr. 647).

10. „*... und menen uns upp errem raethuuse to seggen, men tret eyne* k r o t e *so lange, dat see syck begyfft, und ander groffer worde mer. Gy mogen marken, leven heren, warupp dat et geyt, wy warden und moten myt en dynge myt en affstellen etc.*" (HUB XI p. 435 — Nr. 682).

Psl. 103

10[a]. „*Ouch so ist uns woraftigh vorgekomen, daz der kouffman den Littowen zcufuret* s a l t z *und was sye behuff haben van Rangnitten us. Apt is so ist, so bitte wir euwern gnoden des nicht zcu stetende und do vor sien, daz man in keynigerleie zcufuren moghe.*" (LUB VIII p. 396 — Nr. 664).

11. „*So juwve ersamecheyt by dyssem gebreke wes doen wolden, so weret nw so de recht tyt darvan,* s o m e n s e e i n l a n g e n t i i d e n *bekamen mochte, wente wor by de* s o l t s o d e n, *de se in* R u u s t l a n d *hadden, de synt dyt jaz vordruunken und hebben geyne halewase und moten yt solt van hyr halen. So nuu eyn vorbaet geschege, dat dyt falck geyn solt uppkrege, so de gode stat van Danczke vormach dach wal dysse reyse to halden, so see wal er gedaen hefft, yt worde, leven heren, wal*

anders, und ok so de heren bynnen worden dat geneyt van des tolles halfen und nuu, so des forsten gnade de siicze hefft uppgesettet, dat den grot gelt drecht, dat see van dem kopman krygen fryg, see worden so slycht den kop= maen ut dem lande nycht laten umme dysser wyllen, und de forst ys sul= west dem kopmaen geneget." (HUB XI p. 436 — Nr. 682).

12. „*Und ok mer bede wy syne genade, na deme male dat dyt synem falke gegont wart, dat uns demgelyken ok gegont worde, so uns de Kowne= ners in errer staet nycht wyllen gonnen myt den* b u u r e n *to kopslagen, dat wy mochten unse goder uppladen und foren see in de markede, dar wy see mochten slyten, so et en dach in Pruusen gegont wart.*" (HUB XI p. 443 — Nr. 689).

Psl. 104

13. Did. kunigaikštis pareiškia, kad toks jo nusistatymas remiasi su= tartimis, „*quibus cautum et statutum est, quod vobis vestrisque in dominiis nostris sit libera negociato, similiter nostris in terris Prussie et Livonie cum omnibus mercatoribus non solum indigenis ac domesticis sed etiam cum forensibus et ultramarinis negociari libertas dabatur.*" (HUB XI p. 445 — Nr. 693).

14. „*So antwarde syne genade dar aldus, dat et so in deme ewygen frede were, wes dat deme eynem fryg were, dat solde deme anderen ok fryg syn etc. Aldus so wart syner genaden wedder so geantwart, na deme male dat dissem falke to Danczke nycht gegont worde myt gesten to kopslagen, de see dar vor geste reken, als de van ower see kamen, by namen Hallander, Selander, Brabander, ut Engelant, dat den geste syn etc., so deme gelyken, so wolde wy hyr ok* n y c h t m y t g e s t e n *kopslagen, de wy in synes genaden lant vor geste reken und geste sin, als namelyck de ut Pruusen kamen und ut Lyfflant und ut der Muuskow und ut Palen, myt den genen handel wedder to hebben, sunder dat wy mochten kopslagen myt den into= gelynge und buuren myt syner genaden falken ...*" (HUB XI p. 442 — Nr. 689).

15. HR III, 3, Nr. 254 (1493. XI. 23).

Psl. 105

16. „*... so das am teyle itczt gescheen ist, vorbas herab zcu ko= mende uff des ordens stroszenn unnde strome frey seyn unnde werden goloszen ... das sie* (Dancigo pirkliai prisiekia) *alleyne dem Dewtschenn kowffmanne ader mit euch unde nicht czu Cawen ader in Littawenn czu haws gehorenn ...*" (HUB XI p. 539 — Nr. 832).

17. Plg. *Voigt* J.: Gesch. Preussens, t. IX psl. 202, 204, 211.

17[a]. *W. Sahm:* Geschichte der Pest in Ostpreussen, 1905, psl. 6 jokio maro 1495 m. nemini.

Psl. 106

18. Kaunas ima dvigubus muitus „*in adveccione scilicet mercium et exitu versus Vilnam ceterave loca, ubi pro commodo ipsorum transmittere consueverunt...*" (HUB XI p. 617 — Nr. 1002).

Psl. 107

19. „*Wy laten uns, ersamen leven heren, bedunken, so Gat myt jw de genade wolde geven, dat it unnder jwer ersamen wyssheit ok soe geschege, wy hapeden und getroweden toe Gade und to jw, dysse sware gebreke de worde in kort gewandelt warden, sunder so et so sal to gan, also et nuu togeit van* e t l y k e n m a n k *jwer ersamycheit, dat degenne, de darto geswaren sin der gemen beste to weten, dat de mogen eren egenen not soken, so se doen, so kone wy in ginerleyge wys nycht begripen, woe sulken swaren gebreke moge gewandelt warden, sunder jwe ersszame wysheit, de moste dit ersten to harten nemen und dat dyt ersten gewandelt worden, dardorch wy to grotem schaden gekamen sin und alle dage to groteren schaden kamen. Nicht mer uup disse tyd, den jwe ersame wyssheit Gade dem heren bevalen in langer gesuntheit.*" (HUB XI p. 630 — Nr. 1014).

Psl. 108

20. „*Bitten deszalben e. f. g. alszo unnszen gnedigsten heren, deszgleychen uns mith den ewern f. g. lewthenn vorgonnen zu handelen, alszo whir pey dem hochgebornen fursten hern* W y t o l d s *seligher gezeythen getan haben, deszgleychen pey unszes allergnedigsten hern des koniges loblicher gedechtnisz gebraucht haben, danne whir auch mit keynem fremden kauffman wyder ausz der Moscoe noch ausz anderen lannden gedenckenn noch begeren zu handelen alleyn mith den ewern f. g. lewthen inn dem lande besessen, welde nu uns e. f. g. szo gnedig szeyn, uns pey solcher loblichen altenn herkomen lasszen, deszgleychen wes sich e. f. g. lewthe inn den unszen landen gebrauchen, uns hye auch vorgonnen, e. f. g. zollen und gerechtikeyten unschedelich, dan whir nichts weyther begeren, wollen whir allezceitt nach unszern hohsten fleys und formughen umb e. f. g. alszo umb unszern allergnedigsten heren vordinen.*" (HUB XI p. 631 — Nr. 1015).

21. Kontora praneša „*dat hir in* v e e r j a r e n *nene ordenantczyge des kopmans holden iisz unde ok keen kopman nen kopmansgelth gefen wyl; szo szyn unszer viif afte sosse weszene, de hebben etliik gelth utgelecht, darmede de brefe an des forsten genaden bestureth zyn, de jwe ersameheyt up geschicket heft bet up disse tijdt; szo nuu jwe ersameheit dysse brefe upschycket heft, szo hebbe wy etlyke vorbadet, umme kopmans rechtycheyt* (p. 661) *tho wyenene, dar et fan ysz Gotschalk Tymmerman, de uns antwerdet heft, he des kopmans rechtycheyt nycht dencket tho wynnende unde ok ken gelt dencket to gefen, unde ander mere, de desgeliken nycht wyllen gefen;* bittet, *szo gy wyllen, dat men desz kopmans gerechticheit holden szal na older waenheyt, szo mach jwe ersame wyszheyt olderlude unde bysytters keszen unde schrifen en up, wo et jwe ersame wyszheit*

geholden wyl hebben, wente de suslanghe hebben utgelecht, dencken nycht mer ut tho legghene afte tho reysene, wen de anderen dryfen man er spot dar uf". (HUB XI p. 661 sq. — Nr. 1064).

Psl. 109

22. Atsakydamas Dancigui, Aleksandras rašo, kad Kaunas jų pirkliams suteiktų prekybines laisves, „*dummodo eandem libertatem mercandi nostris cum transmarinis negociatoribus in civitate vestra permittatis*..." Kas Kazimiero buvę pažadėta, Aleksandras apsiima laikytis, pridėdamas, „*ut tantam vestri in ducatu nostro habeant libertatem, quam nostri in terris Prussie et civitate Gdanensi habuerint justicia et equitate swadente*". (HUB XI p. 662 — Nr. 1065).

23. „... *Quaesti sunt coram nobis certi mercatores Gedanenses, quod ab eis duplex theloneum recipitur minus iuste in aductione scilicet mercium et exitu versus Vilnam* ... *Mandamus quatenus eosdem* p r i m o *soluto theloneo in aduentu liberos ad transmittendas merces faciatur ab vlla altera thelonej exactione pro gratia nostra aliter non facturi*..." (300 U 8, $_{114}$). Priedas, plg. HUB XI p. 662 — Nr. 1065.

24. „*Unde se spreken for dem forsten, den fan Dantczke konen unser nicht entberen, unde spreken, hadde Kowen daen, Dantczke were szo nicht gemuret, de fan Dantczke hebben lange noch gemuret, wy denken ok to muren.*" (HUB XI p. 663 — Nr. 1066).

25. „*Ok, ersame unde wysen heren, szo claghe wy jwer ersamenheit als fan es tols weghene, dat de tolner dem kopman nen solt na der Wille wil utth steden tho senden tolfrye, als vor gewesen ysz, he wil hebben tol fan der tonne solt en halfen grosschen bret als fan dem buren. Des heft uns de forste enen bref gegefen up den tol, den hebben uns de fan Kawen nuu unmechtich delet dorch ere loeghene, dat se spreken, dat hir de nedderlaghe isz fan dem solte, dat et de kopman nicht na der Wille senden sal, et syden, he gefe den tol en halfen grosschen fan der tonne solt, unde dat doch for nicht gewest ysz, szo et ok jwer ersamenheit wal wytlik ysz. Des sende wy juu de koppye fan synem vorseghelden brefe, den he uns up den tol gefen heft, unde szo lofet de forste den fan Kawen unde wil synen bref nicht by macht holden.*" (HUB XI p. 663 — Nr. 1066).

26. „*Ok, ersamen unde wolwysen heren, clage wy jwer ersamenheit over de fan Kawen der schreptcze halfen fan den hofen, de den fan Dantczke tohoren. Dar willen se fan dem hafe hebben veer schok breth adder se willen de hoefe schatten, wes se wert syn, unde willen hebben fan dem schokke twe grosschen, unde se doch ere hofe nichth schatten, dar se inne wanen, dar gefen se fan dem hafe en half schok,... Ok hebben se dem forsten laten leszen ut erem boke, dat ken gast in ere stat Kawen sal enen hof hebben, unde se spreken for deme forsten, al solde wy wyf unde kynt vorkopen, wy willen de hofe hebben unde legghen dat gelt up, dat dem kopman de hofe erst gekostet hebben.*" (HUB XI p. 663 — Nr. 1066).

Psl. 110

27. *„Dat de fan Kawen dem kopman so vele uplecht, dat kompt by dat dar nicht by daen wart unde se to Dantczke al erem willen hebben unde krigen noch to borghe, al wes se hebben willen, unde szo sutten nicht afstellet wart, szo heft de kopman hir ende"* (HUB XI p. 663 — Nr. 1066).

28. *„Syn vor uns gewest de koplude fan Dantzcke unde fan Kons=berch unde ut* a n d e r e n s t e d e n , *de ere hofe hebben in unser stat Ka=wen..."* (HUB XI p. 672 — Nr. 1084).

29. *„Darumme schrifet, wo gy et willen geholdenn hebben, unde schrifet den, de gy dare to kesen beyde to des kopmans gerechticheit unde ok to sunte Tonnyghes broderschop* (St. Antonius bruderschaft), *wen dar wil ok nymant mede to doende hebben. Szo gy disse sake nicht wedder stan werden, so wert dat olter ok in der borgere hende kamen"*. (HUB XI p. 673 — Nr. 1084).

Psl. 111

30. HUB XI p. 717 — Nr. 1168, 1170; p. 719 — Nr. 1172. Plg. *Voigt:* Gesch. Preussens, t. IX p. 260. OrdBr XXVIII 10/a (1499. X. 27); OrdBr XVIII 33 (1500. XII. 9).

31. Aleksandras prašo: *„future actioni nostre* s u m m a a l i q u a p e= c u n i a r i a *aut* p a n n i s s u b s i d i u m *ferre — tanquam hii, quid id merito facere debent..."* (HUB XI p. 739 — Nr. 1206).

Psl. 113

32. *Beršadskij* S. A.: Avraam Ezofovič Rebičkovič, poskarbij vel. kniaž. Litovskago, Kievskaja Starina, 1888, Nr. 11 (atsp.), psl. 90 sqq.

C. Lietuvos prekybos keliai su prūsais 15=me amžiuje

I. Susisiekimas vandeniu

Psl. 116

1. *Rachel* Hugo: Handel und Handelsrecht von Königsberg i. Pr. im 16. bis 18. Jahrhundert. Forsch. zur Brand.=Preuss. Geschichte, Bd. XX (1909) psl. 97.

1[a]. *HerzBr H.:* „Beschwerde der Städte Danzig, Wilna und Kowno bei dem König über Herzog Albrecht", 1526. V. 15.

Psl. 117

2. Plg. *Hirsch* p. 170, past. 520: Forstreuter p. 10.

3. Plg. *Simson* I p. 302.

Psl. 118

4. 300 U 8, 92, 95, 100, 108, 123; U 38, 425, 427, 431; U 67, 185. Plg. *Simson* p. 302, 360.

Psl. 119

5. Nemuno žemupio vandens keliams ir jų istorijai žiūr.: *Schickert:* Wasserwege und Deichwesen in der Memelniederung. Eine geschichtliche Darstellung. Königsberg i. Pr. 1901. *Preuss. Th.:* Geschichte der Wasser- strassen in der Memel-Niederung. Mitt. d. litauischen liter, Gesellsch., t. III psl. 425. *Keller* H.: Memel-, Pregel- und Weichselstrom, ihre Stromgebiete und ihre wichtigsten Nebenflüsse, 4 Bde. 1899. Plg. *Forstreuter* psl. 7 sqq., 26 sqq.

6. *HerzBr B 1:* „Handelsverbindung zwischen Preussen und Litauen betreffend" (Moritz v. Perschkau), 1540. VIII. 13. Plg. *Stein* psl. 249.

6[a]. *OstprFol* 49, psl. 399—400: „An den König wegen der hohen Zölle in Žemaiten."

6[b]. *HerzBr H:* „König Sigismund an Herzog Albrecht", Wilna, 1533. X. 4.

6[c]. *OstprFol* 49, p. 295—296: „An den König", 1532. XI. 14.

6[d]. *OstprFol* 49, p. 340—341: „An den König für Nikolaus Jhan", 1533. III. 13. Visa toji medžiaga yra jau panaudota *H. Nowak:* Die preus- sisch-litauischen Handelsbeziehungen zur Zeit Herzog Albrechts (1525—1568). Diss. Königsberg. (Masch.-Schr.). Žiūr. ten skyrių „Über die Wege und ihren Zustand etc.".

7. Plg. Forstreuter psl. 27 sq.

7[a]. *HerzBr* J.: „Ernst von Rechenberg an Herzog Albrecht", 1541.II.24.

8. *OstprFol* 49, p. 278: „An den König", 1532. IX. 10.

OstprFol 49, p. 346—347: „Für Jakob Grolock", 1533. III. 17.

9. Būgas ir Narėvas yra gerai žinomi Torno ir Dancigo prekyboje (HUB VI Nr. 552, 572, 602).

Psl. 120

10. Plg. *Tijūnėlis:* Lietuviai ir Baltijos jūra. „Nauj. Romuva", 1934 m. X. 14. Nr. 197.

Psl. 121

11. Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum, ed. *Działyński* ir *Celichowski.* Poznań[2] 1892, t. II p. 139, 140; t. III (1856) p. 41, 43. Plg. Ordino pareiškimą dėl Klaipėdos t. II p. 144.

11[a]. Z. *Ivinskis:* Lietuvos vakarų sienos bei Klaipėdos klausimas Vytauto laikais, „Nauj. Romuva", 1933 m. Nr. 120, psl. 373; Nr. 121, 386.

11[b]. . Plg. Prof. Pr. *Dovydaičio* straip.: Jūros reikšmė tautos gyvenime, „Rytas", 1933-II-18 (Nr. 63). Žiūr. Dovydaičio str. „Jūros reikšmė tautų gyvenimui", „Kosmos", 1932 Nr. 7—12, psl. 202.

11[c]. *Remeika* (o. c. p. 42 sq.) bando tai įrodyti, bet jo argumentai neįtikina.

12. „... *(Lieber) herre meister, ir wu(st)it wol, das unsir luthe solliche schiffe nicht enhabn dorinne sie korn h(e)r off (much)ten furen. Hirumbe geruchet uns vorschre(i)ben, ob sie ouch schiffe in euwirm lande mogen vormiten, das korn, das sie koufin werden, dorinne czu furen. Auch der herr konig czu Polan, welde uns seines getraides van der Koye geben, wie vil wir des begerten. Geruchet uns ouch vorschreiben, ab wir czu Thorum mogen lassen schiffe vormiten das getreide czu furen, und ab irs wellet durchlassin bis ken Cawen*" (CeV p. 169 — Nr. 393). Vokiečių Ordino Magistras, matyti, sutiko leisti lietuviams pasisamdyti vokiečių laivą, nes Vytautas jam dėkojo: „*Auch ir habt uns geschrebin ee denne die unsir boten czu uns wedir qwamen und sie habin uns ouch gesait, das euwir erwirdikeit uns gunnen wil di schiffe lassin vormiten das getraide herof her czu brengen etc. Des danken wir euwir erwirdikeit mit fleisse, und wir wellin ken Thorum zenden die czu miten*..." (CeV p. 173 — Nr. 396).

12[a]. Karaliaučius rašo: „... *wie sie nicht zcu cleynem schadenn von den Littawenn unnde Undewtschenn vonn Cawenn, die bass mit euch zcur stete holtcz unnde annder ere kowffmanschafft in eren eghenenn schiffenn brenngennde, underdruckt unnde in erer narunghenn noch gewoinlichem herkomen geuubt geschwecht werden unnd vorkorczet*..." (HUB XI p. 262 — Nr. 366).

Psl. 122

12[b]. „... *wente in ertyden sere gebetert worden van dyssem lande to Lettowen und nw leyder gar wennych gebetert wart, dat den nymant anders maket den de van Kownen, de hebben nw de fart, dar syck den m a n n y c h hundert maen aff barget. Darto hebben se de koppenschop. So er see de fart kregen myt erren scheppen, so was dar nycht eyn hantwarck in deme lande, yt was van dyssem lande gebetert. So dyt gebreck nycht gewandelt wart, so nymmet Kownen alle jar marlick to und yt lant to Prwczen wart dar dor sere geswecket, so dysse gebreke mochten gewandelt warden, et were grot not*..." (HUB XI p. 370 — Nr. 554).

13. *Hirsch* p. 163. p. 469 (jis paduoda laivų didumo skaičius). Plg. Forstreuter p. 57. H. *Nowak:* Die preussisch-litauischen Handelsbeziehungen o. c. psl. 38. *Jensch:* Der Handel Rigas im 17. Jahrhunder. 1930, psl. 69.

II. Sausumos keliai

1. *OstprFol* 43 psl. 213: „An den Starosten zu Žemaiten“, 1551. XI. 28. *OstprFol* 56 p. 616—621: „An den König von Polen“, 1562. I. 28. *HerzBr J:* „Ernst von Rechenberg an Herzog Albrecht“, 1541. II. 24. *HerzBr J:* „Beschwerden der Memeler über Übergriffe der Žemaiten“, 1534. Plg. H. *Nowak:* Die preussisch-litauischen Handelsbeziehungen o. c. psl. 43 sqq.

Psl. 123

2. *Klimas* P.: Ghillebert de Lannoy. Dvi jo kelionės Lietuvon Vytauto Didžiojo laikais. Kaunas 1931, psl. 19.

3. „*Anno 1341 dictus magister in profectum terre Pruszie t r e s fecit vias amplas in terram Lithwanorum cum fossatis, quibus prohibuit (facilem) aditum et exitum inimicis.*“ (SrPr II p. 497).

4. *HerzBr H:* „Verhandlungen Herzog Albrechts mit dem König von Polen in Betreff der Appellation. Session, Elektion und Münze“, 1550. — Plg. H. *Nowak:* Die preuss.-lit. Handelsbeziehungen o. c. psl. 43 sqq.

5. Apie rytų kelius čia nekalbėsime. Pagrindines kelių linijas žiūr. žemėlapyje.

6. Plg. *Forstreuter* p. 27.

7. Plg. H. *Nowak:* Die pr.-lit. Handelsbeziehungen o. c. psl. 43 sqq.

Psl. 124

8. Ibd. p. 43 sqq.

9. *Ivinskis:* Geschichte des Bauernstandes, p. 87.

10. Ibd. p. 87.

11. *HerzBr B2:* „Petrus Gamrat, Bischof von Ploczk an Herzog Albrecht“, „ex oppido Vyhzkovien“, 1537. XI.30. Plg. H. *Nowak* o. c. psl. 43 sqq. Plg. LUB XI p. 275 — Nr. 314.

12. *HerzBr H:* „Gesandschaft“, Januar, Februar, 1542.

Psl. 125

13. LUB XI p. 275 — Nr. 314 (1453); p. 281 — Nr. 321; p. 312 — Nr. 366 (1454); p. 386 — Nr. 478; p. 404 — Nr. 507; p. 411 — Nr. 577; p. 446 — Nr. 563; p. 575 — Nr. 728; p. 624 — Nr. 782; p. 652 — Nr. 834.

14. *Winckler* A.: Die deutsche Hansa in Russland. Berlin 1886, p. 40.

D. Lietuvos prekių eksportas ir importas 15=tojo amžiaus antroje pusėje

I. Išvežamosios iš Lietuvos prekės

Psl. 126

1. Apie medžio eksportą iš Lietuvos mini: *Kutrzeba* St.: Handel i przemysł do roku 1793. *Gdańsk.* Przeszłość i terazniejszość. Praca pod re=dakcją Stan. Kutrzeby. Warszawa 1928, psl. 145. *Simson* I p. 301; p. 159. *Rachel* H.: Handel und Handelsrecht von Königsberg i. Pr. im 16. bis 18. Jh. Forschungen z. Brand.=Preuss. Geschichte, t. XX (1909), psl. 96. *Häpke* R.: Die Regierung Karls V. und der europäische Norden. 1914, psl. 17. Plg. *Lohmeyer* K.: Geschichte v. Ost= u. Westpreussen, psl. 309. *Goetz:* Deutsch=russische Handelsgeschichte des Mittelalters, p. 512. *Osten=Sacken:* Der Hansehandel mit Pleskau bis zur Mitte des 15. Jhs. Beiträge z. russ. Gesch. (Th. Schiemann), psl. 56.

1[a]. 300 U 8,$_{25}$; 8,$_{35}$.

2. 300 U 8, $_{25}$ (1472 m. sąrašai mokesčių nuo prekių Normedijoje užtvankoms padaryti); U 8, $_{35}$ (1472—76 m. sąrašai tuo pačiu reikalu).

3. 300 U 8, $_{25}$; U 8, $_{35}$; HUB X p. 478 — Nr. 746 (1479. VI. 15; plg. U 8, $_{39}$); U 8, $_{134}$ (1503. VII. 19).

3[a]. Plg. *Dovnar=Zapol'ski:* Gosud. Choz. psl. 327, 332.

3[b]. Victor *Lauffer:* Danzigs Schiffs= u. Waarenverkehr am Ende des 15. Jhs. Zeitschr. d. Westpr. Gesch., Heft XXXIII (1894), psl. 41.

Psl. 127

4. *Leontovič* T. I.: Sel'skije promyšlenniki v litovsko=russkom gosu=darstvě. VUIz 1897, kn. IV, V, VI. *Leontovič:* Sel'kije remeslenniki v litovs=ko=russkom gosudarstvě, VUIz 1898, kn. II, III.

5. Plg. *Nowak* H.: Die preuss.=litauischen Handelsbeziehungen zur Zeit Herzog Albrechts (1525—1568). Diss. Königsberg 1922 (Masch.=Schr.) psl. 29. Apie tokias koncesijas mus daug informuoja *Dovnar=Zapol'ski:* Go=sud. choz. pri Jag. p. 327 sqq., 196 sqq.

6. *Dovnar=Zapol'ski:* Gosudarstv. choziajstvo pri Jagellonach, psl. 323 sqq.

7. Plg. *Nowak:* o. c. psl. 29. DoGos p. 323 sqq.

8. *Ljubavskij:* Litovsko=russkij sejm, 1901, p. 541.

9. *Ljubavskij:* Litovsko=russkij sejm, p. 541 sq.

10. HUB VIII p. 519 — Nr. 831 (1459);
X p. 119 — Nr. 204 (1473);
p. 478 — Nr. 746 (1479);
XI p. 134 — Nr. 157 (1487);
p. 183 — Nr. p.240 (1488);
p. 262 — Nr.366 (1490);
p. 351 — Nr. 514 (1491);
p. 399 — Nr. 618.

11. LOd p. 334.

12. HUB VIII p. 519 — Nr. 831 (1459).
X p. 313 — Nr. 488 (1476).
X p. 320 — Nr. 497 (1476).
XI p. 183 —Nr.240 (1488).
300 U 8, 25; U 8, 35.

13. (Kontorai Kaunas uždraudė) „*dat wy myt geynem gaste solen kopslagen sunder myt erren borger und in geyne markede nycht to teynde nach to frymae(r)ken, nach* a s s c h e, *nach* h o l t *nycht to koppen sunder van erren borgeren*". (HUB XI p. 399 — Nr. 618).

14. HUB VIII p. 370 sq. —Nr. 563 (1457). X p. 119 — Nr. 204 (1473). 488 Nr. Plg. *Stein* p. 248. *Daenell:* Geschichte d. deutschen Hanse in der 2. Hälfte des 14. Jhs. Leipzig 1897, p. 193.

15. Plg. *Meier* H.: Beiträge zur Handels=u. politischen Geschichte Königsberg. Neue Preussische Provinzialblätter, III. Folge, Bd. IX (1864).

Psl. 128

16. *Leontovič* F. I.: Krest'janskij dvor v lit.-rusk. gosudarstve. 1897, psl. 309 sq. (Atsp. iš ŽMNPr).

17. *Leontovič:* o. c. psl. 311.

18. *Sbornik* imperatorskago russkago istoričeskago obšcestva. T. 35 (Pomiatniki diplomatičeskich snošenij moskovskago gosudarstva s polsko-litovskim gosudarstvom. T. I, 1487—1533), psl. 44 sq. LUB XII p. 456, 457 —17540 voveraičių kailių etc.

19. HUB VIII Nr. 332 (1456). LUB VIII p. 594 sq. — Nr. 984 (1435); t. IX p. 98 — Nr. 153 (1437). LUB XII p. 418 („*Smylonwessches wark*"). 300 U 8, 147. Apie Lietuvos kailių eksportą: *Goetz* K. L.: Deutsch-russische Handelsverträge des Mittelalters 1916, psl. 129. Stein p. 262. *H. Hildebrand:* Das deutsche Kontor zu Polozk, BM t. XXII (1873), psl. 361 sqq. *Osten-Sacken:* Der Hansehandel mit Pleskau o. c. psl. 56 sq. *Rachel* H. Handel u. Handelsrecht von Königsberg o. c. psl. 96. W. v. *Slaski:* Danziger Handel im 15. Jhs. Diss. Heideberg 1905, psl. 85. *Heberle* Rud. Die Deutschen in Litauen. Stuttgart 1927, psl. 7.

20. *Stein* psl. 260.

Psl. 129

21. Plg. O. *Gruševskij:* Z mis'kogo gospoadrstva 16 v. (Topnicia, voskobijnia i voskovi komori). Zapiski istorično filologičnogo viddilu, Vse-ukrainskaja akademija nauk. Kn. VI (1924) p. 1 sqq. *Dovnar-Zapol'ski:* Goz. choz. psl. 391.

22. *Hötzsch* O.: Der Stand der polnischen Verfassungsgeschichte, Zeitschr. f. osteur. Gesch. I (1914) psl. 75. Plg *Gružewski* B.: Z powodu nowego wydania hist. ustr. Polski prof. Kutrzeby. Lwów 1909, psl. 14. *Aubin:* Zur Geschichte des gutsherrlich bäuerlichen Verhältnisses. Leipzig 1910, p. 34. *W. Naudé:* Die Getreidepolitik der europäischen Staaten vom 13. bis zum 18. Jahrhundert. (Acta Borussica I, Berlin 1896) p. 235. *Warszawski* M. J.: Die Entwicklung der gutsherrlich-bäuerlichen Verhältnisse in Polen und die Bauernfrage im 18. Jh (Züricher Volksw. Studien) 1914, psl. 15. psl. 15.

22[a]. *Warszawski:* o. c. psl. 17.

Psl. 130

23. *Kutrzeba*, St.: Polnische Verfassungsgeschichte (vok. vert.), psl. 81. Plg. *E. R. Raths:* Der Weichselhandel im 16. Jahrhundert. Diss. Marburg 1927. *Raths:* Die Entwicklung des Weichselhandels von der Mitte des 13. bis zum 15. Jahrhundert. Deutsche Blätter in Polen, IV (1927) p. 272 sqq. *Roman Rybarski:* Handel i polityka handlowa Polski v XVI stuleciu, t. II (1929) psl. 18.

24. Kasimir v. *Rakowski:* Enstehung des Grossgrundbesitzes im 15. und 16. Jharhundert in Polen. Diss. Berlin 1899, psl. 19, 24, 44.

25. *K. v. Rakowski:* o. c. 23 sqq. *Warszawski* M. J.: o. c. psl. 14 sqq.

26. *Gružewski,* B.: Z powodu nowego wydania hist. ustr. Polski prof. Kutrzeby, Lwow 1909, p. 14. *Hoetzsch* O.: Der Stand der poln. Verfassungsgeschichte, Zeit. f. ost. Gesch. I psl. 75.

27. Plg. LUB VIII p. 467,

Psl. 131

28. Plg. *OrdBr* VII (L. S.) n. 8/c. — 1437. VII. 16. *OrdFol* 13, p. 113 (1438. III.26). *OrdFol* 13, p. 116 (1438. IV. 21).. *OrdBr* LVII 20 (1445. IX. 6). *OrdFol* 16, p. 56 (1446. IV. 11).

29 HUB X p. 502 psl. (1480. IV. 30). Kazimieras prašo leisti jo faktoriui įvežti Dancigan be muito ir bet kam parduoti *„frumenta cuttes et alias res nostras"*.

300 U 2, 212 (1480. III. 29): iš Gardino javai.
300 U 2, 230 (1481. IV. 29): Kauniškis (Zancharcka) eksportavo Dancigan javų.
300 U 3, 257 (1482. IV. 15) Kazimiero eksportuojami javai.

300 U 3, 264 (1482. V. 7) Kazimiero eksportuojami javai.
300 U 3, 269 1482.VI. 19) Kazimiero eksportuojami javai.
300 U 67, 116 (1482. VII. 24): iš Lietuvos į Prūsus gabenami javai.
300 U 38, 354 (1483. III. 15).
300 U 3, 295 (1483. VI. 15): Kazimiero faktorius gabena Dancigan 1500 sai=kų („vasa") grūdų.
300 U 67, 120 (1483. VI. 26).
300 U 8, 50 (1483. VII. 2).
300 U 3, 298 (1483. XI. 4).
300 U 8, 51 (1483. X. 11).
300 U 3, 312 (1484. IV. 24).
300 U 3, 328 (1485. IV. 22).
300 U 7, 123 (1493. XII. 11).
300 U 8, 133 (1501. V. 19).

II. Importo prekės Lietuvon.

Psl. 132

1. HUB VIII p. 316 psl. 1; AStPr IV p. 490—494, 619, 624.

2. HUB IX p. 186 (1466. VII. 20).
300, 27 (Miss.) Nr. 6, psl. 643 (1467. III. 7): D. Magistras ima nuo kiekvie=no Lietuvon vežamo „svorio" — „Last" 2 markes muito.
300 U 38, 281 (1472. VII. 21).
HUB X p. 173 (1473. XII. 14): Gilijoje nuskendo du druskos laivai. Plg. 300 U 39, 237.
HUB XI p. 630 (1497. VII. 7).
HUB XI p. 674 (1498. VIII. 17).
HUB XI p. 719 (1499. XI.11).

Acta Tomiciana II psl. 221; III p. 108.

Psl. 134

3. Plg. HUB VIII p. 332 (apie gelumbių supakavimą).

4. HUB VIII p. 451; IX p. 626, 671; XI p. 123, 232, 404, 739.

5. Plg. *Rörig* Fr.: Hansische Beiträge zur Deutschen Wirtschaftsge=schichte, Breslau 1928, psl. 145.

6. Plg. H. *Nowak:* Die preuss.=lit. Handelsbeziehungen o. c. psl. 34 sqq.

Psl. 136

7. *Rachel,* H.: Handel u. Handelsrecht von Königsberg i. Pr. im. 16. bis 18. Jh., Forsch. z. Brand.=Preuss. Gesch. t. XX (1909) p. 98.

8. Acta Tomiciana IV p. 77; plg. *Karge* P.: Zur Geschichte des Deutsch=tums in Wilna und Kauen (Kowno), AM t. 54 (1917) psl. 69.

Dalykų ir tikrinių vardų

SĄRAŠAS

Į šitą sąrašą neįtraukta šaltiniai ir literatūra. Iš pastabų ir citatų surašyti beveik tik vieni cituojamų knygų autoriai. Sąrašą sutvarkyti padėjo p. B. Juška. Jam šioje vietoje dėkoju.

TURINYS

ANTRAS SKYRIUS

Lietuvos prekyba su Prūsais 15-tojo amžiaus antroje pusėje (Kazimiero ir Aleksandro laikai)

Pastabos ir citatos

TABLE DES MATIÈRES

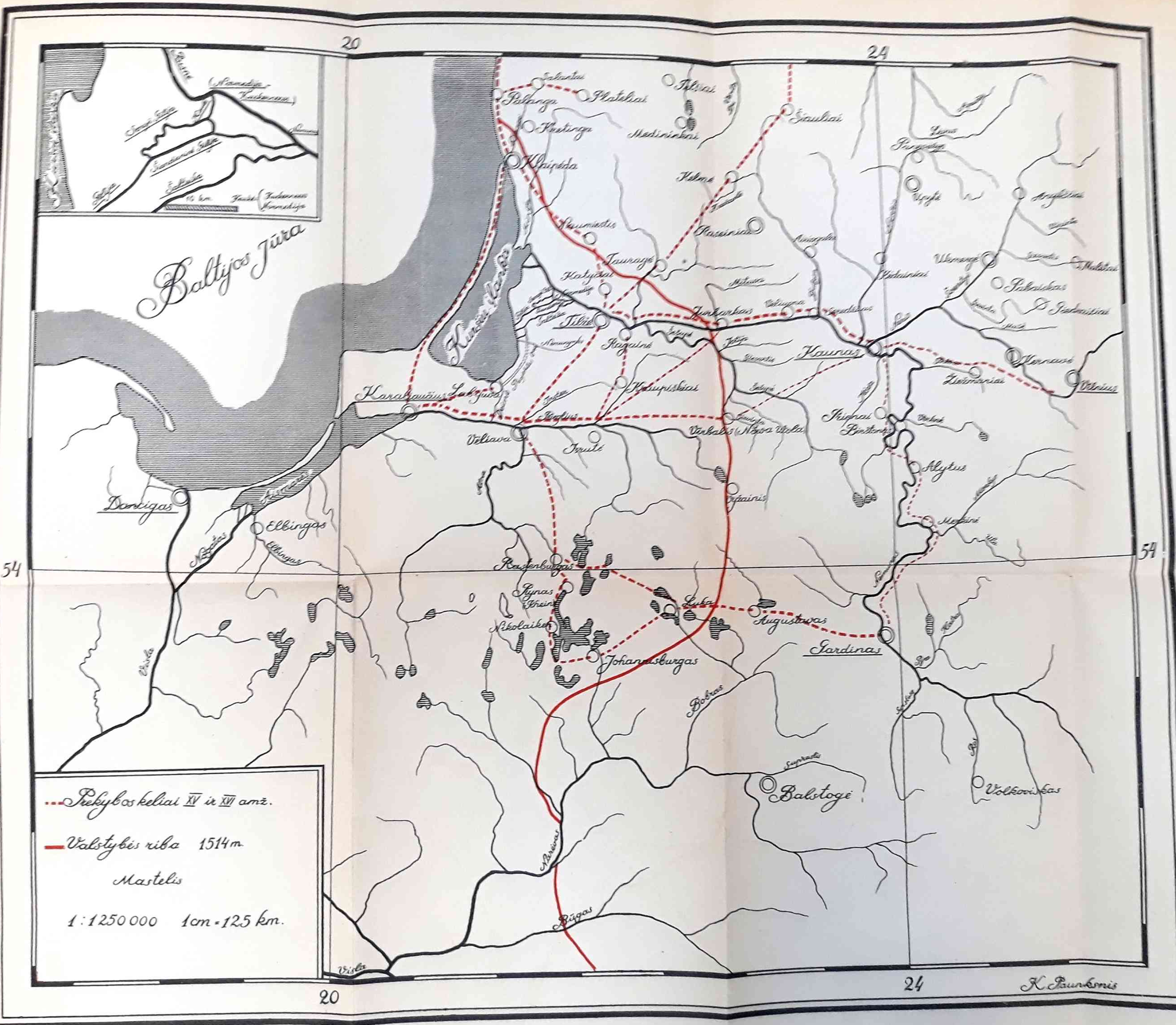
CHAPITRE II:

Commerce lithuanien avec la Prusse orientale dans la seconde moitié du XV siècle (les règnes de Kazimir et d'Alexandre)

Notes et citations

Z. Ivinskis: Lietuvos prekyba su Prūsais I.

J. Jurginskis: Lietuvos prekyba su Prūsais I.